

ISSN: 2707-6296 (Print)
ISSN: 2707-630X (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ
ECONOMIC SCIENCES

***Серія “Регіональна
економіка”***
Series “Regional economy”

Збірник наукових праць
Collection of Scientific Papers

Випуск 19 (75)
Issue 19 (75)

Щорічне видання
Annual Edition

Луцьк 2022

Рекомендовано як фахове видання з економіки,
у якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт
на здобуття наукових ступенів доктора наук і доктора філософії.
Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 р. № 886.

Завдяки OPEN JOURNAL SYSTEMS публікації доступні не лише у друкованому вигляді, а
також в електронному форматі у вільному доступі на сайті видання.

*Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного
університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н.,
професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВП ЛНТУ, 2022. 290 с.*

У збірнику розглядаються актуальні проблеми соціально-економічного розвитку
регіонів України, сталого розвитку регіону, особливостей розвитку інноваційного
підприємництва та житлового будівництва регіону, розвитку готельної та туристичної
індустрії, нарощення підприємницького потенціалу регіону, функціонування регіональної
системи управління підготовкою кадрів та їх працевлаштування.

Редакційна колегія:

Відповідальний редактор:

Ковальська Л.Л. д.е.н., професор

Заступник відповідального редактора:

Кривов'язюк І.В. к.е.н., професор

Члени редакційної колегії:

Вахович І.М. д.е.н., професор
Вавдійок Н.С. д.е.н., професор
Шубалий О.М. д.е.н., професор
Лютак О.М. д.е.н., професор
Ковиун Н.Е. д.е.н., доцент
Газуда Л.М. д.е.н., професор
Муравйов Микола PhD, професор
(Великобританія)
Бобенік-Хінтосова Анета PhD, професор
(Словенія)
Барський Ю.М. д.е.н., професор
Дугінець Г.В. д.е.н., професор
Смерічевський С.Ф. д.е.н., професор

Забарна Е.М. д.е.н., професор
Рудь Н.Т. д.е.н., професор
Матвійчук Л.Ю. д.е.н., професор
Буднікевич І.М. д.е.н., професор
Дейнега О.В. д.е.н., професор
Літич Л.Г. д.е.н., професор
Кузьмак О.М. д.е.н., професор
Ляшенко О.М. д.е.н., професор
Талавиря М.П. д.е.н., професор
Князь С.В. д.е.н., професор
Чепурда Л.М. д.е.н., професор

Рекомендовано до друку Вченою радою Луцького національного технічного
університету (протокол № 4 від 24.11.2022 р.).

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 15519-4091 ПР від 07.07.2009 р.

Тексти статей представлено в авторській редакції. Автори несуть повну
відповідальність за зміст публікації, а також добір, точність наведених фактів, цитат, власних
імен та інших відомостей.

ЗМІСТ

Vavdiuk Nataliia, Koretska Nataliya	
Banking management of lending of the national economy	6
Василик Н.М.	
Підходи до діагностики професійного вигорання менеджерів.	17
Войтович С.Я., Букало Н.А.	
Маркетингові дослідження впливу демографічних чинників на поведінку споживачів освітніх послуг	30
Войтович С.Я., Ковальчук О.В.	
Формування стратегічних пріоритетів маркетингової діяльності підприємства на ринку на основі опитування споживачів	42
Галазюк Н.М.	
Роль держави у стимулюванні міжнародної інвестиційної співпраці	51
Герцег В.А.	
Перспективи інфраструктурного забезпечення розвитку сільських територій	58
Дзямуніч М.І., Урбан О.А.	
Концептуальні засади формування соціальної економіки в Україні	68
Дорош В.Ю., Гресик Я.В.	
Моніторинг дотаційності територіальних громад Волинської області	75
Zabediuk Myroslava	
Main aspects of forming the financial potential of ukrainian enterprises	83
Завадська О.М., Оксенюк К.І.	
Хеджування цінкових ризиків на біржовому ринку.....	90
Ковальська Л.Л.	
Аналіз та оцінка соціальної інфраструктури сільських територій	94
Ковальчук О.В., Лорві І.Ф., Бойко О.В.	
Стратегії інтернет-маркетингу.....	100

Косінський П.М., Гордійчук А.І. Особливості організації бізнесу у сфері виробництва біопалива у контексті забезпечення сталого розвитку держави	109
Косінський П.М., Косінська К.М. Аналіз обсягів виробництва зернових культур у Волинській області та прогнози щодо подальшої перспективи їх поглибленої переробки у контексті сталого розвитку.....	118
Кошій О.В. Управління операційною діяльністю організації для забезпечення її конкурентоспроможності	127
Кривов'язюк І.В., Шульга М.С. Перспективи зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання України та Нідерландів	133
Kuzmak Olena, Kuzmak Oleh, Molinska Yuliia Financial security of households in the conditions of change	144
Куцай Н.С. Особливості прийняття управлінських рішень в конфліктних ситуаціях.....	152
Куцай Н.С. Державна політика як інструмент інноваційного розвитку... ..	163
Матвійчук Л.Ю., Смочко Н.М., Гльїна О.В. Перспективи розвитку індустрії гостинності регіонів України в сучасних умовах.....	174
Мишко О.А. Фінансові інструменти стимулювання розвитку підприємництва в Україні	183
Nikolaieva A., Pyrih S. Features of assessing the credit capacity of building complex enterprises	191
Оксенюк К.І. Крос-докінг як метод підвищення ланцюга поставок	201
Павлюк Л.В., Савош Л.В. Поняття та значення бізнес-планування для сучасних підприємств	205
Подзізей О.О., Мостовенко Н.А. Фінансові аспекти функціонування ОТГ в Україні.....	210

Потьомкіна О.В., Гордійчук А.І.

Трансформація системи управління персоналом підприємства в умовах цифровізації економіки..... 217

Рудь Н.Т.

Інноваційний розвиток регіону: управління людським капіталом..... 225

Смолич Д.В.

Сутність поняття бренд-менеджмент та його роль в діяльності організацій..... 236

Тендюк А.О., Стрижеус Л.В., Бондарович Ю.Ю.

Методичні підходи до оцінки бізнес-процесів..... 248

Фесіна Ю.Г., Кравчук П.Я.

Креативний потенціал аграрного підприємництва: теоретичний аспект 256

Шубала І.В.

Тенденції і наслідки мобільності робочої сили для економіки регіону..... 265

Шубалий О.М.

Оцінка соціальної відповідальності регіону за соціо-еколого-економічними критеріями..... 273

Шубалий О.М., Гриник І.С.

Стимулювання реалізації соціально орієнтованих цілей сталого розвитку у північно-західному регіоні за рахунок бюджетних коштів..... 281

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВП ЛНТУ, 2022. 290 с.

УДК 336.77

Vavdiuk Nataliia, Doctor of Economics, Professor

Lutsk national technical university, Ukraine

ORCID ID: 0000-0001-9100-3722

e-mail: n.vavdiuk@lntu.edu.ua

Вавдіук Н.С., д.е.н., професор

Луцький національний технічний університет, Україна

ORCID ID: 0000-0001-9100-3722

e-mail: n.vavdiuk@lntu.edu.ua

Koretska Nataliya, Ph. D. in Economics, Associate Professor

Lutsk national technical university, Ukraine

ORCID ID: 0000-0003-1820-5509

e-mail: nataliya.koretska@gmail.com

Корецька Н.І., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет, Україна

ORCID ID: 0000-0003-1820-5509

e-mail: nataliya.koretska@gmail.com

BANKING MANAGEMENT OF LENDING OF THE NATIONAL ECONOMY

The article examines the process of managing the crediting of the national economy and establishes that, in wartime, bank lending is not sufficiently capable of activating positive economic processes. However, with the aim of possible stimulation of lending, strategies for managing the lending process and tools for their implementation are proposed.

Key words: bank lending, business entities, extended reproduction of the economy, types of economic activity, management of the process of bank lending, strategies, tools, Ukraine.

БАНКІВСЬКИЙ МЕНЕДЖМЕНТ КРЕДИТУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Війна вплинула на всі сфери діяльності фінансового сектору країни, зокрема й на кредитування. Водночас банківські установи продовжують кредитувати в умовах воєнного стану критично значимі види економічної діяльності. Все це вимагає вдосконалення управління процесом банківського кредитування, визначення стратегічних орієнтирів забезпечення його стабільності.

Визначення впливу банківського кредитування на економіку країни можливе при аналізі його взаємодії з ВВП.

Загалом протягом останніх років обсяги наданих кредитів (при зростанні ВВП) суттєво не збільшувалися. А з 2014 року зростання стало зовсім незначним знову ж таки при постійному зростанні ВВП.

В процесі дослідження виявлено, що нині банківське кредитування виявилось не повною мірою спроможним посилювати позитивні економічні процеси. І для розширеного відтворення економіки, стимулювання кредитування запропоновані стратегії управління процесом кредитування (розвитку кредитування економіки; помірною кредитування економіки; активного кредитування економіки; диверсифікації кредитування економіки) та інструменти їх реалізації.

У статті запропоновано матрицю позиціонування стратегій та відповідно до неї сформовано матрицю, в якій були розміщені види економічної діяльності залежно від їх частки у ВВП та обсягів кредитів, наданих в них.

Встановлено, що в секторі, якому відповідають такі показники як низька частка обсягів банківського кредитування та ВВП у розрізі видів економічної діяльності (низькі темпи зростання ВВП, падіння виробництва, небажання банків ризикувати, кредитуючи сектори економіки країни, зниження ділової активності позичальників) розмістилася переважна більшість видів економічної діяльності.

Загалом гіпертрофована структура банківського кредитування галузей економіки в умовах війни потребує прийняття та реалізації управлінських рішень, які б дозволили банкам активізувати кредитну діяльність, а суб'єктам господарювання підвищувати рівень своєї кредитоспроможності. А це можливо лише за умови сильної економіки, відсутності корупції, монополії незахищеності прав кредиторів і позичальників, свавілля з боку суддів, непрогнозованості та неефективності податкової, бюджетної політик, непрофесійної грошово-кредитної політики тощо, які, в свою чергу, необхідно подолати після переможного завершення війни.

Ключові слова: банківське кредитування, суб'єкти господарювання, розширене економічне виробництво, види економічної діяльності, процес банківського кредитування, стратегії, інструменти, управління, Україна.

Statement of the problem in a general form and its connection with important scientific and practical tasks. The war affected all areas of the country's financial sector, including lending. At the same time, banking institutions continue to lend to critically important types of economic activity under martial law. All this requires improving the management of the bank lending process, defining strategic guidelines for ensuring its stability.

The critical state of the real economy is largely shaped by the unbalanced credit policy of banking institutions and is the main source of problems in the country now.

Analysis of the latest studies, in which the solution to the problem was initiated. National scientists O. Bodnar, N. Bondarenko, V. Vovk, L. Kuznietsova, V. Mishchenko, A. Moroz, Ye. Osadchyi, M. Pudovkin, M. Savluk, A. Stepanenko, O. Khmelenko, V. Hevaldina, O. Sheiko and others made a significant contribution to the study of the development of the impact of bank lending on the economy. At the same time, paying tribute to their scientific developments, it should be noted that there is a need to find ways of ensuring of bank lending efficiency to the real economy in the future.

Objectives of the article: formation of theoretical and applied principles of bank management of lending to the national economy.

Presentation of the main material of the study with a full justification of the obtained scientific results. Currently, the share of loans in the total assets of domestic banks is almost 48.5%, which indicates the sufficient influence of bank lending on the socio-economic development of Ukraine. However, it is clear that in the context of ongoing military operations and unfavourable investment environment, banks remain the main donors of the economy. The effective development of the country is impossible without the development of the economy, with bank resources directed thereto in the first place. This situation requires cooperation of all participants in the credit market and the search for ways to improve the process of managing bank lending to the economy.

In our opinion, bank lending is a process aimed at obtaining profit from the implementation of a licensed business at the expense of borrowed and own funds at your own risk on the terms of return, payment, timeliness, security and purpose, and banking management of lending to the economy is a process of financial stimulating the development of the real sector of the national economy through the use of appropriate credit instruments and ensuring the growth of banks' profits.

Any process involves analyzing and evaluating its results. This also applies to the bank lending process.

It is worth noting that current techniques for assessing lending to the real sector of the economy have been developed. For example, Ben Bernanke defines the impact of the crediting process on the

economic cycle on the basis of financial accelerator model (Bernanke B., other, 1999); N. Artamonov – on the basis of methods of analysis of macroeconomic and monetary indicators time series (Artamonov V. M., 2015); D. Burakov – based on the use of direct and indirect factors; O. Luniakov – on the basis of the use of the credit indebtedness coefficient (Luniakov O., 2012); L. Kuznietsova and D. Kretov – on the basis of credit cycle indicators system (Kuznietsova L.V., Kretov D.Yu., 2016). N. Volkova – taking into account the phenomenon of cyclical movement of credit, develops an effective system of credit cycle indicators herself (Volkova N.I., 2014). However, we will present our own approach to the methodology of assessing the bank lending process (Figure 1.1):

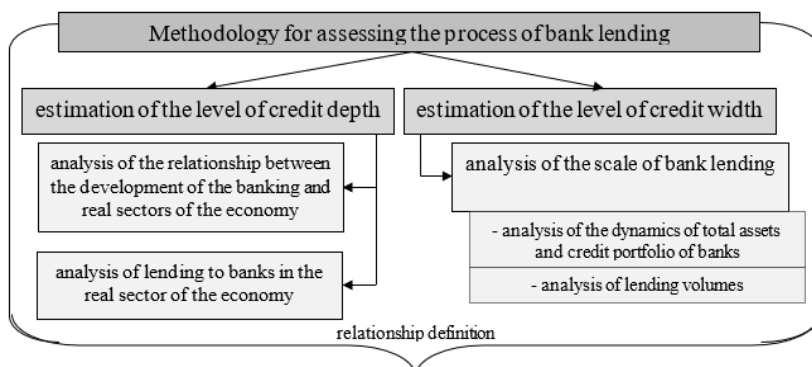

Fig. 1.1. Algorithm of the methodology for assessing the process of bank lending and its impact on the real sector of the economy *

* formed by the author

This methodological approach will allow for assessing the state of bank lending in the country, prove the interdependence of the real and banking sectors and, on the basis of the results, formulate strategies for effective management of the bank lending process in order to ensure balanced development of the country's economy and increase its competitiveness.

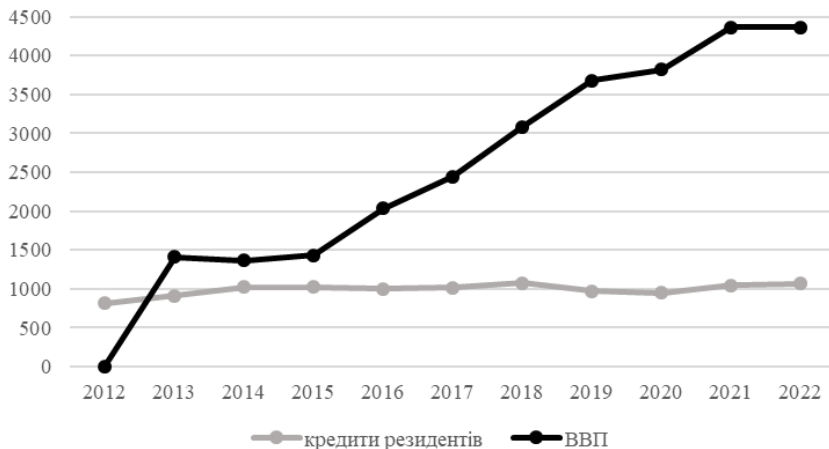

Fig. 1. Dynamics of residents' lending by banks of Ukraine and GDP during 01.2012–11.2022*

* formed on the basis of data sources: (NBU, 2022; Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy, 2022)).

In general, in recent years, the volume of loans granted (with GDP growth) did not increase significantly. And since 2014, growth has become completely insignificant, again with constant growth of GDP.

Consequently, the GDP growth rate affects bank lending, as investment and other capital requirements increase accordingly.

Let us analyse the structure of loans provided by deposit-taking corporations (except for the NBU) in the context of economy sectors (Table 1).

Table 1

Structure of loans granted to non-financial corporations, by types of economic activity in 2020–2022, million UAH *

Sectors of the economy	2020 p.		2021 p.		2022 p.	
	sum	by structure	sum	by structure	sum	by structure
Total	1291731,1	100	906520,8	100	2094803,5	0,341
1. Other financial corporations:	5700,5	0,441	10520,1	1,160	7144,7	0,001

Table 1 (continued)

- insurance corporations and pension funds	36,3	0,003	27,3	0,003	23,3	0,340
- others	5664,3	0,439	10492,8	1,157	7121,5	0,340
2. General government sector:	11579,2	0,896	27399,4	3,022	7121,5	0,870
- central government bodies	4745,7	0,367	15719,4	1,734	18231,4	0,424
- regional and local bodies of state administration	6833,5	0,529	15719,4	1,734	8878,3	36,741
3. Non-financial corporations:	724156,5	56,061	769648,6	84,901	769648,6	3,025
- state corporations	59557,9	4,611	54127,0	5,971	63369,6	34,705
- other corporations	59557,9	4,611	716,7	0,079	727000,6	11,606
4. Other sectors of the economy:	206949,7	16,021	716,7	0,079	243131,5	11,581
- households	206471,4	15,984	716,7	0,079	242602,8	0,025
- non-profit organizations serving households	478,2	0,037	716,7	0,079	528,7	100

* formed on the basis of source data: (NBU, 2022)

As we see, the sector of «non-financial corporations» was the only one to experience growth.

The analysis of loans to non-financial corporations by types of economic activity and distribution of loans in sectors of economy deserves attention as well (Table 2).

In general, enterprises of certain industries only were given credits, while others still lack credit resources. Such a state of insufficient securitization evidences the unstable situation in the lending market and, consequently, is characterized by a higher level of risk.

In the course of the study, it was discovered that currently bank lending was not fully capable of enhancing positive economic processes. And for the expand the reproduction of the economy and lending stimulation, it is necessary to develop strategies of lending process management and tools for their implementation.

Table 2

Structure of loans granted to non-financial corporations, by types of economic activity in 2022, million UAH *

Type of economic activity	sum, million UAH	% to general volume
TOTAL	1056416,02	X
Agriculture, forestry and fisheries	125045,4	15,82
Mining and quarrying	17164,0	2,17
Manufacturing industry	137694,7	17,42
Supply of electricity, gas, steam and air conditioning	65295,8	8,26
Water supply; sewage, waste management	608,4	0,08
Construction	21043,6	2,66
Wholesale and retail trade; repair of motor transport, tools and motorcycles	293373,6	37,12
Transport, warehousing, postal and courier activities	27328,1	3,46
Temporary placement and organization of food	4318,9	0,55
Information and telecommunications	8344,2	1,06
Financial and insurance activities	2179,82	0,28
Real estate operations	60238,3	7,62
Professional, scientific and technical activities	12605,2	1,59
Activity in the field of administrative and auxiliary services	10793,9	1,37
Education	191,7	0,02
Health care and social assistance	3644,2	0,46
Arts, sports, entertainment and recreation	143,4	0,02
Provision of other types of services	357,0	0,05

* formed on the basis of source: (NBU, 2022)

Since high growth rates are possible only at high rates of lending, we will map out a matrix with sector strategies (Figure 2).

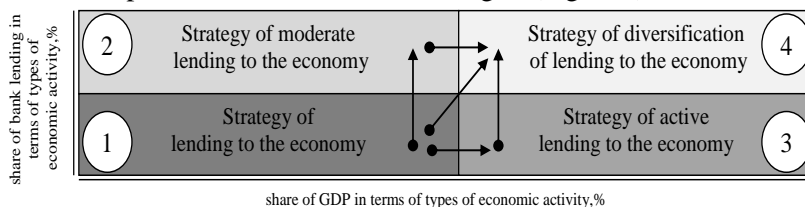

Fig. 2. Matrix of positioning strategies of bank management of lending to the economy of the country *

* formed by the authors

The first sector: the strategy of lending to the economy.

The following indicators correspond to this sector: low share both in volume of bank lending and GDP in terms of types of economic activity (low GDP growth, drop in production, unwillingness of banks to risk, lending to the sectors of the country's economy, decrease of business activity of borrowers).

Second Sector: the strategy of moderate lending to the economy.

The following indicators correspond to this sector: a high proportion of bank lending, but a low share of GDP in terms of the types of economy (a significant resource is directed towards consumption, excessive capital growth).

Third sector: the strategy of active lending to the economy.

The following indicators correspond to this sector: low share of bank lending with a high share of GDP in terms of economic activity types, decreased lending to the economy by banks and low demand for loans from the types of economic activity, the threat of conflict in the process of implementation of changes by the state, enterprises and the population.

The fourth sector: the strategy of diversification of lending to the economy.

The following indicators correspond to this sector: high shares of bank lending and GDP by sector («GDP debt capacity», which leads to lower capital efficiency).

Tools for implementing strategies for bank lending management in the extended reproduction of the economy are as follows in Table. 3.

Table 3

Tools for implementing strategies *

Kind of strategy	Strategy implementation tools
Strategy of lending to the economy	1) the formation of a mechanism for protecting the rights of creditors and borrowers; 2) reduction of interest rates on loans, the high values of which limit the demand for credit resources; 3) restoring trust between banks and clients; 4) change of behaviour model of the potential borrower.

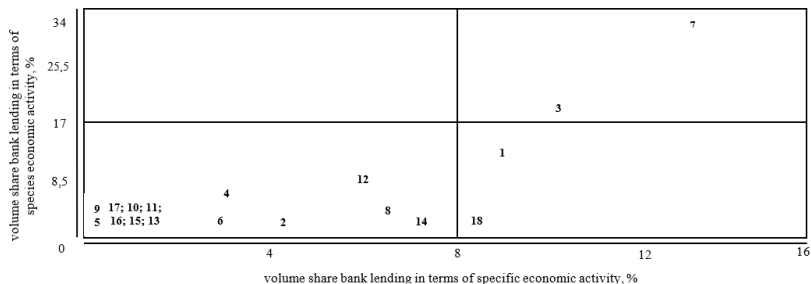
Table 3 (continued)

Strategy of moderate lending to the economy	1) adherence to the principle of targeted use of borrowing resources; 2) differentiation of granting of loans by types of economy and types of borrowers; 3) introduction of compensation mechanisms for a portion of interest rates on loans for priority sectors; 4) control over the efficiency of the use of the resources received in the sizes determined by the needs of the industries.
Strategy of active lending to the economy	1) reduction of the share of problem loans of banks in order to avoid a shortage of resources; 2) the formation of a system of economic incentives for the implementation of state credit support programs for priority sectors; 3) ensuring access of banks to foreign capital markets, which will improve the financial performance of their activities and significantly increase their liquidity and competitiveness.
Strategy of diversification of lending to the economy	1) ensuring distribution of resources between different assets in order to reduce the overall level of risks; 2) setting limits on the size of loans granted, which will diversify the credit resources and provide sustainable profits both to banks and industries; 3) formation of reserves for credit risks, which will protect the interests of participants, will increase the reliability and stability of the banking system as a whole.

* compiled by author

According to the matrix of positioning strategies (see Figure 2), we will form a matrix (Figure 3), placing the types of economic activity depending on their share in GDP and the amounts of loans granted in them on the basis of data (see Table 2).

Attribution of «wholesale and retail trade; repair of motor vehicles and motorcycles» in the sector of the strategy of diversification of lending to the economy, is, in our opinion, obvious, since this branch is actively developing mainly due to bank lending (the share of lending was 37.12%). As for the «processing industry», the results evidence a significant, though not a crucial role of lending in financing the development of this industry (the share of lending is 17.42%).

1 – agriculture, forestry and fisheries; 2 – mining and quarrying; 3 – processing industry; 4 – electricity, gas, steam and conditioned air; 5 – water supply; sewage, waste management; 6 – construction; 7 – wholesale and retail trade; repair of motor vehicles and motorcycles; 8 – transport, warehousing, postal and courier activities; 9 – temporary placement and organization of food; 10 – information and telecommunications; 11 – financial and insurance activities; 12 – operations with real estate; 13 – professional, scientific and technical activities; 14 – activities in the area of administrative and auxiliary services; 15 – education; 16 – health care and social assistance; 17 – Arts, Sports, Entertainment and Recreation; 18 – provision of other types of services

Fig. 3. Matrix of the results of positioning strategies (according to 11.2022) *

* formed by the author

A small share of bank loan investments in agriculture, forestry and fisheries (15.82%) shows limited use of the financing mechanism for the development of this industry. As a result, its significant share in GDP (9.3%) has not increased; a small number of government programs of credit support are aiding the branch, leading to decreased competitiveness of products on the world market.

The enterprises of other types of economy are considered risky for the use of credit resources. At the same time, lending to some economic sectors («construction», «education», «health care and social assistance», «art, sports, entertainment and recreation») has both economic and social benefits. They use budget funds, while the state does not stimulate the process of their lending.

Conclusions. In general, the hypertrophied structure of bank lending to sectors of the economy in wartime conditions requires the adoption and implementation of management decisions that would allow banks to intensify lending activities, and business entities to increase their creditworthiness. And this is possible only if there is a

strong economy, the absence of corruption, the monopoly, the lack of protection of the rights of creditors and borrowers, arbitrariness on the part of judges, the unpredictability and ineffectiveness of tax and budget policies, unprofessional monetary policy, etc., which, in turn, must be overcome after the successful conclusion war.

References

1. Bernanke B., Gertler M., Gilchrist S. (1999). The financial accelerator in a quantitative business cycle framework, *Handbook of Macroeconomics*, Vol. 1, P. 1341–1393.

2. Armamonov V.M. (2015). Kreditnye cikly: jekonometricheskij analiz i vyvody [Credit Cycles: econometric analysis and conclusions]. *Economy*, #4, pp. 113–122.

3. Luniakov O. (2012). Endohenna pryroda tsyklichnosti kredytnoho rynku [Endogenous nature of the cyclicity of the credit market]. *Bulletin NBU*, #11, pp. 43–47.

4. Kuznietsova L.V., Kretov D.Yu. (2016). Analiz indykatoriv kredytnykh tsyklyv u bankivskii systemi Ukrainy [Analysis of credit cycle indicators in the banking system of Ukraine]. *Money, finance and credit*, #7, pp. 767–772.

5. Volkova N.I. (2014). Vybir kredytnoi stratehii bankamy Ukrainy [The choice of a credit strategy by banks of Ukraine]. *Scientific herald of the National Forestry University of Ukraine*, vol. 24.3, pp. 291–301.

6. Natsionalnyi bank Ukrainy (2022). *Hroshovo-kredytna ta finansova statystyka* [Monetary, credit and financial statistics], Kyiv: tsentralnyi bank.

7. Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy (2022). *Statystychna informatsiia* [Statistical information], Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo.

УДК 331.108.2

Василик Н.М., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6114-0953>

e-mail: n.vasilik@lntu.edu.ua

Vasilik N. Ph. D. in Economics, Associate Professor

Lutsk national technical university, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6114-0953>

e-mail: n.vasilik@lntu.edu.ua

ПІДХОДИ ДО ДІАГНОСТИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ МЕНЕДЖЕРІВ

Стаття присвячена вивченню підходів до діагностики професійного вигорання менеджерів. Розглянуто сутність професійного вигорання та сформульовано визначення професійного вигорання менеджера. Вивчено методики діагностики рівня професійного вигорання працівників різних сфер діяльності та визначено можливість їх застосування для оцінки рівня професійного вигорання менеджерів. Окреслено шляхи удосконалення методів діагностики професійного вигорання менеджерів.

Ключові слова: вигорання, професійне вигорання, професійне вигорання менеджерів, діагностика професійного вигорання.

APPROACHES TO DIAGNOSTICS PROFESSIONAL BURNOUT OF MANAGERS

The article is devoted to the study of approaches to the diagnosis of professional burnout of managers. The essence of professional burnout is considered and the definition of professional burnout of a manager is formulated. In our opinion, professional burnout of managers is a destructive process of mental, mental and physical exhaustion of the individual, which occurs as a result of long-term negative impact of stressors and leads to a decrease in the efficiency of performance of managerial functions.

The methods of diagnosing the level of professional burnout of employees in various fields of activity were studied and the possibility of their application to assess the level of professional burnout of managers was determined.

The most widespread and often used in global and domestic practice is the method of assessing professional burnout, which was proposed by scientists C. Maslach and S. Jackson. This technique is based on the definition of professional burnout in terms of three components: "emotional burnout (exhaustion)", "depersonalization", "reduction of personal achievements".

The technique of V.V. Boyko is also common for the assessment of

emotional burnout, which involves assessment on 12 scales in accordance with three phases of the development of burnout: the "Tension" phase, the "Resistance" phase, and the "Exhaustion" phase.

The article examines various methods of diagnosing professional burnout. The essence of diagnosis of the level of professional burnout of personnel managers, diagnosis of professional burnout of civil servants of the legislative body, research on the phenomenon of professional burnout in humanitarian organizations, diagnosis of professional burnout of entrepreneurs was considered.

Ways to improve methods of diagnosing professional burnout of managers are outlined. It is proposed to supplement the diagnosis of professional burnout of managers with test methods for diagnosing the psychological profile of an effective manager. This will make it possible to qualitatively and comprehensively analyze what factors influence the development of professional burnout of managers and to formulate effective proposals and measures for the prevention and countermeasures of their professional burnout.

Key words: burnout, professional burnout, professional burnout of managers, diagnosis of professional burnout.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасні швидкі темпи розвитку суспільства, збільшення негативних проявів факторів мікро- та макросередовища, пандемії, війна, значно збільшують психоемоційне та інформаційне навантаження на менеджерів та їх працівників, а також призводять до переважно негативних змін у забезпеченні належних умов праці та відпочинку, оплати праці і комунікацій. Ця сукупність негативних чинників призводить до швидкого розвитку професійного вигорання та зумовлює зниження продуктивності праці персоналу, збільшення плинності кадрів та суттєве зниження прибутковості компаній.

Від ефективності, продуктивності, професійності менеджерів залежить ефективне функціонування та розвиток будь-якої організації, тому розвиток професійного вигорання у керівників несе найбільшу загрозу для компанії. Знизити ці ризики можна шляхом запровадження стрес-менеджменту в організації та систематичного проведення заходів щодо діагностики рівня, профілактики та протидії професійного вигорання менеджерів, а також і всього персоналу.

Для того, щоб якісно діагностувати рівень наявного професійного вигорання керівників організації, варто обрати

хорошу методику дослідження, яка б різносторонньо та в повній мірі дала б можливість виміряти рівень і виявити фактори, які вплинули на розвиток професійного вигорання керівників конкретної організації. Тому важливо вивчити та проаналізувати вже сформовані методики дослідження вчених у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Американський психіатр Г. Фрейденбергер у 1974 р. вперше ввів поняття «вигорання» («burnout») «для характеристики психологічного стану здорових людей, які перебувають в інтенсивному й тісному спілкуванні з пацієнтами (клієнтами) в емоційно навантаженій атмосфері, надаючи професійну допомогу» (Фрейденбергер, 1974). Згодом К. Маслач було розроблено першу і найбільш популярну тестову методику для вимірювання рівня вигорання персоналу.

Загалом, значна кількість зарубіжних та українських науковців присвятили свої дослідження визначенню сутності, ознак прояв, причин формування, способів діагностики та розробки заходів профілактики та протидії професійному вигоранню працівників різних сфер. Зокрема це: С. Арефнія, В. Бочелюк, Т. Брижоватий, А. Василик, О. Волгіна, А. Галай, І. Галецька, Дж. Гібсон, Г. Гнускіна, Дж. Голдберг А. Головка, С. Джексон, Д. Дмитрієв, Л. Карамушка, Н. Коновчук, К. Маслач, О. Матвієнко, Г. Смалійчук, Г. Фрейденбергер, І. Шупта та інші. Проте, методика діагностики професійного вигорання менеджерів ще потребує удосконалення і уточнення.

Цілі статті. Вивчення основних зарубіжних та вітчизняних підходів до діагностики професійного вигорання менеджерів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В сучасних прогресивних компанія, все більшої популярності набуває відносно новий вид менеджменту – стрес-менеджмент. Якщо в організації застосовується концепція управління стресом (стрес-менеджмент), тоді і формуються заходи щодо діагностики, профілактики та протидії професійному вигоранню як керівників так і персоналу загалом.

Синдром вигорання, за визначенням К. Маслач і С. Джексона, характеризується: «емоційним спустошенням,

байдужістю і навіть цинічним ставленням до клієнтів, негативним ставленням до себе, відчуттям незадоволеності своєю роботою, недооцінкою професійних досягнень, порушенням взаємовідносин із колегами, у сім'ї, погіршенням якості життя, фізичного та психічного здоров'я» (Маслач і Джексон, 1986).

Вчені Карамушка Л.М., Гнускіна Г.В., відмічають, що «професійне вигорання – це емоційне, розумове та фізичне виснаження через довготривале залучення особистості до некерованої стресової ситуації в процесі емоційно насичених контактів у професійній діяльності» (Карамушка і Гнускіна, 2018).

Бочелюк В.Й та Арефнія С.В. професійне вигорання розглядають, «як загальний професійний дезадаптаційний феномен що є цілісним, динамічним психічним утворенням в єдності мотиваційних, емоційних і оцінних компонентів, що формується в професійній діяльності та негативно впливає на її результативність» (Арефнія, 2018).

На нашу думку, професійне вигорання менеджерів – це деструктивний процес психічного, розумового та фізичного виснаження особистості, що виникає в результаті тривалого негативного впливу стресорів та призводить до зниження ефективності виконання управлінських функцій.

«Синдром менеджера» («синдром хронічної втоми» або «синдром професійного вигорання») – це стан довготривалого стресу, наслідком якого є емоційне, фізичне, психічне виснаження. Характерним для синдрому менеджера є «хронічний астеничний стан, навіть після відпустки, з пригніченням настрою, порушенням сну та швидкою стомлюваністю» (Поліщук і Паламарчук, 2018).

Розглянемо дослідження зарубіжних та українських вчених щодо методики діагностики професійного вигорання, які, із певною модифікацією і доповненням, можна застосовувати і для оцінки професійного вигорання менеджерів.

Безперечно, найбільш поширеною та часто застосовуваною у світовій і вітчизняній практиці є методика оцінки професійного вигорання, яку запропонували науковці К. Маслач і С. Джексон. Дана методика належить до

результативного (структурно-симптоматичного) підходу. Сьогодні існує вже багато модифікацій даної методики, що дозволяє адаптувати дослідження для конкретного об'єкта дослідження. Загалом, дана методика базується на визначення професійного вигорання в розрізі трьох складових (блоків): «емоційне вигорання (виснаження)», «деперсоналізація», «редукція особистих досягнень».

Також, досить поширеною, у практичному застосуванні для оцінки емоційного вигорання, є методика В.В. Бойко. Дані методика, на відміну від методики К. Маслач і С. Джексона, стосується процесуального (процесуально-стадіального) підходу. Вона розкриває картину професійного вигорання як динамічного процесу, що утворюється поетапно відповідно до механізму розвитку стресу та передбачає оцінювання за 12 шкалами у відповідності до трьох фаз розвитку: фази «Напруга», фази «Резистенція», фази «Виснаження».

Подані вище методики можуть бути застосовані для діагностики професійного вигорання менеджерів.

Аналіз наукових джерел показав, що при діагностиці професійного вигорання, в тому числі і менеджерів, вітчизняні науковці, в більшості випадків, здійснюють комплексну різносторонню оцінку з використанням як методик К. Маслач і С. Джексона та В.В. Бойко, так і інших методик відповідно до особливостей та специфіки об'єктів дослідження. Такі підходи мають, безперечно, лише переваги, адже дозволяють більш якісно оцінити рівень професійного вигорання та врахувати фактори, які впливають на його розвиток.

Зокрема, варто відмітити проведені дослідження А.В. Василик, Г.В. Смалійчук, А.А. Головка (Василик та ін., 2020), щодо діагностики рівня професійного вигорання менеджерів із персоналу. Вчені запропонували та апробували методіку дослідження професійного вигорання менеджерів із персоналу, яка містить 5 міні-блоків (рис. 1).

Результати дослідження показали, що серед 120 менеджерів із персоналу із різних регіонів України, які брали участь у дослідженні, 36,4% мають низький рівень вигорання, 37% знаходяться у зоні підвищеного ризику (середній рівень

вигорання), 26,6% менеджерів із персоналу мають дуже високий та високий рівні професійного вигорання (Василик та ін., 2020).

Також, при аналізі було виявлено, що на рівень професійного вигорання суттєво впливають такі чинники: перевантаженість працівників; стресовість роботи у 33,8 % респондентів є демотиватором; комунікативне навантаження (21%), що призводить до втоми та емоційного спустошення; висока відповідальність роботи (21,1%); додатковим демотивуючим чинником респонденти відзначили «відсутність практики узгодження з ними управлінських рішень керівництвом, що спричиняє негативні наслідки у роботі та формування у них редукації професійних досягнень» (Василик та ін., 2020).

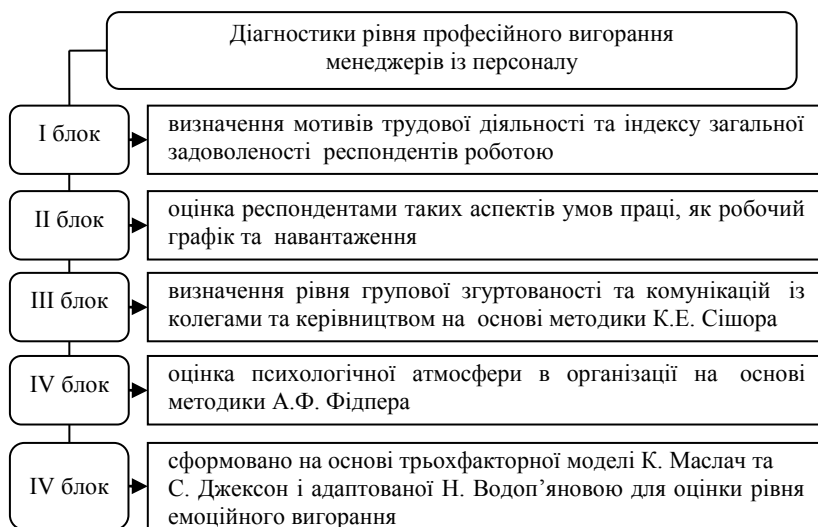

Рис. 1. Методика діагностики рівня професійного вигорання менеджерів із персоналу

Примітка: сформовано на основі досліджень (Василик та ін., 2020).

Результати досліджень дали змогу сформуванати перелік заходів щодо профілактики та подолання професійного вигорання у менеджерів із персоналу. Дана методика є ґрунтовно опрацьована та може використовуватись і для

діагности розвитку професійного вигорання працівників інших видів управлінської діяльності.

Слід відмітити, ще одні потужні дослідження щодо формування та апробації методики діагностики професійного вигорання, які здійснили українські науковці В.Й. Бочелюк та С.В. Арефнія. Хоч їх дослідження концентрувались на діагностиці професійного вигорання державних службовців законодавчого органу влади, проте їх напрацювання теж можна використовувати для оцінки рівня професійного вигорання менеджерів (Арефнія, 2018). На думку вчених, для якісної достовірної діагностики професійного вигорання у державних службовців законодавчого органу влади, доцільно досліджувати даний «феномен через вивчення індикаторів симптомів професійного вигорання (пілотажний етап) та параметрів особистісних деструкцій, пов'язаних з ним (констатувальний етап)» (Арефнія, 2018).

Тобто, на пілотажному етапі дослідження, вчені пропонують застосувати методики, які дадуть змогу діагностувати типові прояви професійного вигорання, а саме:

- тривожність і нервове напруження – пропонується виміряти за допомогою методик: опитувальник Визначення нервово-психічного напруження Т. Немчина та Шкала самооцінок тривожності Ч. Спілбергера, Ю. Ханіна;

- професійний стрес – застосовувались методики: Оцінка професійного стресу (опитувальним Вайсмана), Методика психічного вигорання, Методика діагностики професійного вигорання К. Маслач і С. Джексона.

На етапі констатувального дослідження, осіб, в яких було виявлено виражені показники професійного вигорання, було протестовано за методиками, що фіксують деструктивні порушення розвитку особистості, а саме (Арефнія, 2018):

- рівень адаптованості – методика соціальної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда;

- суб'єктивна якість життя – опитувальник «Оцінка якості життя» З. Дудченко;

- цінності (цінність орієнтації та цінність уявлення) – опитувальник термінальних цінностей, методика діагностики

самоактуалізації особистості МДСаО (шкала «Самоцінність»), методика дослідження самоставлення МДС (шкала «Цінності»);

– сенси життя – МДСаО (шкала «Погляд на природу людини»), методика Сенс життєвих орієнтацій СЖО (шкала «Загальний показник життєвих орієнтацій»);

– цілі – МДС (шкали «Потреба в пізнанні», «Прагнення до творчості», «Контактність»); методика СЖО (шкала «Цілі»);

– задоволення сьогоденням – МДСаО (шкала «Самозвинувачення», «Самопривязаність», «Внутрішня конфліктність»), МДС (шкала «Автономність», «Орієнтація в часі», «Аутосимпатія»); методика СЖО (шкала «Процес»);

– задоволення минулим – МДСаО (шкала «Самозвинувачення»), методика СЖО (шкала «Орієнтація в часі», «Результат»);

– локус контроль Я – МДС (шкала «Саморозуміння», «Самокерування», «Спонтанність»);

– локус контролю життя – методика СЖО (шкала «Локус контролю життя»), МДСаО («Самовпевненість»).

Апробувавши дану методику, вчені В.Й. Бочелюк та С.В. Арефнія, виявили на пілотажному етапі, з 215 осіб, близько 23 % респондентів, що мали високі прояви психічного вигорання, 30% респондентів мали високі та надвисокі показники психоемоційного виснаження, рівень деперсоналізації був високий у 25,12 % опитаних, а «редукція особистих досягнень» у 27,44 % респондентів показало високі бали. Другий етап досліджень дозволив отримати результати впливу на розвиток професійного вигорання ряду чинників особистих деструкцій респондентів (Арефнія, 2018).

Варто розглянути ще один підхід щодо діагностики професійного вигорання, який був сформований та апробований відповідно до реалізації досліджень явища професійного вигорання в організаціях гуманітарної сфери (національні та міжнародні неурядові організації, далі – НДО), працівники яких працювали в сфері подолання наслідків військового конфлікту на Сході України. Дослідження були ініційовані 3 січня 2017 року на Форумі НДО України і проведені в період січня по квітень 2017 року. Загальна кількість опитаних респондентів – 421 із

58 організацій, що працювали в «сфері подолання наслідків військового конфлікту на Сході України (Брижоватий та ін., 2017).

Для діагностики професійного вигорання, було розроблено певний інструментарій, який включав окрім блоків питань щодо оцінки рівня професійного вигорання (використовували методики трьохфакторної моделі К. Маслач, С. Джексона «Оцінки професійного вигорання IBM» та В.В. Бойко для оцінки рівня емоційного вигорання), ще і блоки питань, що стосувались всіх рівнів виробничого життя працівників, а також заключний блок питань стосувався запитань щодо вже наявної та бажаної активності в організаціях, яка забезпечує профілактику та подолання професійного вигорання (таблиця 1).

Таблиця 1

Інструментарій дослідження рівня професійного вигорання

Назва блоку	Суть, мета
1. Цілі, сприйняття, зміст роботи. Робочі процедури.	Проводилась оцінка рівня прийняття працівником завдань та мети організації, загального сприйняття працівником функціональних обов'язків та своєї роботи.
2. Мотиви трудової діяльності	Дозволяє вирахувати індекс загальної задоволеності працівником своєю роботою. Враховувались два фактори при розрахунку індексу – рівень впливу різних факторів на задоволеність роботою та безпосередньо задоволеність кожним із факторів.
3. Умови праці	Призначений для визначення оцінки працівника умов роботи: робочого графіка, матеріально-технічного забезпечення, навантаження.
4. Оцінка мотивації та ефективності	Дозволяє детально продіагностувати рівень задоволеності працівників наявними можливостями професійного та кар'єрного росту, механізмами мотивації (матеріальної та нематеріальної) та системами оцінки їх роботи.
5. Оцінка психологічної атмосфери	Для оцінки психологічної атмосфери в організації за основу взята методика А.Ф. Фідлера, що базується на методі семантичного диференціала.
6. Групова згуртованість, комунікації колегами	Застосовувалась методика визначення рівня групової згуртованості К. Е. Сішора (дозволяє визначити ступінь інтеграції групи, її згуртованість в єдине ціле). В блок внесли питання, що стосуються оцінки відносин працівника з колегами та керівництвом.
7. Оцінки професійного вигорання МВІ	Використовувалась методика розроблена К. Маслач і С. Джексон. Структуру наявного вигорання працівників оцінювали за трьома субшкалами: емоційне виснаження, деперсоналізація, редукція особистих досягнень.

Продовження таблиці 1

8. Оцінка рівня емоційного вигорання (на основі методики В.В. Бойка)	Методика дозволяє оцінити рівень емоційного вигорання як динамічного процесу, що виникає у певній відповідності поетапно до механізму розвитку стресу. Рівень емоційного вигорання оцінюється за 12 шкалами та фазами: напруга, резистенція, виснаження.
9. Профілактика та подолання вигорання	Визначення наявних в організаціях практик попередження та подолання вигорання, а також бажаних заходів та активностей в цій сфері.

Примітка: сформовано автором на основі (Брижоватий та ін., 2017)

Ключові тези результатів дослідження (Брижоватий та ін., 2017): 1. Рівень професійного вигорання (методика МВІ): дуже високий 13,5%, високий 28,4%, середній 35,9%, низький 22,2% респондентів. 2. Рівень емоційного вигорання (методика В.В. Бойка): перша фаза, напруженість виявлена у 24% респондентів, резистенція виражена у 49 %, виснаження проявляється у 29 % опитаних. 3. Аспекти пов'язані з процесами проектного/ організаційного управління та адміністрування є найбільш значущими чинниками, що впливають на появу явища «вигорання», другим за важливістю фактор є особисті проблеми респондентів (середовище військових дій, частина респондентів є вимушеними переселенцями), також досить впливають негативна поведінка клієнтів, рівень професійної підготовки опитаних, колектив та атмосфера в колективі. 4. Респонденти зазначили, що серед заходів, спрямованих на подолання вигорання, найбільш поширеними є: супервізії (11%), тренінги з вигорання (9%), роботу з психологом (9%).

Дані дослідження є також досить обґрунтованими і є безперечно актуальними та прикладними для застосування у сучасних умовах війни при діагностиці рівня професійного вигорання як менеджерів компаній так і працівників загалом.

Грунтовні дослідження щодо рівня та факторів впливу на професійне вигорання підприємців здійснили українські вчені Л.М. Карамушка, Г.В. Гнускіна. В основу досліджень була покладена трьохкомпонентна модель К. Маслач і С. Джексона. В процесі досліджень, вчені (Карамушка і Гнускіна, 2018) розробили та апробували методику діагностики професійного вигорання у підприємців, яка включає наступні етапи:

1. Аналіз оцінки підприємцями особливостей їх підприємницької діяльності та наявності в процесі її здійснення негативних емоційних виявів. Використовувалась анкета (автори Л. Карамушка, Г. Мартинова) «Психологічні чинники професійної діяльності та професійного вигорання підприємців»

2. Аналіз рівня вираженості професійного вигорання у підприємців. Застосовувалась методика «Синдром «вигорання» в професіях системи «людина-людина» К. Маслач і С. Джексона.

3. Вивчення зв'язку між рівнем професійного вигорання у підприємців та чинниками мікрорівня (особистісними характеристиками підприємців). Застосовувались такі методики: для вивчення підприємницького потенціалу («Чи може ви стати підприємцем»); для вивчення підприємницьких здібностей («Тест для визначення підприємницьких здібностей»); вивчення соціально-психологічних установок («Методика діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребовій сфері»); вивчення включеності в роботу «Утрехтська шкала включеності в роботу (UWES-9) В. Шауфері та А. Баккера.

4. Вивчався зв'язок між рівнем професійного вигорання у підприємців та такими чинниками мікрорівня, як організаційно-професійні та соціально-демографічні характеристики підприємців. Дані чинники вивчались за допомогою авторської «анкети-паспортички» (Карамушка і Гнускіна, 2018).

5. Аналіз зв'язку між рівнем професійного вигорання у підприємців та чинниками мезорівня. Дані чинники вивчались також за допомогою авторської «анкети-паспортички».

Результати дослідження показали, що «більше, ніж третина опитаних підприємців, мають високий рівень вираженості всіх складових професійного вигорання. Також було доведено зв'язок різних чинників мікро- макро- та мезорівня та рівнем професійного вигорання, розроблено та апробовано програму тренінгу для профілактики та подолання професійного вигорання.

Запропонована методика діагностики професійного вигорання у підприємців може також застосовуватись для діагностики рівня професійного вигорання менеджерів.

Висновки. Отже, проводячи діагностику рівня професійного вигорання менеджерів, відповідно до мети і

об'єктів дослідження, варто методикою дослідження, окрім популярних методик оцінки вигорання (професійного та емоційного), наповнювати різносторонніми тестовими методиками, які вже були апробовані у вище поданих дослідженнях, а також, на нашу думку варто включати тестові методики для діагностики психологічного профілю ефективного керівника (Корман, 2012).

Це дасть змогу якісно різносторонньо проаналізувати, які саме чинники впливають на розвиток професійного вигорання менеджерів та сформувані дієві пропозиції та заходи щодо профілактики та протидії їх професійного вигорання.

Список бібліографічного опису

1. Freudenberger H.J. Staff burnout. Journal of Social Issues. 1974. V. 30. P. 150–165.
2. Maslach C., Jackson S. The Maslach Burn–Out Inventory Manual. 2nd ed. CA : Consulting Psychologist Press. 1986. 285 p.
3. Карамушка Л.М., Гнускіна Г.В. Психологія професійного вигорання підприємців : монографія. Київ : Логос, 2018. 198 с.
4. Арефнія С.В. Психологічні засоби профілактики та корекції професійного вигорання державних службовців законодавчого органу влади : дис.... канд. психологічних наук. 19.00.10. ВНЗ «Крок». Київ. 2018. 249 с.
5. Поліщук О.С., Паламарчук О.М. Особливості прояву та причини виникнення «Синдрому менеджера». *Молодий вчений*, 2018. № 1(53). С. 49–53.
6. Василик А.В., Смалійчук Г.В., Головка А.А. Особливості та профілактика професійного вигорання менеджерів із персоналу. *Економічний простір*. 2020. № 154. С. 174–178.
7. Аналітичний звіт за результатами дослідження «Оцінка рівня професійного вигорання працівників гуманітарної сфери» / Т.В. Брижоватий та ін. URL : https://www.prostir.ua/wp-content/uploads/2017/07/NGO-Forum_Burnout_Report_Final.pdf (дата звернення: 10.11.2022).
8. Корман М.М. Психологічний профіль ефективного керівника: методичний посібник. Тернопіль, 2012. 112 с.

References

1. Freudenberger H.J. Staff burnout. Journal of Social Issues. 1974. Vol. 30. P. 150–165.
2. Maslach C., Jackson S. The Maslach Burn–Out Inventory Manual. 2nd ed. CA : Consulting Psychologist Press. 1986. 285 p.
3. Karamushka L. M., Hnuskina H. V. Psykholohiya profesiynoho vyhorannya pidpryemstiv : monohrafiya. Kyuyiv : Lohos, 2018. 198 p. [in Ukrainian].
4. Arefniya S.V. Psykholohichni zasoby profilaktyky ta korektsiyi

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВІП ЛНТУ, 2022. 290 с.

profesiynoho vyhorannya derzhavnykh sluzhbovtiv zakonodavchoho orhanu vlady : dys.... kand. psykholohichnykh nauk. 19.00.10. VNZ "Krok". Kyiv. 2018. 249 p. [in Ukrainian].

5. Polishchuk O.S., Palamarchuk O.M. Osoblyvosti proyavu ta prychny vynyknennya "Syndromu menedzhera". *Molodyy vchenyy*, 2018. No 1 (53). P. 49–53 [in Ukrainian].

6. Vasylyk A.V., Smaliychuk H.V., Holovko A.A. Osoblyvosti ta profilaktyka profesiynoho vyhorannya menedzheriv iz personalu. *Ekonomichnyy prostir*. 2020. No 154. P. 174-178 [in Ukrainian].

7. Analitychnyy zvit za rezul'tatamy doslidzhennya "Otsinka rivnya profesiynoho vyhorannya pratsivnykiv humanitarnoyi sfery", T.V. Bryzhovatyy ta in. URL : https://www.prostir.ua/wp-content/uploads/2017/07/NGO-Forum_Burnout_Report_Final.pdf (accessed: 10.11.2022) [in Ukrainian].

8. Korman M.M. *Psykholohichnyy profil' efektyvnoho kerivnyka : metodychny posibnyk*. Ternopil', 2012. 112 p. [in Ukrainian].

УДК 330.1

Войтович С.Я., к.е.н., професор

Луцький національний технічний університет

ORCID ID [0000-0002-7556-6063](https://orcid.org/0000-0002-7556-6063)

e-mail: gnidawa@ukr.net

Voitovych Sergii, professor, department of marketing

Lutsk National Technical University

ORCID ID [0000-0002-7556-6063](https://orcid.org/0000-0002-7556-6063)

e-mail: gnidawa@ukr.net

Букало Н.А., к.е.н., доцент

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ORCID ID [0000-0002-3393-4016](https://orcid.org/0000-0002-3393-4016),

e-mail: Bukalonadiya@ukr.net

Bukalo Nadiya, PhD in Economics, Associate Professor

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk

ORCID ID [0000-0002-3393-4016](https://orcid.org/0000-0002-3393-4016)

e-mail: Bukalonadiya@ukr.net

МАРКЕТИНГОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ДЕМОГРАФІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ПОВЕДІНКУ СПОЖИВАЧІВ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

У науковій статті теоретично досліджено аспекти впливу демографічних чинників на поведінку споживачів та реалізацію ними процесів формування і задоволення індивідуальних потреб. На основі реалізованих кабінетних маркетингових досліджень структуровано демографічні чинники та визначено їх вплив на величину потреб в освітніх послугах здобувачів передвищої та вищої освіти. У дослідженні розглянуто умови, що визначають та обмежують процеси формування і задоволення потреб індивідуальних споживачів в освітніх послугах.

Ключові слова: маркетинг, поведінка споживача, маркетингові дослідження, освітні послуги, потреби в освітніх послугах, фактори впливу на поведінку споживача, демографічні чинники.

MARKETING RESEARCH OF THE INFLUENCE OF DEMOGRAPHIC FACTORS ON THE BEHAVIOR OF CONSUMERS OF EDUCATIONAL SERVICES

The scientific article theoretically examines aspects of the influence of

demographic factors on consumer behavior and their implementation of the processes of formation and satisfaction of individual needs. On the basis of the realized office marketing researches demographic factors are structured and their influence is certain on the size of requirements in educational services of breadwinners of pre-higher and higher education. The article examines the conditions that determine and limit the processes of formation and satisfaction of the needs of individual consumers in educational services.

Key words: marketing, behavior of consumer, marketing researches, educational services, necessities of educational services, factors of influence on the behavior of consumer, demographic factors.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Маркетинг розглядає споживача послуг із властивими йому соціальними та психологічними характеристиками, що визначають його поведінку на ринку, як базис, орієнтир та кількісний вимір для формування завдань, реалізації маркетингових планів і програм, реалізації діяльності закладу послуг на ринку. Виділення освіти як важливої складової системи цінностей споживача визначає підвищений попит на освітні послуги в Україні та за кордоном.

Потреби індивідуальних споживачів у здобутті освітніх послуг є диференційованими, постійно змінюються та залежать від багатьох внутрішніх та зовнішніх для споживача чинників. Маркетологи виокремлюють зовнішні (соціальні) та внутрішні (психологічні) чинники споживчої поведінки

Дослідження поведінки споживачів та формування і задоволення ним потреб в освітніх послугах повинно здійснюватись через призму аналітичних досліджень процесів прийняття рішення споживачем про отримання такої послуги та досліджень чинників, які його визначають. Лише детальне вивчення та аналіз впливу таких чинників дозволяє встановити причини формування та способи задоволення і величину індивідуальних потреб споживачів. Тому, сьогодні набуває актуальності питання дослідження впливу демографічних чинників на поведінку споживачів та задоволення ними індивідуальних потреб в освітніх послугах.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Вивчення питань розвитку і процесів

задоволення потреб індивідуальних споживачів, класифікації факторів і умов, що визначають чи обмежують формування потреб споживачів знайшло відображення в працях українських та закордонних вчених: Ф. Котлера, С.В. Мочерного, С.С. Гарковенка, Л.Г. Ліпич, та інших. Маркетингові аспекти дослідження поведінки споживачів на різних типах ринків вивчали О. В. Євтушевський, О. В. Корнієцький; та ін. Проте, до сьогодні, в маркетинговій літературі аспекти маркетингового дослідження впливу демографічних чинників на поведінку споживачів освітніх послуг висвітлені поверхнево, що й обумовило вибір теми дослідження.

Цілі статті. Цілями статті є застосування маркетингових досліджень з метою дослідження аспектів впливу демографічних чинників на поведінку споживачів та реалізацію ними процесів формування і задоволення індивідуальних потреб у вищій освіті.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням одержаних наукових результатів. Усі поведінкові та соціальні науки дають змогу стверджувати, що поведінка споживача – одне з найскладніших соціально-економічних явищ для дослідження. Вона не є суто раціональною чи виключно емоційною. Передусім, споживча поведінка є проявом моральної свідомості людини, оскільки не може бути етично нейтральною стосовно самого споживача та інших суб'єктів господарювання (Євтушевська, 2017).

Основним елементом ринкових взаємодій є споживач, а споживачами освітніх послуг є здобувачі освіти. Головною метою споживача ринку освітніх послуг є придбання послуги освіти (навчання та документ про атестацію), яка може задовольнити його власні потреби.

Дослідження особистого споживання послуг (у т. ч. і освітніх) показало, що потреба в споживанні з часом постійно змінюється під впливом багатьох чинників. На формування цих потреб в освітніх послугах впливають такі чинники, а саме: демографічні; економічне середовище; природні фактори; технологічні; політичні; соціальні (культурні) (Котлер, 1999); психологічні фактори; а також фактори індивідуальної потреби

та відносної ймовірності (Ліпич і Войтович, 1999; Зозульов і Кубишина, 2017), також споживач перебуває під впливом форм власності, конкуренції, техніко-технологічних умов, ринкових чинників (Букало, 2010).

Аналіз демографічних чинників, їх вплив на формування потреби в освітніх послугах, почнемо із розгляду динаміки кількості народжених дітей, кількості учнів, абітурієнтів, здобувачів освіти в Україні та Волинській області (таблиці 1, 2).

Таблиця 1

Динаміка кількості народжених дітей, кількості учнів, здобувачів освіти України (тис. осіб)

Зміст	Роки			
	2001	2019	2020	2021
Учні 10-12 класів	1049,0	427,0	456,0	462,0
У відсотках до базового 2001 р	-	40,7	43,5	44,0
Кількість учнів, які одержали атестат про здобуття повної загальної середньої освіти	475	195	198	222
Кількість навчальних закладів передвищої та вищої всього	959	652	619	644
У відсотках до базового 2001 р	-	68,0	64,5	67,2
Кількість здобувачів передвищої та вищої освіти всього, тис.	1931,0	1522,0	1440,0	1308,0
У відсотках до базового 2001 р	-	78,8	74,6	67,7
Коледжі, технікуми, училища	664	370	338	129*
Кількість здобувачів освіти, тис.	528,0	200,0	174,0	166,0*
Університети, академії, інститути	315	282	281	515*
Кількість здобувачів вищої освіти всього	1403,0	1322,0	1266,0	1142,0 **

*Заклади фахової передвищої освіти. Інформація підготовлена за даними Єдиної державної електронної бази з питань освіти (далі – ЄДЕБО), наданими Державним підприємством «Інфоресурс» Міністерства освіти і науки України (далі – ДП «Інфоресурс» МОН).

** Заклади вищої освіти. Інформація підготовлена за даними ЄДЕБО, наданими ДП «Інфоресурс» МОН.

Сформовано на основі джерела (Укрстат, 2021 і 2022)

Аналізування показників чисельності учнів та здобувачів вищої освіти в Україні (таблиця 1) та Волинській області (таблиця 2) показало, що чисельність учнів 10-12 класів в Україні значно скоротилася за три останні роки порівняно з

базовим та у 2021 році сягала 462,0 тис. осіб, що становило 44,0 % проти 2001 року.

Таблиця 2
Динаміка кількості народжених дітей, кількості учнів, та здобувачів освіти Волинської області (тис. осіб)

Зміст	Роки			
	2001	2019	2020	2021
Учні 10-12 класів	29,4	14,6	15,3	15,8
У відсотках до базового 2001 р	-	49,7	52,0	53,8
Кількість навчальних закладів передвищої та вищої освіти, всього	39	27*	27*	31**
У відсотках до базового 2001 р	-	69,2	69,2	79,5
Кількість здобувачів освіти всього, тис.	30,5	25,3	24,9	24,0
У відсотках до базового 2001 р	-	83,0	81,6	78,7
Коледжі, технікуми, училища	35	21	21	21
Кількість здобувачів освіти, тис.	12,4	7,1	6,8	6,2
Університети, академії, інститути	4	6	6	10*
Кількість здобувачів вищої освіти, тис.	18,1	18,2	18,1	17,8

*Заклади фахової передвищої освіти. Інформація підготовлена за даними Єдиної державної електронної бази з питань освіти (далі – ЄДЕБО), наданими Державним підприємством «Інфоресурс» Міністерства освіти і науки України (далі – ДП «Інфоресурс» МОН).

** Заклади вищої освіти. Інформація підготовлена за даними ЄДЕБО, наданими ДП «Інфоресурс» МОН.

Сформовано на основі джерела (Волиньстат, 2021).

За останні досліджувані роки в Україні суттєво зменшилася питома вага випускників дев'ятих класів, які продовжують навчатися для здобуття обов'язкової повної загальної середньої освіти, у відсотках до базового 2001 р чисельність учнів 10-12 класів зменшилася до 44,0%, у Волинській області – до 53,8%.

Спостерігається постійне зменшення кількості учнів, які одержали атестат про здобуття повної загальної середньої освіти порівняно з базовим роком у двічі.

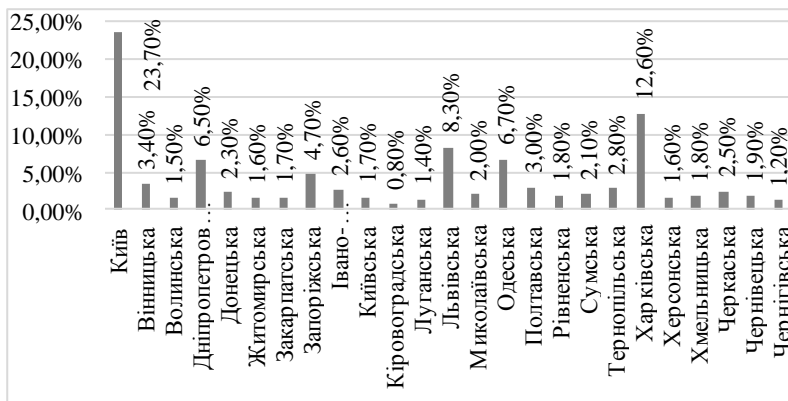
Потреба в отриманні освітньої послуги, як у Волинській області так і в Україні, також знизилася, про те засвідчує той факт, що протягом 2001 – 2021 років кількість студентів, які здобували передвищу й вищу освіти постійно зменшувалася та становила 67,2% в Україні, та Волині – 79,5% від базового року.

Таке зменшення відбулося, переважно за рахунок здобувачів освіти у коледжах, технікумах, училищах.

Згідно з даними бази ЄДЕБО станом на 1 жовтня 2021 року, в Україні налічувалося 1028,4 тис. здобувачів вищої освіти ступенів «молодший бакалавр», «бакалавр», «спеціаліст» і «магістр». У порівнянні зі станом на 1 жовтня 2020 року ця кількість зменшилася на 3,45 % (на 36,8 тис. осіб) (НАЗЯВО, 2021).

За показниками Держкомстату України, відношення кількості студентів, що вступили у заклади передвищої та вищої освіти до кількості випускників шкіл, свідчать проте, що в Україні у 2001 році кількість студентів становила 63,2% до кількості випускників, а в 2021 році – 82,5%. У Волинській області в 2001 році цей показник сягав 50,9%, а в 2021 році – 65,3% (Укрстат, 2022).

Регіональний розподіл здобувачів освіти за місцем навчання у 2021 році (рис. 1) показав, що 23,7% здобувачів навчалися у Києві, 34,1 % здобувачів навчалися у: Дніпропетровській, Львівській, Одеській та Харківській областях, та 42,2 % – решта регіонів України.

Сформовано на основі джерела (НАЗЯВО, 2022).

Рис. 1. Регіональний розподіл здобувачів освіти за місцем навчання у 2021 році

Про це також свідчать дані річного звіту Національного

агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2021 рік, а саме, станом на 1 жовтня 2021 року, регіональний розподіл здобувачів є таким: майже чверть студентів навчається в м. Києві та регіонах, міста-центри яких є «університетськими хабами» (НАЗЯВО. 2022).

Далі ми розглянемо динаміку населення, розподіл населення за статтю, розподіл за місцем проживання, та вплив цих факторів на потреби індивідуальних споживачів в отримання освітньої послуги як в Україні (табл. 3), так і у Волинській області (табл. 4).

Таблиця 3

Розподіл населення за статтю та місцем проживання, вплив кількості населення на кількість студентів України за 2001–2021 роки (тис. осіб).

Зміст	Роки				Абсолютне відхилення (+,-)		
	2001	2019	2020	2021	2019/ 2001	2020/ 2001	2021/ 2001
I. Постійне населення всього, млн осіб	48,7	42,0	41,7	41,4	-6,7	-7,0	-7,3
в т.ч.: - чоловіки	22,5	19,5	19,3	19,2	-3,0	-3,2	-3,3
- жінки	26,2	22,5	22,4	22,2	-3,7	-3,8	-4,0
- міське населення	32,9	29,3	29,1	29,0	-3,6	-3,8	-3,9
- сільське населення	15,8	12,7	12,6	12,4	-3,1	-3,2	-3,4
II. Здобувачі передвищої та вищої освіти, всього	1931	1522	1440	1308	-409	-491	-623
в т.ч.: коледжах, технікумах, училищах	528	200	174	166	-328	-354	-362
в т.ч.: академіях, університетах, інститутах	1403	1322	1266	1142	-81	-137	-261

Сформовано на основі джерела (Укрстат, 2022)

За даними Державної служби статистики України, станом на 1 січня 2021 року в університетах, академіях та інститутах

частка здобувачів-жінок становила 53,2 % (на денній формі навчання – 50,8 %). У більшості регіонів, зокрема в м. Києві, гендерний баланс є подібним до загальнонаціонального.

Таблиця 4

Розподіл населення за статтю та місцем проживання, вплив кількості населення на кількість здобувачів освіти Волинської області за 2001–2021 роки (тис. осіб).

Зміст	Роки				Абсолютне відхилення (+,-)		
	2001	2019	2020	2021	2019/ 2001	2020/ 2001	2021/ 2001
I. Постійне населення України, млн осіб	48,7	42,0	41,7	41,4	-6,7	-7,0	-7,3
II. Постійне населення Волинської обл.	1064	1035	1031	1027	-28,7	-32,6	-36,6
в т.ч.:							
- чоловіки	500,1	486,6	485,8	483,6	-13,5	-14,3	-16,5
- жінки	563,9	548,7	545,6	541,1	-15,2	-18,3	-22,8
- міське населення	538,6	528,0	526,0	527,5	-10,6	-12,6	-11,1
- сільське населення	525,4	507,3	505,4	499,9	-18,1	-20,0	-25,5
III. Здобувачі передвищої та вищої освіти, всього	39,5	25,3	24,9	24,0	-14,2	-14,6	-15,5
в т.ч.: коледжах, технікумах, училищах	12,4	7,1	6,8	6,2	-5,3	--5,6	-6,2
в т.ч.: академіях, університетах, інститутах	18,1	18,2	18,1	17,8	0,1	-	--0,3

* Інформація підготовлена за даними Єдиної державної електронної бази з питань освіти (далі – ЄДЕБО),

Сформовано на основі джерела (Укрстат, 2022; Волиньстат, 2021).

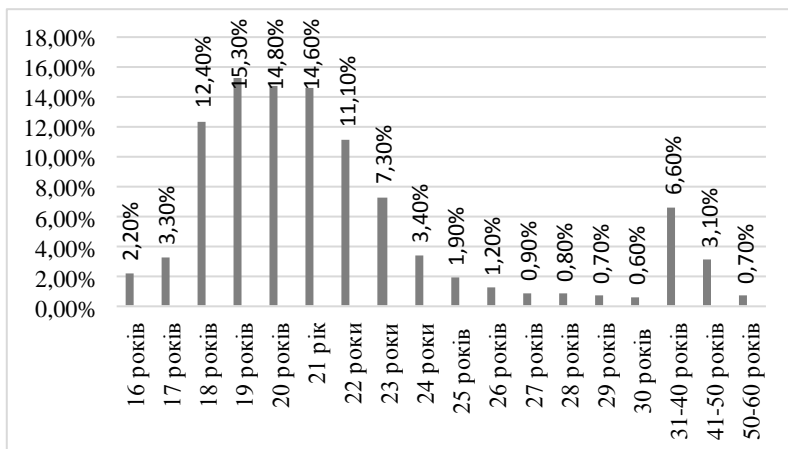
Однак у Києві, Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській, Рівненській, Тернопільській і Чернівецькій областях має місце дисбаланс на користь жінок (більше 55 %), а в Житомирській, Кіровоградській і Херсонській – на користь чоловіків (Укрстат, 2022).

У попиті на освітні послуги в Україні переважну частину займають жінки 58.0%, чоловіки складають 42,0 % чисельності студентів. У Волинській області жінки, які здобувають середню спеціальну та вищу освіту складають 53,0% до загальної кількості студентів, чоловіки – 47,0 % (НАЗЯВО, 2022).

За місцем проживання населення України поділяється на міське, що становить майже 70,0 %, та сільське – 30,0 %. У Волинській області частка міського населення до постійного складала 51,3 %, а сільського – 48,7%. Спостерігається тенденція до збільшення частки міського населення як у Волинській області, так і в Україні.

У зв'язку з тим, що освітні заклади нерівномірно розміщені по території країни і регіону, одержання професії іноді супроводжується навчальною міграцією. Концентрація населення стимулює концентрацію ВНЗ, але вагомими виявляються також історичні та культурні традиції, тяжіння до наукових центрів (Амитан та ін., 2001).

Розглянемо розподіл постійного населення України за віковими групами та вплив на формування потреб в освітніх послугах в залежності від віку (рис. 2).

Сформовано на основі джерела (НАЗЯВО, 2022).

Рис 2. Віковий розподіл здобувачів вищої освіти України за 2021 рік

Проведений аналіз вікового розподілу здобувачів у закладах вищої освіти (рис. 2.) показав, що найбільше здобувачів освіти 87,9 %, мали вік 17–23 роки, що є цілком природнім.

На здобувачів освітніх послуг віком від 30 років і до 60 припадає менше 1% на кожну вікову категорію.

Розподіл постійного населення України за віковими групами (станом на 1 січня 2022 р.) представлено у таблиці 5.

Розподіл населення за віковою групою від 5 до 19 років складають 15,9 %, це в основному кількість учнів загальноосвітніх навчальних закладів та коледжах, технікумах, училищах. Чисельність населення віком 20-34 роки становить 18,4 % від загальної кількості населення.

Таблиця 5

Розподіл постійного населення України за віковими групами
(станом на 1 січня 2022 р.)

Розподіл населення за віковими групами	Кількість населення, тис. осіб			До загальної кількості, відсотків		
	всього	міське	сільське	всього	міське	сільське
Все населення з них:	40997,7	28454,8	12542,9	100,0	100,0	100,0
5-19	6533,4	4391,5	2141,9	15,9	15,4	17,1
20-34	7548,4	5062,2	2516,2	18,4	17,8	20,1
інші	25349,1	17987,7	7361,4	61,9	63,2	58,6

Сформовано на основі джерела (Укрстат, 2022)].

Студенти, які навчалися в 2020/2021 н. р. становила – 1308,0 тис. осіб (табл. 1). Ця кількість, в основному, припадає на населення віком 20–34 роки (7548,4 тис. осіб). Бажання отримати освітню послугу у академіях, університетах, інститутах в 2020/2021 н. р. виникло в 45,4 % населення віком 20–34 роки.

Висновки. Проведені маркетингові дослідження впливу демографічних чинників на поведінку споживачів та реалізацію ними процесів формування і задоволення індивідуальних потреб дали змогу одержати такі найбільш загальні результати:

- за досліджувані роки спостерігається зменшення постійного населення України та Волині, кількості закладів освіти та здобувачів освіти. Переважна більшість споживачів бажають отримати послуги у вищих закладах освіти;

- у споживанні послуг вищої освіти спостерігається гендерний дисбаланс на користь жінок;

- демографічний чинник через наявність місць зосередження закладів освіти зумовлює міграцію споживачів для одержання послуг освіти;

- вікова характеристика споживачів впливає на прояв їх споживачької поведінки в задоволенні власних потреб та одержанні освітніх послуг: частка здобувачів освіти віком 17–23 роки становить 87,9 %;

- на спосіб прояву поведінки та величину потреб індивідуальних споживачів отримати освітні послуги суттєво впливає економічне середовище та психологічний фактор, політичне середовище та ін.

Список бібліографічного опису

1. Ліпич Л.Г., Войнович С.Я. Методи визначення потреб індивідуальних споживачів. Монографія. Луцьк: Надстир'я, 1999. 205 с.

2. Євтушевська О.В. Внутрішні чинники поведінки споживачів на ринку. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 3. С. 42–45. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2017/9.pdf (дата звернення: 30.10.2022).

3. Зозульов А.В., Кубишина Н.С. Маркетинг: навчальний посібник. К.: Знання, 2011. 421 с.

4. Букало Н.А. Фактори формування та задоволення потреб споживачів у послугах вищих навчальних закладах / Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент» ЛНТУ Луцьк. 2010 1 (7 (26)), 166-173. URL: www.core.ac.uk/download/pdf/153583714.pdf (дата звернення: 20.10.2022).

5. Статистичний щорічник України за 2021 рік. К.: Консультант, 2021. 555 с.

6. Державна служба статистики України URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.10.2022).

7. Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2021 рік. К. 2022. 232 с. URL: [/naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2022/02/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82-2021.pdf](https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2022/02/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82-2021.pdf) (дата звернення: 25.10.2022)

8. Головне управління статистики у Волинській області. URL: www.lutsk.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 25.10.2022)

9. Амитан В.Н., Зорина Е.И., Лукьянченко А.А. Город: проблемы

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВІП ЛНТУ, 2022. 290 с.

демократических и рыночных трансформаций. Донецк: ИЭПИ НАН Украины, 2001. 217 с.

10. Населення України за 2021 рік. Київ, 2022 с. 187
https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/10/zb_nasel%20_2021.pdf
(дата звернення: 25.10.2022)

References

1. Lipych L.H., Voinovych S.Ia. (1999) Metody vyznachennia potreb individualnykh spozhyvachiv. Monohrafiia. Lutsk: Nadstyria, 205 s. [in Ukrainian].

2. Yevtushevska O.V. (2017). Vnutrishni chynnyky povedinky spozhyvachiv na rynku. Investytsii: praktyka ta dosvid. № 3. S. 42–45. URL: http://http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2017/9.pdf. [in Ukrainian].

3. Zozulov A.V., Kubyshyna N.S. (2011). Marketynh: navchalnyi posibnyk. K.: Znannia, 421 s. [in Ukrainian].

4. Bukalo N.A. (2010). Faktory formuvannia ta zadovolennia potreb spozhyvachiv u posluhakh vyshchykh navchalnykh zakladakh / Ekonomichni nauky. Seriia «Ekonomska ta menezhment» LNTU Lutsk. 1 (7 (26)), 166-173. URL: www.core.ac.uk/download/pdf/153583714.pdf. [in Ukrainian].

5. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2021 rik. K: Konsultant, 2021. 555 s. [in Ukrainian].

6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (data zvernennia: 15.10.2022). [in Ukrainian].

7. Richnyi zvit Natsionalnoho ahentstva iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity za 2021 rik. K. 2022. 232 s. URL: [/naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2022/02/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82-2021.pdf](http://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2022/02/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82-2021.pdf). [in Ukrainian].

8. Holovne upravlinnia statystyky u Volynskii oblasti. URL: www.lutsk.ukrstat.gov.ua. [in Ukrainian].

9. Amytan V.N., Zoryna E.Y., Lukianchenko A.A. (2001). Horod: problemy demokratycheskykh u gymoshnykh transformatsiy. Donetsk: YЭPY NAN Ukrayny, 217 s. [in Ukrainian].

10. Naseleння України за 2021 рік. Kyiv, 2022 s. 187
https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/10/zb_nasel%20_2021.pdf. [in Ukrainian].

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВП ЛНТУ, 2022. 290 с.

УДК 339.138

Войтович С.Я., к.е.н., професор

Луцький національний технічний університет

ORCID ID [0000-0002-7556-6063](https://orcid.org/0000-0002-7556-6063)

e-mail: gnidawa@ukr.net

Sergii Voitovych, professor, department of marketing

Lutsk National Technical University

ORCID ID [0000-0002-7556-6063](https://orcid.org/0000-0002-7556-6063)

e-mail: gnidawa@ukr.net

Ковальчук О.В., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ORCID: [0000-0002-0580-8581](https://orcid.org/0000-0002-0580-8581)

e-mail: oleh.kovalchuk@lntu.edu.ua

Kovalchuk O., PhD in Economics, Associate Professor

Lutsk National Technical University

ORCID: [0000-0002-0580-8581](https://orcid.org/0000-0002-0580-8581)

e-mail: oleh.kovalchuk@lntu.edu.ua

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА НА РИНКУ НА ОСНОВІ ОПИТУВАННЯ СПОЖИВАЧІВ

У статті досліджено проблеми інформаційного забезпечення стратегічної маркетингової діяльності підприємств, обґрунтовано доцільність вивчення купівельної поведінки споживачів методом онлайн-опитувань. Здійснено аналіз результатів проведеного опитування споживачів автомобільних шин та надано пропозиції, на основі яких учасники ринку можуть формувати стратегічні пріоритети власної маркетингової діяльності.

Ключові слова: маркетинг, стратегія, стратегічний маркетинг, стратегічне рішення, інформація, інформаційне забезпечення, ринок, ринок автомобільних шин, споживачі, попит, онлайн-опитування споживачів, товар, товарні марки, онлайн-продаж, маркетплейс.

FORMATION OF STRATEGIC PRIORITIES OF THE COMPANY'S MARKETING ACTIVITIES ON THE MARKET BASED ON A CONSUMER SURVEY

The article examines the problems of information provision of strategic

marketing activities of enterprises, substantiates the expediency of studying the purchasing behavior of consumers by the method of online surveys. An analysis of the results of a survey of car tire consumers was carried out and suggestions were provided, on the basis of which market participants can form strategic priorities for their own marketing activities. In the course of the research, the following aspects of purchasing behavior on the car tire market were studied: - the type of product that the buyer considers when buying (he is oriented towards buying new or used tires) and the categories of tire brands that he compares when buying; - purchase methods (traditional or online) and places of purchase chosen by car tire buyers; - the role played by the Internet network and the communication and sales channels based on it for the buyers of car tires in the process of product search (evaluation) and direct purchase. The CAWI (remote online survey) method was used to collect information. The research tool was an electronic questionnaire created in the Google Forms online service, a link to its completion was distributed in open online resources (social networks, groups and automotive-related channels in Viber and Telegram) with an offer of voluntary participation. According to the results of the survey, the following conclusions were made regarding the purchasing behavior of consumers in the car tire market: 1. Considering the difficult economic situation, in addition to buying new tires, a large number of motorists also consider buying used tires. In turn, taking into account the significant demand for used tires, market operators can implement commission trading programs for used tires provided by customers. 2. It is advisable to make strategic decisions regarding the representation of different price segments in the range of tires in a differentiated manner, giving equal representation to the positions of both global maintenance brands and more affordable tires (both domestic and foreign production). 3. When forming strategic decisions, it is advisable to make equal efforts to promote the product both in online channels and to be as effective as possible in regular (physical) sales channels.

Key words: marketing, strategy, strategic marketing, strategic decision, information, information provision, market, car tire market, consumers, demand, online consumer survey, product, trademarks, online sale, marketplace.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Необхідною передумовою ефективної стратегічної маркетингової діяльності на конкурентних товарних ринках є відповідне її інформаційне забезпечення. За умов високого динамізму ринкових процесів інформаційне забезпечення має відбуватися надійно, гнучко та швидко. Тобто, маркетолог для підготовки стратегічних рішень має базуватися на надійній ринковій інформації, вона має отримуватися швидко. Склад такої інформації має відповідати завданням, які потрібно вирішити і, пріоритетно, характеризувати поведінку споживачі.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Головні аспекти інформаційного забезпечення маркетингової діяльності підприємств розкрили у своїх роботах Г. Армстронг, Л. Балабанова, Д. Аакер, Дж. Дей, Д. Джоббер, С. Довгань, О. Зозульов, С. Ілляшенко, Є. Крикавський, Ф. Котлер, М. Окландер, Т. Решетілова, А. Федорченко, Г. Черчилль та інші.

Також науковцями висвітлено теоретико-практичні аспекти маркетингових досліджень споживчих переваг на продуктових ринках (Соколова, 2022), постійно проводяться науково-практичні дослідження окремих товарних ринків.

Значна увага у наукових роботах присвячується розвитку маркетингових інформаційних систем в умовах інформатизації ринкових процесів (Северин і Солнцев, 2020), оцінці потенціалу Інтернет-технологій (Окландер та ін., 2017) та цифрових рішень (Янчук, 2020) для інформаційного забезпечення стратегічної маркетингової діяльності.

Цілі статті. Продемонструвати можливості та переваги формування стратегічних пріоритетів маркетингової діяльності підприємства на товарному ринку на основі інформації, отриманої на основі онлайн-опитування споживачів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Значну роль у функціонуванні суб'єктів бізнесу, державних установ та в життєдіяльності населення відіграє транспорт. За інформацією Головного сервісного центру МВС України загальний парк зареєстрованих транспортних засобів в Україні станом на 1 січня 2021 року становив 13468287 одиниць (dostup.pravda.com.ua, 2021). Також вітчизняними автошляхами пересувається автотранспорт, зареєстрований в інших країнах.

Усі ці транспортні засоби для функціонування потребують відповідних паливно-мастильних матеріалів, запасних частин, в тому числі автомобільних шин. Придбання автомобілістами усіх необхідних запчастин, витратних матеріалів та послуг здійснюється на відповідних товарних ринках. Для того, що б ефективно задовольняти потреби споживачів на цих ринках підприємствам-учасникам необхідно здійснювати ефективну

маркетингову діяльність базуючись на якісній ринковій інформації. Цю інформацію потенційно можна отримувати як з відкритих джерел, так і збирати цілеспрямовано самостійно.

З відкритих джерел інформації відомо, що вітчизняний ринок автомобільних шин представлений продукцією як вітчизняного, так і зарубіжного виробництва. Зокрема, за підсумками 8 місяців 2020 року частка на ринку провідного вітчизняного виробника Rosava оцінювалася в 25,3 %, а серед зарубіжних брендів лідерами були Белшини – 8 %, Hankook – 7,9 %. Bridgestone – 3,6 %, Michelin - 3,2 %, Nokian – 3,1 % (auto.24tv.ua, 2021).

Як стверджують експерти, продукція вітчизняного виробника Rosava давно відома вітчизняним автовласникам, включає велику номенклатуру типорозмірів шин. Виробником проведено технічну модернізацію виробничих ліній, значна увага приділяється формуванню каналів збуту та просуванню. Цей бренд разом зі своїми торговими партнерами один з небагатьох, який надає розширену гарантію Premiorri Assistance на свою продукцію (auto.24tv.ua, 2021).

Окрім відомих світових брендів на українському ринку представлена значна кількість шин китайських виробників. Експерти ринку зазначають, що у 2020 році на вітчизняний ринок здійснювався імпорт китайських шин 45 брендів і їх сумарна частка в 2020 році склала 21,3% (auto.24tv.ua, 2021).

Нажаль, у відкритому доступі детальнішу інформацію про вітчизняний ринок шин знайти складно. Це складніше отримати інформацію про споживчі переваги на ринку автомобільних шин. Тому, з метою глибшого дослідження купівельних переваг на ринку автомобільних шин нами здійснено маркетингове дослідження методом опитування споживачів.

Зважаючи на те, що купівельна поведінка в цілому, в тому числі на аналізованому ринку має значну множину характеристик, у процесі дослідження зосереджено увагу на вивчені таких її аспектів:

- вид товару, який розглядає покупець при купівлі (на купівлю нових чи вживаних шин він зорієнтований) і категорії брендів шин, які він співставляє при покупці;

- способи купівлі (традиційні чи онлайн) та місця здійснення покупки, які обирають покупці автомобільних шин;

- роль, яку для покупців автомобільних шин відіграє мережа Інтернет та базовані на її основі канали комунікації і продажу у процесі пошуку (оцінки) товару і безпосередньо його купівлі.

Для збору інформації використано метод САWI (віддаленого онлайн-опитування), який дав наступні переваги:

- зручність для респондентів;

- швидке проведення опитування, можливість відслідковування в реальному часі його перебігу та підвищення рівня активності;

- гнучкість, можливість внесення необхідних змін під час опитування;

- автоматичне накопичення даних, які відразу після закінчення фази опитування були доступні для обробки та аналізу;

- пом'якшення «ефекту інтерв'юера».

Інструментом дослідження була електронна анкета, сформована в онлайн-сервісі «Google форми», посилання на заповнення якої поширювалося у відкритих онлайн-ресурсах (соціальні мережі, групи та канали автомобільної тематики у Viber та Telegram) з пропозицією добровільної участі.

Польова частина дослідження відбулася у листопаді 2021 року, під час якої анкету заповнили 103 автомобілісти.

Результати вивчення товарних вподобань опитаних автомобілістів наступні: купівлю лише нових автомобільних шин розглядають майже 48 % опитаних респондентів. Натомість підбір покупки лише серед пропонованих на ринку вживаних автошин розглядає 4 % респондентів. Решта 48 % опитаних автомобілістів розглядають пропозиції товару на ринку як серед нових, так і вживаних автошин.

Орієнтацію на купівлю автошин світових TOP – брендів (Michelin, Goodyear, Continental, Nokian, Matador, Bridgestone, Dunlop) задекларували 37 % опитаних, 44 % зацікавлені у шинах середнього цінового сегменту і 19 % вказують, що купують шини доступного цінового сегменту.

Майже 46 % опитаних вказали, що купівлю автомобільних шин здійснюють лише традиційним способом (офлайн), а саме 26 % звертаються для цього у спеціалізовані шинні центри, 5 % у магазини автотоварів, 15 % – до дрібних продавців (в тому числі на базарах).

Разом з цим 42 % опитаних зазначили, що купівлю автошин здійснює вивчаючи пропозиції і відповідно роблячи покупки як традиційним способом (офлайн), так і онлайн. Серед цієї категорії покупців 12 % надають перевагу купівлі на спеціалізованих порталах з продажу автошин. Пропозиції автомобільних шин на універсальних торговельних майданчиках (маркетплейсах Rozetka, Prom.ua тощо) вивчає і відповідно здійснює покупку там 6 % опитаних респондентів. На порталах оголошень (Olx та подібні) купівлю здійснює 9 % цієї групи опитаних. Решта 15 % респондентів, які зацікавлені як в онлайн, так і в традиційних (офлайн) способах купівлі, вивчають пропозиції усіх можливих варіантів (універсальних торговельних майданчиків (Rozetka, Prom.ua), спеціалізованих порталів з продажу автошин, порталів оголошень (Olx та подібних), спільнот автомобілістів у месенджерах (Viber, Telegram) та соціальних мережах).

Купівлі автошин онлайн за результатами опитування віддають перевагу майже 12 % респондентів. Зокрема, 7 % для купівлі використовують спеціалізовані портали з продажу автошин, 5 % купує онлайн автошини на спеціалізованих порталах з продажу автошин та на порталах оголошень (Olx та подібні).

В умовах активного розвитку онлайн каналів комунікації та збуту виділимо результати вивчення товарних пріоритетів тих респондентів, які цілком, або в комбінуванні з традиційним способом надають перевагу онлайн-купівлі.

Серед респондентів, які задекларували купівлю автошин лише онлайн 66 % надають перевагу купівлі лише нових автошин, натомість 34 % розглядають також варіант і купівлі вживаних автошин.

Купівельну поведінку покупців автомобільних шин, які купівлю цього товару комбінують як в традиційних (офлайн)

точках продажу, так і в онлайн форматі можна описати такими фактами:

- купівлю виключно нових автошин розглядає 26 % опитаних цієї групи. Варіанти купівлі як нових, так і вживаних автошин зважують 72 % респондентів. На купівлю лише вживаних автошин практикує 1% опитаних цієї групи;

- купівлі на спеціалізованих порталах з продажу автошин надають перевагу 14%. Натомість ширше до пошуку пропозицій підходить 28 % опитаних цієї групи (їх пошук охоплює як спеціалізовані портали з продажу автошин, так і портали оголошень (Olx та подібні) і соціальні мережі). Решта покупців цього сегменту шукають пропозиції на універсальних майданчиках (маркетплейсах Rozetka, Prom.ua тощо);

- для цієї групи споживачів найбільший інтерес при пошуку і опрацюванні пропозицій у Інтернеті становлять (в міру зниження актуальності для респондентів) ціни, акційні пропозиції, відгуки, відеоогляди;

- переважна більшість опитаних, які віднесені до цієї групи зазначають, що окрім ціни для них при виборі автошин важливим є (в міру зниження актуальності для опитаних споживачів) власний досвід, бренд, поради фахівців (майстрів шинних сервісів) та поради друзів.

Отримані результати онлайн-опитування дають можливість зробити такі висновки щодо купівельної поведінки споживачів на ринку автомобільних шин:

1. Зважаючи на складне економічне окрім купівлі нових автошин значна частина автомобілістів також розглядає купівлю вживаних шин. В свою чергу, зважаючи на суттєвий попит на вживані автошини оператори ринку можуть впроваджувати програми трейн-ін щодо цього товару, тобто пропонувати більш клієнтам, які мають можливість часто замінювати автошини на нові послуги комісійного викупу вже вживаних, але таких, що ще є цілком придатними для використання автошин. У свою чергу, реалізуючи в подальшому такий комісійних товар від свого імені шинні центри, будучи достатньо кваліфікованими в оцінці стану такого товару можуть надавати гарантію на такі шини, що буде стратегічною конкурентною перевагою для них,

адже для покупця така пропозиція суттєво знижуватиме ризики при купівлі доступного за ціною товару.

2. Стратегічні рішення щодо представлення в асортименті автошин різних цінових сегментів доцільно вибудовувати диференційовано, надавши рівномірну представленість позиціям як світових TOP-брендів, так і доступнішим за ціною шинам (як вітчизняного, так і зарубіжного виробництва).

3. Хоча, як свідчать результати опитування, стійкої переваги онлайн-купівля автошин ще не набула, але варто очікувати зростання її популярності. Тому при формуванні стратегічних рішень доцільно взяти до уваги такі пропозиції:

- рівнозначні зусилля з просування товару мають докладатися як в онлайн-каналах, так і бути максимально ефективними у звичайних (фізичних) каналах збуту;

- у структурі онлайн-каналів просування та збуту варто значну увагу приділяти як створенню онлайн магазинів на популярних маркетплейсах, так і у популярних соціальних мережах. Високі продажі також мають забезпечувати і онлайн-магазини на майданчиках оголошень;

- онлайн збутові майданчики мають поєднувати як відповідне інформаційне наповнення так і його лаконічність, перевагу слід віддавати відеоматеріалам, як підготовленим власними силами, так і оглядам, що забезпечуватимуть неупередженість оцінок товару та обов'язково мають містити певний критичний зміст, аби викликати довіру до себе.

Варто очікувати, що купівельна поведінка споживачів на ринку автомобільних шин з часом змінюватиметься, тому актуальність цих висновків доцільно підтверджувати на основі періодичного проведення повторних досліджень.

Висновки. Продемонстровані результати дослідження свідчать, що використання методу онлайн-опитувань споживачів може успішно застосовуватися для формування якісного інформаційного забезпечення розробки стратегічних маркетингових рішень, оскільки забезпечує швидке формування достатньо ґрунтовної інформаційної бази на основі врахування важливого ринкового чинника – купівельної поведінки споживачів.

Список бібліографічного опису

1. Соколова Л.В. Теоретично-практичні аспекти маркетингового дослідження споживчих переваг на продуктовому ринку. Поліграфічні, мультимедійні та web-технології. Інновації: монографія. Харків: ТОВ «Друкарня Мадрид», 2022. С. 240–269.
2. Северин М.А., Солнцев С.О. Розвиток маркетингових інформаційних систем вітчизняних підприємств в умовах інформатизації суспільства. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2020. № 17. С. 361–371.
3. Цифровий маркетинг – модель маркетингу XXI сторіччя : монографія. М.А. Окландер, Т. О. Окландер, О.І. Яшкіна та ін. ; за ред. М.А. Окландера. Одеса : Астропринт. 2017. 292 с.
4. Янчук Т.В. Удосконалення маркетингової діяльності на підприємствах засобами сучасних інформаційних технологій. *Регіональна економіка та управління*. 2020. № 4(30). С. 141–145.
5. Статистика кількості зареєстрованих транспортних засобів по регіонах. URL: https://dostup.pravda.com.ua/request/84463/response/238537/attach/2/31.217.pdf?cookie_passthrough=1
6. Які шини купують українці: дослідження. URL: https://auto.24tv.ua/tag/avtobiznes_tag70

References

1. Sokolova L.V. Teoretychno-praktychni aspekty marketynhovoho doslidzhennia spozhyvchykh perevah na produktovomu rynku. Polihrafichni, multymediini ta web-tekhnologii. Innovatsii: monohrafiia. Kharkiv: TOV «Drukarnia Madryd», 2022. P. 240–269. [inUkrainian]
2. Severyn M.A., Solntsev S.O. Rozvytok marketynhovykh informatsiinykh system vitchyznianskykh pidpriemstv v umovakh informatyzatsii suspilstva. *Ekonomichniy visnyk NTUU «KPI»*. 2020. No 17. P. 361–371. [inUkrainian]
3. Tsyfrovyi marketynh – model marketynhu KhKhI storichchia : monohrafiia / M.A. Oklander, T.O. Oklander, O.I. Yashkina ta in. ; za red. M.A. Oklandera. Odessa : Astroprynt. 2017. 292 p. [inUkrainian]
4. Yanchuk T.V. Udoskonalennia marketynhovoї diialnosti na pidpriemstvakh zasobamy suchasnykh informatsiinykh tekhnologii. Rehionalna ekonomika ta upravlinnia. 2020. No 4(30). P. 141–145. [inUkrainian]
5. Statystyka kilkosti zareiestrovanykh transportnykh zasobiv po rehionakh. URL: https://dostup.pravda.com.ua/request/84463/response/238537/attach/2/31.217.pdf?cookie_passthrough=1. [inUkrainian]
6. Yaki shyny kupuiut ukraintsii: doslidzhennia. URL: https://auto.24tv.ua/tag/avtobiznes_tag70. [inUkrainian]

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВІП ЛНТУ, 2022. 290 с.

УДК 339

Галазюк Наталія, к.е.н., доцент
Луцький національний технічний університет
<https://orcid.org/0000-0001-7918-4268>
e-mail: galazyk-n@ukr.net

Galaziuk N., PhD in Economics, Associate Professor
Lutsk National Technical University
<https://orcid.org/0000-0001-7918-4268>
e-mail: galazyk-n@ukr.net

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У СТИМУЛЮВАННІ МІЖНАРОДНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СПІВПРАЦІ

Розкрито вплив держави на формування інвестиційного клімату в Україні у сучасних глобальних умовах. Виокремлено актуальні проблеми інвестиційного середовища країни та запропоновано окремі шляхи активізації міжнародних інвестиційних процесів та напрямів зростання ефективності інвестиційної політики.

Ключові слова: глобалізація, інвестиції, міжнародне інвестування, інвестиційна діяльність, інвестиційний клімат, державне регулювання.

THE ROLE OF THE STATE IN PROMOTING INTERNATIONAL INVESTMENT COOPERATION

The dynamic development of the modern world economy takes place under the influence of the ever-increasing competition of all participants in international economic relations. It is obvious that the constant changes of expansion and deepening of countries to international investment cooperation. The lack of financial resources and the insufficient level of reserves of internal investment resources force the state leadership to resort to the search for additional resources, the establishment of ties and the involvement of foreign partners in cooperation. Today, foreign capital remains additional to national capital and plays the role of a catalyst in the development of the national economy.

Studies of international investment cooperation have always been in the center of attention of economic science. This is explained by the fact that investments, in particular foreign ones, are an important tool for structural changes in the national economy, the formation of favorable conditions for exiting the economic crisis, the introduction of new researches of NTP, which ensures high indicators of financial and economic activity, both at the macro and macro levels.

The new military, political and economic situation in the country significantly complicated the processes related to the inflow of foreign investments.

Taking into account the factors listed above, it is necessary to research and outline new problematic aspects and directions for their solution in modern global conditions.

The purpose of this article is to study the need for state participation in the processes of stimulation and attraction of foreign investments in the country's economy in conditions of deepening globalization.

The deepening of investment cooperation is closely related to the processes of globalization of the world economy. The concept of globalization should be considered as a self-organized system that is associated with the growth of economic openness of national economies, their interdependence and interaction, and as a consequence of strengthening economic integration into the world economy. Processes of integration of national economies through trade, financial flows, the spread of technologies, the development of information networks, and intercultural exchange are inherent in globalization itself. It is logical that the consequences of globalization are the regular nature of cooperation between individual states and firms based on the advantages of international division and cooperation of labor. The objective process of globalization of world economic relations determines the development of international investment cooperation as the most complex component of this process.

The development of investment strategy and structural policy, economic decision-making takes place on two levels, the first level is represented by business entities, in particular, companies, corporations, they are the ones who form the final investment decisions, based on priorities that reflect social needs, the second level is the national economy. These two levels strengthen investment cooperation.

Attracting foreign investments to the domestic economy is the main task that will have to be solved in the coming years. However, it is generally known that the growth of financial flows to Ukraine in the near future will depend on the military and political situation in the country.

In Ukraine, there are both subjective and objective factors that can negatively affect investment processes, in particular: the war with Russia, one of the biggest obstacles to attracting international investments to the Ukrainian economy; the absence of a stable macroeconomic situation and the spread of corruption; mistrust of the judicial system, unfortunately, the country does not have the necessary legal instruments that would ensure the quality resolution of disputes and legal rights of the investor, the foreign investor is granted equal rights in all sectors of the economy; instability of legislation, constant changes in the field of law-making do not provide a foreign investor with guarantees of protection from unstable laws, constant attempts to improve regulatory acts in accordance with the implementation of the main strategic goals of the state caused frequent changes in Ukrainian legislation; the low purchasing power of Ukrainians and low macroeconomic indicators compared to other developed countries leave Ukraine on the periphery of foreign investment flows.

In today's conditions, the following are the priority directions for promoting the development of international investment: the end of the war and the territory of the country, the stabilization of the economic and political situation, a transparent

and stable legislative system for supporting the investment activities of foreign partners, expanding the scope of the search for additional investment resources for the recovery and development of the Ukrainian economy.

Key words: globalization, investment, international investment, investment activity, investment climate, state regulation.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Динамічний розвиток сучасної світової економіка відбувається під дією постійно зростаючої конкурентної боротьби усіх учасників міжнародних економічних відносин. Очевидними є той факт, що постійні зміни розширення та поглиблення країн до міжнародної інвестиційної співпраці. Загальновизнаною стає твердження, що розвиток національної економіки в глобальних умовах залежить від активної інвестиційної діяльності.

Основними тенденціями сучасних цивілізаційних процесів є перехід до якісно нового високотехнологічного рівня виробничих процесів, що базується на інформаційних ресурсах, знаннях і технологіях. Брак фінансових ресурсів та недостатній рівень резервів внутрішніх інвестиційних ресурсів змушують керівництво держави вдаватися до пошуку додаткових ресурсів, налагодження зв'язків та залучення до співпраці іноземних партнерів. Іноземний капітал, на сьогоднішній день, залишається додатковим до національного і відіграє роль каталізатора у розвитку національної економіки.

Саме тому, в умовах сьогодення необхідним є впровадження відповідних, актуальних та адекватних інструментів державного впливу, які будуть спрямовані на покращення інвестиційного клімату та підвищення ефективності міжнародного інвестування.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідження питань міжнародної інвестиційної співпраці завжди знаходилися в центрі уваги економічної науки. Це пояснюється тим, що інвестиції, зокрема і іноземні є важливим інструментом структурних зрушень в національній економіці, формування сприятливих умов виходу з економічної кризи, впровадження нових досліджень НТП, що

забезпечує високі показники фінансово-господарської діяльності, як на макро-, так і макрорівнях.

Значний внесок у створення наукових досліджень з питань залучення іноземних інвестицій зробили вітчизняні економісти теоретики Бланк І.О., Борщ Л.М., Білик М.І., Васюренко О.В., Пересада А.А., Майорова Т.В., Діба В.М., Гаврилюк О.В., Саїнчук Н.В., Завгородній А.В.

Водночас, нова військова, політична та економічна ситуація в країні значно ускладнила процеси, що пов'язані з припливом іноземних інвестицій. Враховуючи вище перераховані чинники, необхідно дослідити та окреслити нові проблемні аспекти та напрямки їх вирішення в сучасних глобальних умовах.

Цілю даної статті є дослідження необхідності участі держави у процесах стимулювання та залучення іноземних інвестицій в економіку країни в умовах поглиблення глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поглиблення інвестиційної співпраці тісно пов'язана із процесами глобалізації світової економіки. Концепцію глобалізації, слід розглядати, як самоорганізовану систему, яка пов'язана із зростанням економічної відкритості національних економік, їх взаємозалежності та взаємодії, і як наслідок посилення економічної інтеграції у світову економіку. Саме глобалізації притаманні процеси інтеграції національних економік через торгівлю, фінансові потоки, поширення технологій, розвиток інформаційних мереж та міжкультурний обмін. Логічно, що наслідками глобалізації є регулярний характер співпраці між окремими державами, фірмами на основі переваг міжнародного поділу і кооперації праці. Об'єктивний процес глобалізації світогосподарських зв'язків визначає розвиток міжнародної інвестиційної співпраці, як найскладнішого компоненту цього процесу.

Із розглядом суті поняття глобалізації доцільно виділити її вплив на формування інвестиційного капіталу в Україні. «Євроінтеграційний напрям розвитку української економіки,

поступове входження до світової системи розподілу праці, налагодження нових коопераційних зв'язків між українськими підприємствами та їх закордонними партнерами актуалізують питання розвитку інвестиційного співробітництва України з іншими країнами світу» (Майорова, Диба 2011).

Розробка інвестиційної стратегії та структурної політики, прийняття економічних рішень відбувається на двох рівнях, перший рівень представляють господарюючі суб'єкти, зокрема, компанії, корпорації, саме вони формують остаточні інвестиційні рішення, на основі пріоритетів, які відображають соціальні потреби, другий рівень – це національна економіка. Ці два рівні посилюють інвестиційну співпрацю.

Аби стимулювати приплив іноземних інвестицій, вкрай необхідним є новий підхід до концепцій державного контролю щодо здійснення інноваційної діяльності, а також формування сприятливого інвестиційного клімату в державі (Кубах, 2013).

Залучення іноземних інвестицій у вітчизняну економіку є основним завданням, яке необхідно буде вирішувати в найближчі роки. Проте, загалом відомо, що зростання обсягів фінансових потоків в Україну у найближчій перспективі буде залежати від військової та політичної ситуації в країні.

«Інвестиційний процес в Україні гальмується низкою суб'єктивних і об'єктивних факторів, серед яких політична й економічна нестабільність, часті зміни законодавства, повільні темпи приватизації, нерозв'язаність питань земельної власності тощо» (Завгородній, 2019).

Однак, війна не повинна стати бар'єром для припливу іноземних інвестицій в нашу країну. Для покращення інвестиційного клімату та стабілізації економічної ситуації держава має взяти на себе роль ключового гаранта та вжити низку відповідних заходів щодо створення сприятливих умов для розвитку конкурентних відносин в контексті припливу іноземних інвестицій.

1. Нові прямі іноземні інвестиції на даний момент скорочуються, проте закордонні інвестори разом із українською владою уже зараз досліджують нові програми інвестування після завершення війни.

2. Відсутність стабільної макроекономічної ситуації та поширення корупції, порядна держава та громадяни, чесний бізнес, мають забезпечити запобігання злочинного та безвідповідального відношення до інвестиційної діяльності іноземних партнерів.

3. Недовіра до судової системи, нажаль в країні не існує необхідних правових інструментів, які б забезпечили якісне вирішення спорів та законні права інвестора, іноземний інвестор наділяється рівними правами в усіх секторах економіки, однак такий принцип є раціональним за умов високого рівня економічної стабільності, проте згідно із вітчизняним законодавством інвестиції на стимулюються в ключові галузі національної економіки.

4. Нестабільність законодавства, постійні зміни в сфері законотворення не надають іноземному інвестору гарантій захисту від нестабільних законів, постійні спроби удосконалення нормативних актів відповідно до реалізації основних стратегічних цілей держави викликали часті зміни українського законодавства. Досить часто нормативні акти та закони мають декларативний характер.

5. Низька купівельна спроможність українців та низькі макроекономічні показники порівняно з іншими розвиненими країнами залишають Україну на периферії потоків іноземних інвестицій (Завгородній та ін., 2020).

Державний механізм залучення іноземних інвестицій повинен мати у своїй основі комплексного підходу із використанням конкретних регуляторів впливу, методів та інструментів, будить мати позитивний вплив на процеси залучення до міжнародної інвестиційної співпраці.

Висновки. В умовах сьогодення пріоритетними напрямками сприяння розвитку міжнародного інвестування можна виділити: закінчення війни та території країни, стабілізація економічної та політичної ситуації, прозора та стабільна законодавча система, щодо підтримки інвестиційної діяльності іноземних партнерів, розширення сфери пошуку додаткових інвестиційних ресурсів для відновлення та розбудови української економіки.

Список бібліографічного опису

1. Майорова Т.В., Диба В.М. Формування інвестиційного капіталу в умовах глобальних викликів. Інвестиції: практика та досвід № 18. 2011. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Kyzw7PxJkQIJ:www.investplan.com.ua/pdf/18_2011/3.pdf&cd=2&hl=uk&ct=clnk&gl=ua&client=firefox-b-d
2. Кубах Т.Г. Інвестиційний клімат держави: теоретичний та практичний аспект. Електронний журнал «Ефективна економіка» № 12. 2013. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?Op=1&z=2604>
3. Завгородній А.В. Механізми залучення прямих іноземних інвестицій на підприємства регіону. Проблеми системного підходу в економіці. Збірник наукових праць. Випуск 5(73). Частина 1. Київ. 2019. С. 18–23.
4. Сاینчук Н.В., Гаврилюк О.В., Голик І.І. Механізм державного регулювання залучення іноземних інвестицій в економіку України. Науковий вісник ужгородського національного університету. Випуск 30. 2020. С. 144–149.

References

1. Maiorova T.V., Dyba V.M. Formuvannia investytsiinoho kapitalu v umovakh hlobalnykh vyklykiv. Investytsii: praktyka ta dosvid № 18. 2011. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Kyzw7PxJkQIJ:www.investplan.com.ua/pdf/18_2011/3.pdf&cd=2&hl=uk&ct=clnk&gl=ua&client=firefox-b-d [in Ukrainian].
2. Kubakh T.H. Investytsiinyi klimat derzhavy: teoretychnyi ta praktychnyi aspekt. Elektronnyi zhurnal «Efektyvna ekonomika» № 12. 2013. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?Op=1&z=2604> [in Ukrainian].
3. Zavorodnii A.V. Mekhanizmy zaluchennia priamykh inozemnykh investytsii na pidpriemstva rehionu. Problemy systemnoho pidkhotu v ekonomitsi. Zbirnyk naukovykh prats. Vypusk 5(73). Chastyna 1. Kyiv. 2019. S. 18–23.
4. Sainchuk N.V., Havryliuk O.V., Holyk I.I. Mekhanizm derzhavnoho rehuliuвання zaluchennia inozemnykh investytsii v ekonomiku Ukrainy. Naukovyi visnyk uzhorodskoho natsionalnoho universytetu. Vypusk 30. 2020. S. 144–149.

УДК 332.1:338.43

Герцег Вікторія Андріївна

аспірантка кафедри економіки і підприємництва

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

orcid 0000-0003-4613-2829

e-mail: hercegva@zakinppo.org.ua

Hertseh Viktoriia Andriivna

post-graduate student of the Department of Economics and entrepreneurship

State Higher Educational Institution «Uzhgorod National University»

orcid 0000-0003-4613-2829

e-mail: hercegva@zakinppo.org.ua

ПЕРСПЕКТИВИ ІНФРАСТРУКТУРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

У статті висвітлено перспективні аспекти інфраструктурного забезпечення розвитку територій сільської місцевості. Акцентовано увагу на необхідності формування дієвої системи інфраструктурного забезпечення сільських територій, яка базуватиметься на поєднанні і взаємозумовленості низки пріоритетних сфер і видів діяльності, що справляють вагомий вплив на економічний розвиток досліджуваних територій. Відмічено, що просторова організація виробництва, в сучасних умовах господарювання окреслюється не тільки акцентом на розвиток окремої сфери, але й територіальної економічної системи, що дає змогу розвитку території, в цілому й пріоритетного виду економічної діяльності, зокрема.

Ключові слова: інфраструктурне забезпечення перспективи розвитку, сільські території, аграрне господарювання, аграрне підприємництво, збалансований розвиток території.

PROSPECTS OF RURAL AREAS INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT

The article highlights promising aspects of infrastructure support for the development of rural areas. Attention is focused on the need to form an effective system of infrastructure support for rural areas, which will be based on the combination and interdependence of a number of priority areas and activities that have a significant impact on the economic development of the investigated territories. Within the framework of infrastructure support, the processes of relations in the sphere of production, distribution and consumption of manufactured products and services are activated. The interests of interested persons, entrepreneurs,

businessmen are realized, the processes of rural revival are being initiated, and at the same time the standard of living of the population will be improved. In addition, the development of infrastructure support will contribute to the formation of a comfortable living environment for rural residents, make it possible to realize their personal potential by activating their creative abilities. It is noted that the spatial organization of production, in modern economic conditions, is determined not only by the emphasis on the development of a particular sphere, but also by the territorial economic system, which allows the development of the territory as a whole and the priority type of economic activity, in particular.

In the course of the study, it is proved that the development of rural areas is considered primarily from the point of view of effective agricultural management, but now the need is caused by the activation of non-agricultural activities. In tandem with the effective management of agriculture, balanced rural development will be ensured, in general. It is noted that the process of ensuring the balanced development of rural areas largely depends on the support of the state. Primarily it depends in terms of institutional support, organizational assistance in attracting investment resources both domestic and foreign, as well as activating the development of the agricultural sector as an economic necessity, which allows solving the food security of the country and its regions, including creating a comfortable living environment and living of rural residents, increasing their well-being and well-being. In this context, infrastructure support is a significant component of the revival of rural areas. The study highlights the legislative, legal and regulatory support for rural development. Thus, the established state strategy for regional development for the period 2021–2027 is of great importance, which clearly identifies territories, including rural ones, that need state support. It is proved that planning of rural development should take place on the basis of an integrated approach, as an interdependent integral set of sectoral and territorial approaches. This strategy outlines the need to use specific mechanisms and individual tools of the state, in particular financial support from the state budget to ensure competitive advantages of territorial development, primarily based on taking into account their existing potential and resource capabilities.

Key words: infrastructure support development prospects, rural areas, agricultural management, agricultural entrepreneurship, balanced development of the territory.

Постановка проблеми. Формування дієвого інфраструктурного забезпечення сільських територій базується на поєднанні і взаємозумовленості низки пріоритетних сфер і видів діяльності, що справляють вагомий вплив на економічний розвиток досліджуваних територій.

В межах інфраструктурного забезпечення активізуються процеси взаємовідносин у сфері виробництва, розподілу і споживання виробленої продукції й надаваних послуг,

реалізуються інтереси зацікавлених осіб, підприємців, бізнесменів, започатковуються процеси відродження сільської місцевості, й водночас відбуватиметься підвищення рівня життя населення.

Необхідністю зумовлюється, поряд з окресленою аграрною спеціалізацією в межах територій сільської місцевості, формування дієвої системи інфраструктурного забезпечення, що сприятиме покращенню життєвого середовища проживання сільських мешканців, уможливить реалізацію їх особистісного потенціалу активізуючи творчі й креативні здібності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-обґрунтовані підходи до розвитку сільських територій та їх інфраструктурного забезпечення окреслювалися вітчизняними науковцями, серед яких такі відомі вчені, як В. Андрійчук, А. Балян, Л. Газуда, М. Газуда, І. Гнибіденко, Б. Данилишин, Л. Дейнеко, І. Демчак, І. Демчак, М. Зубець, С. Кваша, А. Коваленко, Л. Ковальська, П. Коренюк, Ю. Лупенко, М. Орлатий, О. Павлов, Л. Павлюк, І. Прокопа, П. Саблук, М. Талавирия, В. Юрчишин. Е. Шелудько та ін.

Комплексність розв'язання проблемних питань розвитку сільської території відмічають вчені-економісти, аграрники. Так, П. Саблук (Саблук, 2005), зазначає доцільність розроблення стратегічного підходу, де чітко окреслюватимуться відносини власності, оплата праці й політика ціноутворення, оскільки це ті складові, які в тій чи іншій мірі сприяють, або ж гальмують процес зацікавленості населення стосовно зайнятості і проживання у сільській місцевості. В контексті зазначеного вагоме значення набуває раціональне й ефективне використання природних і матеріальних ресурсів, що безпосередньо впливає на формування збалансованого просторового розвитку, тобто досліджуваних сільських територій і сільський розвиток, загалом.

Водночас І. Прокопа акцентує увагу на узгодженні інтересів аграрної, соціальної, бюджетної, регіональної політики і формування на їх основі цілісної політики сільського розвитку (Прокопа, 2005). До речі О. Павлов, що нам імпонує, обґрунтовує необхідність, на відміну від розробки новітньої

аграрної парадигми, сконцентрувати увагу на побудові моделі розвитку, яка матиме не галузевий, а територіальний аспект, що в цілому відповідатиме поліфункціональності об'єкта (Павлов, 2006), і формуватиме парадигму сільського розвитку.

Концептуальною основою сільського розвитку, як вважають окремі науковці (Газуда та ін., 2015) є процес розширеного відтворення територій сільської місцевості у взаємозумовленості і гармонійному поєднанні можливостей зростання соціально-економічної та екологічної сфери. Крім цього, економічна складова включатиме розвиток аграрних, промислових підприємств, які розміщені в межах досліджуваних територій, а також несільськогосподарських видів діяльності до яких відноситься й інфраструктурне забезпечення.

Однак, попри значні наукові доробки у сфері розвитку сільських територій й інфраструктурного їх забезпечення, поглибленого вивчення потребують окремі аспекти пов'язані з формуванням перспектив розвитку досліджуваних територій.

Метою статті є окреслення окремих аспектів формування перспектив розвитку територій сільської місцевості і їх інфраструктурного забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інфраструктурне забезпечення територіальної економічної системи залежить від наявних пріоритетних сфер і видів економічної діяльності й здійснюється в межах їх потреб. В контексті зазначеного зумовлюється необхідність інфраструктурного розвитку сільських територій відповідно до тих видів і сфер економічної діяльності, які розвиваються на цих територіях. Однак доцільно відмітити, що просторова організація виробництва, в сучасних умовах господарювання окреслюється не тільки акцентом на розвиток окремої сфери, але й територіальної економічної системи, що дає змогу розвитку території, в цілому й пріоритетного виду економічної діяльності, зокрема.

Розвиток територій сільської місцевості розглядається передусім з точки зору ефективного аграрного господарювання, але нині потреба зумовлюється активізацією

несільськогосподарських видів діяльності, оскільки в тандемі з результативним веденням сільського господарства забезпечуватиметься збалансований сільський розвиток, загалом. При цьому, знижуватиметься диференційний лаг між видами інфраструктурного забезпечення, зменшиться рівень міграційних процесів, пов'язаних передусім з пошуком роботи економічно активною частиною населення сільської місцевості.

Вагоме місце у розвитку сільських територій, сільськогосподарського виробництва займає аграрне підприємництво, яке є специфічним видом економічної діяльності здійснюваним на основі врахування природно-ресурсного потенціалу, задіяння інвестиційних, інноваційних, управлінських, фінансових й інтелектуальних ресурсів, що у взаємозумовленості їх використання, поряд з ризиковістю і високою відповідальністю, уможливорює для підприємця отримання прибутку в межах правового поля (Газуда та ін., 2021).

Процес забезпечення збалансованого розвитку територій сільської місцевості в значній мірі залежить від підтримки держави, передусім у частині інституційного забезпечення, організаційного сприяння в залученні інвестиційних ресурсів як вітчизняних, так й іноземних, а також активізації розвитку аграрної сфери, як економічної необхідності, що дає змогу вирішувати продовольчу безпеку країни та її регіонів, в тому числі формувати комфортне середовище життєдіяльності і проживання сільських мешканців підвищуючи їх добробут і благополуччя. В зазначеному контексті інфраструктурне забезпечення виступає вагомим компонентом відродження територій сільської місцевості.

Перспективне забезпечення розвитку територій сільської місцевості залежить від усвідомлення органами державної влади, які через їх функціональну спрямованість і наділені владні повноваження можуть посприяти активізації процесу сільського розвитку. При цьому, вагоме місце в зазначеному процесі займає законодавче забезпечення. Так, у проєкті Закону України «Про розвиток сільського господарства та сільських територій в 2017–2022 рр. (інтегральне село)» (Закон України,

2016) відмічено, що сучасний стан розвитку аграрної сфери і територій сільської місцевості окреслюють загальноекономічне зростання національної економіки країни, впливають на її конкурентоспроможність, формують соціальну складову розвитку. Необхідністю зумовлюється задіяння нереалізованого потенціалу розвитку сільської місцевості з метою підвищення рівня продовольчого й сировинного забезпечення країни та її регіонів.

Змістовною наповнюваністю щодо перспектив розвитку і формування стратегії відродження територій сільської місцевості відмічаються окремі положення Державної стратегії регіонального розвитку на період 2021–2027 рр. (Державна стратегія, 2021), де виокремлено території, в тому числі й сільські, які потребують підтримки з боку держави. При цьому, обґрунтовано, що планування їх розвитку повинно відбуватися на основі інтегрованого підходу, як взаємозумовленої цілісної сукупності галузевого й територіального підходів. В зазначеній Стратегії окреслюється необхідність задіяння специфічних механізмів та окремих інструментів державної, зокрема фінансової підтримки з державного бюджету для забезпечення конкурентних переваг територіального розвитку, передусім на основі врахування їх наявного потенціалу і ресурсних можливостей.

Особлива увага приділятиметься сільським периферійним територіям з низькою щільністю населення і значною віддаленістю від міст. Щодо зазначених територій застосовуватимуться відповідні механізми державної підтримки розвитку відповідно до їх потреб і специфіки.

Відмічені механізми окреслюються новачійними підходами стосовно формування державної регіональної політики на перспективу і зумовлюються територіальною її спрямованістю зі стимулюванням щодо використання наявного потенціалу території, можливістю вирішення проблемних питань соціально-економічного й екологічного характеру тощо.

Водночас у Стратегії чітко окреслено диференційований підхід щодо необхідності особливої державної підтримки окремих сільських територій, територіальних громад де

відмічено негативні тенденції до зростання, а саме „щільність населення нижча 15 осіб на кв.км, відстань до найближчих міст з населенням більше 50 тис. осіб понад 30 хвилин на автомобілі” (Державна стратегія, 2021). До зазначених тенденцій ще відносять показник, який характеризує скорочення, більш як на 30 відсотків, чисельності сільського населення за 10-й період (2008–2018 рр.).

Перспективні напрями територіального розвитку, зокрема сільських територій, відмічені в Стратегії, стосуються забезпечення комфортних умов проживання, формування якісного життєвого середовища, створення належних умов до самореалізації сільських мешканців. При цьому, з боку держави здійснюватиметься підтримка щодо розвитку проблемних територій на базі їх власного потенціалу, розвитку пріоритетних видів економічної діяльності в їх межах, формування конкурентних переваг, на основі врахування територіальних особливостей і чинників впливу.

Сучасні підходи до формування дієвої політики розвитку села, аграрної сфери, інфраструктурного забезпечення територій сільської місцевості повинні окреслюватися системністю і стратегічним баченням перспектив. Основні компоненти відміченої політики стосуються збалансованого сільського розвитку, як в плані формування аграрних економічних відносин, інфраструктурного забезпечення села, так і у напрямі побудови комфортного життєвого середовища сільських мешканців.

Функціональність аграрної сфери безпосередньо пов'язана з продовольчим забезпеченням країни та її регіонів, формуванням продовольчої безпеки держави. Крім цього, вагомим завданням є окреслення конкурентних переваг у виробництві сільськогосподарської продукції, дотримання її якісної складової з переважанням органічної, екологічно чистої продовольчої продукції виготовленої вітчизняним виробником. Водночас в межах розвитку аграрного виробництва повинні вирішуватися питання збереження, охорони і розширеного відтворення природного середовища, природних ресурсів, що в

сукупності дає можливість формувати життєздатний розвиток територій сільської місцевості.

В контексті наведеного вище, доцільно відмітити, що території сільської місцевості є багатофункціональною системою, яка з огляду на сучасні виклики і трансформації потребує не тільки особливої уваги але й дієвої підтримки з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування. Таку підтримку можна розглядати крізь призму сформованих регіональних програм соціально-економічного й екологічного розвитку території. Врегулювання зазначених процесів повинно здійснюватися на основі врахування пріоритетних імперативів, потреб і можливостей реалізації окреслених цілей і намічених перспективних завдань розвитку села. Цілісний підхід у формуванні регіональної програми розвитку полягає саме у взаємозумовленості її основних складових, зокрема економічної, соціальної й екологічної. Їх гармонічне поєднання у вирішенні проблемних питань села дає можливість сформувати збалансовану цілісну систему життєдіяльності сільських мешканців, де інфраструктурне забезпечення, поряд з названими складовими, формує фундаментальну основу розвитку територій сільської місцевості

Отже, формування політики розвитку сільських територій, інфраструктурного їх забезпечення, ефективного функціонування аграрної сфери потребує системного цілеспрямованого підходу й побудови оптимальної моделі розвитку у напрямі розширеного відтворення життєвого середовища сільських мешканців з його компонентною взаємозумовленістю і взаємодоповнюваністю природного, соціального і техногенного середовища.

Список бібліографічного опису

1. Андрійчук В.Г., Зубець М.В., Юрчишин В.В. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти. К.: Аграрна наука, 2005. 140 с.
2. Газуда Л.М., Ерфан В.Й., Газуда С.М. Сільський розвиток регіону. Монографія Ужгород: Видавництво ФОП Сабов А. М., 2015. 251 с.
3. Газуда Л.М., Баян А.В., Газуда М.В., Волощук Н.Ю., Газуда С.М. Розвиток аграрного підприємництва в Закарпатській області в умовах

евроінтеграційних процесів: науково-прикладні аспекти і рекомендації. Велика Бакта. ТОВ «РІК-У» 2021. 67 с.

4. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 рр. URL: <https://www.csi.org.ua/news/derzhavna-strategiya-regionalnogo-rozvytku-na-2021-2027-roky-korotko-pro-golovne/>

5. Кваша С.М., Кваша К.С. Стан та тенденції розвитку сільського господарства країн-членів Європейського Союзу. К.: ННЦ ІАЕ 2013. 40 с.

6. Ковальська Л., Павлюк Л. Особливості розвитку аграрних відносин в умовах глобалізації// ROCZNIK Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno - Ekonomicznej w Jarosławiu 2013. С. 95–103.

7. Лупенко Ю.О. Стан та перспективи розвитку сільських територій//Сучасні проблеми та перспективи сталого розвитку сільських територій: Збірник матеріалів Шістнадцятого Конгр. вчен. економістів-аграрників та Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 1 черв. 2017 р. / Редкол.: Ю.О. Лупенко, П.Т. Саблук та ін. К.: ННЦ "ІАЕ", 2017. С. 12–19.

8. Павлов О.І. Сільські території України : історична трансформація парадигми управління : [монографія]. Одеса : Астропринт, 2006. 360 с.

9. Про розвиток сільського господарства та сільських територій в 2017–2022 рр. (інтегральне село): проект Закону України від 12.07.2016 № 4945. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH3TD00A>

10. Продовольчий комплекс України: стан і перспективи розвитку/Л. В. Дейнеко, А.О. Коваленко, П.І. Коренюк, Е.І. Шелудько; за ред. чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. К. : Наук. думка, 2007. 276 с.

11. Прокопа І.В. Соціальні аспекти розвитку сільських територій//Економіка АПК. 2005. № 11. С. 48–51.

12. Розвиток сільських територій України (1990–2010 роки): [монографія]/ М.К. Орлатий, І.Ф. Гнибіденко, І.М. Демчак та ін.; за ред. М.К. Орлатого. К. : НДІ "Укראгропромпродуктивність", 2012. 752 с.

13. Саблук П. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави : доповідь на Сьомих річних зборах Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників, 9-10 листопада 2005 року. К. : УААН ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2005. 19 с.

14. Талавиря М.П. Шляхи удосконалення організаційно-економічного механізму державної підтримки розвитку сільських територій : [монографія]. Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2009. 424 с.

15. Талавиря М.П., Газуда М.В., Газуда Л.М. Розвиток сільських територій в Європейському Союзі: Монографія. Ужгород: ПП Бреза, 2022. 504 с.

References

1. Andriichuk V.H., Zubets M.V., Yurchyshyn V.V. Suchasna ahrarna polityka: problemni aspekty. K.: Ahrarna nauka, 2005. 140 s.

2. Hazuda L.M., Erfan V.Y., Hazuda S. M. Silskyi rozvytok rehionu. Monohrafiia Uzhhorod: Vydavnytstvo FOP Sabov A. M., 2015. 251 s.

3. Hazuda L.M., Balian A.V., Hazuda M.V., Voloshchuk N.Yu., Hazuda S.M. Rozvytok ahrarnoho pidpriemnytstva v Zakarpatskii oblasti v umovakh yevrointehratsiinykh protsesiv: nauково-prykladni aspekty i rekomendatsii. Velyka Bakta. TOV «RIK-U» 2021. 67 s.
4. Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku na 2021–2027 rr. URL: <https://www.csi.org.ua/news/derzhavna-strategiya-regionalnogo-rozvytku-na-2021-2027-roky-korotko-pro-golovne/>
5. Kvasha S.M., Kvasha K.S. Stan ta tendentsii rozvytku silskoho hospodarstva krain-chleniv Yevropeiskoho Soiuzu. K.: NNTs IAE 2013. 40 s.
6. Kovalska L., Pavliuk L. Osoblyvosti rozvytku ahrarnykh vidnosyn v umovakh hlobalizatsii// ROCZNIK Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno – Ekonomicznej w Jarosławiu 2013. S. 95–103.
7. Lupenko Yu.O. Stan ta pepspektyvy rozvytku silskykh teptytopii//Suchasni problemy ta pepspektyvy staloho rozvytku silskykh teptytopii: Zbipnyk materialiv Shistnadtsiatoho Konhp. vchen. ekonomistiv-ahpapykiv ta Mizhnapodnoi nauково-ppaktychnoi konfepentsii, Kyiv, 1 chepv. 2017 p. / Pedkol.: Yu.O. Lupenko, P.T. Sabluk ta in. K.: NNTs "IAE", 2017. S. 12–19.
8. Pavlov O.I. Silski terytorii Ukrainy : istorychna transformatsiia paradymy upravlinnia : [monohrafiia]. Odesa : Astroprynt, 2006. 360 s.
9. Pro rozvytok silskoho hospodarstva ta silskykh terytorii v 2017–2022 rr. (intehrálne selo): proiekt Zakonu Ukrainy vid 12.07.2016 № 4945. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH3TD00A>
10. Prodovolchyi kompleks Ukrainy : stan i perspektyvy rozvytku/L. V. Deineko, A. O. Kovalenko, P. I. Koreniuk, E. I. Sheludko; za red. chl.-kor. NAN Ukrainy B. M. Danylyshyna. K. : Nauk. dumka, 2007. 276 s.
11. Prokopa I. V. Sotsialni aspekty rozvytku silskykh terytorii//Ekonomika APK. 2005. № 11. S. 48-51.
12. Rozvytok silskykh terytorii Ukrainy (1990-2010 roky) : [monohrafiia]/ M.K. Orlaty, I.F. Hnybidenko, I.M. Demchak ta in.; za red. M.K. Orlatoho. K. : NDI "Ukrahropromproduktivnist", 2012. 752 s.
13. Sabluk P. Rozvytok silskykh terytorii v konteksti zabezpechennia ekonomichnoi stabilnosti derzhavy : dopovid na Somykh richnykh zborakh Vseukrainskoho konhresu vchenykh ekonomistiv-ahrarykiv, 9-10 lystopada 2005 roku. K. : UAAN NNTs "Instytut ahrarnoi ekonomiky", 2005. 19 s.
14. Talavyria M.P. Shliakhy udoskonalennia orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu derzhavnoi pidtrymky rozvytku silskykh terytorii : [monohrafiia]. Nizhyn : PP Lysenko M. M., 2009. 424 s.
15. Talavyria M.P., Hazuda M.V., Hazuda L.M. Rozvytok silskykh terytorii v Yevropeiskomu Soiuzi: Monohrafiia. Uzhhorod: PP Breza, 2022. 504 s.

УДК 330.341

Дзямулич М.І., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0003-3714-5062>

e-mail: m.dziamulych@lntu.edu.ua

Dziamulych Mykola, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0003-3714-5062>

e-mail: m.dziamulych@lntu.edu.ua

Урбан О.А., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0002-8804-0546>

e-mail: o.urban@lntu.edu.ua

Urban Oksana, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0002-8804-0546>

e-mail: o.urban@lntu.edu.ua

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

В статті розглянуто сучасні особливості формування соціальної економіки в контексті реалізації завдань сталого розвитку. Визначено специфіку впливу економічних факторів на розвиток соціальних процесів та особливості формування соціальної економіки в Україні, як ключової складової соціально-економічного розвитку суспільства. Доведено, що соціальна спрямованість економічної діяльності можлива лише за умови регулятивної діяльності з боку держави та за наявності у неї відповідного дієвого інструментарію впливу на економічні процеси, котрі напряму стосуються соціальних інтересів населення. Запропоновано комплекс заходів, спрямованих на забезпечення підвищення ефективності функціонування соціальної економіки в Україні шляхом вдосконалення діяльності соціальних інституцій та регулятивної політики держави у сфері соціально-економічного розвитку країни загалом. Визначено ключові напрямки подальшої інтеграції принципів соціальної економіки в систему державного управління та впровадження соціального партнерства, як однієї з найбільш успішних форм взаємодії соціально-економічних систем.

Ключові слова: соціальна економіка, соціальне партнерство, сталий розвиток, соціально-економічна політика, принципи соціальної економіки.

CONCEPTUAL BASIS OF THE FORMATION OF THE SOCIAL ECONOMY IN UKRAINE

The article examines modern features of the formation of the social economy in the context of the implementation of the tasks of sustainable development. The specifics of the influence of economic factors on the development of social processes and the peculiarities of the formation of the social economy in Ukraine, as a key component of the socio-economic development of society, are determined. It has been proven that the social orientation of economic activity is possible only under the condition of regulatory activity on the part of the state and if it has an appropriate and effective toolkit of influence on economic processes that directly affect the social interests of the population. A set of measures aimed at increasing the effectiveness of the functioning of the social economy in Ukraine by improving the activities of social institutions and the regulatory policy of the state in the field of social and economic development of the country as a whole is proposed. The key directions of further integration of the principles of social economy into the system of public administration and the implementation of social partnership as one of the most successful forms of interaction of socio-economic systems have been identified.

The study of modern problems of the formation of the social economy, as one of the key elements of the general socio-economic development of the state, is extremely important for economic science. Modern global trends in economic development consist in the gradual complication of the system of socio-economic relations and lead to a general increase in the role of human capital in the economic development of leading countries and the world economy in general. At the same time, the intensive digitalization of the system of economic relations results in a significant increase in the role of qualified personnel in ensuring technological development and the formation of enterprise profits. At the same time, the formation of the digital economy also involves the growth of the role of human resources in post-industrial development. All this results in a general increase in the role of qualified personnel in ensuring the successful development of the business process at all levels.

The main consequence of these trends is also the growth of the role of the state in guaranteeing the proper system of social guarantees of the population and ensuring the socio-economic development of the territories, which should contribute to the formation of a favorable climate to ensure the appropriate level of the quality of life of the population. In turn, it is the standards of the quality of life in the new conditions that act as a qualitative indicator of the creation of appropriate conditions for the development of the state's aggregate human capital. In addition, ensuring the appropriate level of social standards is important for ensuring the expanded reproduction of the labor force, and, accordingly, directly affects the efficiency of the functioning of the economic system of the state in general. That is why, in

modern conditions, the study of the conceptual foundations of the formation and development of the social economy, as a key element of the state's social capital, is of particular relevance.

Key words: social economy, social partnership, sustainable development, social and economic policy, principles of social economy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасні глобальні тенденції економічного розвитку полягають в поступовому ускладненні системи соціально-економічних відносин та призводять до загального зростання ролі людського капіталу в економічному розвитку провідних країн та світової економіки загалом. При цьому інтенсивна цифровізація системи економічних відносин має наслідком значне зростання ролі кваліфікованого персоналу в забезпеченні технологічного розвитку та формуванні прибутку підприємств. В той же час, формування цифрової економіки також передбачає зростання ролі людського ресурсу в постіндустріальному розвитку. Усе це має наслідком загальне збільшення ролі кваліфікованого персоналу в забезпеченні успішного розвитку бізнес-процесі на усіх рівнях.

Головним наслідком зазначених тенденцій стає також зростання ролі держави в гарантуванні належної системи соціальних гарантій населення та забезпечення соціально-економічного розвитку територій, що повинно сприяти формуванню сприятливого клімату для забезпечення належного рівня якості життя населення. У свою чергу, саме стандарти якості життя в нових умовах виступають якісним індикатором створення належних умов розвитку сукупного людського капіталу держави. Крім того, забезпечення належного рівня соціальних стандартів має важливе значення для забезпечення розширеного відтворення робочої сили, а відповідно – напряду впливає на ефективність функціонування економічної системи держави загалом. Саме тому в сучасних умовах особливої актуальності набувають дослідження концептуальних засад формування та розвитку соціальної економіки, як ключового елемента соціального капіталу держави.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідження сучасних проблем формування соціальної економіки, як одного з ключових елементів загального соціально-економічного розвитку держави є надзвичайно важливими для економічної науки. Практика дослідження концепції соціальної економіки свідчить, що головна увага науковців сконцентрована на визначенні функціональної здатності держави до створення ефективної системи соціальних гарантій за умов загострення зовнішніх екстерналій. Дана проблематика достатньо широко розкрита у дослідженнях таких вчених та практиків, як А. Амін (Амін та ін., 2002), Т. Карпі (Карпі, 1997), А. Кей (Кей, 2006), К. Мельник (Мельник і Шматковська, 2016), Т. Шматковська (Шматковська, 2013) та ін. Проте, суттєві зміни, які відбуваються в сучасних соціально-економічних системах на глобальному рівні потребують вдосконалення системи знань відносно особливостей ефективного формування системи соціальної економіки.

Цілі статті. Метою роботи є дослідження концептуальних засад формування соціальної економіки в Україні в умовах динамічних змін, що відбуваються в національній економічній системі.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як відомо, формування соціальної економіки передбачає необхідність орієнтації усіх процесів, що відбуваються в межах економічної системи, на пріоритетність забезпечення розширеного відтворення людського капіталу. При цьому одним з ключових індикаторів успішності функціонування саме соціально-орієнтованої економіки виступає рівень якості життя населення, який визначається системним комплексом взаємодії різноманітних ринкових елементів та державних інституцій щодо впливу на забезпечення високих соціальних стандартів для населення (Дзямулич, 2022).

Тому, виходячи з вищевказаного, можна стверджувати, що концептуальна модель формування соціальної економіки в Україні повинна орієнтуватися на потребу у трансформації

підходів щодо спрямованості економічних процесів під регулятивним наглядом з боку держави. Зокрема, варто відзначити наступні елементи у сфері економіки, які підпадають під подібний регулятивний вплив:

1. Загальна економічна політика держави у сфері регулювання бізнес-процесів повинна бути орієнтована на досягнення цілей сталого розвитку в контексті пріоритетного забезпечення дотримання інтересів населення при формуванні соціально-економічних систем.

2. Загальним орієнтиром економічних процесів на усіх рівнях повинне стати максимально можливе забезпечення високих соціальних стандартів життя населення.

3. У сфері ринкової конкуренції не повинно бути обмежень стосовно форм власності для підприємств, що функціонують у ній, а також повинна забезпечуватись державними гарантіями свобода підприємництва та вибору видів економічної діяльності.

4. Економічна система повинна сприяти розширеному відновленню людського та виробничого капіталу за рахунок стимулювання збільшенню обсягів інвестицій суб'єктами господарювання у відповідні сфери.

Важливим також є визначення ключових критеріїв соціальної економіки, які можуть виступати у якості конкретних індикаторів успішності її функціонування. Зокрема, в концептуальній моделі соціальної економіки варто виділити наступні критерії якості:

- демографічні індикатори, що орієнтовані на забезпечення розширеного відтворення робочої сили;

- індикатори якості та організації праці населення, а також – забезпечення умов розширеного відтворення людського капіталу на підприємствах;

- індикатори освіти, пов'язані із забезпеченням економіки якісним людським капіталом, здатним до виконання складних виробничих завдань;

- індикатори забезпечення високих соціальних стандартів, котрі відображають якість життя населення;

- індикатори ефективності державної системи соціальних гарантій та забезпечення свободи вибору діяльності для економічно активного населення.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що формування соціальної економіки в Україні повинно здійснюватися на засадах загальної соціалізації економічних відносин, що включає в себе як діяльність, спрямовану на забезпечення загальної соціалізації у сфері економіки праці, так і соціальну орієнтацію в процесі перерозподілу ВВП на користь збільшення системи соціальних гарантій для населення країни. При цьому одним з найбільш ефективних способів забезпечення ефективності реалізації поставлених завдань в процесі формування соціальної економіки є створення системи державно-приватного партнерства у сфері реалізації соціальних гарантій для найманих працівників. Це, з одного боку, сприятиме реалізацію соціальної функції держави, а з іншого-забезпечуватиме зростання рівня та якості людського капіталу на підприємствах, залучених до такого партнерства.

Список бібліографічного опису

1. Дзямулич М.І. Формування соціальної економіки в Україні. *Економічний форум*. 2022. №3. С. 3–8.
2. Шматковська Т.О. Рационалізація організації облікового процесу операцій з основними засобами в аспекті підвищення ефективності використання цих активів на підприємстві. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Економічні науки*. 2013. № 5(254). С. 124–129.
3. Amin, A., Cameron, A., & Hudson, R. *Placing the social economy*. London: Routledge, 2002. 160 p.
4. Carpi, Tomas J.A. The prospects for the social economy in a changing world. *Annals of public and cooperative economics*. 1997. Vol. 68(2). Pp. 247–279.
5. Kay, A. Social capital, the social economy and community development. *Community development journal*. 2005. Vol. 41(2). Pp. 160–173.
6. Melnyk, K.P., Shmatkovska, T.O. Fundamentals of the theory and methodology of operational control. *British Journal of Economics, Management & Trade*. 2016. Vol. 14(4). Pp. 1–12.

References

1. Dziamulych, M.I. (2022). Formuvannya sotsialnoi ekonomiky v Ukraini [Formation of social economy in Ukraine]. *Ekonomichniy Forum – Economic Forum*. Vol. 3. Pp. 3–8. [in Ukrainian] <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2022-3-1>

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВІП ЛНТУ, 2022. 290 с.

2. Shmatkovska, T.O. (2013). Rationalizatsia organizatsii oblikovogo protsesu operatsii z osnovnymy zasobamy v aspekti pidvyshchennia efektyvnosti vykorystannia tsykh aktyviv na pidpriemstvi [Rationalization of the organization of the accounting process of operations with fixed assets in terms of increasing the efficiency of the use of these assets at the enterprise]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskogo Natsionalnogo Universytetu imeni Lesi Ukrainky. Seria: Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka East European National University. Series: Economic sciences*. Vol. 5(254). Pp. 124–129. [in Ukrainian]

3. Amin, A., Cameron, A., & Hudson, R. (2002). Placing the social economy. London: Routledge. 160 p.

4. Tomas Carpi, J.A. (1997). The prospects for the social economy in a changing world. *Annals of public and cooperative economics*, 68(2), 247–279. <https://doi.org/10.1111/1467-8292.00045>

5. Kay, A. (2005). Social capital, the social economy and community development. *Community development journal*, 41(2), 160–173. <https://doi.org/10.1093/cdj/bsi045>

6. Melnyk, K.P. & Shmatkovska, T.O. (2016). Fundamentals of the theory and methodology of operational control. *British Journal of Economics, Management & Trade*. Vol. 14(4). Pp. 1–12.

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВП ЛНТУ, 2022. 290 с.

УДК 338.244.47(447.82)

Дорош В.Ю., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0002-4111-9337>

e-mail: nika_lutsk@ukr.net

Dorosh V., PhD of Finance, Associate Professor

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0002-4111-9337>

e-mail: nika_lutsk@ukr.net

Гресик Я.В.

Луцький національний технічний університет

e-mail: yaroslavahresyk@gmail.com

Hresyk Y.

Lutsk National Technical University

e-mail: yaroslavahresyk@gmail.com

МОНІТОРИНГ ДОТАЦІЙНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті досліджено реформування бюджетного вирівнювання територіальних громад в Україні. Проаналізовано сучасний стан дотацій, які є ефективним методом регулювання бюджетного наповнення. Проведено порівняльний аналіз дотаційного забезпечення регіонів України та виявлено його диференційованість. Досліджено дотаційне забезпечення Волинської області в розрізі базової та реверсної дотації та виявлено низький рівень фінансово спроможних громад. Здійснено розрахунки дотаційності територіальних громад в розрізі груп за чисельністю населення та виявлено, що громади з маленькою кількістю жителів є найбільш фінансово неспроможними. Тому, було надано пропозиції щодо покращення рівня добробуту громад, а саме зміни в державному регулюванні бюджетного вирівнювання та сприянню місцевого самоврядування щодо покращення наповнення бюджетів власними коштами.

Ключові слова: децентралізація, бюджетне вирівнювання, фінансова спроможність, дотаційність, базова дотація, реверсна дотація.

MONITORING THE LEVEL OF DOTATIONS OF BUDGETS OF THE TERRITORIAL COMMUNITIES OF THE VOLYN REGION

The article examines the reform of the budget equalization of territorial communities in Ukraine. The current state of subsidies, which are an effective

method of regulating budget filling, is analyzed. A comparative analysis of subsidized provision of the regions of Ukraine was conducted and its differentiation was revealed. Subsidy provision of the Volyn region in terms of basic and reverse subsidy was studied and a low level of financially capable communities was revealed. Calculations of the subsidization of territorial communities were carried out, divided into groups by population size, and it was found that communities with a small number of residents are the most financially insolvent. Therefore, proposals were made to improve the level of welfare of communities, namely changes in the state regulation of budget equalization and assistance to local self-government in improving the filling of budgets with their own funds.

Key words: decentralization, budget equalization, financial capacity, subsidization, basic subsidy, reverse subsidy.

Постановка проблеми. Формування ефективних міжбюджетних відносин є важливою складовою створення стабільного економічного розвитку держави, її політичної та фінансово-економічної безпеки. За усю історію незалежності України питання фінансово-економічної спроможності територіальних громад було складним та довгий час не вирішеним. Запроваджений Бюджетний кодекс України у 2002р. та 2010р. був неефективним, оскільки основні аспекти самоврядування не визначали конкретних функціональних обов'язків органів місцевого самоврядування на обласному, районному та сільському рівнях. Тому, у 2014 році в Україні реалізується потужне реформування місцевого самоврядування зі змінами в соціально-економічній сфері на локальному та загальнодержавному рівнях. Процес реформування розпочато з прийняття Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (01.04.2014р.), що дозволило формувати інститут місцевого самоврядування. Як відомо, місцеві бюджети в основному наповнюються податковими надходженнями, яких здебільшого недостатньо для ефективного функціонування громад, забезпечення належного рівня життя населення. Тому, задля підтримки та вирівнювання бюджетів громад, існують дотації. Дотаційне забезпечення місцевих бюджетів може не лише підтримати фінансово, але й дестимулювати розвиток громади. Тому, дослідження дотаційності територіальних громад є досить актуальним в умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питання дотаційності бюджетів територіальних громад та їх фінансової спроможності займалися такі вітчизняні науковці, як: В. Письменний (2018), О. Демченко (2021), Т. Боголіб (2016), Ф. Ткачик (2021), Г. Возняк (2017), Т. Сахно (2020), Н. Литвин (2019). Загалом, попри велику кількість дослідження міжбюджетних відносин, саме дотації потребують додаткового аналізу, оскільки фінансова ситуація територіальних громад щороку змінюється, а отже їх обсяги їх дотацій переглядається на постійній основі.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є аналіз дотаційності територіальних громад Волинської області, їх бюджетних можливостей, а також надання пропозицій щодо покращення їх фінансового стану задля подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом 2014–2016 років в Україні відбулись значні зміни в законодавстві щодо формування та функціонування місцевих бюджетів. Реформа децентралізації дала можливість запроваджувати нововведення в територіальних громадах мешканцям та місцевому самоврядуванню, а також можливість надавати пропозиції та побажання вищим ланкам управління, а не навпаки, як це було до реформування. Як відомо, дотації поділяють на два види: базову дотацію (надання коштів з Державного бюджету до місцевого) та реверсну дотацію (передання коштів з місцевого бюджету до Державного). Нажаль, на сьогодні лишається проблемою високий рівень дотаційності територіальних громад, які не мають достатнього податкового наповнення бюджету. Тому, варто оцінити рівень дотаційності громад Волинської області у 2021 році в порівнянні з іншими областями України (Таблиця 1.).

Можемо спостерігати, що обсяги як базової так і реверсної дотацій по територіальних громадах усіх областей України є досить диференційованими. Найбільш дотаційно забезпеченими є Львівська, Закарпатська та Івано-Франківська область, що свідчить про те, що у даних регіонах є фінансово неспроможні громади, які не здатні ефективно використовувати свій потенціал. Найменш залежними від дотаційного забезпечення

бюджетними коштами є громади Полтавської, Київської, Кіровоградської, Сумської та Чернігівської області. Місцеві бюджети даних регіонів ведуть ефективну бюджетну політику щодо наповнення бюджетів власними коштами та мають потенціал до розвитку. Щодо реверсної дотації, то у 2021 році найбільш фінансово спроможними були такі області: Дніпропетровська, Київська та Львівська.

Таблиця 1
Рейтинг дотаційності територіальних громад областей України у 2021 році

Область	Реверсна дотація, тис.грн.	Місце в рейтингу	Базова дотація, тис.грн.	Місце в рейтингу
1	2	3	4	5
Дніпропетровська	1949354,2	1	429 435,5	15
Київська	996382,7	2	202 778,8	23
Львівська	821503,7	3	1 057 300,1	2
Запорізька	762231,1	4	526 054,6	12
Полтавська	617550,4	5	124 115,6	24
Одеська	588119,8	6	884 637,3	4
Донецька	587887,3	7	872 155,6	5
Харківська	482934,9	8	528 631,5	11
Вінницька	339107,8	9	478 980,9	14
Миколаївська	243709,5	10	322 905,0	18
Житомирська	197100,8	11	422 603,7	16
Закарпатська	182051,6	12	1 179 338,7	1
Волинська	176008,0	13	711 760,3	9
Рівненська	160965,3	14	788 395,1	7
Кіровоградська	155638,6	15	203 428,9	22
Черкаська	149158,9	16	256 285,3	19
Хмельницька	138495,3	17	411 517,5	17
Сумська	133026,0	18	228 614,7	21
Чернігівська	99487,5	19	246 298,0	20
Тернопільська	97110,3	20	718 357,4	8
Івано-Франківська	88154,7	21	1 039 410,1	3
Луганська	12753,1	22	685 858,1	10
Херсонська	1633,4	23	485 340,1	13
Чернівецька	1123,2	24	849 772,2	6

Волинська область в рейтингу дотаційності громад по базовій дотації займає 9 місце та по реверсній – 13, що свідчить про її середній рівень забезпеченості власними коштами.

Якщо розглядати детальніше структуру дотаційності громад Волинської області (рис. 1), то протягом 2019–2021 років базову дотацію в середньому отримували 82,4% територіальних громад області, реверсну дотацію передавали до бюджету держави в середньому 13% громад області, що свідчить про те, що протягом досліджуваного періоду зменшується кількість податкоспроможних бюджетів.

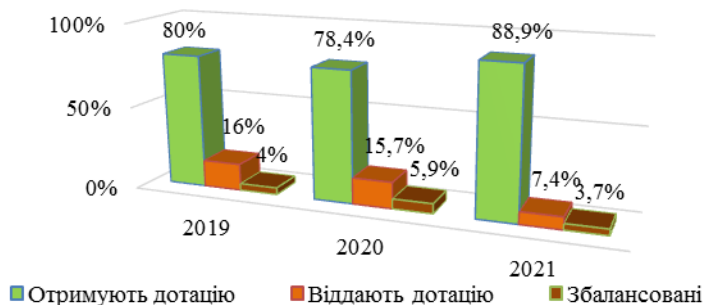

Рис. 1. Динаміка обсягів дотаційного забезпечення територіальних громад Волинської області за 2019–2021 рр.

Моніторинг дотаційності громад Волинської області можемо спостерігати у таблиці 2. Даний аналіз реалізується через групування територіальних громад за чисельністю населення, задля коректного аналізу та порівняння фінансової спроможності територіальних громад області (Боголіб Т, 2022) .

Якщо оцінювати групи громад за дотаційністю, то у всіх групах переважає кількість громад, які отримують базову дотацію. Також, прослідковується тенденція за досліджуваній період, що збільшується кількість громад, які отримують базову дотацію, а отже існує проблема в нарощуванні фіскального потенціалу громад. Щодо реверсної дотації, то серед громад Волинської області бачимо дивну закономірність, а саме той фактор, що у групах з меншим населенням більша кількість

громад, які передають реверсну дотацію ніж у групах з більшою чисельністю населення. Також прослідковується зменшення кількості громад у 2021 році, які передають реверсну дотацію до Державного бюджету у 2, 3 та 4 групах, а у 1 групі навпаки відбулося збільшення кількості таких бюджетів.

Таблиця 2

Показники дотаційності територіальних громад Волинської області у розрізі груп у 2019–2021 рр.

Група	Кількість громад у групі			Базова дотація			Реверсна дотація			Бездотаційні громади		
	2019	2020	2021	2019	2020	2021	2019	2020	2021	2019	2020	2021
≥15 тис. осіб	3	4	18	3	3	13	0	1	4	0	0	1
10-15 тис. осіб	5	5	5	4	4	5	1	1	0	0	0	0
5-10 тис. осіб	26	25	25	22	22	24	3	3	0	1	0	1
≤5 тис. осіб	15	15	6	11	10	6	3	3	0	1	2	0

Джерело: складено автором на основі даних OpenBudget (2021)

Найважливішим фактором діяльності територіальних громад в Україні є їх фінансова незалежність та спроможність. Даному регіону слід переглянути свою бюджетну політику задля покращення наповнення бюджетів та добробуту населення. Тому місцевому самоврядуванню слід розглянути свою бюджетну політику, а також забезпечити ефективне наповнення бюджету податковими надходженнями. Задля збільшення надходження податків до бюджетів територіальних громад слід розробити систему контролю та виявлення тіншового бізнесу. Територіальним громадам слід брати участь у інвестиційних проектах, задля покращення інфраструктури регіону та їх привабливості задля ведення бізнесу. Важливим є

також стимулювання бізнесу саме державним регулюванням, а саме покращення системи оподаткування та надання пільг.

Висновки. Моніторинг дотаційності громад Волинської області показав, що громади з маленькою кількістю населення є фінансово неспроможними, тому їм слід угруповуватись та шукати методи до покращення наповнення їх бюджетів. Загалом реформування бюджетного вирівнювання територіальних громад покликане покращити соціально-економічний рівень місцевих бюджетів, а також їх фінансову незалежність. Але досить значне забезпечення базовою дотацією та великі обсяги реверсної дотації можуть дестимулювати територіальні громади до розвитку. Реформування бюджетного вирівнювання дало певні позитивні зміни, але лишаються невирішені питання, що потребують детальнішого дослідження та вирішення. Тому, слід поступово покращувати податкову самостійність територіальних громад, їх інвестиційну привабливість та фінансову спроможність.

Список бібліографічного опису

1. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Каб. Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (дата звернення: 08.11.2022).
2. Письменний В. Дотації у забезпеченні фінансового потенціалу територій. *Світ фінансів*. 2018. Вип. 1 (54). С. 70–81.
3. Демченко О. Інструментарій фінансової підтримки територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2021. №26. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-4> (дата звернення: 08.11.2022).
4. Боголіб Т.М. Дотації місцевим бюджетам як інструмент фінансового вирівнювання *Економічний вісник університету*. 2016. Вип. 29(1). С. 282–287. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2016_29\(1\)_37](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2016_29(1)_37) (дата звернення: 08.11.2022).
5. Ткачик Ф. Моніторинг дотаційності бюджетів об'єднаних територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2021. №26. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-79> (дата звернення: 08.11.2022).
6. Возняк Г. Особливості міжбюджетних відносин в контексті досягнення фінансової спроможності територіальних громад. *Світ фінансів*. 2017. Вип. 2(51). С. 17–28
7. Сахно Т.А. Економічне забезпечення діяльності об'єднаних територіальних громад. *Бізнес Інформ*. 2020. № 1 (504). С. 135–142.

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВІП ЛНТУ, 2022. 290 с.

8. Литвин Н. Аналіз дотаційності місцевих бюджетів України. *Науковий вісник: державне управління*. 2019. Т.2, №2019-1. С. 84–94. URL: <https://doi.org/10.32689/2618-0065-2019-2/1-84-94> (дата звернення: 08.11.2022).

9. Державний веб-портал бюджету для громадян. Openbudget: веб-сайт. URL:<https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes> (дата звернення 03.11.2022).

References

1. Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini: Rozporiadzhennia Kab. Ministriv Ukrainy vid 01.04.2014 r. No 333-r: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (data zvernennia: 08.11.2022).

2 Pysmennyi V. Dotatsii u zabezpechenni finansovoho potentsialu terytorii. *Svit finansiv*. 2018. Vyp. 1 (54). P. 70–81.

3. Demchenko O. Instrumentarii finansovoi pidtrymky terytorialnykh hromad. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2021. No26. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-4> (data zvernennia: 08.11.2022).

4. Boholib T.M. Dotatsii mistsevym biudzhetaм yak instrument finansovoho vyrvniuvannia *Ekonomichniy visnyk universytetu*. 2016. Vyp. 29(1). P. 282-287. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2016_29\(1\)__37](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2016_29(1)__37) (data zvernennia: 08.11.2022).

5. Tkachyk F. Monitorynh dotatsiinosti biudzhativ obiednanykh terytorialnykh hromad. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2021. No26. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-79> (data zvernennia: 08.11.2022).

6. Vozniak H. Osoblyvosti mizhbiudzhethnykh vidnosyn v konteksti dosiahnennia finansovoi spromozhnosti terytorialnykh hromad. *Svit finansiv*. 2017. Vyp. 2(51). P. 17–28

7. Sakhno T.A. Ekonomichne zabezpechennia diialnosti obiednanykh terytorialnykh hromad. *Biznes Inform*. 2020. № 1 (504). Pp. 135–142.

8. Lytvyn N. Analiz dotatsiinosti mistsevyykh biudzhativ Ukrainy. *Naukovyi visnyk: derzhavne upravlinnia*. 2019. Т.2, №2019-1. P. 84–94. URL: <https://doi.org/10.32689/2618-0065-2019-2/1-84-94> (data zvernennia: 08.11.2022).

9. Derzhavnyi veb-portal biudzhetu dlia hromadian. Openbudget: veb-sait. URL:<https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes> (data zvernennia 03.11.2022).

УДК 332.12(477)

Zabediuk Myroslava, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0001-5913-6090>

e-mail: myzase@gmail.com

Забедюк М.С., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0001-5913-6090>

e-mail: myzase@gmail.com

MAIN ASPECTS OF FORMING THE FINANCIAL POTENTIAL OF UKRAINIAN ENTERPRISES

The article examines the peculiarities of the formation of the concept of "the enterprise's financial potential". In particular, the main approaches to the interpretation of the concept of "potential" were considered. In the economic aspect, the potential is considered in two broad directions, which, in turn, are divided into many others. Within the first direction, potential is considered as resource provision, stocks, sources, reserves. According to the second direction, the potential is interpreted as an opportunity, the maximum possibilities of the object.

Also, the main characteristics of the concept of "financial potential" were considered, according to which financial potential is considered as an object of financial management, which requires its own tools and management technology; a tool for generating net cash flows in the process of production, investment and financial activities, due to which own financial resources are formed; a tool for attracting financial resources from external sources into economic turnover; a tool for the accumulation and effective distribution of financial resources by specific types of activities and areas of their use; a tool for the transformation of financial resources into other types of economic resources to provide production, investment, social and other needs of the enterprise.

Determination of the enterprise's financial potential was divided into three main approaches, within which the following characteristics of this concept were noted: within the resourceful approach, the enterprise's financial potential is considered as the amount of available (maximization) resources of the enterprise; within the resultative approach, the enterprise's financial potential is considered as the ability of the enterprise to achieve certain results and maximize them; within the organizational and management approach, the enterprise's financial potential is defined as the management of the financial capabilities of the enterprise and the organization of the use of financial resources.

Based on the consideration of the dynamics of the net profit of Ukrainian enterprises, it was determined that there are certain problems with the formation of

their financial potential in modern conditions. Problems are related to both internal and external factors.

Key words: potential, financial potential, the enterprise's financial potential, financial resources, net profit.

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті здійснено дослідження особливостей формування поняття фінансового потенціалу підприємства. Зокрема, розглянуто основні підходи до трактування поняття «потенціал» та наведено основні характеристики поняття «фінансовий потенціал». Згруповано основні підходи до визначення поняття «фінансовий потенціал підприємства» на основі його визначальних характеристик. Розглянуто динаміку формування фінансового потенціалу українських підприємств в сучасних умовах.

Ключові слова: потенціал, фінансовий потенціал, фінансовий потенціал підприємства, фінансові ресурси, чистий прибуток.

Problem setting and its relationship with important scientific and practical tasks. One of the main factors that determines the success of an enterprise in modern market conditions is financial potential. The higher the financial potential, the more competitive and attractive for investment the enterprise is. «In the conditions of the rapidly changing market environment of Ukraine, business entities face the problems of effective use of available resources, finding reserves to increase productivity and optimizing the property structure. Therefore, there is an objective need for the formation of a mechanism for managing the financial potential of enterprises, integrated with the strategic vision of the development of the enterprise on the market» (Partyn, 2016).

Analysis of recent research of the problem. The problems of formation and effective use of the enterprise's financial potential were developed by such scientists as Barybina Ya.O., Gerasymchuk Z.V., Karapeychik I.N., Korniychuk G.V., Kovalska L.L., Levchenko N.M., Mocherny S.V., Nazarenko A., Onyshko S., Panasenko G., Papp V.V., Partyn G.O. and others. At the same time, at the current stage, a deeper study of the peculiarities of the enterprise's financial potential is necessary taking into account the modern aspects of its formation.

The goals of the article are the study of approaches to the interpretation of the concept of the enterprise's financial potential and the analysis of the peculiarities of the formation of the financial potential of Ukrainian enterprises.

Presentation of the main materials of the study with a full justification of the obtained scientific results. Approaches to the interpretation of the concept of *potential* are quite variable, moreover, with the development of scientific knowledge and practical activity, they change over time.

In the economic aspect, the potential is considered in two broad directions, which, in turn, are divided into many others. Within the first direction, potential is considered as resource provision, stocks, sources, reserves: «potential is the resources available to an economic entity, their optimal structure and the ability to rationally use them to achieve the set goal» (Mocherny, 2002); «potential is a set of natural conditions and resources, opportunities, reserves and values that can be used to achieve certain goals» (Barybina, 2011).

According to the second direction, the potential is interpreted as: «an opportunity, the realization of which requires a non-standard approach, additional conditions» (Papp, 2009); «the maximum possibilities of the object of functioning, taking into account the factors of influence through the rational use of all types of resources to achieve the set goals» (Gerasymchuk and Kovalska, 2003).

As for the financial potential, it is defined as a prerequisite for «the continuation of the movement and its dynamics at the expense of not only available financial resources, but also unused opportunities. Thus, if financial resources have a place on the trajectory of movement, then financial potential is the further direction of such movement» (Onyshko, 2003).

For a deeper understanding of the essence of financial potential, it is necessary to distinguish the following its characteristics:

- an object of financial management, which requires its own tools and management technology;
- a tool for generating net cash flows in the process of production, investment and financial activities, due to which own financial resources are formed;

– a tool for attracting financial resources from external sources into economic turnover;

– a tool for the transformation of financial resources into other types of economic resources to provide production, investment, social and other needs of the enterprise.

Regarding definitions of the enterprise's financial potential, a large number of them require their grouping at least according to the main approaches (Table 1).

Table 1

The main approaches to the interpretation of the concept of
«the enterprise's financial potential»

App- roach	Essence	A defining characteristic
<i>Resourceful</i>	The amount of the enterprise's own and borrowed financial resources, which it can dispose for current and prospective expenses (Britchenko, 2005)	The amount of resources of the enterprise
	The maximum amount of financial resources that, under specific organizational, economic and financial conditions, the enterprise is able to attract for the implementation of its production and investment programs, as well as reimburse in full with the help of net cash flows that generate (provide) these programs (Korniychuk, 2016)	Maximization of financial resources
<i>Resultative</i>	The maximum possible results with the most efficient use of available resources in terms of time and productivity (Panasenko, 2013)	Maximizing the result
	The ability to achieve certain results, and it does not affect certain goals, but characterizes the entire range of possible results of its functioning, including goals that can be achieved (Karapeychik, 2012)	The ability of the enterprise to achieve certain results
<i>Organizational and administrative</i>	Financial capabilities of the enterprise, which are formed in the presence of various types of resources under the influence of the environment and the internal structure of the enterprise and can be realized with the help of the personnel and the management system (Nazarenko, 2009)	Management of the enterprise's financial capabilities
	The set of capabilities of the enterprise, which are determined by the availability and organization of the use of financial resources and organizational mechanisms aimed at ensuring the economic development of the enterprise in the future (Levchenko, 2012)	Organization of the use of financial resources

In the process of production and economic activity of enterprises, the formation of financial potential depends on the actual financial results of their activities. Net profit is both a source of increasing the enterprise's financial potential and an effective component - a measure of the efficiency of using the enterprise's available resources. The dynamics of the net profit of Ukrainian enterprises is presented in fig. 1.

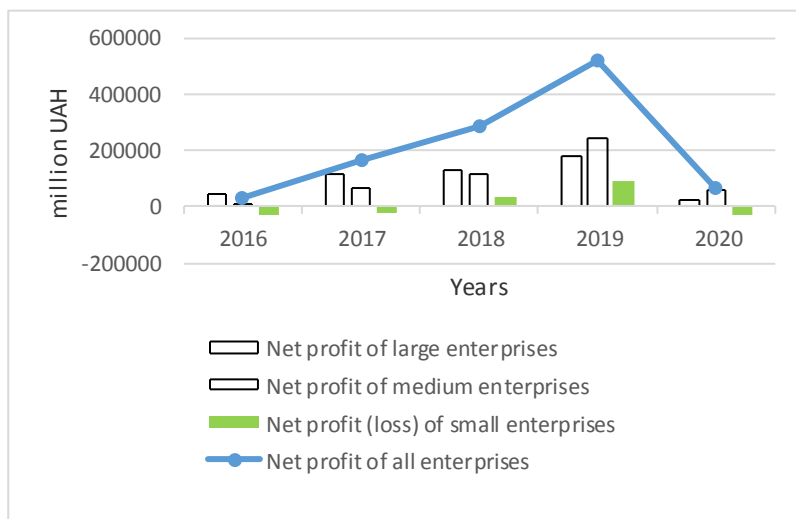

Fig. 1. Dynamics of net profit of Ukrainian enterprises in 2016–2020

So, as the given data show, Ukrainian enterprises significantly increased net profit from 2016 to 2019, which, in turn, indicates the possibility of increasing their financial potential. However, in 2020, there was a significant drop of net profit, and therefore the ability of Ukrainian enterprises to increase their financial potential. Corresponding dynamics were also observed, in particular, in large and medium-sized enterprises. As for small enterprises, they in general had losses in 2016, 2017 and 2020, which indicated the inability to increase financial potential.

Conclusions. Therefore, we can affirm the presence of problems regarding the formation and increase of the financial potential of Ukrainian enterprises. Among the main problems at the level of enterprises should be noted such as the still significant lag behind the technical and technological capabilities, significant physical and moral wear and tear of fixed assets, insufficient innovation and investment activity, ineffectiveness of financial management. The main destabilizing external factors are political and economic instability, imperfect legal and regulatory framework, currency fluctuations, etc.

Список бібліографічного опису

1. Барибіна Я.О. Підходи до визначення сутності поняття «потенціал» у категоріальному апараті. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2011. № 6 (51), ч. 2. С. 48–53.

2. Герасимчук З.В., Ковальська Л.Л. Виробничий потенціал регіону: методика оцінки та механізми нарощення: монографія. Луцьк: ЛДТУ, 2003. 242 с.

3. Карапейчик І.Н. Логіка використання потенціалів в задачах управління підприємством. *Бізнес Інформ*. 2012. № 9. С. 285–290.

4. Корнійчук Г.В. Економічний зміст фінансового потенціалу підприємства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 7, ч. 2. С. 27–29.

5. Левченко Н.М. Фінансовий потенціал підприємства: сутність та підходи до діагностики. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. № 2. С. 114–117.

6. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т.3 / редкол.: С.В. Мочерний (відп.ред.) та ін. К.: Видавничий центр «Академія», 2002. 952 с.

7. Назаренко А. Теоретичні підходи до визначення сутності економічної категорії «фінансовий потенціал». *Економіка. Фінанси. Право*. 2009. № 8. С. 22–29.

8. Онишко С. Фінансовий потенціал інноваційного розвитку економіки. *Фінанси України*. 2003. № 6. С. 67–74.

9. Панасенко Г. Синтезоване бачення поняття «ресурсний потенціал банку» в контексті розвитку економічної теорії. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23 (12). С. 291–297.

10. Пап В.В. Структурні процеси в економіці регіональних суспільних систем: теорія, методологія, практика: монографія. НАН України. Інститут регіональних досліджень, Львів, 2009. 340 с.

11. Партин Г.О., Заdereцька Р.І., Граціян О.В. Формування фінансового потенціалу підприємства. *Ефективна економіка*. 2016, № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4754> (дата звернення: 04.11.2022).

References

1. Barybina, Ya.O. (2011). Pidkhody do vyznachennia sutnosti poniattia «potentsial» u katehorialnomu aparati [Approaches to defining the essence of the concept of "potential" in the categorical apparatus]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli – Scientific Bulletin of the Poltava University of Economics and Trade*, 6 (51), part 2, 48–53 [in Ukrainian].
2. Gerasymchuk, Z.V., & Kovalska, L.L. (2003). Vyrobnychyi potentsial rehionu: metodyka otsinky ta mekhanizmy naroshchennia [The production potential of the region: assessment methodology and mechanisms of increase]. Lutsk: LDTU [in Ukrainian].
3. Karapeychyk, I.N. (2012). Lohika vykorystannia potentsialiv v zadachakh upravlinnia pidpryiemstvom [The logic of using potentials in enterprise management tasks]. *Biznes Inform – Business Inform*, 9, 285–290 [in Ukrainian].
4. Korniychuk, G.V. (2016). Ekonomichnyi zmist finansovoho potentsialu pidpryiemstva [Economic content of the financial potential of the enterprise]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 7 (2), 27–29 [in Ukrainian].
5. Levchenko, N.M. (2012). Finansovyi potentsial pidpryiemstva: sutnist ta pidkhody do diahnostryky [Financial potential of the enterprise: essence and approaches to diagnosis]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 2, 114–117 [in Ukrainian].
6. Mocherny, S.V. ed., (2002). *Ekonomichna entsyklopediia* [Economic encyclopedia]. Kyiv: Akademiya.
7. Nazarenko, A. (2009). Teoretychni pidkhody do vyznachennia sutnosti ekonomichnoi katehorii «finansovyi potentsial» [Theoretical approaches to defining the essence of the economic category "financial potential"]. *Ekonomika. Finansy. Pravo – Economy. Finances. Right*, 8, 22–29 [in Ukrainian].
8. Onyshko, S. (2003). Finansovyi potentsial innovatsiinoho rozvytku ekonomiky [Financial potential of innovative economic development]. *Finansy Ukrainy – Finances of Ukraine*, 6, 67–74 [in Ukrainian].
9. Panasenko, H. Syntezovane bachennia poniattia «resursnyi potentsial banku» v konteksti rozvytku ekonomichnoi teorii. [Synthesized vision of the concept of "resource potential of the bank" in the context of the development of economic theory]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific bulletin of NLTU of Ukraine*, 23 (12), 291–297 [in Ukrainian].
10. Papp, V.V. (2009). Strukturni protsesy v ekonomitsi rehionalnykh suspilnykh system: teoriia, metodolohiia, praktyka [Structural processes in the economy of regional social systems: theory, methodology, practice]. Lviv [in Ukrainian].
11. Partyn, G.O., Zaderetska, R.I., Gratsyan, O.V. (2016). Formuvannia finansovoho potentsialu pidpryiemstva [Formation of the financial potential of the enterprise]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 1. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4754> [Accessed 04 November 2022] [in Ukrainian].

УДК 336.761

Завадська О.М., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8786-9005>

e-mail: o.zavadaska@lntu.edu.ua

Zavadaska Olena, Ph.D. in Economics, associate professor

Lutsk National Technical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8786-9005>

e-mail: o.zavadaska@lntu.edu.ua

Оксенюк К.І., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3366-6143>

e-mail: k.oksenyuk@lntu.edu.ua

Oksenyuk Katerina, Ph.D. in Economics, associate professor

Lutsk National Technical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3366-6143>

e-mail: k.oksenyuk@lntu.edu.ua

ХЕДЖУВАННЯ ЦІНОВИХ РИЗИКІВ НА БІРЖОВОМУ РИНКУ

Стаття присвячена дослідженню особливостей хеджування цінкових ризиків на біржовому ринку. Удосконалено підхід до класифікації хеджування за рядом ознак. Встановлено причини, які впливають на прийняття рішення про хеджування цінкових ризиків на біржовому ринку.

Ключові слова: ризик, цінковий ризик, хеджування, хеджери, біржовий ринок, опціони, ф'ючерси.

HEDGING PRICE RISKS ON THE STOCK MARKET

The article is devoted to the study of the impact of hedging on price risk management. The peculiarity of hedging is to provide insurance against negative expectations and the consequences of price risks through the use of futures and options on the stock market. It is proved that the main function of hedging is to provide hedgers with adequate insurance coverage in case of negative economic consequences caused by individual risks.

The advantages and disadvantages of hedging are highlighted. Advantages of hedging are increasing financial stability; reducing uncertainty; minimizing price risks; reducing the risk of bankruptcy, etc. Disadvantages of hedging are the risk of

capital loss under exchange restrictions and situations that require urgent decisions; complication of the transaction structure; reduction of potential profitability due to hedging costs; increased involvement in market analysis, allocation of additional time for trading; additional costs for paying Exchange Commissions, etc.

The approach to classification of hedging by a number of characteristics has been improved by the type of financial instrument used for hedging; by the terms of the contract used for hedging; by the volume of risks to be insured; by the type of asset used in the hedging process; by the type of counterparty.

The reasons that influence the decision to hedge price risks in the exchange market are established. It is proved that hedging is not designed to completely eliminate risk, but to achieve the best ratio between the advantages of using this instrument and the costs of implementing it.

Key words: risk, price risk, hedging, hedgers, stock market, options, futures.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасний розвиток біржового ринку характеризується можливістю трансферу ризиків. Одним з найефективніших інструментів управління цінovими ризиками на біржovому ринку є хеджування. Хеджування сприяє забезпеченню хеджерів страховим покриттям у випадку негативних економічних наслідків, викликаних ризиками.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Теоретичні та прикладні аспекти хеджування цінovих ризиків знайшли своє відображення у роботах провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема, таких як К. Бойко, А. Буренін, С. Вайт, Ю. Воскобійник, П. Гайдучий, В. Гниляк, В. Горьовий, О. Дегтярьова, П. Дмитрук, С. Дональд, С. Клименко, Т. Лофтон, Дж. Маршалл, Ю. Рубан, П. Саблук, М. Солодкий, О. Сохацька, Г. Шевченко та інших. Проте, наявність великої кількості цінovих ризиків на біржovому ринку зумовлює необхідність подальших поглиблених досліджень.

Метою статті є дослідження особливостей хеджування цінovих ризиків на біржovому ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Особливістю сучасної ринкової системи є велика кількість ризиків та невизначеності. Ризики мають здатність змінюватись, тому учасники ринку можуть знайти методи управління одними

видами ризиків і водночас зіткнутися з іншими та знову шукати нові методи або інструменти для управління вже іншими видами ризиків. Саме тому виникає необхідність пошуку та використання різних напрямків і методів впливу на ризики для суб'єктів ринку (Яворська, 2018).

Ризик – це фінансова категорія, тому його мінімізація здійснюється з використанням наступних фінансових методів: диверсифікації, лімітування, страхування, хеджування.

В етимологічному значенні поняття "хеджування" походить від англ. hedge – страхування від ризику. Як бачимо, етимологія слова віддзеркалює його значення як інструмент зниження ризику.

Групувати хеджування можна з використанням різних класифікаційних ознак рис. 1.

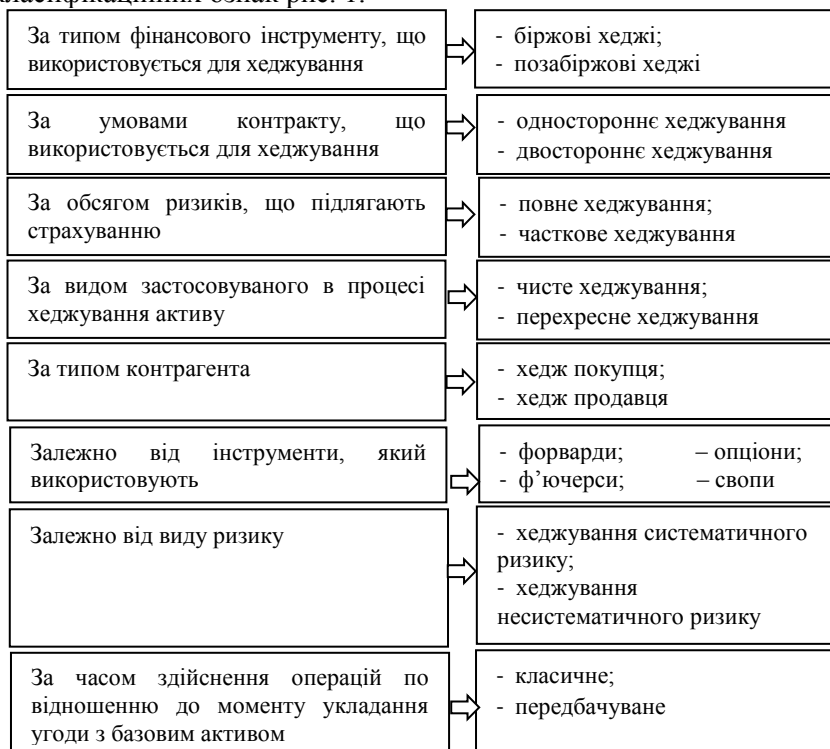

Рис. 1. Класифікація хеджування

Особливість хеджування полягає в забезпеченні страхування від негативних очікувань і наслідків цінових ризиків через використання ф'ючерсів та опціонів на біржовому ринку (Солодкий, 2017).

Головна функція хеджування – забезпечення хеджерів адекватним страховим покриттям у випадку негативних економічних наслідків, викликаних окремими ризиками (Глиняк, 2010). Варто відмітити, що хеджування не може повністю забезпечити страхування зміни цінових коливань. Даний метод спроможний забезпечити контроль або управління і оптимізацію цінових ризиків.

Застосування методики хеджування в управлінні ціновими ризиками на біржовому ринку передбачає використання широкого спектру інструментів, які дозволяють зменшити ризик або здійснити його перерозподіл між усіма учасниками ринку.

Висновки. Отже, хеджування є ефективним інструментом, використовуючи який можна мінімізувати значні втрати і зменшити невизначеність, пов'язану з непередбачуваністю майбутніх цін на активи. Незважаючи на зменшення очікуваної прибутковості учасника біржі, використання даного інструменту збільшує фінансову стабільність інвестиційного портфеля.

Список бібліографічного опису

1. Яворська В.О., Кублій Є.В. Хеджування в управлінні ціновими ризиками. *Економіка і суспільство*. 2018. № 18. С. 230–235.
2. Солодкий М., Яворська В., Резнік Н. Основи біржової діяльності : навчальний посібник. Київ : Компринг, 2017. 450 с.
3. Глиняк О.В. Хеджування цінових ризиків на біржовому ринку сільськогосподарської продукції. *Агросвіт*. 2010. № 20. С. 2–4.

References

1. Yavorska V.O., Kublii Ye.V. (2018). Khedzhuvannia v upravlinni tsinovymy ryzykamy [Hedging in price risk management]. *Ekonomika i suspilstvo*. 2018. № 18. 230–235. (in Ukrainian).
2. Solodkyi, M., Yavorska, V., Reznik, N. (2017). Osnovy birzhovoji dijajlnosti [Basics of commodity exchange trading]. Kyiv: Komprint (in Ukrainian).
3. Hlyniak, O.V. Khedzhuvannia tsinovyykh ryzykyv na birzhovomu rynku silskohospodarskoi produktsii [Hedging price risks on the exchange market of agricultural products]. *Ahrosvit*. 2010. № 20. 2–4. (in Ukrainian).

УДК 336:226.11

Ковальська Л.Л., д.е.н., професор

Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0003-2924-9857>

e-mail: l.kovalska@lntu.edu.ua

Kovalska L., Doctor of Economic Sciences, Professor

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0003-2924-9857>

e-mail: l.kovalska@lntu.edu.ua

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

У статті обґрунтовано необхідність розвитку соціальної інфраструктури сільських територій. Здійснено аналіз та оцінку розвитку соціальної інфраструктури сільських територій. Проаналізовано такі показники як чисельність населення сільських територій, кількість закладів дошкільної освіти, кількість закладів шкільної освіти, кількість лікарняних закладів та лікарняних ліжок, кількість бібліотек та клубних закладів, обсяг продукції сільського господарства фермерських господарств сільських територій, міграційний приріст сільських територій (скорочення).

Ключові слова: сільська територія, соціальна інфраструктура, заклади шкільної освіти, заклади дошкільної освіти, лікарняні заклади, лікарняні ліжка, аналіз та оцінка, Волинська область.

ANALYSIS AND EVALUATION OF RURAL SOCIAL INFRASTRUCTURE

The article substantiates the need to develop the social infrastructure of rural areas. It is noted that now there is a decline in rural areas due to the destruction of resource potential, the outflow of labour and young people to cities, and a low level of infrastructure support. It is emphasized that rural areas are the main source of ensuring food security in the regions and the country as a whole. The article analyzes and evaluates the development of social infrastructure in rural areas. Administrative and territorial units in the districts of Volyn region in the context of urban, settlement, rural territorial communities are considered. Such indicators as the population of rural areas, the number of pre-school institutions, the number of school institutions, the number of hospital institutions and hospital beds, the number of libraries and club institutions, the volume of agricultural production of rural farms, migration growth of rural areas (reduction) are analyzed. Problems in the development of social infrastructure in rural areas are highlighted. They include: reducing the number of preschool and school educational institutions, health care

institutions and hospital beds, and cultural institutions. This requires the development of a balanced regional policy for the development of social infrastructure in order to preserve the potential of rural areas. The importance of increasing the volume of agricultural products as an indicator of ensuring food security in the region is substantiated.

Key words: rural area, social infrastructure, school institutions, pre-school institutions, hospital facilities, hospital beds, analysis and evaluation, Volyn region.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Наявність воєнного стану в Україні, руйнування ресурсного потенціалу в окремих регіонах держави, занепад агропромислового та виробничого комплексів актуалізує питання необхідності забезпечення продовольчої безпеки регіонів та країни в цілому. Україні виступає експортером сільськогосподарської продукції, що дозволяє забезпечити продовольчу безпеку інших країн. Сільські території є основним джерелом забезпечення продовольчої безпеки регіонів держави. Тому, в умовах воєнного стану та у поствоєнний період особлива увага повинна приділятися розвитку сільських територій та їх інфраструктурному забезпеченню. Одним із елементів такого інфраструктурного забезпечення є розвиток соціальної інфраструктури.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженням проблем розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, аналізу та оцінки її рівня займалися такі науковці як (Газуда, 2015), (Пакуліна та ін., 2019), (Моголова, 2019), (Павліха, 2019), (Тимошенко, 2018), інші Разом із тим, виникає необхідність в удосконаленні розвитку соціальної інфраструктури сільських територій через здійснення виваженого аналізу та оцінки ефективності її функціонування.

Цілі статті. Мета статті полягає в аналізі та оцінці соціальної інфраструктури сільських територій на прикладі Волинської області.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Соціальна

інфраструктура виступає важливим інструментом відродження сільських територій. Варто відмітити, що нині соціальна інфраструктура сільських територій перебуває у вкрай занедбаному стані, спостерігається згортання об'єктів закладів охорони здоров'я, соціально-культурного обслуговування, дошкільних та шкільних закладів освіти тощо. Це негативно впливає на чисельність населення сільських територій, яка з кожним роком скорочується (табл.1).

Таблиця 1

Чисельність наявного населення Волинської області

Період	Чисельність наявного населення, тис.осіб		
	всього	міське	сільське
2016	1042,7	545,6	497,1
2017	1041,0	544,6	496,4
2018	1038,5	542,7	495,8
2019	1035,3	540,7	494,6
2020	1031,4	539,2	492,2
2021	1027,4	537,2	490,2
2022	1021,3	533,5	487,8

Як бачимо щорічно скорочується чисельність населення як міських, так і сільських територіях. У цілому, з 2016 року відмічаємо негативну тенденцію скорочення чисельності населення по усій території Волинської області. У таблиці 2 наведено кількість адміністративно-територіальних одиниць у районах Волинської області.

Таблиця 2

Кількість адміністративно-територіальних одиниць у районах Волинської області

Райони	Територіальні громади				Міста	Селища міського типу	Сільські населені пункти
	всього	міські	селищні	сільські			
Волинська область	54	11	18	25	11	22	1054
Райони:							
Володимирський	11	3	2	6	3	3	195
Камінь-Каширський	5	1	2	2	1	2	152
Ковельський	23	2	9	12	2	9	369
Луцький	15	5	5	5	5	8	338

Таким чином, бачимо, що у Ковельському та Луцькому районах спостерігається найбільша кількість сільських територій, відповідно 369 та 338 одиниць. Володимирський та Камінь-Каширський райони є значно меншими за кількістю сільських територій. Це створює різні передумови для розвитку видів економічної діяльності та якості життя населення. Проаналізуємо показники розвитку соціальної інфраструктури сільських територій Волинської області (табл.3).

Таблиця 3

Показники аналізу та оцінки розвитку соціальної інфраструктури сільських територій Волинської області

Показники	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Заклади дошкільної освіти, од., у т.ч.	483	485	486	487	488	485
у сільській місцевості	373	373	372	372	370	367
Заклади загальної середньої освіти, од., у т.ч.	708	656	629	614	595	561
у сільській місцевості	528	493	479	471	453	447
Кількість лікарняних закладів, од.	48	48	46	47	43	39
Кількість лікарняних ліжок, од.	7556	7257	7249	7012	6671	6893
Бібліотеки, од.	597	594	584	572	553	544
Клубні заклади, од.	674	674	679	675	675	667
Обсяг продукції сільського господарства (фермерські господарства сільських тери-торій), млн.грн.	873,4	1353,7	1654,8	1561,8	1626,4	1809,9
Міграційний приріст сільських територій (скорочення), ос.	123	837	627	-680	-183	381

Таким чином, можемо спостерігати погіршення показників розвитку сільських територій Волинської області. Знижується кількість закладів дошкільної освіти за досліджуваний період. У 2016 році кількість закладів дошкільної освіти сільських територій складала 373 од., у 2021 році вона становила 373 од. Також, знижується кількість закладів загальної середньої освіти із 528 од. у 2016 році до 447 од. у 2020 році. Погіршується також стан і з закладами охорони здоров'я як елемента соціальної інфраструктури сільських територій. Можемо спостерігати щорічне скорочення кількості лікарняних закладів та лікарняних ліжок. Водночас, зменшується кількість закладів культури, зокрема бібліотек та клубних закладів. Оскільки, сільські території зосереджують значну кількість фермерських господарств, то варто зауважити, що обсяг продукції сільського господарства має тенденцію до зростання, що є індикатором забезпечення продовольчої безпеки регіону. Обсяг продукції сільського господарства фермерських господарств у 2021 році порівняно із 2016 роком зріс на 107%. Важливим показником, який характеризує задоволеність рівнем життя населення сільських територій та розвитком соціальної інфраструктури є міграційний приріст сільських територій (скорочення). Аналізуючи даний показник, відмічаємо його значне скорочення у 2019 та 2020 роках, де він мав від'ємне значення. У 2021 році ситуація покращилась, де міграційних приріст становив 381 особу.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз та оцінка соціальної інфраструктури показав наявність проблем її розвитку на сільських територіях. Серед таких проблем слід виділити скорочення кількості дошкільних та шкільних закладів освіти, закладів охорони здоров'я та лікарняних ліжок, закладів культури. Це потребує розробки виваженої регіональної політики розвитку соціальної інфраструктури задля збереження потенціалу сільських територій.

Список бібліографічного опису

І.Газуда Л.М., Готько Н.М., Лалакулич М.Ю. Розвиток сільських територій: монографія. Ужгород: Видавництво ФОП Сабов А.М., 2015. 204 с.

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВІП ЛНТУ, 2022. 290 с.

2. Пакуліна А.А., Рудас Д.С., Пакуліна Г.С. Сталий розвиток соціальної інфраструктури сільських територій України. Інфраструктура ринку. Вип.35. 2019. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/35_2019_ukr/15.pdf.

3. Моголова М.М. Об'єднання територіальних громад в Україні: перспективи і ризики для розвитку сільських територій. Економіка АПК. 2019. № 5. URL: <http://surl.li/edegi>

4. Хомюк Н.Л., Павліха Н.В. Методичні підходи до аналізу розвитку сільських територій в умовах децентралізації. Регіональна економіка. 2019. №1. URL: <http://surl.li/edegg>

5. Тимошенко М. Ідентифікація проблем і перспектив розвитку соціальної інфраструктури сільських територій України. Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journa. Vol. 4, No. 2, 2018. URL:<https://ageconsearch.umn.edu/record/274547/>.

6. Статистичний щорічник Волинь 2021. Луцьк. 2022. ГУС У Волинській області.

References

1.Hazuda L.M., Hotko H.M., Lalakulych M.Yu. Rozvytok silskykh terytorii: monohrafiia. [Rural Development: monograph.] Uzhhorod: Publishing house private entrepreneur Sabo A.M., – 2015. – 204 p. [in Ukrainian]

2.Pakulina A.A., Rudas D.S., Pakulina H.S. Stalyi rozvytok sotsialnoi infrastrukтуры silskykh terytorii Ukrainy. Infrastruktura rynku. [Sustainable development of social infrastructure in rural areas of Ukraine. Market infrastructure] Issue 35. 2019. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/35_2019_ukr/15.pdf. [in Ukrainian]

3.Mohylova M.M. Obiednannia terytorialnykh hromad v Ukraini: perspektyvy i ryzyky dlia rozvytku silskykh terytorii. Ekonomika APK [Unification of territorial communities in Ukraine: prospects and risks for Rural Development. Agribusiness economics] 2019. № 5. URL: <http://surl.li/edegi> [in Ukrainian]

4.Homiuk N.L., Pavlikha N.V. Metodychni pidkhody do analizu rozvytku silskykh terytorii v umovakh detsentralizatsii. [Methodological approaches to the analysis of rural development in the context of decentralization.] Regional economy. 2019. No1. URL: <http://surl.li/edegg> [in Ukrainian]

5.Tymoshenko M. Identyfikatsiia problem i perspektyv rozvytku sotsialnoi infrastrukтуры silskykh terytorii Ukrainy. [Identification of problems and prospects for the development of social infrastructure in rural areas of Ukraine.] Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journa. Vol. 4, No. 2, 2018. URL:<https://ageconsearch.umn.edu/record/274547/>. [in Ukrainian]

6.Statystychnyi shchorichnyk Volyn 2021. [Statistical Yearbook Volyn 2021.] Lutsk. 2022. Main department of statistics in Volyn region. [in Ukrainian]

УДК 004.738.5:339.138

Ковальчук О.В., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0002-0580-8581>

e-mail: oleh.kovalchuk@lntu.edu.ua

Kovalchuk O., PhD in Economics, Associate Professor

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0002-0580-8581>

e-mail: oleh.kovalchuk@lntu.edu.ua

Лорві І.Ф., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ORCID: 0000-0001-6713-5338

e-mail: i.lorvi@lutsk-ntu.com.ua

Lorvi I., PhD in Economics, Associate Professor

Lutsk National Technical University

ORCID: 0000-0001-6713-5338

e-mail: i.lorvi@lutsk-ntu.com.ua

Бойко О.В., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ORCID: 0000-0001-7153-5617

e-mail: o.boyko@lntu.edu.ua

Boiko O., PhD in Economics, Associate Professor

Lutsk National Technical University

ORCID: 0000-0001-7153-5617

e-mail: o.boyko@lntu.edu.ua

СТРАТЕГІЇ ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГУ

У статті обґрунтовано доцільність застосування стратегічної моделі управління Інтернет-маркетингом, розглянуто застосовувані на практиці та опрацьовані науковцями стратегічні підходи, окремі стратегії, а також визначено основне коло стратегічних рішень, які необхідно прийняти для того, щоб забезпечити успішне формування та посилення на основі Інтернет-маркетингу конкурентних переваг компанії на ринку.

Ключові слова: маркетинг, Інтернет-маркетинг, управління Інтернет-маркетингом, стратегія, конкурентні переваги, просування, цільова аудиторія, інструменти Інтернет-маркетингу.

INTERNET-MARKETING STRATEGIES

The article substantiates the feasibility of using a strategic model of Internet marketing management, considers strategic approaches used in practice and worked out by scientists, separate strategies, and also defines the main range of strategic decisions that must be made in order to ensure the successful formation and strengthening of Internet marketing competitive advantages of the company in the market. The characteristics of two Internet marketing approaches are described. The first, narrow approach involves consideration of Internet marketing from the point of view of the Internet as one of the channels for spreading information about the company and its products along with channels of the traditional type. The second strategic approach claims that strategic Internet marketing for the company is a new stage of business development, it is the formation of a completely new paradigm, business model, not only the advertising representation of the company and its products on the Internet, but the formation of a complete marketing model starting from the search for customers and including with the establishment of long-term commercial and, to a large extent, social ties with them. Such Internet marketing strategies as information gathering strategy, cost minimization strategy, personal sales strategy, repeat sales strategy are considered. Features of integrated Internet marketing, Internet PR, and viral (guerrilla) marketing strategies are revealed. In the study, the strategies of cooperation (collaboration) as a way of coordinating the Internet marketing of several companies are also separately highlighted. It is emphasized the need to form strategic solutions in the Internet marketing management system that relate to the composition of the Internet marketing tools used, the nature of response to the actions of competitors, and the content with which Internet marketing channels are filled. Special attention is paid to strategic decisions regarding the definition of performers who will form and implement Internet marketing.

Key words: marketing, Internet marketing, Internet marketing management, strategy, competitive advantages, promotion, target audience, Internet marketing tools.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В нас час паралельно формується практичний досвід Інтернет-маркетингу і розробка відповідної наукової теоретико-методологічної бази цього напрямку маркетингу.

Розвиток інтернет-технологій, еволюційні зміни підприємницьких практик, соціально-демографічні зміни у суспільстві та ряд інших чинників сприяють тому, що Інтернет-маркетинг продовжує розвиватися і подекуди потребує додаткових імпульсів, нових практичних підходів та науково

обґрунтованих моделей управління його системою. Однією з актуальних умов ефективного здійснення Інтернет-маркетингу є наукове осмислення та обґрунтування його базування на засада стратегічного управління.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Як зарубіжні, так і вітчизняні науковці у своїх дослідженнях розкрили сутність та роль Інтернет-маркетингу, визначили основні переваги, які отримує бізнес, який розвиває свою діяльність з застосуванням Інтернет – маркетингу, а також його ризики та проблеми у реалізації.

Вагома частка наукових досліджень стосується складу основних інструментів Інтернет – маркетингу. В цьому сенсі варто навести деякі висновки, зроблені науковцями.

Зокрема, І. Литовченко Інтернет-маркетинг в цілому структурує в розрізі елементів комплексу маркетингу (Литовченко, 2011).

І. Кінас у структурі Інтернет–маркетингу виділяє такі інструменти як сайт, контент-маркетинг, трафік менеджмент, PR активність, стратегію, аналітику, клієнт-маркетинг (Кінас, 2021).

М. Багорка, І. Кадирус та Н. Юрченко представляють інструменти Інтернет-маркетингу у такому складі: контент-маркетинг, якісні нативні публікації, data-driven маркетинг, мікс ТБ + digital, SEO-просування, таргетинг у соціальних мережах, банерна реклама, influencer marketing (Багорка та ін., 2021).

О. Вартанова схильна вважати, що основними складовими Інтернет-маркетингу є «пошукова оптимізація (SEO), пошуковий маркетинг (SEM), контент-маркетинг, маркетинг впливу (influencer marketing), автоматизація створення контенту, маркетинг в електронній комерції, маркетинг соціальних медіа (SMM), прямі розсилки, контекстна реклама, реклама в електронних книгах, програмах, іграх та інших формах цифрової продукції, а також використовуються канали, не пов'язані безпосередньо з мережею Інтернет, такі як мобільні телефони (SMS і MMS), зворотний дзвінок, мелодії утримання дзвінка» (Вартанова, 2019).

Не вдаючись у критичний аналіз кожного з наведених підходів вважаємо, що оптимальною, чіткою та такою, що

відповідає актуальним практикам є така структура інструментів Інтернет-маркетингу (Лорві, Войтович, 2021): маркетинг в соціальних мережах, вірусний маркетинг, відео маркетинг, аналітичний маркетинг, e-mail-маркетинг, Інтернет-реклама, пошуковий маркетинг.

Поступово як в середовищі практиків, так і науковців – дослідників поширюються думки і дискусії щодо методології стратегічних рішень і в цілому про впровадження стратегічної моделі управління Інтернет-маркетингом, адже вони схильні вважати, що стратегічне управління Інтернет-маркетингом забезпечить підвищення ефективності плану з онлайн-просування та досягнення в цілому маркетингових цілей бізнесу.

Цілі статті. Ціль статті полягає у вивчення та систематизація практичного досвіду, науково-практичних розробок щодо впровадження стратегічної моделі управління Інтернет-маркетингом з акцентом на маркетингові стратегії, які реалізуються у цій системі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Перше, на що хотілося б звернути увагу, що і практики маркетингу, і наукові кола маркетингологів вживають множину схожих за суттю понять, які вказують на формування моделі стратегічного управління Інтернет – маркетингом.

Наприклад, І. Литовченко та Л. Новошинська констатують, що «можливо провести умовне визначення тотожності стратегії й сукупності стратегічних рішень» (Литовченко, Л. Новошинська, 2007). Це вказує на множинність елементів стратегічного управління Інтернет-маркетингом, яка вже проявляється у цій сфері.

Досить часто науковці та практики розглядають стратегічні підходи Інтернет-маркетингу.

Зокрема, можна відмітити поширення двох стратегічних підходів до сприйняття, а отже і застосування Інтернет-маркетингу. Перший, вузький підхід передбачає розгляд Інтернет-маркетингу лише крізь призму мережі Інтернет як одного з каналів поширення інформації про фірму та її товари

поряд з каналами традиційного типу. Цей підхід визначає стратегію використання Інтернет-маркетингу в першу чергу для донесення інформації переважно рекламного характеру, а також, в деяких випадках, для проведення он-лайн маркетингових досліджень. Напротивагу йому інший стратегічний підхід є діаметрально протилежним за своє суттю, цілями та підходами. Мова йде про те, що стратегічно Інтернет-маркетинг для компанії – це новий щабель розвитку бізнесу, це формування абсолютно нової парадигми, моделі бізнесу, не лише рекламної представленості фірми і її товарів у Інтернеті, а формування цілісної моделі маркетингу починаючи з пошуку клієнтів і включно з вибудовуванням з ними тривалих комерційних та, в значній мірі, соціальних зв'язків.

О. Романенко основою для вибору стратегій Інтернет-маркетингу визначає актуальні для компанії цілі. Зокрема, вона виділяє такі стратегії Інтернет – маркетингу (Романенко, 2014):

- стратегія збору інформації – реалізується у тому випадку, коли головною ціллю є збір маркетингової інформації у середовищі Інтернет;

- стратегія мінімізації витрат – базується на тій обставині, що як правило, застосування он-лайн каналів збуту менш затратне, ніж продаж через фізичні офлайн системи збуту;

- стратегія особистих продажів. Сфера потенційного застосування цієї стратегії окреслюється як просування товарів, у якому велику роль відіграє консалтинг та особистий продаж;

- стратегія повторних продажів. Ця стратегія на думку авторки доречна з метою зростання лояльності клієнтів компанії, що є передумовою для успішних повторних продажів.

Представники практики напрацьовують власні стратегії в Інтернет-маркетингу. Наприклад, практикуючий маркетолог М. Швець виділяє три стратегії (Швець, 2022):

1. Стратегія комплексного Інтернет – маркетингу. Вона полягає у комплексному використанні усіх (або більшості) інструментів Інтернет-маркетингу. Основна перевага, яку забезпечує ця стратегія, основна її ціль – це досягнення ефекту синергії, коли узгоджене, правильно підібране поєднання усіх інструментів забезпечує сумарний ефект, який вищий за просту

суму ефектів усіх задіяних елементів.

2. Стратегія Інтернет-PR. Передумовою використання цієї стратегії є масове захоплення, особливо молоді, Інтернетом, відведення Інтернету дуже важливої ролі у житті, коли Інтернет в певній мірі підміняє реальне життя. За цих умов досвід, думки, репутація та імідж у віртуальному світі стають вагомими за аналогічні характеристики у реальному житті. Чим більший відсоток таких клієнтів у цільовій аудиторії компанії, тим вищу ефективність матиме ця стратегія Інтернет-маркетингу.

3. Стратегія вірусного, або партизанського маркетингу. Ця стратегія передбачає орієнтацію на створення основного ефекту креативним елементом. Фактично, це ставка на просування та увагу за рахунок неординарного поєднання креативного контенту та знання і використання тонкощів людської психології, адже ця стратегія часто передбачає, що компанія докладе лише на початковому етапі мінімальних зусиль для просування вірусного елемента, а далі він буде просуватися аудиторією самостійно і таким чином за відносно мінімальних зусиль компанії має принести їй значний зиск. Ця стратегія, очевидно, має в собі і значний ризик, який полягає у тому, що хороший вірусний контент генерувати непросто і чим більше такого контенту запускається, тим меншу увагу він привертає до себе і тим самим понижується ефект вірусності. Тому ця стратегія, як ні яка інша, ставить високу вимогу до креативних здібностей тих, хто її реалізує.

В доповнення до вище викладеного необхідно зазначити що в системі стратегічного управління Інтернет-маркетингом варто розрізняти стратегічні рішення в розрізі таких складових:

- стратегічні рішення щодо складу використовуваних інструментів Інтернет – маркетингу;
- стратегічні рішення як реагування на дії конкурентів;
- стратегічні рішення щодо контенту, яким наповнюватимуться канали Інтернет-маркетингу, типів цього контенту, способів та прийомів його розміщення.

Важливим аспектом управління Інтернет – маркетингом щодо якого необхідно прийняти стратегічні рішення також є те, виконавця цієї діяльності. Щонайменше це питання має три

стратегічні альтернативи вирішення:

- усі функції і завдання Інтернет-маркетингу надаються власному персоналу компанії (бізнесмен їх втілює особисто);

- функції і завдання передаватимуться стороннім виконавцям. Цей варіант має кілька підваріантів реалізації, а саме, передача може бути здійснення один раз однієї чи кількох професійним агенціям, які працюють у сфері надання послуг з Інтернет-маркетингу, або ж компанія практикуватиме звернення до послуг так званих фрілансерів. Кожен з цих варіантів стратегічних рішень має передумови доцільності застосування;

- комбінована реалізація функцій та завдань Інтернет – маркетингу, яка передбачає поєднання роботи як власними силами, так і звернення до послуг сторонніх професійних співвиконавців. Цей варіант стратегії реалізації функцій та завдань Інтернет-маркетингу також на практиці може мати щонайменше два підваріанти втілення залежно від того, кому надано провідну (скеровуючи) роль, а яка сторона виступає як виконавець. І в цьому сенсі не завжди компанія замовник може брати на себе скеровуючу функцію, оскільки інколи є сенс довіритися професіоналам з маркетингового агентства та у співпраці реалізовувати розроблену ними стратегію Інтернет-маркетингу.

Окремо варто виділити стратегію Інтернет – маркетингу, яка передбачає колаборацію з іншими учасниками ринку – як прямими партнерами, що присутні у ланцюжку постачання і збуту компанії, так і сторонніми компаніями та структурами.

Така стратегія співпраці доцільна у тому випадку, коли співпрацюючі сторони орієнтовані на одну і ту ж цільову аудиторію, або ж коли цільова аудиторія однієї компанії, вже завойована нею, розглядається іншою компанією як ціль для експансії.

Висновки. Активне використання Інтернет-маркетингу з однієї сторони обумовлює його розвиток, з іншого боку спонукає до пошуку способів забезпечення конкурентного успіху у ньому. Тобто, актуальним є формування ефективної системи управління Інтернет-маркетингом. Як науковці, так і практики визнають, що Інтернет-маркетинг має базуватися на

основі стратегічної моделі, тобто для його здійснення має розроблятися та реалізовуватися відповідна маркетингова стратегія.

Список бібліографічного опису

1. Литовченко І.Л. Інтернет-маркетинг. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2011. 332 с.
2. Кінас І.О. Інтернет–маркетинг та його роль у формуванні маркетингової стратегії підприємства. *Ефективна економіка*. 2021. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8812>.
3. Багорка М.О. Кадирус І.Г., Юрченко Н.І. Інструменти Інтернет-маркетингу в період глобальної фінансової кризи: актуальність та ефективність. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2021. Вип. 49. С. 97–106.
4. Вартанова О.В. Маркетингові інтернет-технології просування товарів і послуг. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. № 4. С. 158–163.
5. Лорві І.Ф., Войтович С.Я. Інструменти інтернет-маркетингу. *Інтернаука. Серія : Економічні науки*. Міжнародний науковий журнал. 2021. № 8 (52). Том 2. С. 13–18. URL : <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16301815492117.pdf>.
6. Литовченко І.Л., Новошинська Л.В. Стратегічні маркетингові рішення в Інтернет-маркетингу. *Вісник національного університету «Львівська Політехніка»*. 2007. № 594. С. 258–263.
7. Романенко О.О. Види маркетингових інтернет-стратегій. *Економіка: реалії часу*. Науковий журнал. 2014. № 6 (16). С. 70–76.
8. Швець Є. Що таке Інтернет-маркетинг — повний огляд для новачків + основні інструменти і стратегії просування. URL: <https://itstatti.in.ua/internet-marketing/51-shcho-take-internet-marketing-povnij-oglyad-dlya-novachkiv-osnovni-instrumenti-i-strategiji-prosuvannya.html>.

References

1. Lytovchenko I. L. Internet-marketynh. Navchalnyi posibnyk. K.: Tsentruchovoy literatury, 2011. 332 p. [inUkrainian]
2. Kinas I. O. Internet–marketynh ta yoho rol u formuvanni marketynhovoystrethii pidpriemstva. Efektyvna ekonomika. 2021. No 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8812> [inUkrainian]
3. Bahorka M. O. Kadyrus I. H., Yurchenko N. I. Instrumenty Internet-marketynhu v period hlobalnoi finansovoi kryzy: aktualnist ta efektyvnist. Naukovyvisnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia “Ekonomika i menedzhment”. 2021. Vol.. 49. P. 97–106. [inUkrainian]
4. Vartanova O.V. Marketynhovi internet-tekhnolohii prosuvannya tovariv i posluh. Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia. 2019. No 4. P. 158–163.
5. Lorvi I.F., Voitovych S.Ya. Instrumenty internet-marketynhu. Internauka.

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВІП ЛНТУ, 2022. 290 с.

Seriia : Ekonomichni nauky. Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal. 2021. No 8 (52). Vol. 2. P. 13–18. URL : <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16301815492117.pdf>. [inUkrainian]

6. Lytovchenko I.L., Novoshynska L.V. Stratehichni marketynhovi rishennia v Internet-marketynhu. Visnyk natsionalnoho universytetu "Lvivska Politekhnikha". 2007. No 594. P. 258–263. [inUkrainian]

7. Romanenko O.O. Vydy marketynhovykh internet-stratehii. Ekonomika: realii chasu. Naukovyi zhurnal. 2014. No 6 (16). P. 70–76. [inUkrainian]

8. Shvets Ye. Shcho take Internet-marketynh — povnyi ohliad dlia novachkiv + osnovni instrumenty i stratehii prosuvannia. URL: <https://itstatti.in.ua/internet-marketing/51-shcho-take-internet-marketing-povnij-oglyad-dlya-novachkiv-osnovni-instrumenti-i-strategiji-prosuvannya.html/>. [inUkrainian]

УДК 658.14

Косінський П.М., доктор філософії
Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0002-3254-2379>

e-mail: p.kosinskiy@lutsk-ntu.com.ua

Kosinskiy Petro, Doctor of Philosophy

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0002-3254-2379>

e-mail: p.kosinskiy@lutsk-ntu.com.ua

Гордійчук А.І., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0003-3274-8219>

e-mail: a.hordiychuk@lntu.edu.ua

Gordiichuk Antonina, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0003-3274-8219>

e-mail: a.hordiychuk@lntu.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ У СФЕРІ ВИРОБНИЦТВА БІОПАЛИВА У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Метою дослідження є виявлення особливостей організації та розвитку комплексних виробництв із переробки олійних технічних культур на біопаливо в Україні, а також основних проблем, що «гальмують» створення власного бізнесу у даній сфері. Сформовано відповідні висновки та надано власні пропозиції, що удосконалюватимуть та стимулюватимуть процеси організації підприємств із виробництва біопалива на основі біомаси у нашій державі.

Ключові слова: сталий розвиток, технічні олійні культури, рідке моторне біопаливо, тверде біопаливо, біогаз, біоетанол, біодизель, поглиблена переробка технічних олійних сільськогосподарських культур.

FEATURES OF BUSINESS ORGANIZATION IN THE SPHERE OF BIOFUEL PRODUCTION IN THE CONTEXT OF ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE STATE

It has been established that one of the priority directions of the development of the Ukrainian economy in the post-war period should be the in-depth processing

of industrial oil crops and the production of liquid motor fuels (biodiesel and bioethanol) and biogas based on them, because this will allow: to significantly strengthen the energy security of our country; significantly increase financial receipts in the budgets of all levels; speed up the processes of European integration.

Today, the cultivation of oilseeds for their sale in raw form is irrelevant. The tendency to replace traditional fuel obtained by oil distillation with ecologically clean fuels produced from biomass is becoming more and more relevant.

As a result of the conducted research, it became obvious that despite all the prospects and advantages of the production of liquid motor biofuels and biogas, the vast majority of entrepreneurs still lack the desire to produce this product (goods), which is caused by a number of negative factors.

It is proposed to use financial and economic tools to stimulate the creation and development of biofuel production enterprises. Thus, in order to ensure sustainable economic development in Ukraine in the direction of intensifying the creation and development of the biofuel business, it is necessary to radically change the policy and approaches to solving this issue.

Key words: sustainable development, technical oil crops, liquid motor biofuel, solid biofuel, biogas, bioethanol, biodiesel, advanced processing of technical oil crops.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Війна внесла свої корективи в життя українців та у економіку України загалом. В той час коли українські воїни доблесно наближають перемогу та знищують ворога, що уявив себе господарем на українській землі, перед вітчизняними економістами також стоїть важливе завдання – відновити національну економіку швидкими темпами, обравши для цього найбільш привабливі сфери та пріоритетні шляхи розвитку.

Вважаємо, що одним із пріоритетних напрямів розвитку української економіки у післявоєнний період має стати поглиблена переробка олійних технічних культур й виробництво на їхній основі рідких моторних палив (біодизелю й біоетанолу) та біогазу, адже це дозволить:

1) значно посилити енергетичну безпеку нашої держави (за рахунок виробництва альтернативного, традиційним видам, палива);

2) суттєво збільшити фінансові надходження у бюджети всіх рівнів (за рахунок збільшення доданої вартості олійних культур, що вирощуються в нашій державі);

3) пришвидшити процеси євроінтеграції (фактично безвідходний (замкнутий) цикл виробництва рідких моторних палив й біогазу із олійних культур відбуватиметься у відповідності до європейських екологічних норм та стандартів).

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Як свідчать попередні дослідження сьогодні «виращування олійних культур для їх продажу в сирому вигляді є неактуальним» (*Шубалий і Косінський, 2018*). «Дедалі більшої актуальності набуває тенденція заміни традиційного палива, отриманого шляхом перегонки нафти, екологічно чистими видами палива, виробленими з біомаси. Причому з відходів їх виробництва отримують тверде паливо та біогаз, що значно підвищує цінність цих культур» (*Шубалий та ін., 2020*).

Цілі статті. Розглянути особливості організації та розвитку комплексних виробництв із переробки олійних технічних культур на біопаливо в Україні, виявити проблеми, що «гальмують» створення власного бізнесу у даній сфері, надати власні пропозиції, що удосконалять та стимулюватимуть процеси організації підприємств із виробництва біопалива на основі біомаси у нашій державі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Загалом, щоб організувати виробництво біопалива на основі технічних олійних культур необхідно врахувати такі фактори: наявність сировини (у необхідній кількості відповідно до масштабів виробництва); обладнання (для забезпечення технологічних процесів виробництва), людських ресурсів та ринків збуту (табл. 1). До того ж, важливим фактором є наявність у достатньому обсязі фінансових ресурсів на старті такої бізнес-діяльності.

Опрацювавши деякі наукові джерела (*Зоркин та ін., 2019; Нестерчук і Соколюк, 2018*) стало очевидним, що попри всі перспективи й переваги виробництва рідких моторних біопалив та біогазу, у переважній більшості підприємців все ж таки відсутнє бажання виробляти дану продукцію (товар), що викликано рядом негативних чинників:

- відсутністю належної фінансової підтримки вітчизняних виробників технічних олійних культур та виробників біопалива зі сторони держави;

Таблиця 1

Основні фактори, що впливають на створення та розвиток підприємств із виробництва біопалива на основі технічних олійних культур в Україні

Фактор	Можливості	Ризики
Обладнання (прес для олій; установки для біогенної очистки та виробництва рідких моторних палив (біогазу))	Наявність різноманітного обладнання даного типу, як в Україні, так і за кордоном; існує можливість надання даних потужностей в оренду	Потребує значних фінансових інвестицій, що викликає загрозу влізти в борги, якщо немає стартового капіталу; питання регулювання придбання акцизних компонентів для виробництва біодизеля на державному рівні ще остаточно не вирішене
Сировина (спеціальні енергетичні культури)	великий потенціал виробництва технічних олійних культур, є всі можливості для його нарощування	У нашій державі ще не створено ні економічних, ні законодавчих умов щодо виробництва олій із технічних культур на продаж для виробництва біопалива та його експорту
Людський капітал	Є всі можливості для залучення трудових ресурсів у необхідній кількості, як у містах, так і в сільській місцевості	Вартість робочої сили у великих містах є високою, що виражається у собівартості продукції, а виробництво біопалива у сільських місцевостях потребує залучення великого об'єму фінансових інвестицій для розбудови інфраструктури
Ринок збуту	Біопаливо користується все більшою популярністю як екологічно чисте паливо	Висока динаміки зміни ціни на біопаливо, ризики пов'язані із постачанням, різна (сумнівна) якість такого товару і т. п. дестабілізують ситуацію на ринках збуту

*Побудовано автором на основі (Ткаченко і Родак, 2022; Домбровський та ін., 2018).

- по факту відсутністю ефективної системи стимулювання виробництва (головним чином, через високу затратність) й споживання біопалив (рідких, твердих, газоподібних);

- відсутністю належного інструментарію економічного стимулювання, регулювання та контролю виробництва біопалива у процесі забезпечення сталого розвитку держави і її регіонів.

Варто звернути увагу на те, що виробництво біопалива принесе найбільшу фінансово-економічну вигоду саме підприємствам, що мають відповідні переробні потужності (біоустановки) й займатимуться суто переробкою біосировини (біомаси), адже їх головна задача полягатиме у пошуку найбільш вигідного постачальника біосировини (потрібної якості за найнижчою ціною) та продажу вже готової продукції за найбільш вигідною (найвищою) ціною, як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках збуту. Тобто, в даному випадку суб'єкти підприємництва порівняно менше ризикують, адже мають змогу вибирати в кого купувати й кому продавати, диктуючи, таким чином, свої умови та встановлюючи власні правила.

Відповідно, для підприємців (фермерів), що вирощують сировину для біопалива (спеціальні енергетичні культури, наприклад: енергетична лоза, ріпак, льон олійний, кукурудза, соняшник, солома зернових та олійних культур та ін.) існують більші ризики для ведення такого бізнесу, пов'язані із неврожайністю (або низькою врожайністю) технічних сільськогосподарських культур, відсутністю гарантій стосовно того, що їхня продукція повністю буде реалізована, відсутністю реального дієвого механізму який би регулював відносини між виробниками і переробниками сировини для виробництва біопалива. Тому, розвиток бізнесу у сфері виробництва біопалива, особливо у контексті сталого розвитку, потребує державної підтримки у напрямку фінансування, регулювання та контролю діяльності суб'єктів господарювання.

Як слушно зауважує Гаврилюк Ю.Г. «в жодній країні світу біоенергетика не стала б рентабельною без державної

підтримки та скоординованої роботи енергетичного, лісового та сільського господарства» (Гаврилюк, 2020).

Зокрема, Брич В., Галиш Н., Борияк О. вважають за потрібне підкреслити, що «фінансова політика в країнах, які виробляють біопаливо, підлягає державному регулюванню» (Брич та ін., 2020).

На основі вище наведеного пропонуємо використовувати такі фінансово-економічні інструменти стимулювання створення й розвитку підприємств із виробництва біопалива в нашій державі, суть яких відображена в таблиці 2.

Таблиця 2

Фінансово-економічні інструменти стимулювання створення й розвитку підприємств із виробництва біопалива в Україні

Група інструментів	Різновиди	Сутність інструменту
Пільгові	Субсидії	Надаються державою на будівництво потужностей із виробництва біопалива
	Звільнення від податків	Виробники біопалива звільняються від сплати податку на цей продукт
Регулюючі	Встановлення мита на імпортне біопаливо	Дозволить посилити конкурентоспроможність вітчизняних виробників біопалива
	Стабілізація цін на внутрішньому ринку	Дозволить позбутися сезонності попиту на дану продукцію й забезпечити стабільний дохід виробникам
Державні гарантії	Державні замовлення	Дозволить точно спрогнозувати обсяги виробництва біопалива та гарантує його реалізацію на ринку
	Державний захист	Надання під «нульовий» відсоток кредитних фінансових коштів необхідних для розвитку
Штрафні	Санкції	Передбачені для підприємств, що не переходять на засади «зеленої» енергетики
	Штрафи	

*Побудовано автором.

Висновки. Підбиваючи підсумки, вважаємо, що ключовою перешкодою на шляху створення й розвитку біопаливного бізнесу в Україні є відсутність належної державної підтримки у всіх можливих аспектах.

Таким чином, з метою забезпечення сталого економічного розвитку в Україні у напрямку активізації створення та розвитку біопаливного бізнесу потрібно кардинально змінити політику та підходи для вирішення даного питання, зокрема, можемо запропонувати:

1) здійснювати виробництво твердих, рідких видів біопалива й біогазу шляхом співпраці на засадах кооперації між виробниками сільськогосподарських технічних олійних культур, переробними підприємствами, створеними на їх базі, обслуговуючими підприємствами та фінансово-кредитними установами;

2) надати належний захист та фінансово-економічну підтримку виробникам біопалива з метою забезпечення конкурентоспроможності на енергетичних ринках збуту із виробниками традиційних (синтетичних) видів палива;

3) активна популяризація «зеленого» стилю життя та інтенсифікація використання альтернативних видів біопалива у всіх можливих сферах тощо.

Список бібліографічного опису

1. Шубалий О.М., Косінський П.М. Переваги та економічні стимули активізації виробництва й обігу біопалива в контексті забезпечення енергетичної безпеки. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова*. 2018. Т. 23. Вип. 6 (71). С. 130–134.

2. Шубалий О.М., Косінський П.М., Волинець О.Я. Особливості економічного стимулювання виробництва біодизельного палива в регіоні. *Наукові праці НДФІ*. 2020. № 1 (90). С. 35–47.

3. Ткаченко К., Родак Н. Біодизель з ріпаку: як виготовити, плюси, мінуси та ціна питання. URL: <https://latifundist.com/cards/64-biodizel-z-ripaku-yak-vigotoviti-plyusi-minusi-ta-tsina-pitannya> (дата звернення: 14.11.2022).

4. Домбровський О., Корсакайте Д., Гелетуха Г. Електронна торгівля біопаливом: можливості для України. *Економічна правда*. 2018. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/04/24/636278/> (дата звернення: 14.11.2022).

5. Зелена книга "Регулювання виробництва рідких моторних біопалив" / А. Зоркін, К. Кикоть, О. Нечитайло, С. Регелюк. 2019. URL: <https://regulation.gov.ua/book/127-zelena-kniga-rinok-biopaliva>.

6. Нестерчук Ю.О., Соколюк С.Ю. Ефективність інноваційної діяльності підприємств аграрно-промислового виробництва. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2018. Т. 23, Вип. 6. С. 80–85.

7. Гаврилюк Ю.Г. Енергоефективність виробництва біопалива підприємствами. Дисертація кандидата економічних наук зі спеціальності 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами за видами економічної діяльності». Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2020. 233 с.

8. Брич В., Галиш Н., Борисяк О. Стратегія управління підприємством з виробництва біопалива : монографія / В. Брич, Н. Галиш, О. Борисяк. Тернопіль : ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2020. 224 с.

References

1. Shubalyi O.M., Kosinskyi P. M. (2018). Perevahy ta ekonomichni stymuly aktyvizatsii vyrobnytstva y obihu biopalyva v konteksti zabezpechennia enerhetychnoi bezpeky. *Visnyk ONU imeni I. I. Mechnykova*. Vol. 23. No 6 (71). P. 130–134. [in Ukrainian]

2. Shubalyi O. M., Kosinskyi P. M., Volynets O. Ya. (2020). Osoblyvosti ekonomichnoho stymulivannia vyrobnytstva biodyzelnoho palyva v rehioni [Peculiarities of economic stimulation of biodiesel production in the region]. *Naukovi pratsi NDFI – Scientific works of NDFI*. No 1 (90). P. 35–47. [in Ukrainian]

3. Tkachenko K., Rodak N. Biodyzel z ripaku: yak vyhotovyty, pliusy, minusy ta tsina pytannia [Biodiesel from rapeseed: how to make it, pluses, minuses and the question of price]. Retrieved from <https://latifundist.com/cards/64-biodizel-z-ripaku-yak-vigotoviti-plyusi-minusi-ta-tsina-pitannya> [in Ukrainian]

4. Dombrovskiy O., Korsakaite D., Heletukha H. (2018). Elektronna torhivlia biopalyvom: mozhlyvosti dlia Ukrainy [Electronic trading of biofuel: opportunities for Ukraine]. *Ekonomichna Pravda – Economic truth*. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/04/24/636278/> [in Ukrainian]

5. Zorkin, A., Kykot, K., Nechytailo, O., & Reheliuk, S. (2019). Zelena knyha "Rehulivannia vyrobnytstva ridkykh motornykh biopalyv" [Green Paper on "Regulation of Liquid Motor Biofuels"]. Retrieved from <https://regulation.gov.ua/book/127-zelena-knigarinok-biopaliva> [in Ukrainian].

6. Nesterchuk Yu. O., Sokoliuk S. Yu. (2018). Efektyvnist innovatsiinoi diialnosti pidpriemstv ahrarno-promyslovoho vyrobnytstva [Efficiency of innovative activity of the enterprises of agro-industry]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomika – Odessa National University Herald. Economy*. Vol. 23, No 6. P. 80–85. [in Ukrainian].

7. Havryliuk Yu. H. (2020). Enerhoefektyvnist vyrobnytstva biopalyva pidpriemstvamy [Energy efficiency of biofuel production by enterprises]. Dysertatsiia kandydata ekonomichnykh nauk zi spetsialnosti 08.00.04 «Економіка

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВП ЛНТУ, 2022. 290 с.

та управління підприємствами за видами економічної діяльності)». Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 233 p. [in Ukrainian].

8. Brych V., Halysh N., Boryiak O. (2020). *Stratehiia upravlinnia pidpriemstvom z vyrobnytstva biopalyva [Management strategy of a biofuel production enterprise]*. Ternopil : VPTs «Ekonomiczna dumka TNEU», 224 p. [in Ukrainian].

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВНП ЛНТУ, 2022. 290 с.

УДК 658.14

Косінський П.М., доктор філософії
Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0002-3254-2379>

e-mail: p.kosinskiy@lutsk-ntu.com.ua

Kosinskiy Petro, Doctor of Philosophy

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0002-3254-2379>

e-mail: p.kosinskiy@lutsk-ntu.com.ua

Косінська К.М.

Луцький національний технічний університет

Kosinska Kateryna

Lutsk National Technical University

АНАЛІЗ ОБСЯГІВ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ ТА ПРОГНОЗИ ЩОДО ПОДАЛЬШОЇ ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ПОГЛИБЛЕНОЇ ПЕРЕРОБКИ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Метою дослідження є проведення аналізу обсягів виробництва зернових культур у Волинській області для оцінки наявного потенціалу біомаси соломи, та складання відповідних прогнозів стосовно подальшої її переробки на біогаз з метою задоволення актуальних соціальних, економічних та екологічних проблем суспільства в процесі сталого розвитку. Зроблено висновки, що в найближчій перспективі очікується збільшення потенціалу виробництва біометану із соломи зернових сільськогосподарських культур у регіоні, що, в свою чергу значно збільшить додану вартість даних культур.

Ключові слова: сталий розвиток, поглиблена переробка природних ресурсів, солома зернових культур, біогаз, біометан.

ANALYSIS OF CEREAL PRODUCTION VOLUMES IN THE VOLYN REGION AND FORECASTS REGARDING THE FUTURE PROSPECTS OF THEIR IN-DEPTH PROCESSING IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The concept of sustainable development has gained wide popularity in Ukraine, evidence of which is the implementation of its principles and target orientations in regional development strategies, which ultimately will contribute to the development of in-depth processing based on local natural resources, provide the

local population with new jobs, reduce the harmful impact on the environment environment, will contribute to the development of social and economic infrastructure, etc.

The purpose of the study is to conduct an analysis of the volume of production of grain crops in the Volyn region to assess the existing potential of straw biomass, and to make appropriate forecasts regarding its further processing into biogas in order to meet the current social, economic and environmental problems of society in the process of sustainable development.

The main advantages and disadvantages of biogas production from grain straw have been identified. Despite a number of advantages of production from the processing of straw of grain agricultural crops into biogas, significant shortcomings have been identified. In the course of the research, it became clear that the main problems of biogas production from the straw of cereal crops can still be solved by applying appropriate approaches, actions, methods and tools, etc. It was concluded that in the near future, the potential for biomethane production from the straw of cereal crops in the region is expected to increase, which, in turn, will significantly increase the added value of these crops.

Therefore, it is necessary to stimulate the development of complex productions for the processing of cereal waste in the region, because this will lead to positive results of a socio-economic and ecological-economic nature.

Key words: sustainable development, in-depth processing of natural resources, grain straw, biogas, biomethane.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Спроби перейняти позитивний досвід економічного зростання провідних країн світу та, зокрема, євроінтеграція посприяли впровадженню принципів концепції сталого розвитку у вітчизняну практику, насамперед, з метою економічного зміцнення, забезпечення стабільності соціо-еколого-економічного розвитку й конкурентоспроможності національної господарської системи.

Сама концепція сталого розвитку набула широкої популярності в нашій державі, адже про це свідчить впровадження її принципів та цільових орієнтирів у стратегіях розвитку регіонів України. Дане явище можна пояснити тим, що сама концепція сталого розвитку націлена на розвиток соціо-еколого-економічних систем за умов раціонального використання й збереження всіх природних благ (ресурсів), а також максимального задоволення наявних та потенційних потреб людства. Таким чином, в кінцевому результаті це сприятиме розвитку поглибленої переробки природних

ресурсів у регіонах України, забезпечить місцеве населення новими робочими місцями, знизить шкідливий вплив на навколишнє середовище, сприятиме розвитку соціально-економічної інфраструктури тощо.

Тому, важливо й потрібно розвивати ті галузі у регіонах держави, що сприятимуть швидкій реалізації їх основних стратегічних цілей, а також дозволять отримати позитивний сумарний соціо-еколого-економічний ефект.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженнями у напрямку використання соломи зернових сільськогосподарських культур, як біопалива, зокрема, на регіональному рівні, вже раніше займалися вітчизняні науковці (*Шубалий і Косінський, 2019; Ярош, 2016; Бурлака та ін., 2020*). Проте, зміна факторів зовнішнього та внутрішнього впливу на окремі регіони нашої держави зумовлює необхідність вивчення даних питань знову, взявши до уваги наявні на даний час умови, що впливають на особливості функціонування сформованих регіональних соціо-еколого-економічних систем.

Цілі статті. Метою дослідження є проведення аналізу обсягів виробництва зернових культур у Волинській області для оцінки наявного потенціалу біомаси соломи та складання відповідних прогнозів стосовно подальшої її переробки на біогаз з метою задоволення актуальних соціальних, економічних та екологічних проблем місцевого населення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. До основних цілей стратегічного розвитку переробної промисловості Волинської області на період до 2027 року, які б відповідали цільовим глобальним орієнтирам концепції сталого розвитку можна віднести (*Волинська обласна державна адміністрація, 2020*):

1. Підвищення рівня енергетичної сфери та енергетичної безпеки регіону.
2. Зростання рівня продуктивності регіонального агропромислового комплексу, зокрема за рахунок стимулювання та розвитку перспективних видів сільськогосподарського виробництва.

3. Збільшення доданої вартості промислової продукції в секторах smart-спеціалізації.

4. Проведення заходів, що сприятимуть утилізації й повторній переробці відходів тощо. Вважаємо, що досягти вище зазначених цілей буде значно простіше, якщо підходити до їх реалізації комплексно.

Наприклад, відомо, що вагому частку серед галузей промисловості Волинської області займає саме агропромисловий комплекс, де досить розвинутою є сфера рослинництва. У структурі посівних площ та обсягів виробництва сільськогосподарських культур даного регіону майже половину займають зернові культури, зокрема, пшениця, кукурудза, ячмінь, жито, овес й гречка, основним відходом в процесі виробництва яких є солома, що взагалі вважається побічним продуктом і фактично ніде не використовується, лише у незначних обсягах йде на потреби сфери тваринництва.

Таким чином, пропонуємо використовувати солому зернових культур в енергетичних цілях – для виробництва біогазу, що дасть змогу «суттєво знизити потреби Волинської області у використанні природного газу» (*Шубалий і Косінський, 2019*).

Проте, перш ніж приймати будь які рішення доцільно розглянути основні переваги й недоліки виробництва біогазу із соломи зернових культур (табл.1).

На противагу ряду переваг виробництва біогазу із соломи зернових культур, зазначених у таблиці 1, виступають два суттєвих недоліки.

Над першою проблемою працюють вчені, зокрема Бережанського агротехнічного інституту, що пропонують «виробництво спеціальних універсальних пелет із соломи зернових культур, які придатні для виробництва біогазу і передбачають можливість одержання 275 м³ біометану із 1 тонни таких пелет» [6].

У пошуку фінансових ресурсів на проведення досліджень у напрямку виробництва біогазу із соломи зернових культур у регіоні, а також впровадження відповідних технологій та обладнання необхідно заручитись підтримкою та допомогою органів влади місцевого та регіонального рівнів.

Таблиця 1

Основні переваги та недоліки виробництва біогазу із соломи зернових культур

Переваги	Недоліки
Екологічно нейтральний, дешевий відновлювальний природний ресурс	Низький ступінь розщеплення соломи в процесі виробництва біогазу, що дозволяє її використовувати лише в якості додаткової сировини
Альтернативне джерело енергії	
Висока тепловіддача, енергетична місткість	Нестача фінансових ресурсів на дослідження в даному напрямку, розробку і впровадження відповідних технологій та обладнання
Великий потенціал використання не задіяний в інших сферах господарства	
Нові робочі місця для місцевого населення регіонів	
Можливість виробництва супутньої продукції – органо-мінералізованого добрива	

*Побудовано автором на основі джерела: (Ярош, 2016; АгроБіогаз; Бережанський агротехнічний інститут, 2017).

Таким чином, визначимо наявний потенціал виробництва біометану із соломи зернових культур у Волинській області, виходячи із показників виробництва сільськогосподарських культур у попередніх періодах (табл. 2).

Таблиця 2

Потенціал виробництва біометану із соломи зернових культур у Волинській області

Назва культури	Роки			
	2017	2018	2019	2020
<i>Виробництво сільськогосподарських культур, тис. т</i>				
Пшениця	691,5	672,0	712,1	726,8
Кукурудза	60,3	288,5	296,3	376,6
Ячмінь	104,1	107,8	114,0	114,0
Жито	76,6	61,7	56,5	70,8
Овес	82,1	80,3	84,8	97,0
Гречка	3,6	2,4	1,4	1,6
Ріпак й кольза	84,4	136,4	154,2	142,4

Продовження таблиці 2

Можливе виробництво біометану із соломи даних культур, млн м ³				
Пшениця	209,2	203,3	215,4	219,9
Кукурудза	18,2	87,3	89,6	113,9
Ячмінь	31,5	32,6	34,5	34,5
Жито	25,3	20,4	18,6	19,5
Овес	22,6	22,1	23,3	26,7
Гречка	1,0	0,7	0,4	0,4
Ріпак й кольза	69,6	112,5	127,2	117,5
Всього	377,4	478,8	509,1	532,3

*Побудовано автором на основі джерела: (Бурлака та ін., 2020; Бережанський агротехнічний інститут, 2017; Держстат; Головне управління статистики у Волинській області).

На основі аналізу динаміки зміни вартості природного газу в Україні за період 2017–2020 рр., а також даних попередніх таблиць, складемо прогноз на найближчі періоди для Волинської області стосовно можливих обсягів виробництва біометану із досліджуваних зернових сільськогосподарських культур й, відповідно, потенційної доданої вартості (табл. 3).

Таблиця 3

Прогноз можливих обсягів виробництва біометану із соломи зернових сільськогосподарських культур й, відповідно, зростання їх доданої вартості у Волинській області

Прогнозний показник	Роки				
	2023	2024	2025	2026	2027
Вихід соломи із сільськогосподарських культур, тис. т	2558,0	2742,2	2926,5	3110,8	3295,1
Виробництво біометану із соломи сільськогосподарських культур, млн м ³	697,2	746,7	796,2	845,7	895,3
Потенційна додана вартість, млн грн	2893,5	2853,8	2814,1	2774,4	2734,7

*Побудовано автором на основі джерела: (Бурлака та ін., 2020; Бережанський агротехнічний інститут, 2017; Держстат, Головне управління статистики у Волинській області; Слово і діло, 2020).

Дані таблиці 3 свідчать про те, що протягом наступних

п'яти років у Волинській області:

1) потенціал виходу соломи із зернових сільськогосподарських культур збільшиться на 38,8%;

2) потенціал виробництва біометану із даних культур збільшиться на 38,2%;

3) очікується, що потенційна додана вартість зернових сільськогосподарських культур становитиме 2,7–2,9 млрд грн.

Висновки. Отже, як ніколи, відчуваючи гостру потребу у власних енергетичних ресурсах, оцінивши наявний потенціал соломи із сільськогосподарських культур, а також переваги, недоліки, можливі перспективи виробництва на його основі біогазу (біометану), необхідно на рівні вищих державних, регіональних, місцевих територіальних органів влади приймати відповідні рішення й впроваджувати інструменти, що стимулюватимуть розвиток комплексних виробництв із переробки відходів зернових культур. Формування та розвиток таких комплексів призведе до позитивних результатів соціально-економічного й еколого-економічного характеру:

– зростання доданої вартості сільськогосподарських зернових культур (додаткові надходження до бюджетів всіх рівнів);

– раціональне використання даного природного ресурсу;

– розвиток альтернативної енергетики в регіоні, посилення енергетичної незалежності та безпеки;

– поява нових робочих місць, зокрема, у сільській місцевості;

– поліпшення екологічного стану ґрунтів (відомо, що спалювання соломи на полях призводить до зниження родючості ґрунту, тож використання її у якості сировини для біопалива суттєво знижує даний ризик);

– сприятиме зменшенню частки відходів біомаси в загальній структурі відходів сільського господарства тощо.

Список бібліографічного опису

1. Шубалий О.М., Косінський П.М. Економічне стимулювання комплексної переробки природних ресурсів у регіоні. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2019. 218с.

2. Ярош С.В. Солома як альтернативний ресурс української енергетики. *Ефективна економіка*. 2016. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4743> (дата звернення: 11.10.2022).

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВІП ЛНТУ, 2022. 290 с.

3. Бурлака С.А., Гуменюк Ю.В., Галушак О.О. Потенціал використання соломи зернових культур як біопалива. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2020. № 6. С. 57–64.

4. Стратегія розвитку Волинської області на період до 2027 року. URL: <https://voladm.gov.ua/article/strategiya-rozvitku-volinskoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku/> (дата звернення: 26.08.2022).

5. Біогаз з соломи: заміщення силосу кукурудзи соломою у біогазовому виробництві AgroBiogas. URL: <https://agrobiogas.com.ua/biogas-from-straw/> (дата звернення: 26.08.2022).

6. Пропозиції наукових розробок для бізнесу і практики сільського господарства. Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України Бережанський агротехнічний інститут. URL: <https://www.bati.nubip.edu.ua/index.php/ua/activity/footer/propozytsiyi-naukovykh-rozrobok-dlya-biznesu-i-praktyky-silskoho-hospodarstva> (дата звернення: 26.08.2022).

7. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 26.08.2022).

8. Головне управління статистики у Волинській області. URL: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 26.08.2022).

9. Ціна на газ в Україні: як вартість змінювалася в 1992-2020 роках. Слово і діло (Аналітичний портал). URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/07/21/infografika/suspilstvo/czina-haz-ukrayini-yak-vartist-zminyuvalasya-1992-2020-rokax> (дата звернення: 26.08.2022).

References

1. Shubalyi O.M., Kosinskyi P.M. (2019). *Ekonomichne stymuliuvannia kompleksnoi pererobky pryrodnykh resursiv u rehioni [Economic stimulation of integrated processing of natural resources in the region]*. Lutsk : IVV Lutskoho NTU. 218 p. [in Ukrainian].

2. Yarosh S.V. (2016). Soloma yak alternatyvnyi resurs ukraïnskoi enerhetyky [Straw as an alternative resource of Ukrainian energy]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*. No 1. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4743> [in Ukrainian].

3. Burlaka S.A., Humeniuk Yu.V., Halushchak O.O. (2020). Potentsial vykorystannia solomy zernovykh kultur yak biopalyva [The potential of using grain crop straw as biofuel]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu – Bulletin of the Vinnytsia Polytechnic Institute*. No 6. P. 57–64. [in Ukrainian].

4. *Stratehiia rozvytku Volynskoi oblasti na period do 2027 roku [Development strategy of the Volyn region for the period until 2027]*. Retrieved from: <https://voladm.gov.ua/article/strategiya-rozvitku-volinskoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku/> [in Ukrainian].

5. *Biohaz z solomy: zamishchennia sylosu kukurudzy solomoiu u biohazovomu vyrobnytstvi – AgroBiogas. [Biogas from straw: replacing corn silage with straw in biogas production - AgroBiogas]*. Retrieved from: <https://agrobiogas.com.ua/biogas-from-straw/> [in Ukrainian].

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВІП ЛНТУ, 2022. 290 с.

6. Propozytzii naukovykh rozrobok dlia biznesu i praktyky silskoho hospodarstva [Proposals of scientific developments for business and agricultural practice]. *Vidokremlyeni pidrozdil Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrainy Berezhanskyi ahrotekhnichniy instytut* –Berezhn Agrotechnical Institute is a separate unit of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine. Retrieved from: <https://www.bati.nubip.edu.ua/index.php/ua/activityfooter/propozytsiyi-naukovykh-rozrobok-dlya-biznesu-i-praktyky-silskoho-hospodarstva> [in Ukrainian].

7. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy* [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

8. *Holovne upravlinnia statystyky u Volynskii oblasti* [Main Department of Statistics in Volyn Region]. Retrieved from: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

9. Tsina na haz v Ukraini: yak vartist zminiuvasia v 1992-2020 rokakh [The price of gas in Ukraine: how the price changed in 1992-2020]. *Slovo i dilo (Analytychnyi portal) – Word and deed (Analytical portal)*. Retrieved from: <https://www.slovoidilo.ua/2020/07/21/infografika/suspilstvo/czina-haz-ukrayini-yak-vartist-zminyuvasia-1992-2020-rokax> [in Ukrainian].

УДК 658.511

Кошій О.В., д.е.н., професор

Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0001-6089-4550>

e-mail: o.kocshiy@lntu.edu.ua

Koshchii Oksana. Doctor of Economic Sciences, Professor

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0001-6089-4550>

e-mail: o.kocshiy@lntu.edu.ua

УПРАВЛІННЯ ОПЕРАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІЗАЦІЇ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

У статті розглянуто питання управління операційною діяльністю організації. Наведено основні загрози для операційної діяльності організації. Обґрунтовано необхідність використання стратегічного підходу до управління операційною діяльністю організації для забезпечення її конкурентоспроможності. Розглянуто основні види операційних стратегій організацій.

Ключові слова: організація, операційна діяльність, операційний менеджмент, стратегія, конкурентні переваги, конкурентоспроможність.

MANAGEMENT OF THE ORGANIZATION'S OPERATIONAL ACTIVITIES TO ENSURE ITS COMPETITIVENESS

The article considers the importance of proper management of the operational activities of the organization for ensuring competitiveness and successful functioning in the market. It has been grounded that the post-transformation of the current economy creates risks for the proper functioning of the operational systems of organizations. The main threats for the operational activity of the organization were introduced: low reliability of deliveries; victoria of outdated technologies; low competence of managers and operational staff; the inconvenience of the operational strategy with the overall strategy of the organization and other functional strategies; the high lowness is likened to the calm; unpredictability of competitors; the high sluggishness of the outer core of the functioning of the organization. The main direct improvement of the operational management system in the organization was introduced: improvement of materials, technology and equipment; improvement of information security of operational activity; promotion of qualifications for personnel; improved quality control of products; activation of scientific research work; implementation of energy-saving technologies; promotion of competitiveness of products. The need for a different strategic approach to the

management of the operational activities of the organization is grounded. The main competitive advantages that are necessary for the successful functioning of an organization in the market are reviewed: low price of products, high quality of products, quick response to changes in the market, dominance of the higher market, the presence of the present. The main types of operational strategies of organizations are reviewed: the strategy of low-vitrate harvesting, the strategy of high-acidic harvesting, the strategy of gnuhka harvesting, the strategy of specialized harvesting, the strategy of diversified harvesting.

Key words: organization, operational activity, operational management, strategy, competitive advantage, competitiveness.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Передумовою успішного функціонування організації є забезпечення високої ефективності виробничих процесів. Це передбачає раціональне використання усіх ресурсів, удосконалення операційних процесів, підвищення якості і конкурентоспроможності продукції. Відповідно виникає потреба у належному управлінні операційною діяльністю організації та її постійному удосконаленні. При цьому доцільно використовувати стратегічний підхід до управління операційною діяльністю, який дозволить максимально узгодити всі складові процесу управління, зорієнтувати їх на досягнення довгострокових цілей та забезпечення високої конкурентоспроможності організації.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблемі управління операційною діяльністю організації **присвятили праці** Алькема В.Г., Комарицька Н.І., Михайленко О.В., Омеляненко Т.В., Осокіна А.В. тощо. Особливо важливо використовувати стратегічний підхід до управління операційною діяльністю організації, який сприятиме забезпеченню високої її конкурентоспроможності у довгостроковій перспективі.

Цілі статті. Ціль статті полягає у розробці рекомендацій щодо удосконалення управління операційною діяльністю організацій для забезпечення високої їх конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

В сучасній економіці відбуваються постійні динамічні трансформації: має місце безперервний НТП, який спричиняє зміну техніко-технологічної бази виробництва; швидкими темпами відбувається оновлення продукції; загострюється інтенсивність конкуренції на ринку тощо. Все це відображається на функціонуванні сучасних організацій та створює загрози для їх конкурентоспроможності [Михайленко і Комарицька, 2017].

Серед загроз для ефективного функціонування операційної системи організації можна виділити наступні [Алькема, 2011]: низька надійність поставок; використання застарілих технологій; низька компетенція менеджерів та операційного персоналу; неузгодженість операційної стратегії з загальною стратегією організації та іншими функціональними стратегіями; висока мінливість уподобань споживачів; непрогнозованість дій конкурентів; висока мінливість зовнішнього середовища функціонування організації тощо.

Для зменшення загроз та підвищення конкурентоспроможності в організації слід розвивати та удосконалювати операційний менеджмент. Можна виділити наступні напрями покращення системи операційного менеджменту в організації:

1. Удосконалення матеріалів, технології та техніки. Їх удосконалення може помітно покращити якість продукції, зменшити витрати на виробництво.

2. Удосконалення інформаційного забезпечення операційної діяльності. Покращення обміну інформацією забезпечує вчасне та правильне виконання вказівок керівництва, виявлення проблем у функціонуванні операційної системи та їх усунення, сприяє зменшенню браку продукції тощо.

3. Підвищення кваліфікації персоналу. Підвищення кваліфікації сприяє формуванню нових та розвитку існуючих знань і навичок працівників.

4. Удосконалення контролю якості продукції. Це призводить до зменшення браку та підвищення якості продукції.

5. Активізація науково-дослідної роботи. Це може призвести до розробки нових чи удосконалення існуючих видів продукції, засобів та технологій виробництва.

6. Впровадження енергозберігаючих технологій. Стрімке підвищення цін на енергоресурси спонукає до пошуку шляхів ощадливого їх використання.

7. Підвищення конкурентоспроможності продукції. Для цього потрібно постійно оцінювати конкурентоспроможність власної продукції, порівнювати її з основними товарами-конкурентами та шукати можливості її підвищення.

Важливу роль у належному управлінні операційною системою організації відіграє стратегічний підхід. Лише на основі визначення довгострокових орієнтирів розвитку організації та її операційної системи, можна забезпечити їх ефективне функціонування. Це потребує розробки та реалізації в організації операційної стратегії, яка є однією з функціональних стратегій і представляє собою комплекс взаємозв'язаних рішень організації операційної діяльності організації (з технологічної, ресурсної, економічної та організаційної точки зору) для досягнення нею стратегічних конкурентних переваг [Омельяненко і Осокіна, 2016]. Операційна стратегія повинна забезпечити формування конкурентних переваг організації і дати відповідь на питання наведені на рисунку 1.

Рис. 1. Питання на які має дати відповідь операційна стратегія

Джерело: [3]

Для забезпечення успішного функціонування організації на ринку можуть використовуватись різні конкурентні переваги: низька ціна продукції, висока якість продукції, швидке реагування на зміни вимог ринку, домінування у вузькій ринковій ніші, присутність на різних ринках тощо (табл. 1).

Таблиця 1

Види операційних стратегій

Конкурентна перевага	Операційна стратегія
Низька ціна продукції	Стратегія маловитратного виробництва
Висока якість продукції	Стратегія високоякісного виробництва
Швидке реагування на зміни вимог ринку	Стратегія гнучкого виробництва
Домінування у вузькій ринковій ніші	Стратегія спеціалізованого виробництва
Присутність на різних ринках	Стратегія диверсифікованого виробництва

Джерело: [3]

Висновки. Таким чином, використання стратегічного підходу до управління операційною діяльністю організації сприятиме зменшенню загроз та підвищенню її конкурентоспроможності. Все це виступатиме запорукою успішної діяльності організації на ринку у довгостроковій перспективі.

Список бібліографічного опису

1. Михайленко О.В., Комарицька Н.І. Розроблення операційної стратегії підприємства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. Вип. 16. Ч. 1. С. 176–179.
2. Алькема В.Г. Операційна стратегія як чинник економічної безпеки розвитку виробничого підприємства. URL: https://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2019/10/17_2011_3.pdf (дата звернення 21.10.2022).
3. Омеляненко Т.В., Осокіна А.В. Операційний менеджмент: навч. посіб. К. : КНЕУ, 2016. 197 с.

References

1. Mykhailenko, O.V., Komarytska, N.I. Rozroblennia operatsiinoi stratehii pidpryemstva. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. 2017.

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВІП ЛНТУ, 2022. 290 с.

Вуп. 16. Vol. 1. P. 176–179 [in Ukrainian].

2. Alkema, V.H. Operatsiina stratehiia yak chynnyk ekonomichnoi bezpeky rozvytku vyrobnochoho pidpriemstva. URL: https://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2019/10/17_2011_3.pdf (data zvernennia 21.10.2022) [in Ukrainian].

3. Omelianenko, T.V., Osokina, A.V. Operatsiinyi menedzhment: navch. posib. K. : KNEU, 2016. 197 p. [in Ukrainian].

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВІП ЛНТУ, 2022. 290 с.

УДК 339.9:67.012

Кривов'язюк І.В., к.е.н., професор

Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0002-8801-4700>

e-mail: igor.kryvovjazyuk@lntu.edu.ua

Kryvovyazyuk I.V., Candidate of Economic Sciences, Professor

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0002-8801-4700>

e-mail: igor.kryvovjazyuk@lntu.edu.ua

Шульга М.С.

Луцький національний технічний університет

Shulha M.S.

Lutsk National Technical University

ПЕРСПЕКТИВИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ УКРАЇНИ ТА НІДЕРЛАНДІВ

В статті узагальнено перспективи зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання України та Нідерландів. Критичний аналіз наукових публікацій вітчизняних учених виявив зосередженість їх уваги на питаннях співробітництва з ЄС загалом, не приділяючи при цьому достатньої уваги питанням співпраці з її країнами-лідерами. Проаналізовано динамізм зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання Нідерландів у 2014–2020 рр., її партнерів у такій діяльності та товарну структуру експорту-імпорту. Показано динамізм показників зовнішньоекономічної діяльності між Україною та Нідерландами у 2014–2020 рр. Визначено особливості їх партнерства в період 2021–2022 рр. Вказано на чинники пріоритетності зовнішньоекономічної взаємодії між суб'єктами господарювання України та Нідерландів, взаємні переваги від її реалізації.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, експорт, імпорт, товарна структура, зовнішньоекономічне партнерство, Нідерланди, Україна.

PROSPECTS OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES OF ECONOMIC ENTITIES OF UKRAINE AND THE NETHERLANDS

The purpose of the study is to determine the prospects of foreign economic activity of business entities of Ukraine and the Netherlands. Considering that Ukraine

aspires to become an equal member of the EU, it requires bringing the foreign economic activity of Ukrainian economic entities to a new high-quality level of partnership relations with European companies. The Netherlands is one of the EU countries whose business entities have significantly increased export-import activity in the direction of developing foreign trade relations in recent years. Given the strong position of this country in the world in terms of foreign economic activity, it is important to ensure the development of such cooperation.

The results of the research established that the main partners of Dutch business entities in foreign economic activity are companies from Germany, Belgium, France and Great Britain, however, the growing interest in the products of Ukrainian manufacturers from the Netherlands in the period 2017–2022 indicates a significant perspective for the development of their foreign economic partnership. This is vitally important for Ukraine, because we do not have a positive net trade balance with every country. In particular, only in 2021, the volume of bilateral trade between the countries amounted to 3,274,622 thousand dollars with a positive balance in favour of Ukraine of 1,250,527 thousand dollars.

In the course of the analysis of the commodity structure of the foreign economic activity of the Netherlands, it was established that it is dominated by industrial means of production, mineral fuels, electric machines, precision instruments and apparatus. From these positions, in the future, Ukrainian enterprises can gain access to high-tech products, which are lacking in today's industrial production.

Increasing the efficiency of trade and economic relations between Ukraine and the Netherlands should be linked to the transition to a qualitatively new format of cooperation between the countries. Among priority spheres in the trade and economic relations between Ukraine and the Netherlands are such spheres as metallurgy, mechanical engineering, the IT sphere, the oil and fat industry, etc. That is, in these areas of business, it is possible to create joint companies, strategic alliances, economic and industrial associations, etc. This prospect is also quite positive. It should also be noted that the Government of Ukraine needs to focus its efforts on the development of foreign economic activity with Dutch companies by means of signing bilateral agreements on mutually beneficial cooperation between the countries.

Further research should be directed to the search for mechanisms for the development of interaction of foreign economic relations between business entities of Ukraine and the Netherlands in the conditions of martial law and in view of their prospects in the post-war period.

Key words: foreign economic activity, export, import, commodity structure, foreign economic partnership, the Netherlands, Ukraine.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими й практичними завданнями. Ефективність партнерської взаємодії суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності значною мірою залежить від

спрямування векторів зовнішньоекономічної політики країни. Нині, коли чітко визначено перспективи вступу України в ЄС, вкрай важливо встановити з якими країнами ЄС та в яких напрямках слід розвивати зовнішньоекономічні відносини. Одним з найбільш перспективних партнерів щодо розвитку зовнішньоекономічної діяльності для суб'єктів господарювання України виступають компанії Нідерландів, однієї з найбільш розвинених країн світу з високим рівнем доходу, що є важливим транспортним й торговельним центром Європи, займаючи за обсягами експорту-імпорту провідні позиції в світі. Саме тому, вивчення перспективності зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання України та Нідерландів є важливим завданням як з позицій науки, так і з позицій її практичного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми. Досліджувана проблематика знайшла своє широке висвітлення в наукових працях вітчизняних вчених, але у напрямку дослідження загальних тенденцій розвитку зовнішньоекономічної діяльності, або ж у розкритті проблем взаємодії України з країнами ЄС. Зокрема, ряд вчених, досліджуючи особливості зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах активної інтеграції України в європейський простір, визначають її паритет відносно пріоритетності інтересів України та іноземного бізнесу. Також вони відзначають необхідність розширення експортних операцій підприємств шляхом розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіонів (Гращенко та ін., 2019). В іншій роботі, при здійсненні аналізу сучасних тенденцій розвитку зовнішньоекономічної діяльності України відзначається, що лише активна експортна діяльність та розвиток галузей, що спеціалізуються на виробництві продукції з високою доданою вартістю, міжрегіональна боротьба за іноземного інвестора можуть покращити існуючий дефіцит зовнішньоекономічної торгівлі (Котко, 2021). Також авторами зауважується, що поліпшення стану зовнішньоекономічної діяльності підприємств України потребує підтримки їх інноваційного розвитку та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції (Легостаєва і

Кондратенко, 2020). детально проаналізувавши експортно-імпорту взаємодію суб'єктів господарювання України та країн ЄС, вказують на її перспективність та значний потенціал з точки зору наслідків для економіки країни (Рахман, 2020). Поряд із розглянутими орієнтирами розвитку зовнішньоекономічної діяльності, також важливо звертати увагу на оцінку ефективності її здійснення (Кривов'язюк і Тележинська, 2017) та вирішення проблем методології її дослідження з огляду на забезпечення досконалості ведення міжнародного бізнесу (Круговуязюк та ін., 2020), врахування можливих трансформацій моделі розвитку зовнішньоекономічної діяльності України щодо існуючих умов військового часу (Кривов'язюк, 2022). Що стосується питань торговельно-економічного співробітництва між Україною та Нідерландами, то вченими не приділялося достатньої уваги їх дослідженню через відносну нестійкість позиції ЄС щодо вступу України до цього міжнародного інтеграційного об'єднання. Проте, нині пріоритети співпраці ЄС і України вже чітко окреслено, а вивчення пріоритетів і перспективності взаємодії суб'єктів господарювання України та країн ЄС і, зокрема, Нідерландів, набуває вагомості та проведення додаткових досліджень.

Цілі статті. Метою дослідження є визначення перспективності зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання України та Нідерландів.

Виклад основного матеріалу. Нідерланди є однією з найбільш розвинених країн ЄС і світу, що завдяки наявному науковому потенціалу та вигідному гео економічному положенню займає високі позиції в здійснюваній зовнішньоекономічній діяльності.

За обсягами експорту Нідерланди стабільно займають провідні позиції. Зокрема, у 2020 р. серед провідних експортерів у світовій торгівлі товарами Нідерланди займають 4 місце (674 млрд дол), а серед імпортерів – 6 місце (597 млрд дол). У світовій торгівлі комерційними послугами як експортер та імпортер Нідерланди займають 9 позицію. Бачимо, що країна має позитивне сальдо торговельного балансу (+77 млрд дол), займаючи за цим показником 3 місце в світі (WTO, 2021).

Значення обсягу експорту та імпорту товарів та послуг Нідерландів в 2014–2020 рр. наведено на рисунку 1.

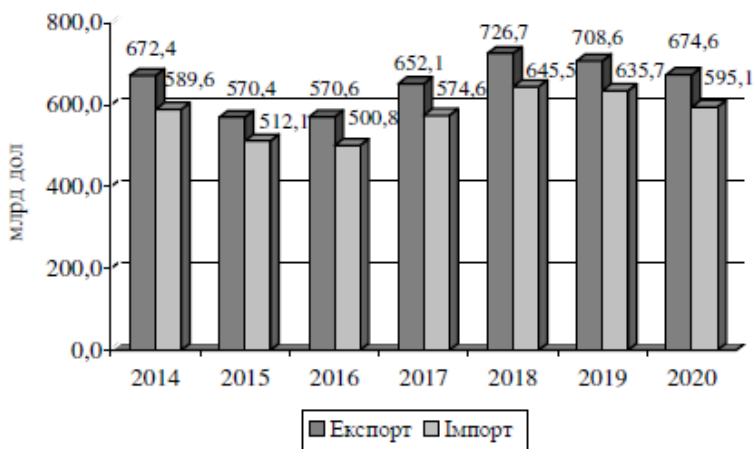

Рис. 1. Обсяги експорту та імпорту Нідерландів (WTO, 2021)

Встановлено, що у період 2015–2016 рр. спостерігається скорочення обсягів експорту-імпорту, що зумовлено кризою в світовій економіці. Надалі спостерігається відносно поживлення, проте, починаючи з 2018 р. знову маємо скорочення експорту-імпорту. Значною мірою така динаміка зумовлена циклічністю розвитку економічних процесів у зовнішньоекономічній діяльності країни. В той самий час, спостерігається сприятлива тенденція формування торгового балансу упродовж усього досліджуваного періоду, оскільки величина експорту завжди переважала величину імпорту, а відтак й країна має позитивне зовнішньоекономічне сальдо. Це свідчить про економічну стабільність економіки Нідерландів, мінімізацію залежності виробництва від світових цін на товари.

ТОП-10 партнерів Нідерландів з експорту товарів та послуг у 2020 році: Німеччина (22,12%); Бельгія (10,24%); Франція (7,70%); Велика Британія (7,24%); США (5,02%); Італія (3,99%); Іспанія (2,99%); Польща (2,94%); Китай (2,92%); Швеція (1,92%). Частка експорту у решту країн світу становила

32,91%. ТОП-10 партнерів Нідерландів з імпорту товарів та послуг у 2020 році: Німеччина (17,67%); Китай (10,58%); Бельгія (9,78%); США (8,09%); Велика Британія (4,73%); Франція (3,52%); Італія (2,74%); росія (2,24%); Ірландія (2,13%); Польща (2,12%). В той самий час частка імпорту з інших країн становила 36,41%. Найбільш вагомими партнерами в зовнішньоекономічній діяльності виступають Німеччина, Бельгія, Франція та Великобританія. З цими країнами Нідерланди мають позитивне сальдо торговельного балансу. Найбільш негативне сальдо Нідерланди отримують у партнерських відносинах з Китаєм, США та Малайзією (WITS, 2021).

ТОП-5 основних товарів у структурі експорту Нідерландів це промислове обладнання (13,5%), нафта та мінеральне паливо (13,1%), електричні машини (10,5%), точні інструменти (5,96%), фармацевтика (5,22%), що свідчить про інноваційність спрямування виробництва. ТОП-5 основних товарів у структурі імпорту – це нафта та мінеральне паливо (16,4%), електричні машини (13,3%), промислове обладнання (12,2%), автомобілі та запчастини (5,88%), точні інструменти (5,08%) (global EDGE, 2021). Результати досліджень вказують на значну частку в структурі експорту-імпорту країни високотехнологічних товарів.

Нідерланди є одним з провідних зовнішньоекономічних партнерів України серед країн-членів ЄС. Стан економічних взаємин між двома державами відображають обсяги товарообігу (рис. 2) та структура експорту (рис. 3).

Визначено, що товарообіг періоду 2017–2020 років є значно більшим порівняно з 2014–2016 роками. Подібні зміни в структурі двосторонньої торгівлі відбуваються через покращення дипломатичних взаємин між країнами, низки домовленостей щодо економічної співпраці тощо. Попри аграрно-індустріальну структуру господарства України, сальдо торговельного балансу є позитивним.

Провідними товарними групами українського експорту до Нідерландів за 2020 рік були зернові культури, жири та олії, чорні метали.

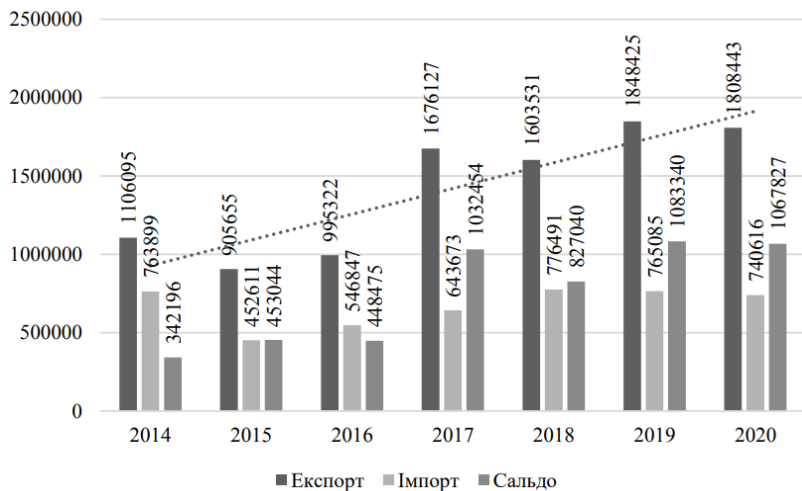

Рис. 2. Динамізм показників зовнішньоекономічної діяльності між Україною та Нідерландами, тис. дол (МЗС України, 2022)

Рис. 3. Товарна структура провідних груп українського експорту до Нідерландів (МЗС України, 2022)

Згідно даних Державної служби статистики, обсяг українського експорту товарів до Нідерландів у 2021 р. склав 2262575 тис. дол (або ж 125,5% до 2020 р.), тоді як обсяг

товарного імпорту з Нідерландів склав 1012047 тис. дол (тобто 134,8% до 2020 р.). Відтак, загальний товарообіг у 2021 р. сягнув 3274622 тис. дол, а позитивне торговельне сальдо для України склало 1250527 тис. дол. Обсяг експорту послуг з України у 2021 р. склав 324685 тис. дол, імпорту – 139768,5 тис. дол. Позитивне для України сальдо торгівлі послугами в 2021 р. становило 184916,5 тис. дол. США (МЗС України, 2022).

У 2022 р. (січень) обсяг експорту товарів з України до Нідерландів становив 257655,9 тис. дол (або 270,2% до аналогічного періоду 2021 р.), тоді як обсяг товарного імпорту з Нідерландів рівний 85052,2 тис. дол (тобто 109,5% до подібного періоду 2021 р.). В розрізі показників товарної структури експорту до Нідерландів маємо наступне: зернові культури (питома вага 35,4% та в динаміці 232,9% від рівня 2021 р.), жири й олії тваринного або рослинного походження (33,1% та 503,9% відповідно), насіння і плоди олійних рослин (5,9% та 110,93%), м'ясо, їстівні субпродукти (6,9% та 144,85%), чорні метали (4,2% та 114,7%), деревина та вироби з деревини (2,7% та 190%). Інші товарні групи характеризує незначна питома вага й вони несуттєво впливають на обсяги й динаміку експорту між Україною та Нідерландами. У товарній структурі імпорту з Нідерландів значною мірою представлена продукція, яка забезпечує задоволення споживчого попиту (або ж застосовується для виготовлення таких товарів в Україні), тобто: палива мінеральні, нафта та продукти її перегонки, бітумінозні речовини (питома вага 31,3% від загального обсягу імпорту), пластмаса та полімерні матеріали (5,9%), живі дерева та інші рослини (4,8%), реактори ядерні, котли, засоби наземного транспорту, крім залізничного (4,5%) та машини, обладнання і механічні пристрої, їхні частини (4,0%). За даними січня 2022 р. Нідерланди займають 6-те місце у світі за обсягами українського експорту та стали ключовим партнером серед країн ЄС з придбання української аграрної продукції (МЗС України, 2022).

Висновки. Україна прагне стати рівноправним учасником ЄС, що потребує виведення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання України на новий якісний

рівень партнерських стосунків з європейськими компаніями. Однією з країн ЄС, суб'єкти господарювання якої в останні роки значно збільшили експортно-імпорتنу активність в напрямку розвитку зовнішньоторговельних відносин, є Нідерланди. З огляду на потужні позиції цієї країни у світі за обсягами зовнішньоекономічної діяльності важливим є забезпечення розвитку такої співпраці.

Незважаючи на той факт, що основними партнерами суб'єктів господарювання Нідерландів у зовнішньоекономічній діяльності є компанії Німеччини, Бельгії, Франції та Великобританії, зростання інтересу до продукції українських товаровиробників в період 2017–2022 рр. вказує на значну перспективність розвитку їх зовнішньоекономічного партнерства. Для України це є життєво важливим, адже отримуване позитивне сальдо торговельного балансу ми маємо далеко не з кожною країною. Зокрема, лише у 2021 р. обсяг двосторонньої торгівлі між країнами становив 3274622 тис. дол з позитивним сальдо на користь України 1250527 тис. дол.

В товарній структурі зовнішньоекономічної діяльності Нідерландів переважають промислові засоби виробництва, мінеральні палива, електричні машини, точні прилади та апарати. З цих позицій українські підприємства в перспективі можуть отримати доступ до високотехнологічної продукції, якої так не вистачає промисловому виробництву сьогодення.

Підвищення ефективності торгово-економічних взаємин між Україною та Нідерландами слід пов'язати з виходом на якісно новий формат співпраці між країнами. Пріоритетними у торговельно-економічних відносинах України та Нідерландів є такі сфери як металургія, машинобудування, ІТ-сфера, олійно-жирова промисловість та ін. Тобто в цих сферах господарювання можливі створення спільних компаній, стратегічних альянсів, економічних і промислових об'єднань тощо. Така перспектива також є доволі позитивною.

Уряду України необхідно спрямувати зусилля на розвиток зовнішньоекономічної діяльності з компаніями Нідерландів засобом підписання двосторонніх угод про взаємовигідне співробітництво між країнами.

Подальші дослідження слід спрямовувати на пошук механізмів розвитку взаємодії зовнішньоекономічних відносин між суб'єктами господарювання України та Нідерландів в умовах дії воєнного стану та з огляду на їх перспективність у післявоєнний час.

Список бібліографічного опису

1. Гращенко І.С., Донець А.Г., Онопрієнко О.Д. Тенденції та прогност розвитку зовнішньої торгівлі України. *Моделювання та інформаційні системи в економіці*. 2019. Випуск 98. С. 62–70.
2. Котко О.К. Сучасні тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності України. *Академічний огляд*. 2021. № 1 (54). С. 87–94.
3. Кривов'язюк І.В., Тележинська Н.В. Теоретико-методичне обґрунтування та аналіз ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства. *Ефективна економіка*. 2017. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5762> (дата звернення: 12.10.2022).
4. Кривов'язюк І.В. Трансформація моделі розвитку зовнішньоекономічної діяльності України за умов військового часу. *Трансформація національної, закордонної моделей економічного розвитку та законодавства в умовах воєнного часу*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 27–29 червня 2022 р.). Луцьк: СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф». С. 208–209.
5. Легостаєва О.О., Кондратенко Н.Д. Тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств України. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. № 2 (68). С. 28–32.
6. Рахман М.С., Євтушенко В.А., Рудас Д.С. Зовнішньоекономічна діяльність України з країнами ЄС. *Інфраструктура ринку*. 2020. Випуск 47. С. 39–44.
7. МЗС України. Торговельно-економічне співробітництва між Україною та Нідерландами / Посольство України в Королівстві Нідерланди. 2022. URL: <https://netherlands.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/ukrayina-niderlandi/142-torgovelyno-jekonomichne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-niderlandami> (дата звернення: 25.10.2022).
8. Kryvov'yzuk I., Vakhovych I., Kaminska I., Dorosh V. Managerial innovations in methodology of solving export-import activity problems and ensuring international corporations business excellence. *Quality – Access to Success*. 2020. Vol. 21. No 178. P. 50–55.
9. WITS. Netherlands trade balance, exports and imports by country and region 2020. URL: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/NLD/Year/2020/TradeFlow/EXPIMP> (дата звернення: 20.10.2022).
10. global EDGE. Netherlands: Trade Statistics. 2021 URL: <https://globaledge.msu.edu/countries/netherlands/tradestats> (дата звернення: 17.10.2022).

11. WTO. World Trade Statistical Review 2021. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2021_e/wts21_toc_e.htm (дата звернення: 07.10.2022).

References

1. Hrashchenko I.S., Donets A.H., Onopriienko O.D. (2021). Tendentsii ta prohnoz rozvytku zovnishnoi torhivli Ukrainy. Modeliuvannia ta informatsiini systemy v ekonomitsi, 3, 52–63. [in Ukrainian].

2. Kotko O.K. (2021). Suchasni tendentsii rozvytku zovnishnoekonomichnoi diialnosti Ukrainy. Akademichnyi ohliad, 1 (54), 87–94. [in Ukrainian].

3. Kryvoviazuk I.V., Telezhynska N.V. (2017). Teoretyko-metodychne obgruntuvannia ta analiz efektyvnosti zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstva. Efektyvna ekonomika, 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5762> (Accessed 12 Oct 2022). [in Ukrainian].

4. Kryvoviazuk I. V. Transformatsiia modeli rozvytku zovnishnoekonomichnoi diialnosti Ukrainy za umov viiskovoho chasu. Transformatsiia natsionalnoi, zakordonnoi modelei ekonomichnoho rozvytku ta zakonodavstva v umovakh voiennoho chasu (Lutsk, 27-29 chervnia 2022). Lutsk: SPD Hadiak Zhanna Volodymyrivna, drukarnia «Volynpolihraf», 208–209. [in Ukrainian].

5. Liehostaieva O.O., Kondratenko N.D. (2020). Tendentsii rozvytu zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstv Ukrainy. Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia, 2 (68), 28–32. [in Ukrainian].

6. Rakhman M.S., Yevtushenko V.A., Rudas D.S. (2020). Zovnishnoekonomichna diialnist Ukrainy z krainamy Yes. Infrastruktura rynku, 47, 39–44. [in Ukrainian].

7. MZS Ukrainy (2022). Torhovelno-ekonomichne spivrobitnytstva mizh Ukrainoiu ta Niderlandamy. Posolstvo Ukrainy v Korolivstvi Niderlandy. URL: <https://netherlands.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/ukravina-niderlandi/142-torgovelno-jekonomichne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-niderlandami> (Accessed 25 Oct 2022). [in Ukrainian].

8. Kryvovyazyuk I., Vakhovych I., Kaminska I., Dorosh V. Managerial innovations in methodology of solving export-import activity problems and ensuring international corporations business excellence. *Quality – Access to Success*. 2020. Vol. 21. No 178. P. 50–55.

9. Netherlands trade balance, exports and imports by country and region 2020. WITS. URL: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/NLD/Year/2020/TradeFlow/EXPIMP> (Accessed 20 Oct 2022).

10. Netherlands: Trade Statistics. global EDGE. URL: <https://globalede.msu.edu/countries/netherlands/tradestats> (Accessed 17 Oct 2022).

11. World Trade Statistical Review 2021. WTO. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2021_e/wts21_toc_e.htm (Accessed 07 Oct 2022).

УДК 336.14

Kuzmak Olena

Lutsk National Technical University

ORCID ID: 0000-0003-0394-0981

e-mail: o.kuzmak@lutsk-ntu.com.ua

Кузьмак О.М., д.е.н., професор

Луцький національний технічний університет

ORCID ID: 0000-0003-0394-0981

e-mail: o.kuzmak@lutsk-ntu.com.ua

Kuzmak Oleh

Lutsk National Technical University

ORCID ID: 0000-0002-1950-8416

e-mail: o.kuzmak@lutsk-ntu.com.ua

Кузьмак О.І., д.е.н., професор

Луцький національний технічний університет

ORCID ID: 0000-0002-1950-8416

e-mail: oleh_kuzmak@lutsk-ntu.com.ua

Molinska Yuliia

European University, Rivne branch

ORCID ID: 0000-0002-2409-3577

Молінська Ю.В.

Європейський університет, Рівненська філія

ORCID ID: 0000-0002-2409-3577

FINANCIAL SECURITY OF HOUSEHOLDS IN THE CONDITIONS OF CHANGE

The article examines the problems of financial security of Ukrainian households in the conditions of changes. The issue of ensuring the financial security of households has recently become relevant in connection with the strengthening of the COVID-19 coronavirus pandemic and the introduction of martial law.

Peculiarities of the financial security of households, in contrast to the financial security of other participants in the financial market, are highlighted. The amount of GDP per capita and the human development index were studied. It was determined that the level of financial security depends on the choice of the model of financial behavior of a particular household. It has been proven that the level of financial security depends on the choice of the model of financial behavior of a

particular household. The correlation of these concepts is manifested in the proposed methods.

Key words: financial security, households, human development index, sustainable economic development.

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ДОМОГОСПОДАРСТВ В УМОВАХ ЗМІН

В статті досліджені проблеми фінансової безпеки домогосподарств України в умовах змін. Проблематика забезпечення фінансової безпеки домогосподарств останнім часом актуалізується у зв'язку з посиленням коронавірусної пандемії COVID-19 та військового стану. Виокремлено особливості фінансової безпеки домогосподарств, на відміну від фінансової безпеки інших учасників фінансового ринку. Досліджено обсяг ВВП на душу населення та індекс людського розвитку. Визначено, що від вибору моделі фінансової поведінки того чи іншого домогосподарства залежить рівень його фінансової безпеки.

Ключові слова: фінансова безпека, домогосподарства, індекс людського розвитку, сталий розвиток економіки.

Problem setting and its relationship with important scientific and practical tasks. The current state of development of the economy of Ukraine is characterized by an increased level of risks, which is caused by the instability of the financial system, the imperfection of the current legislation, and the dependence of the domestic economy on global financial markets. Households are the most prone to such risks, since they, as economic agents are represented in the labor market of consumer goods and services, financial markets and other areas of the economy, contribute to the formation of production potential, generally influencing the results of economic and social reforms, being at the same time their direct participants.

Analysis of recent research of the problem. Such foreign scientists as K. Dinen, N. Kiplanger, D. Michael Collins, M. Hilgert, and M. Sheraden devoted their works to the study of the problems of household financial security (Pshyk B., 2020). They considered the essence of household financial security, its principles, tools and methods of provision. If in economically developed countries the issue of financial security of households is given due attention in the

scientific and practical sphere, then in Ukraine this issue is not yet sufficiently studied and requires further research.

The main results and their rationale. Today, households are in the formed system of macro- and microeconomic relations and are one of the most important socio-economic institutions with norms, traditions, and mechanisms of self-regulation of life activities. In modern conditions, the economic condition of households significantly affects the state of the country's financial system. This is due to the fact that in conditions of concentration of the main share of national income in the hands of households, the division of their income structure into consumed and saved parts makes it possible to finance both simple and extended reproduction in any economic system. Therefore, it is clear that households not only form a separate level of economic relations, but they also are an integral part of the economic system of the state, and their well-being is of strategic importance for the national economy. This requires the creation of an effective and efficient mechanism for ensuring their financial security, aimed at the timely detection and prevention of external and internal threats, ensuring the protection of financial interests, and increasing the welfare of households. In addition, the issue of ensuring the financial security of households has recently become relevant in connection with the intensification of the COVID-19 coronavirus pandemic, which is currently unfolding and creating unprecedented challenges for individual citizens, households, businesses, and the state, because for the first time world economies are facing an economic and financial a crisis caused not by the distortion of market mechanisms, but as a direct consequence of the slowdown in economic growth related to people's health. And so the formation of a new reality as a result of global instability caused by the spread of the COVID-19 coronavirus infection without borders and boundaries requires a rethinking of the mechanisms for ensuring the financial security of households, as well as the achievement of socio-economic stability and prospects for the development of global and national economic systems from the standpoint of the formation of a complex of mutually coordinated measures in financial, budgetary, fiscal, social, economic and other spheres. The social and institutional environment directly affects the

specific goals of any household, so their implementation depends on interaction with other economic entities.

The financial security of households, in contrast to the financial security of other participants in the financial market, has its specific features because:

- household finances are the least regulated by the state, at the same time they are interconnected with other areas of the financial system;
- households have characteristic features and methods of formation and use of financial resources, which must include support for life activities, development of human potential, etc.;
- the change in household income depends on both economic and non-economic factors; when household incomes decrease, certain items of their expenses increase; households cannot reduce their spending below the level of consumption of everyday goods;
- the risk of households is determined by the risk of other financial market participants and has a macroeconomic origin.

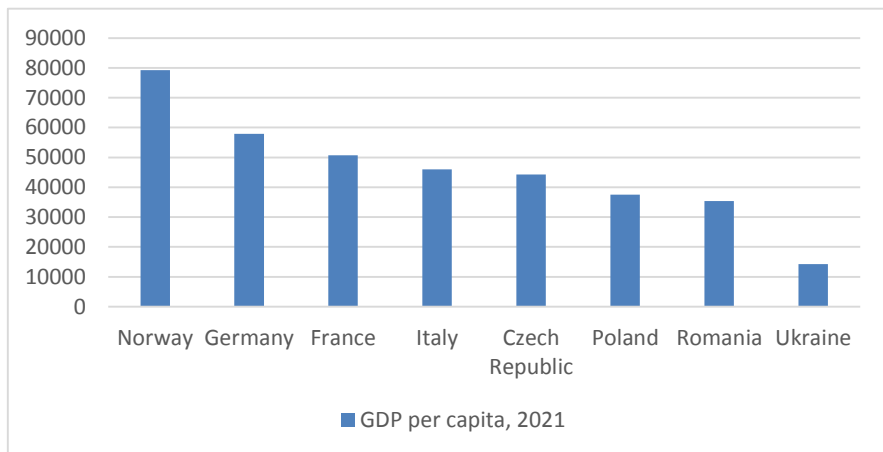

Fig. 1. The amount of GDP per capita, 2021

* Built according to the data of the World Bank (GDP per capita, 2022)

Very often, households are unable to make a free and, most importantly, optimal choice in the financial sphere due to the lack or insufficiency of education, qualifications, and experience, as well as

due to the scale and complexity of financial information, which requires deep understanding and detailed analysis (Human Development Report, 2015).

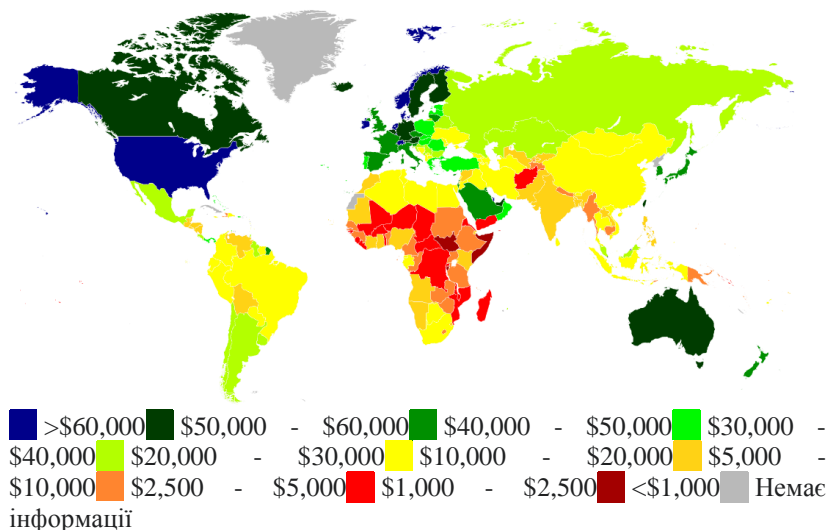

Fig. 2. Countries of the world by GDP per capita (in international dollars) in 2021 according to the IMF*

* Source: Alices Hunter (2021).

Although GDP is a measure of the volume of aggregate production, this indicator does not reflect changes in the composition and distribution of products, which, in turn, can affect the financial security of the population. GDP growth due to the development of the defense-industrial complex, which is caused by active military actions in the country, rather hurts the financial security of households, as it reduces the potential opportunities for the growth of the population's well-being than GDP growth due to the education sector or financial and insurance services. The Human Development Index (HDI), which is presented in three dimensions, which reflect key opportunities in ensuring the entire process of human development, is considered a generalized indicator: to live a long and healthy life (dimension – longevity); acquire, expand and update knowledge (dimension – education); to have access to means of

livelihood that ensure a decent standard of living (dimension – the material standard of living).

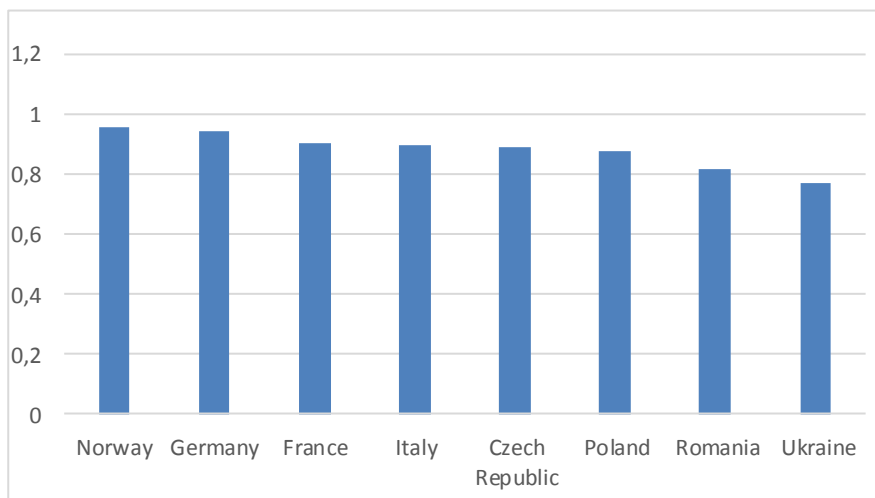

Fig. 3. Human Development Index, 2021

* Built on data [Human Development Report \(2022\)](#)

The HDI indicator for each country shows how much remains to be done for that country to achieve the selected goals - an average life expectancy of 85 years, full literacy of the population and continuous coverage of education for the youth, and a level of average annual income per person of \$40,000 at purchasing power parity national currency. These goals are closer, the closer the HDI value is to one. Ukraine ranks 77th in the ranking of countries according to the Human Development Index, having risen by 10 points compared to 2019, in which it ranked 88th. The third component of HDI is most relevant to the financial security of households, as it characterizes the socio-economic component of citizens' lives. Incomes and expenses are of the key characteristics of the financial condition of households that directly affect their financial security.

One of the reasons for the low level of financial security of households in Ukraine is that part of the population lives in "debt". That is, a certain number of the younger generation lives on the income of the older working generation. Otherwise, the younger generation of the nation works and earns outside the state, and spends together with older relatives inside the country. In both cases, living expenses outweigh income.

Conclusions. As already mentioned, the level of financial security depends on the choice of the model of financial behavior of a particular household. The relationship between these concepts is manifested in this way. 1. If the financial security of households is considered from the standpoint of a financial state resistant to the influence of external and internal threats, households resort to such models and strategies of financial behavior aimed at improving it or at least maintaining it at a constant level. 2. Since the main function of household financial security is the implementation of a set of measures aimed at preventing and neutralizing threats to the household's financial condition, its members must be aware of such threats, assess their consequences, and choose appropriate models and strategies for financial behavior given the nature of their impact and expected implementation results financial decisions made. 3. A necessary condition for ensuring the financial security of households with rational financial behavior is that citizens possess a set of financial knowledge, the ability to independently analyze and evaluate the main trends of the economic life of the state and, by the circumstances, to model the strategies of their financial behavior, choosing the most effective and optimal of them. 4. The financial security of households involves the ability to realize the financial interests of all family members and provide them with a decent standard of living, which involves the choice of specific financial strategies and, accordingly, tools to achieve goals and interests. 5. Since household finances continuously interact with all links of the financial system, accordingly, their financial security directly depends on the activities of other participants in financial relations, primarily the state. Therefore, in order to choose the most acceptable and effective model of financial behavior that will allow the rational realization of the financial potential of 6465 households, it is

necessary to take into account the complex system of relations with other subjects represented by such markets as the labor market, financial market, financial services market, capital market, the goods market, as well as state and public institutions. 6. Since the insufficient level of financial security is most often due to the low level of household income and high level of expenses, this causes the vulnerability of their financial condition and requires the selection of the most appropriate strategy of financial behavior, taking into account not only current opportunities but also development prospects.

References

1. Human Development Report 2015. United Nations Official Website. [Electronic resource]. - Access mode: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report.pdf
2. GDP per capita, PPP (current international) (2022) <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD>
3. Alice Hunter. Blank map: File:World map (Miller cylindrical projection, blank).svgData from IMF: April 2021 World Economic Outlook Database, April 2021. World Economic Outlook. International Monetary Fund (April 2021)., CC BY-SA 4.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=109689762>
4. Human Development Report 2022// United Nations Development Programme / Conceição Pedro. — N. Y.: Nations, 2022. — ISBN 978-92-1-005516-1. <https://report.hdr.undp.org/>
5. Pshyk B. Financial security of households in Ukraine: modern problems. Monograph. Lviv, 2020, 273 p. [in Ukrainian]

УДК 005.53:005.334.2

Куцай Н.С., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0003-3419-1725>

e-mail: n.kutsai@Intu.edu.ua

Kutsai Natalia. Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0003-3419-1725>

e-mail: n.kutsai@Intu.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ

У статті розглянуто особливості прийняття управлінських рішень в конфліктних ситуаціях. На перший план виходять питання ефективності діяльності, безпосередньо пов'язані з якісною підготовкою прийняття та реалізацією управлінських рішень в конфліктних ситуаціях.

Відомо, що майбутнє формується сьогодні. Тому недооцінка якості прийняття управлінського рішення в конфліктній ситуації обернеться в майбутньому суттєвими втратами у зв'язку з прийняттям і реалізацією неадекватних управлінських рішень.

Ключові слова: конфлікт, прийняття рішень, стратегія поведінки у конфлікті, переговори, інтерес, медіація.

FEATURES OF ADMINISTRATIVE DECISIONS IN CONFLICT SITUATIONS

The article examines the features of management decision-making in conflict situations. Issues of activity efficiency directly related to high-quality preparation and implementation of management decisions in conflict situations come to the fore.

It is known that the future is being formed today. Therefore, underestimating the quality of management decision-making in a conflict situation will result in significant losses in the future due to the adoption and implementation of inadequate management decisions.

Conflict is understood as the interaction of parties (people) who believe that their goals are incompatible (that is, they cannot be achieved at the same time). In this definition, the following aspects are fundamentally important: first, the conflict involves interaction, that is, the action of one side and the counteraction (in response) of the other; secondly, the perception of each other's goals as incompatible (in fact, such a perception may be caused by the distortion of information available to the parties about each other, while the goal of the parties may be compatible). It is

the incompatibility of goals that turns the interaction of the parties into a conflict, the difference of interests in itself does not lead to the emergence of a conflict, because with skillful analysis and settlement of the conflict, the parties can realize their interests on a mutually beneficial basis. Conflicts occur at different levels (intrapersonal and interpersonal, group, etc.), in various spheres of human activity (economic, social, political, legal, environmental, etc.), they are different in scale (local, national, regional, international). The subject of conflict can be material goods (resources), procedural issues (decision-making rules, laws and rules of conduct), as well as interpersonal factors. In the structure of each conflict, the following main elements can be named: – parties (main participants) and other participants; - the subject of the conflict (the essence of the dispute); - an idea of the situation (perception); - motives (goals) of the parties; – actions (to achieve the set goal). The main methods of conflict resolution are aimed at transforming or eliminating one or more elements of the conflict. Thus, one of the parties may make attempts to destroy the opponent physically, the parties may, as a result of exchanging information or receiving additional information from other sources, change their perception of the situation and their own motives for behavior, the subject of the conflict may lose relevance or cease to exist, a "third party" is a participant in the conflict may force the parties to terminate the interaction.

Key words: conflict, decision-making, strategy of behavior in conflict, negotiations, interest, mediation.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Історія людства рясніє прикладами кровопролитних воєн і багаторічної ворожнечі між державами. Нажаль, війни та насильство супроводжують людство і досі.

Не буде перебільшенням твердження про те, що кожна людина протягом життя багато разів виявляється у ситуаціях, які прийнято називати конфліктними. Що ж таке конфлікт і яка оптимальна стратегія прийняття рішень та поведінки у подібних ситуаціях? Кожна людина усвідомлює та описує конфлікт по-своєму. Для одних конфлікт – це боротьба, війна, сутичка, в якій перемогти може лише один із учасників, решта – програють, для інших конфлікт – гра, в якій можливий спільний виграш, суперечка, в якій народжується істина, ситуація, що дає можливість конструктивного діалогу та нових творчих рішень.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. У сучасній науковій літературі накопичено значну кількість досліджень, присвячених аналізу різних аспектів конфліктної взаємодії людей.

Теоретичний фундамент у науку управління конфліктами був закладений американським ученим Елтоном Мейо у доктрині людських відносин. Конфліктологія виходить з того, що поведінка людини визначається як раціональними так і ірраціональними імпульсами, саме через це її важко передбачити. (Зайченко і Кузнецова, 2015).Р. Блейк і Дж. Моутон розглядають різні стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях людей, серед яких виділяють такі як: компроміс, пристосування, уникнення конфлікту, співпраця (Корягіна, 2015).

Також проблематику питання розглядають такі сучасні конфліктологи як: О.М. Миронова, Т.В. Дуткевич, М. Примуш, Т.І. Лепейкота іт.

Конфлікт часто розуміється як боротьба сторін, що мають явну відмінність інтересів, за певні цінності (статус, ресурси, влада), при цьому кожна із сторін конфлікту вважає дії іншої сторони неприйнятними собі.

Разом з тим сучасна практика розвитку дає змогу усвідомити, що сучасні сьогоденні особливості прийняття управлінських рішень в конфліктних ситуаціях набувають додаткової актуальності в мінливому середовищі.

Цілі статті. Мета дослідження полягає у виявленні особливостей прийняття управлінських рішень в конфліктних ситуаціях.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Під конфліктом розуміється взаємодія сторін (людей), які вважають, що їх цілі несумісні. У цьому визначенні принципово важливі такі аспекти: по-перше, конфлікт передбачає взаємодію, тобто дію однієї сторони та протидію іншої; по-друге, сприйняття цілей один одного як несумісних. Саме несумісність цілей перетворює взаємодію сторін у конфлікт, відмінність інтересів саме по собі не призводить до виникнення конфлікту, бо при вмілому аналізі та врегулюванні конфлікту сторони можуть реалізувати свої інтереси на основі взаємовигідного. Конфлікти відбуваються на різних рівнях (внутрішньо- і міжособистісні, групові та інших.), у різних сферах людської діяльності

(економічні, соціальні, політичні, юридичні, екологічні та інших.), вони різні по масштабу (локальні, загальнонаціональні, регіональні, міжнародні). Предметом конфлікту можуть бути матеріальні блага (ресурси), процедурні питання (наприклад, правила ухвалення рішень, закони та правила поведінки), а також фактори відносин між людьми. У структурі кожного конфлікту можна назвати такі основні елементи: сторони (основні учасники) та інші учасники; предмет конфлікту (суть суперечки); уявлення про ситуацію (сприйняття); мотиви (мети) сторін; дії (по досягненню поставленої мети) (Миронова, 2011).

У свідомості людей конфлікт пов'язується з такими негативними факторами та наслідками, як збільшення витрат часу, зусиль і коштів у ведення боротьби з противником, погіршення психологічного клімату, страх, стрес, недовіра, гострі негативні переживання, зменшення співробітництва, порушення робочого ритму, зниження продуктивності, розрив відносин. Найбільш небезпечним та незворотним за характером наслідком конфлікту може потенційно стати знищення однієї (або всіх учасників конфлікту) сторін у разі управління конфліктом силовим шляхом.

У той же час численні дослідження останніх десятиліть виявили низку потенційно позитивних функцій конфлікту. Конфлікт стимулює активність його учасників, стимулює обмін інформацією, виявляє позиції, інтереси та цілі сторін, їх здібності, ресурси та властивості, сприяє внутрішньогруповій згуртованості, зрештою виявляє і дозволяє накопичені протиріччя, стимулює творчий підхід, сприяє інноваціям, зміні та розвитку. Якщо використовувати оптимальну стратегію прийняття рішень та управління конфліктами, успішний вихід із конфліктів може сприяти прийняттю кращих рішень, удосконаленню та розвитку.

Завданнями осіб, які приймають рішення у потенційній або реальній конфліктній ситуації, стають:

- 1) запобігання конфліктам, здатних принести негативні наслідки;
- 2) мінімізація витрат у ході конфлікту;

3) завершення конфлікту з найменшими втратами; використання всіх позитивних можливостей (Дуткевич, 2005).

Управління конфліктом включає оцінку ситуації, ухвалення рішення про стратегію поведінки (управління конфліктом) та реалізацію обраної стратегії. Як же має будуватися процес прийняття та реалізації рішень у конфліктній ситуації? Перша (початкова) стадія – аналіз та оцінки ситуації. На даній стадії необхідно визначити (по можливості) всіх учасників взаємодії та характер відносин між ними: чи є між сторонами реальний конфлікт, чи в даному випадку є лише розбіжність у думках, розбіжність інтересів, причини конфлікту, його предмет, цілі сторін, наявні в них ресурси та можливі сценарії розвитку подій. На основі отриманих на першій стадії відомостей ухвалити управлінське рішення про те, яку стратегію поведінки слід використовувати у цій конфліктній ситуації. Згідно з точкою зору, що утвердилася в сучасній конфліктології, запропонованого та обґрунтованого американськими авторами Кеннетом Томасом і Ральфом Кілменом, можливі п'ять варіантів стратегій (стилів) поведінки у конфліктній ситуації, кожна з яких відображає ступінь обліку (важливості) як власних інтересів та цілей, так і ступінь обліку інтересів та цілей іншої сторони (розглядаємо найбільш простий випадок конфлікту, у якому дві сторони).

Умовне співвідношення між стратегіями поведінки у конфлікті можна зобразити на схемі (рис. 1).

Вертикальна вісь відображає ступінь обліку власних інтересів та цілей (орієнтацію на результат), а горизонтальна – інтересів та цілей опонента (орієнтація на збереження та зміцнення відносин). Розглянемо кожну із можливих стратегій.

Уникнення конфлікту є стратегією, яка спрямована на ухилення від взаємодії, «заморожування» конфлікту, при цьому жодна зі сторін не досягає поставлених цілей навіть частково.

Стратегія суперництва (іноді її називають стратегією домінування) спрямована на досягнення власних цілей максимальною мірою, при цьому практично не враховуються інтереси іншої сторони (тобто результатом буде виграш однієї сторони і програш іншої).

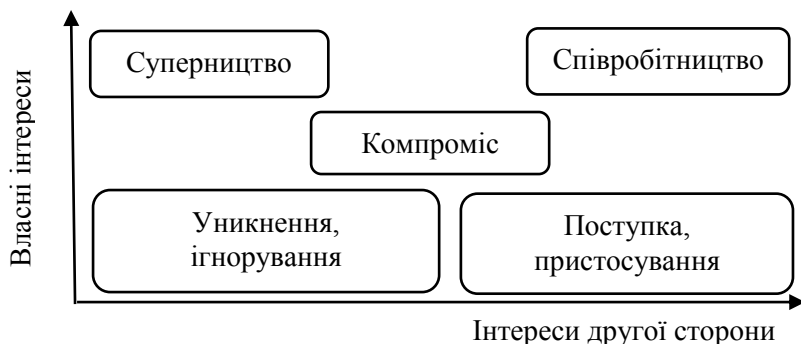

Рис. 1. Співвідношення між стратегіями поведінки в конфлікті

Стратегія поступки (пристосування) передбачає повну відмову від своїх вимог (нульовий результат собі), даючи можливість іншій стороні досягти максимуму бажаного (програш однієї сторони і виграш інший).

Компромісна стратегія передбачає досягнення кожною стороною частини поставлених цілей (компромісом можна вважати будь-яку взаємну поступку, будь-який розподіл результатів, відмінну від моделі виграш-програш).

І, нарешті, стратегія співробітництва передбачає наскільки можливо повний облік інтересів та цілей сторін конфлікту та досягнення результату максимально вигідного для обох сторін.

Описані стратегії поведінки у конфліктній ситуації – ідеальна схема, у реальних конфліктах найчастіше виявляються неможливими стратегія уникнення (не можна припинити взаємодію), компроміс та співробітництво (наприклад, якщо предметом конфлікту стали неподільні ресурси, духовні цінності, принципи поведінки) (Примуш, 2006).

Серед перерахованих стратегій немає кращої та гіршої, всі вони можуть виявитися оптимальними у певних ситуаціях. З'ясування всього спектра доступних у кожному конкретному випадку стратегій – важлива складова частина процесу ухвалення управлінського рішення про способи врегулювання конфлікту.

Рішення про використання стратегії уникнення конфлікту може виявитися оптимальним у ситуаціях, коли напруженість занадто велика і відчувається необхідність її зниження, коли результат, як і відносини не дуже важливі і не варто витратити сили на ведення конфлікту, коли, з одного боку, немає можливості завершити конфлікт на свою користь, а, з іншого, – немає бажання йти на будь-які поступки, коли необхідно виграти час для збирання додаткової інформації або накопичення ресурсів для ведення конфлікту.

Прийняти рішення про використання стратегії суперництва буде логічною в ситуаціях, коли життєво важливим є результат і, наприклад, подальші відносини з іншою стороною не мають значення, коли ситуація критична і вимагає негайних рішучих дій, коли, образно кажучи, вже «нічого втрачати».

У ситуаціях, коли важливо зберегти хороші взаємини, ніж відстоювати свої інтереси, коли результат відносно не важливий, коли немає шансів досягти бажаного іншим способом, не залишається нічого іншого, як ухвалити рішення піти на поступки.

Прийняття компромісного управлінського рішення приносить найкращі результати в умовах, коли обидві сторони мають однакові потенційні можливості і мають серйозні розбіжності в позиціях, для них однаково важливо досягти сприятливих результатів і зберегти взаємини, коли необхідно швидко (нехай навіть тимчасове) вирішення конфлікту, яке влаштує всіх його учасників і можна скористатися короточасною вигодою, коли інші підходи до вирішення проблеми виявилися неефективними.

У випадку, коли вирішення проблеми є дуже важливим для обох сторін і у них вже склалися досить міцні, тривалі та взаємозалежні відносини, коли є час для вироблення оптимального варіанту довгострокових угод, оптимальним буде ухвалити управлінське рішення про використання стратегії співпраці, розрахованої на тривалу перспективу.

Прийняття управлінського рішення про вибір стратегії поведінки на початковому етапі не означає неможливість її перегляду у ході розвитку конфлікту. Не виключена можливість

зміни початкового рішення і переходу від однієї стратегії в інший під впливом обставин, що змінюються (складу учасників конфлікту, позицій сторін, сприйняття ситуації сторонами, трансформації самого предмета конфлікту, зовнішнього середовища). Крім ухвалення управлінського рішення про вибір стратегії поведінки перед сторонами конфлікту постає питання про вибір методу (спосіб) вирішення (врегулювання) конфлікту.

Одна або обидві сторони конфлікту можуть ухвалити управлінське рішення про припинення взаємодії, вважаючи це найкращим у сформованих умовах спосіб припинення конфлікту, що забирає значний обсяг сил і засобів (такий результат може бути результатом реалізації стратегії уникнення), можуть вирішити використовувати засоби примусу чи позиційного тиску (як власними силами, так і із залученням «третьої сторони»). Як мінімум одна із сторін може ухвалити рішення звернутися до суду, обидві сторони можуть скористатися послугами арбітра або посередника (медіатора), а можуть вступити в прямі переговори для досягнення взаємоприйнятною та взаємовигідною домовленістю.

Приймаючи рішення про те, яким шляхом (способом, методом) врегулювати конфлікт, слід враховувати особливості, переваги та недоліки кожного методу. В останні десятиліття найпоширенішим способом вирішення конфліктів стало звернення до суду. Судові органи, будучи однією з гілок державної влади, спираються на систему права та їх рішення сприймаються як легітимні. До того ж у більшості держав існує широкий набір коштів, що дають змогу домогтися виконання рішення всіма сторонами.

У той же час, як показує практика, у досить складних конфліктах, суд не може повною мірою врахувати всі обставини справи, «справедливість» рішення може оскаржуватися стороною, що прогнала, та й чинне законодавство не охоплює всіх можливих випадків і обставин. До того ж, звертаючись до суду, сторони конфлікту фактично втрачають контроль за процесом ухвалення рішення, бо остаточне рішення приймається судом на користь якоїсь однієї сторони, свідомо викликаючи незгода прогнали, прагнення затягувати виконання

рішення суду, оскаржити його у вищій інстанції, або продовжувати обстоювати власні інтереси іншими способами. Сторони судового розгляду зазвичай не впливають на результат, рішення приймається «за них», а не ними самими. Судовий розгляд може тривати місяцями, або навіть роками, супроводжуватися значними витратами всім залучених до нього учасників, при цьому втрати сторін можуть наростати.

Приблизно схожим чином справи у разі врегулювання конфліктів у вигляді арбітражу. Основна відмінність від суду в цьому випадку – можливість сторін впливати на вибір арбітра та зобов'язання сторін виконувати прийняте рішення, та й то лише у випадку, коли арбітраж відбувається за добровільною згодою сторін. У разі обов'язкового арбітражу процедура розгляду справи та ухвалення рішення практично така сама, як у суді.

Чи є альтернатива? Чи існує можливість більш ефективно приймати рішення у конфліктних ситуаціях, знижуючи витрати та враховуючи інтереси залучених до конфлікту учасників?

Так, все більшого поширення у світі набувають такі методи прийняття спільних рішень. щодо врегулювання конфліктів, як посередництво та переговори. Посередництво (медіація) стає вірним способом уникнути затяжних судових процесів, що загрожують значними витратами їх учасників. Потенційні можливості посередництва (розуміється як «добровільні спільні дії залучених у конфлікт сторін з вивчення та подолання наявних розбіжностей» привертають увагу практиків (Лепейко, 2010).

На сьогоднішній день організації та особи, яких основним заняттям є посередництво (медіація), стали органічною складовою добре організованої професійної спільноти конфліктологів. Розвиток цієї сфери діяльності носить децентралізований характер, приводячи до появи суттєвих поглядів на оптимальні способи врегулювання конфліктів. Значна кількість прикладів посередництва в конфліктах все ще не набула широкої популярності та наукової оцінки.

У чому сенс переговорів та посередництва? Зазвичай люди не замислюються про те, чи не помічають того, що ми ведемо переговори практично постійно, щодня, обмінюючись з

іншими людьми інформацією та приймаючи спільні рішення щодо узгоджених дій у найближчому чи віддаленому майбутньому.

Переговори передбачають добровільну участь сторін, їхню рівноправність та прийняття управлінських рішень самими сторонами. Як оцінити успішність переговорів? Доцільно використовувати комплексний критерій успіху, крім прямої вигоди, важливі й інші фактори – ефективність та характер відносин сторін після завершення переговорів. Успішні переговори передбачають ухвалення такого рішення, яке задовольняє всіх учасників. Навіть якщо прийняте на цих переговорах управлінське рішення – не найкраще з можливих, ви все одно отримали щось більше, ніж могли отримати, не вступаючи в переговори, або якби жодного рішення не було прийнято зовсім, і тому такі переговори вважатимуться успішними.

Висновки. Ефективність у процесі обговорення та прийнятті рішення дуже важлива, тому що нераціональне використання ресурсів та великі витрати часу та сил можуть не окупитися отриманими результатами.

Потрібно намагатися «вичавити» максимум з можливостей. Дружнє завершення переговорів є важливим фактором, особливо коли сторони «приречені» взаємодіяти одна з одною в майбутньому.

У той же час, у ряді випадків через нерівність статусу, сил і можливостей, а також культурних особливостей, сторони конфлікту не готові на прямі двосторонні переговори. Тоді можливе використання посередників (медіаторів), які допомагають налагодити комунікацію сторін, обмін інформацією та організувати процес обговорення проблеми та прийняття самими сторонами управлінського рішення.

Список бібліографічного опису

1.Зайченко О.І., Кузнецова В.І. Управління людськими ресурсами: навч. пос. [Електронний ресурс] за наук. ред. О.І. Зайченко. –Івано-Франківськ, «Лілея-НВ», 2015. 232с. URL : http://umo.edu.ua/images/content/depozitar/navichki_pracevlasht/uprav_l_resurs.pdf

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВІП ЛНТУ, 2022. 290 с.

2. Корягіна Н.А. Психологія спілкування 2015. С. 177–182. URL : https://stud.com.ua/49678/psihologiya/teoretichni_pidhodi_doslidzhennya_konfliktu

3. Миронова О.М. Конфліктологія: навч. посіб. Х.: Вид. ХНЕУ, 2011. 168 с.

4. Дуткевич Т.В. Конфліктологія з основами психології управління: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури. 2005. 456 с.

5. Примуш М. Конфліктологія: навч. посібник для вузів. Мін-во освіти і науки України. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2006. 282 с.

6. Лепейко Т.І. Управління персоналом підприємства в умовах невизначеності (поведінковий підхід): монографія. Х.: Вид. ХНЕУ, 2010. 236 с.

References

1. Zaichenko O.I., Kuznetsova V.I. Management of human resources: training.village[Electronic resource] for science.ed.O. I. Zaichenko.- Ivano-Frankivsk, "Lilya-NV", 2015. 232 p. URL : http://umo.edu.ua/images/content/depozitar/navichki_pracevlasht/uprav_1_resurs.pdf [in Ukrainian].

2. N.A. Koryagina Psychology of communication 2015. P. 177–182. URL: https://stud.com.ua/49678/psihologiya/teoretichni_pidhodi_doslidzhennya_konfliktu [in Ukrainian].

3. Myronova O.M. Conflictology: teaching manual H.: Ed. HNEU, 2011. 168 p. [in Ukrainian].

4. Dutkevich T.V. Conflictology with the basics of management psychology: teaching manual K.: Center of educational literature. 2005. 456 p. [in Ukrainian].

5. Prymus M. Conflictology: academic a guide for universities. Ministry of Education and Science of Ukraine. Kyiv: "Professional" Publishing House, 2006. 282 p. [in Ukrainian].

6. Lepeiko T.I. Enterprise personnel management in conditions of uncertainty (behavioral approach): monograph. H.: Ed. Khneu, 2010. 236 p. [in Ukrainian].

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВП ЛНТУ, 2022. 290 с.

УДК 005.53:005.334.2

Куцай Н.С., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0003-3419-1725>

e-mail: n.kutsai@Intu.edu.ua

Kutsai Natalia. Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0003-3419-1725>

e-mail: n.kutsai@Intu.edu.ua

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

У статті розглядається державна політика для формування інноваційного шляху розвитку. Показано, що в інноваційному діалозі у всіх країнах, які стали на шлях інноваційного розвитку, бере участь подібний набір організацій – владно-державних, науково-дослідних та підприємницьких.

В результаті проведеного дослідження показано основні напрямки, пріоритети та систему державної інноваційної політики, які дозволяють сформуванню ефективної національної інноваційної моделі.

Ключові слова: державна інноваційна політика, система, структура, цілеспрямована діяльність, інноваційний розвиток.

PUBLIC POLICY AS A TOOL OF INNOVATIVE DEVELOPMENT

The state, as a rule, during the transition to the innovative path of development, at all stages and processes of the formation and development of the innovative economy, produces a state innovation policy, forms new innovative institutional structures, an institutional environment that includes education, science, entrepreneurship, produces effective mechanisms and tools of the state regulation of innovation activity, provision of innovation safety, etc. This is important for the state, because innovative development is, first of all, a political problem, since the creation of scientific research, economic and power institutions and ensuring their effective functioning is a political task. Moreover, innovative development changes a person and the very nature of society. Therefore, being a phenomenon that changes society and rebuilds the balance of political forces and interests, innovative activity acts primarily as an object of state policy. State policy is the purposeful activity of state authorities in solving social problems, achieving and implementing generally significant goals of the development of society or its individual spheres. It is a means that allows the state to achieve certain goals in a specific field, using legal, economic, and administrative methods of influence, relying on the resources at its

disposal. The main functions of the state in the development of innovations are to create clear and effective rules for the interaction of participants in the innovation process and to provide guarantees under the conditions of significant risks of innovative activity.

The state innovation policy is one of the first priorities regarding innovation in the system of state and municipal administration, since it is in the implementation of this type of policy that the state is expected to achieve the required level of innovative development, both in general and in relation to individual sectors of the economy and the life of society. State innovation policy can be considered in a broad and narrow sense. First, the state innovation policy is an integral part of the socio-economic policy, which expresses the attitude of the state to innovative activity, determines the goals, directions, and forms of activity of state authorities in the field of science, technology, and implementation of science and technology achievements. Secondly, the state innovation policy is a set of goals, as well as methods of influence of state structures on the economy and society as a whole, related to the initiation and improvement of the economic and social efficiency of innovation processes. The main tasks, or priority areas, of the state innovation policy are the following: - priority funding of fundamental research and exploratory R&D, organization of state orders for R&D in accordance with the state science and technology program; - creation of economic, legal and organizational conditions for innovative activity; - increasing production efficiency and competitiveness of products of domestic producers based on the creation and distribution of basic and qualitative innovations; - promotion of activation of innovative activity, development of market relations and entrepreneurship in the innovative sphere; - expansion of state support for innovative activity, increasing the efficiency of the use of state resources aimed at the development of innovative activity; - promoting the expansion of cooperation between Ukrainian entities in the implementation of innovative activities; - implementation of measures to support domestic innovative products on the international market and development of Ukraine's export potential.

Key words: state innovation policy, system, structure, targeted activity, innovative development.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Держава, як правило, при переході на інноваційний шлях розвитку, на всіх етапах та процесах формування та розвитку інноваційної економіки виробляє державну інноваційну політику, формує нові інноваційні інституційні структури, інституційне середовище, що включає освіту, науку, підприємництво, виробляє ефективні механізми та інструменти державного регулювання інноваційної діяльності, забезпечення інноваційної безпеки та ін.

Для держави це важливо, бо інноваційний розвиток – це,

перш за все, політична проблема, оскільки створення науково-дослідних, економічних та владних інститутів та забезпечення їх ефективного функціонування – це політичне завдання. Більш того, інноваційний розвиток змінює людину і сам характер суспільства. Тому, будучи феноменом, що змінює суспільство і що перебудовує баланс політичних сил і інтересів, інноваційна діяльність виступає насамперед об'єктом державної політики.

Державна політика – це цілеспрямована діяльність органів державної влади щодо вирішення суспільних проблем, досягненню та реалізації загально значимих цілей розвитку суспільства чи його окремих сфер. Вона є засобом, що дозволяє державі досягти певних цілей у конкретній галузі, використовуючи правові, економічні, адміністративні методи впливу, спираючись на ресурси, які є у її розпорядженні.

Основні функції держави при розвитку інновацій – створювати зрозумілі та ефективні правила взаємодії учасників інноваційного процесу та надавати гарантії за умов значних ризиків інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання, пов'язані з формуванням державної інноваційної політики та її окремих елементів, управлінням інноваційними процесами та інноваційною активністю широко розглядаються у вітчизняній та зарубіжній літературі.

Основний вклад у вивчення даної проблематики внесли наступні вітчизняні вчені: Г.О. Андрощук, Ю.М. Бажал, А.С. Гальчинський, М.В. Гаман, В.М. Геєць, В. Семиноженко, Л.І. Федулова та ін. та інші.

Все ж багато питань залишається не вирішеними, та потребують подальшого дослідження та удосконалення, для забезпечення зростання економіки України.

Цілі статті. Мета дослідження полягає у виявленні особливостей формування державної політики, як інструменту інноваційного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Державна інноваційна політика є однією з першочергових щодо

інноватики в системі державного та муніципального управління, оскільки саме в реалізації даного типу політики передбачається досягнення державою необхідного рівня інноваційного розвитку як в цілому, так і щодо окремих галузей економіки та життєдіяльності суспільства.

Державну інноваційну політику можна розглядати у широкому та вузькому розумінні. По-перше, державна інноваційна політика – це складова частина соціально-економічної політики, що виражає ставлення держави до інноваційної діяльності, визначає цілі, напрямки, форми діяльності органів державної влади у сфері науки, техніки та реалізації досягнень науки та техніки (Геєць, 2012).

По-друге, державна інноваційна політика – це комплекс цілей, а також методів впливу державних структур на економіку та суспільство в цілому, пов'язаних з ініціюванням та підвищенням економічної та соціальної ефективності інноваційних процесів.

Основними завданнями, чи пріоритетними напрямками, державної інноваційної політики є наступні:

- першочергове фінансування фундаментальних досліджень та пошукових НДР, організація державних замовлень на проведення НДДКР відповідно до державної науково-технологічної програми;

- створення економічних, правових та організаційних умов для інноваційної діяльності;

- підвищення ефективності виробництва та конкурентоспроможності продукції вітчизняних товаровиробників на основі створення та розповсюдження базисних та якісних інновацій;

- сприяння активізації інноваційної діяльності розвитку ринкових відносин та підприємництва в інноваційній сфері;

- розширення державної підтримки інноваційної діяльності, підвищення ефективності використання державних ресурсів, спрямованих на розвиток інноваційної діяльності;

- сприяння розширенню взаємодії суб'єктів України при здійсненні інноваційної діяльності;

- здійснення заходів щодо підтримки вітчизняної

інноваційної продукції на міжнародному ринку та розвитку експортного потенціалу України (Дачій та ін., 2010).

Державна інноваційна політика як одна з важливих та самостійних напрямів державної політики має свою історію становлення та розвитку. Вперше про необхідність діяльності державних структур з регулювання та стимулювання інноваційної активності заговорили в Західній Європі та США. Сьогодні можна назвати такі етапи розвитку державної інноваційної політики за кордоном:

1) інституціоналізація державної інноваційної політики (друга половина 1940-х - початок 1950-х рр.);

2) бурхливий розвиток науково-технологічної сфери внаслідок збільшення масштабів її інвестування, обумовлене в тому числі гонитвою озброєння (початок 1950-х - початок 1970-х рр.);

3) формування стратегії розвитку інноваційної політики (початок 1970-х - початок 1980-х рр.);

4) інтенсивний інноваційний розвиток регіонів, формування інноваційної інфраструктури: технопарків та технополісів (початок 1980-х - середина 1980-х рр.);

5) удосконалення інноваційної державної політики (середина 1980-х рр. – нині) (Семиноженоко, 2013).

На даний момент у Західній Європі вироблено кілька моделей реалізації державної інноваційної політики. Вони представлені на рисунку 1.

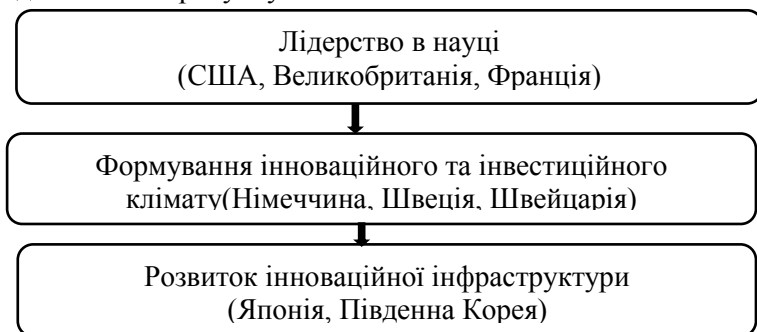

Рис.1. Класифікація країн та пріоритетів державної інноваційної політики

За результатами вивчення досвіду розробки та реалізації державної інноваційної політики за кордоном можна виділити ряд особливостей:

- тісний взаємозв'язок промислової, соціальної та інноваційної (науково-технічної) політики держави;
- підвищення платоспроможного попиту населення (випереджаюче зростання оплати праці по відношенню до темпів зростання споживчих цін);
- активне застосування програмно-цільового методу при рішенні соціальних питань;
- створення умов для ефективного функціонування недержавних інвестиційних фондів, які беруть функції з акумулювання заощаджень населення і направленню їх на інвестиції, у тому числі в інноваційний сектор економіки.

В Україні через певні політичні та соціально-економічні умови увага держави до регулювання інноваційної діяльності стала виявлятися значно пізніше, ніж у Західній Європі. Тому періодизація розвитку державної інноваційної політики в Україні буде наступною (Федулова та ін., 2011):

- у рамках першого етапу (від другої половини 1950-х до 1990-х рр.) розглядається розвиток науково-технічної та промислової політики в Україні, створення інфраструктурних умов для інноваційного розвитку окремих галузей;
- другий етап (з початку 1990-х до осені 1998 р.) характеризувався значним спадом виробництва та практично повною відсутністю попиту на інновації через причини політичного характеру.

Інноваційна політика держави цього періоду була спрямована на ліквідацію негативних наслідків для науково-технічного та технологічного комплексу України від переходу до ринкової економіки. Вжиті державою заходи стабілізували ситуацію, дозволили підтримати продуктивну частину накопиченого науково-технічного потенціалу, а також зберегти унікальну дослідну та експериментальну базу досліджень (розробок).

- на третьому етапі (з осені 1998 р. по 2002 р.) з'явився

попит на науково-технічні досягнення у галузях харчової, легкої промисловості та паливно-енергетичному комплексі;

– протягом четвертого етапу (з 2002 р. по 2006 р.) чітко позначилася тенденція активізації державної участі в інноваційному процесі, тобто зростання попиту на «бюджетній» моделі;

– на п'ятому етапі (з 2007 р. та до нині) інноваційна політика стала необхідною умовою економічного зростання.

Однак сучасний етап характеризується наявністю кризи, що впливає на уповільнення інноваційного розвитку держави. Україна вимушено стикається з декількома великими викликами, які перешкоджають нормальному соціально-економічному та інноваційному розвитку (Федулова, 2012):

– повномасштабне вторгнення РФ в Україну;

– прискорення технологічного розвитку світової економіки;

– зниження рівня іноземних інвестицій;

– посилення боротьби за компетентних фахівців, розвиток знань, технологій та інвестицій у даній сфері.

У 2019 році розпорядженням Кабінету Міністрів України було схвалено Стратегію розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року (далі – Стратегія). Основні напрями політики України у сфері розвитку інноваційної сфери визначено даною Стратегією, в якій також були поставлені цілі, пріоритети та інструменти державної політики у сфері інновацій на довгостроковий період.

Також у Стратегії було визначено ключові пріоритети інноваційного розвитку України: розвиток людського капіталу; значне підвищення інноваційної активності бізнесу; просування інновацій у державному секторі. При цьому визначено те, що держава сама повинна ставати більш інноваційною, тобто показувати попит на інновації та формувати рівень інноваційної активності.

Таким чином, державна інноваційна політика на сучасному етапі реалізується за допомогою різноманітних інструментів проектного характеру, що вже само по собі є інноваційним для держави.

Об'єктом державної інноваційної політики є: інноваційний цикл; інноваційна діяльність; інноваційна активність; інноваційні продукти; інноваційний потенціал.

Державна інноваційна політика включає систему заходів щодо стимулювання, управління, планування та контролю інноваційної діяльності у сфері науки, техніки та виробництва. Інноваційна політика має стратегічний і тактичний аспекти. Інноваційна тактика ставить в основу найближчі завдання сучасного періоду. Тактика – це коригування стратегічного курсу з урахуванням сучасної ситуації. Стратегія та тактика знаходяться у діалектичній залежності, проте перша більш стабільна.

Але у будь-якого типу державної політики основним фактором виступає розроблена нормативно-правова база, що передбачає наявність як мінімум нормативно-правового акту (концепції, стратегії, програми).

До основних інструментів регулювання інноваційної діяльності (загальнодержавним заходам) відносяться такі інструменти: ініціювання інноваційних програм (проектів), спрямованих на реалізацію науково-технічних нововведень, створених у процесі виконання державних науково-технічних програм; координація інноваційної діяльності; створення інноваційного ринку та його інфраструктури (система фінансового та інформаційного обслуговування та ін.); передача нових технологій з державного сектора у виробничу сферу; організація та підтримка кооперації на всіх стадіях інноваційних процесів тощо (Федулова, 2012).

Також, важливим методологічним питанням, що стосується визначення інноваційної діяльності, є визначення її цілей і завдань, необхідності детермінації її кордонів, а, відповідно, державної інноваційної політики, призначеної для її регулювання. Інноваційна діяльність – взаємопов'язана сукупність освітніх, наукових, технічних, організаційних робіт зі створення інновацій та діяльність, спрямована на використання результатів наукових досліджень та інноваційних розробок у інноваційних технологіях для виготовлення інноваційної продукції з подальшою її ефективною реалізацією

на внутрішньому та зовнішніх ринки.

Основним джерелом інноваційної діяльності є нові наукові, технологічні, організаційні та інші інноваційні ідеї, які втілюються в нові технологічні розробки, нові товари та послуги, орієнтовані на все зростаючі потреби. Тому інноваційна діяльність для держави має велику соціальну значимість як найважливіший засіб підвищення ефективності економічної діяльності, рівня та якості життя. Інноваційна діяльність передбачає безперервне оновлення знань, технічної та технологічної бази виробництва, освоєння та випуск нової конкурентоспроможної продукції, ефективне проникнення на світові ринки інноваційних товарів та послуг. Виходячи з її призначення інноваційну діяльність слід розглядати як процес, спрямований на створення, освоєння та використання інновацій, реалізований у межах інноваційного циклу. Одним із основних показників інноваційної діяльності є інноваційна активність, тобто інтенсивність провадження діяльності з розробки та залучення інновацій, нових технологій у кінцевий інноваційний продукт.

Ефективність державної інноваційної політики залежить від розвитку людського капіталу, тому всі зусилля держави, в рамках політики, що проводиться, повинні бути спрямовані на підвищення його освітнього рівня та креативність. Людський капітал є основним чинником генерації інновацій. На кожному етапі життєдіяльності людського суспільства на основі вдосконалення освіти та науки поступово накопичуються знання, формується шар високопрофесійної науково-технічної, управлінської та загалом інтелектуальної еліти, під керівництвом якої і відбувається черговий ривок у розвитку людства. Таким чином, особлива роль у генерації інновацій належить високоякісному та креативному людському капіталу, який є головним драйвером інноваційного розвитку економіки та суспільства.

Тому перехід на інноваційний шлях розвитку, як свідчить досвід провідних країн, має здійснюватися в єдиному руслі з масштабними державними інвестиціями в людський капітал.

Держава в рамках державної політики організовує модернізацію інноваційної інфраструктури, формує відповідне економічне середовище, сприятливе ринковим інноваційним трансакціям, що створює фінансовий потенціал довгострокових інвестицій в освіту та науку. іншими словами, ефективність переходу на інноваційний шлях розвитку залежить від рівня ефективності функціонування інноваційного механізму економічного розвитку, створеного державою в рамках державної інноваційної політики.

Так, наприклад, інноваційна модель Сінгапуру відрізняється збільшенням частки державних організацій, які тісно взаємодіють із великими компаніями, банками та іншими діловими структурами. У Швеції з ініціативи та за посередництва державних організацій утворена ефективна та злагоджена працююча модель «університети – бізнес».

Участь та ініціатива державного сектора виявилися вирішальними на початковому етапі інноваційного розвитку, але згодом були природним чином зведені до мінімуму для оптимізації балансу сил користь ділових та наукових організацій. У Фінляндії вирішальний вплив на інноваційну модель надають не лише державні, а й ділові організації, створюють різні форми приватно-державного партнерства та залучають науково-дослідні установи до інноваційних взаємодій. Але й тут все це відбувається при лідируючій ролі державних структур.

Висновки. Таким чином, головний висновок полягає в тому, що інноваційний розвиток можливий лише при визначальній ролі держави, правильно збудованій державній інноваційній політиці, але при цьому не менш важливою є активна взаємодія між владно-державними, науково-дослідними та діловими структурами, що також визначається державною інноваційною політикою.

Дана взаємодія для формування інноваційної економіки вимагає розвитку демократичних, конкурентних та переговорних практик. Це ще раз наголошує, що для успішності інноваційного розвитку недостатньо лише вкладення значних фінансових коштів у формування науково-дослідного та

інноваційного потенціалу (що важливо і необхідно), але ще необхідний і важливий розвиток конкуренції, політичного діалогу, наукової думки та підприємницької ініціативності.

Список бібліографічного опису

1. Геєць М.В. Економіка і суспільство: непізнані грані взаємовпливу (роздуми над прочитаним). Економіка України. 2012. № 3. С. 4-24.
2. Інноваційна модель розвитку економіки України в умовах глобалізації: монографія. О.І. Дацій, М.В. Гаман, Н.В. Дацій. Донецьк. 2010. 368 с.
3. Семиноженко В.П. Чи можливий в Україні інноваційний стрибок? «Дзеркало тижня. Україна». №17. 17 травня 2013. URL: <http://gazeta.dt.ua/science/chi-mozhlyviv-v-ukrayini-innovaciyniy-strybok-.html>.
4. Технологічний імператив стратегії соціально-економічного розвитку України: монографія. Л.І. Федулова, Ю.М. Бажал, В.Л. Осецький, О.Ф. Михайленко, С.В. Захарін, І.А. Шовкун, В.К. Хаустов, Г.О. Андрощук, Ю.А. Радченко, І.Г. Яненкова; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. - К., 2011. 655 с.
5. Федулова Л.І. Інноваційна політика: підруч. для студ. ВНЗ. Київ. нац. торг.-екон. ун-т. К.. 2012. 603 с.
6. Федулова Л.І. Концептуальна модель інноваційної стратегії України. Економіка і прогнозування. 2012. № 1. С. 87-100.

References

1. Geets M.V. Economy and society: unknown facets of mutual influence (reflections on the reading). Economy of Ukraine. 2012. №. 3. P. 4-24. [in Ukrainian]
2. An innovative model of the development of the economy of Ukraine in the conditions of globalization: a monograph. O. I. Datsii, M. V. Gaman, N. V. Datsii. Donetsk. 2010. 368 p. [in Ukrainian]
3. Seminozhenko V.P. Is an innovative leap possible in Ukraine? "Mirror of the week. Ukraine". № 17. May 17, 2013. URL: <http://gazeta.dt.ua/science/chi-mozhlyviv-v-ukrayini-innovaciyniy-strybok-.html>. [in Ukrainian]
4. Technological imperative of the strategy of socio-economic development of Ukraine: monograph. L. I. Fedulova, Yu. M. Bazhal, V. L. Osetskyi, O. F. Mykhaylenko, S. V. Zakharin, I. A. Shovkun, V. K. Haustov, G. O. Androschuk, Yu. A. Radchenko, I. G. Yanenkova; NAS of Ukraine, Institute of Economics and Forecasting. - K., 2011. 655 p. [in Ukrainian]
5. Fedulova L. I. Innovation policy: textbook. for students university Kyiv. national trade and economy Univ. K.. 2012. 603 p.[in Ukrainian]
6. Fedulova L. I. Conceptual model of innovative strategy of Ukraine. Economics and forecasting. 2012. № 1. P. 87-100.[in Ukrainian]

УДК 338.488

Матвійчук Л.Ю., д.е.н., професор

Луцький національний технічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1694-6178>

e-mail: kalishl.y@gmail.com

Matviichuk Liudmyla. Doctor of Economic Sciences, Professor

Lutsk National Technical University, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1694-6178>

e-mail: kalishl.y@gmail.com

Смочко Н.М., д.г.н., професор

Мукачівський державний університет

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2440-5737>

e-mail: natazak@ukr.net

Smochko Natalia. Doctor of Geographical Sciences, Professor

Mukachevo State University

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2440-5737>

e-mail: natazak@ukr.net

Ільїна О.В., к.г.н., доцент

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8965-0629>

e-mail: olga-v-ilyina@vnu.edu.ua

Ilyina Olga. PhD of geographical sciences, Associate Professor

Lesya Ukrainka Volyn National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8965-0629>

e-mail: olga-v-ilyina@vnu.edu.ua

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті проведено аналіз стану та перспектив розвитку індустрії гостинності регіонів України в сучасних умовах. Визначено основні фактори впливу на розвиток індустрії гостинності в регіонах країни, доведено що більшість факторів мають деструктивний вплив. Проведено аналіз стану індустрії гостинності в розрізі регіонів, за показниками обсягу туристичного збору. Визначено основні проблеми індустрії гостинності в регіонах України,

до яких віднесено удосконалення та відновлення інфраструктури, особливо в регіонах, які зазнали значного терористичного впливу з боку Росії.

Доведено, що перспективним напрямом розвитку індустрії гостинності в регіонах є формування комплексних регіональних туристичних продуктів та послуг. Визначено доцільність формування об'єднань суб'єктів туризму у вигляді туристичних кластерів, альянсів, спілок з метою розробки нових регіональних туристичних продуктів та послуг, а також просування їх за межами регіону, в тому числі на глобальний туристичний.

Ключові слова: індустрія гостинності, регіональні туристичні продукти та послуги, суб'єкти туризму.

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE HOSPITALITY INDUSTRY IN THE REGIONS OF UKRAINE IN THE CURRENT CONDITIONS

The article analyzes the state and prospects for the development of the hospitality industry in the regions of Ukraine in modern conditions. The main influencing factors on the development of the hospitality industry in the regions of the country were determined, and it was proved that most factors have a destructive effect. The political situation in the country contributed to the change in tourist flows. Today, outbound tourism in Ukraine is twice as large in terms of the flow of tourists as domestic tourism. During the pandemic, the situation changed somewhat in the direction of increasing domestic tourism, but since the beginning of the war, the number of people who left the country is quite significant. According to the Border Service, before the war, citizens of Moldova, Belarus, Poland, and Romania came to the regions of Ukraine.

An analysis of the state of the hospitality industry by region was carried out, based on indicators of the amount of the tourist tax, which according to Ukrainian legislation can reach from 0.5 to 5% of the tourist's expenses, depending on the region. In the regions of Ukraine, tourists pay a tourist tax in the amount determined by local self-government bodies. However, today there are no developed control mechanisms for this process, and the real indicators of the tourist tax are much higher than the official ones. Despite the losses suffered by the hospitality industry in the regions of Ukraine due to the war, for the first half of 2022 the amount of the tourist tax in general amounted to 89 million 420 thousand UAH, which is 28.8% more compared to the same period in 2021 (69 million 453 thousand UAH). The highest increase in tourist tax among the regions of Ukraine in the first six months of 2022 was observed in the Lviv region – 19 million 774 thousand UAH or 193% compared to the same period in 2021.

The main problems of the hospitality industry in the regions of Ukraine are identified, which includes the improvement and restoration of infrastructure, especially in the regions that have experienced significant terrorist influence from Russia. Quality is a defining indicator in the hospitality industry. Quality service depends on specialists and their competences. The conducted analysis of the level of provision of personnel potential of the hospitality industry in the regions of the

country proves the feasibility of increasing the level of foreign language proficiency of the personnel of the specified sector for the perspective development of inbound tourism. Also, promotion is important in the hospitality industry. In the global dimension of international exhibitions and forums, Ukraine looks quite modest. Today, there are about 3,000 thousand different corporations in the hospitality industry in the world, which have offices in almost all countries of the world.

It has been proven that the formation of comprehensive regional tourism products and services is a promising direction for the development of the hospitality industry in the regions. The expediency of forming associations of tourism subjects in the form of tourist clusters, alliances, and unions with the purpose of developing new regional tourist products and services, as well as promoting them outside the region, including on the global tourist market, has been determined.

Key words: hospitality industry, regional tourism products and services, tourism entities.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасний стан індустрії гостинності в регіонах України зумовлений значною кількістю деструктивних факторів, серед яких визначальними є безпекові (проведення військових дій через вторгнення Росії в Україну, поширення пандемії «COVID-19», збільшення кількості техногенних та природних небезпек). Питання аналізу перспектив розвитку індустрії гостинності та визначення алгоритму дій для швидкого відновлення досліджуваного сектору економіки в регіонах України має важливе значення та вимагає додаткової уваги у вигляді досліджень.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Серед наукових робіт, присвячених питанням стану та перспектив розвитку індустрії гостинності в регіонах України доцільно відмітити праці: Завідної Л.Д., Максимчук М.В., Моїсєєвої І.В., Чепурди Л.М. та ін., де описано стан та визначені напрями розвитку індустрії гостинності. Проте, сучасний стан індустрії гостинності регіонів України зазнає негативного впливу через військові дії Росії та інші деструктивні фактори, наукових праць, де запропоновані напрями розвитку індустрії гостинності на рівні регіону з врахуванням зазначених факторів впливу, сьогодні є недостатньо. Після подій 2014 року в Україні вчені стали звертати більше уваги на зв'язок військових дій та туризму.

Зокрема, Барвінок Н.В. у своїй праці розглянула питання розвитку воєнного туризму в Україні, Божко Л.Д. та Холодок В.Д. дослідили розвиток туризму під час війни через культурологічний аспект, Савченко А.І. визначив військово-політичні бар'єри розвитку міжнародного туризму. Проте, потребують додаткового дослідження питання перспективного розвитку індустрії гостинності України в сучасних умовах саме на рівні регіону.

Цілі статті. Метою дослідження є наукове обґрунтування можливих шляхів перспективного розвитку індустрії гостинності регіонів України в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Агресія Росії зумовила ряд нових викликів перед індустрією гостинності регіонів. Наразі, досліджувана галузь, в Україні переживає складні часи, проте розвивається всупереч усім перешкодам. Сьогодні, через агресію Росії, надходження від туризму до державного бюджету України зменшилися на 18% (Барвінок, 2022). Індустрія гостинності в Україні відіграє важливу роль, доказом цього є статистичні дані Національної туристичної організації України, які засвідчують що навіть в найскладніший 2020 рік поширення пандемії, туристичних послуг в Україні було продано майже на 255 млрд гривень, послугами туроператорів в регіонах скористалися 1,9 мільйонів туристів. За офіційною статистикою, в готелях регіонів країни в 2020 році було надано послуги з поселення 3 мільйонів 379 тисяч 500 осіб. Спостерігалось також збільшення доходу майже в три рази, туристичних підприємств за останні десять років. Проте кількісні показники суб'єктів господарювання в туризмі останнім часом значно зменшилися. Так, майже в кожному регіоні зменшилась кількість екскурсиводів та туроператорів.

Політична ситуація в країні сприяла зміні туристичних потоків. Сьогодні, виїзний туризм, в Україні в два рази більший за потоком туристів, ніж внутрішній (Носирев та ін., 2022). В часи пандемії ситуація дещо змінилась в напрямку посилення внутрішнього туризму, проте з початком війни кількість осіб, що виїхали з країни є доволі значною. За даними Прикордонної

служби, до війни в регіони України приїздили громадяни Молдови, Білорусі, Польщі, Румунії. Наприклад, в 2019 році в регіонах України побувало 13,7 млн. іноземних туристів, а в роки пандемії – 3,5 млн. осіб. Починаючи з 2014 року, туристи з Молдови є найчисельнішими туристами серед кількості іноземних туристів (Божко і Холодок, 2022).

Важливим показником, за яким можна аналізувати стан індустрії гостинності є туристичний збір, який згідно Українського законодавства може сягати від 0,5 до 5% витрат туриста, в залежності від регіону. В регіонах України туристи сплачують туристичний збір в розмірі, який визначили органи місцевого самоврядування. Проте, сьогодні не існує розроблених механізмів контролю за цим процесом та реальні показники туристичного збору є значно вищі офіційних (Вахович та ін., 2022). Динаміка обсягів туристичного збору в регіонах України протягом 2018-2021 років (рис. 1), засвідчує лідируючі позиції м. Київ, Одеської та Львівської областей. У 2022 році лідером за цим показником також є місто Київ, який збільшив свій бюджет більше ніж на 20 млн грн.

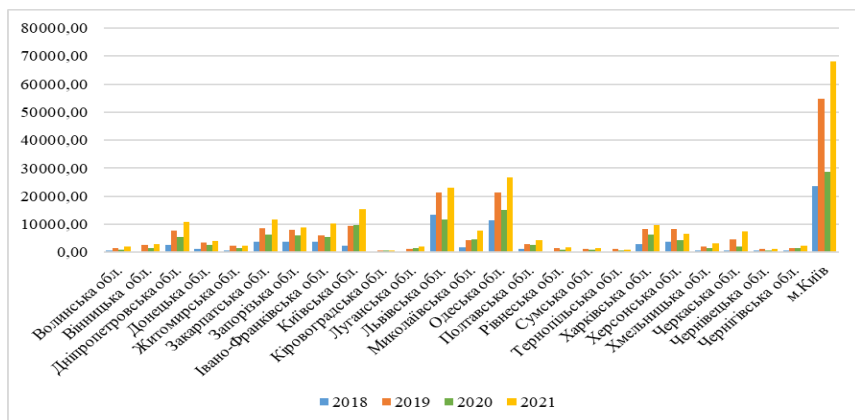

Рис. 1. Обсяги туристичного збору в регіонах України протягом 2018–2021 років.

Так, попри збитки, яких зазнала індустрія гостинності в регіонах України через війну, за першу половину 2022 року

сума туристичного збору загалом склала 89 млн 420 тис. грн, що більше на 28,8% в порівнянні з таким самим періодом 2021 року (69 млн 453 тис. грн). Найвищий приріст туристичного збору серед регіонів України у перші шість місяців 2022 року спостерігався у Львівській області – 19 млн 774 тис грн або 193% з аналогічним періодом у 2021 році. Друге місце в рейтингу регіонів займає Івано-Франківська область, де сума туристичного збору за шість місяців 2022 року становила 9 млн 47 тис. грн., що на 76,4% більше за аналогічний період 2021 року. Трійку регіонів лідерів замикає Закарпатська область – 8 млн 872 тис. грн туристичного збору, що на 144% більше ніж минулого року. Загалом, найбільший приріст за перше півріччя 2022 року спостерігається в регіонах західної України. Спостерігався приріст туристичного збору в Тернопільській області – 145%, Хмельницькій області – 116% та Чернівецькій області – 103%. Зазначені показники зумовлені міграцією населення України з східних регіонів де відбуваються активні воєнні дії в відносно безпечні регіони Західної України.

Варто також зазначити, що через війну надходження до держбюджету від досліджуваної індустрії скоротилися майже на 26% в першій половині 2022 року в порівнянні з таким періодом 2021 року.

На нашу думку, до основних проблем, які потрібно вирішити в регіонах України для розвитку індустрії гостинності України є удосконалення та відновлення інфраструктури, особливо в регіонах, які зазнали значного терористичного впливу з боку Росії. Доцільно збільшити та оновити рухомий склад залізниці України, відбудувати автомагістралі, розвинути авіацію, відродити в регіонах річковий транспорт тощо.

Крім того, доцільно збільшувати асортимент регіональних туристичних продуктів та формувати комплексні пропозиції для туристів в регіонах. Якість є визначальним показником в індустрії гостинності. Якісний сервіс залежить від фахівців та їх компетентностей (Матвійчук та ін., 2022). Проведений аналіз рівня забезпеченості кадровим потенціалом індустрії гостинності в регіонах країни, засвідчує доцільність підвищення рівень володіння іноземними мовами персоналу зазначеного

сектору, для перспективного розвитку в'їзного туризму. Також, в індустрії гостинності важливим є промоція. В глобальному вимірі міжнародних виставок і форумів, Україна виглядає доволі скромно. Сьогодні у світі нараховується близько 3000 тисяч різних корпорацій індустрії гостинності, що мають представництва майже у всіх країнах світу. Такі суб'єкти гостинності визначають місця проведення щорічних івентів гостинності, в яких Україна майже не бере участі. виправити цю ситуацію може процес об'єднання суб'єктів індустрії гостинності в регіонах у туристичні кластери, альянси, спілки, товариства тощо (Голод та ін., 2019). Такі об'єднання дозволять сформувати комплексну туристичну пропозицію та ефективно її просувати за межами регіону, в тому числі на глобальний ринок індустрії гостинності.

Висновки. Проведений аналіз стану та перспектив розвитку індустрії гостинності в регіонах України засвідчив вплив значної кількості деструктивних факторів – проведення військових дій через вторгнення Росії в Україну, поширення пандемії «COVID-19», збільшення кількості техногенних та природних небезпек тощо. Усе це призвело до значного зменшення надходження від досліджуваної галузі до державного бюджету України на 18%.

Значно зменшився показник в'їзного туризму. Так, в 2019 році в регіонах України побувало 13,7 млн. іноземних туристів, а в роки пандемії – 3,5 млн. осіб. Починаючи з 2014 року, туристи з Молдови є найчисельнішими туристами серед кількості іноземних туристів. Динаміка обсягів туристичного збору в регіонах України засвідчує позитивні тенденції. попри збитки, яких зазнала індустрія гостинності в регіонах України через війну, за першу половину 2022 року сума туристичного збору загалом склала 89 млн 420 тис. грн, що більше на 28,8% в порівнянні з таким самим періодом 2021 року.

Визначено, що основними проблемами, які потрібно вирішити в регіонах України для розвитку індустрії гостинності України є удосконалення та відновлення інфраструктури. Перспективним напрямом розвитку індустрії гостинності є збільшення асортименту регіональних туристичних продуктів та

формування комплексних пропозицій для туристів в регіонах, а також підвищення рівня компетентності персоналу індустрії гостинності. Доведено, що сформувати комплексну туристичну пропозицію та ефективно її просувати можна об'єднуючись у кластери, альянси тощо.

Список бібліографічного опису

1. Барвінок Н.В. (2022) Перспективи розвитку воєнного туризму на території України після закінчення російсько-української війни. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 18 (2), 206-217.
2. Носирєв О., Делілова Т. & Токар І. (2022). Розвиток туризму та індустрії гостинності в стратегії постконфліктного відновлення економіки України. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 1 (26), 55-68.
3. Божко Л.Д. & Холодок В.Д. (2022) Туризм: проблеми та перспективи розвитку під час війни. *Культура України*. (77), 57-64. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.077.07>
4. Вахович, І.М., Матвійчук, Л.Ю. & Смаль, Б.А. (2022). Розвиток індустрії гостинності в сучасних умовах: тенденції та заходи посилення конкурентних переваг. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*, 6 (41), 494-502.
5. Матвійчук Л.Ю., Чепурда Л.М. & Смаль Б.А. (2022). Концептуальні засади забезпечення конкурентоспроможності індустрії гостинності регіонів. Матвійчук Л.Ю., Барський Ю.М. & Лепкий М.І. (ред.) *Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі*. Видання СЬОМЕ. (с. 11-29) Луцьк: РВВ ЛНТУ.
6. Голод А.П., Іжевська О.П. & Коркуна О.І. (2019). Кластерна модель розвитку індустрії гостинності регіону. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 4 (21), 375-380.

References

1. Barvinok N. (2022) Perspektivyvy rozvytku voiennoho turyzmu na terytorii Ukrainy pislia zakinchennia rosiisko-ukrainskoi viiny. Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu. 18 (2), 206-217.
2. Nosyriev O., Delilova T. & Tokar I. (2022). Rozvytok turyzmu ta industrii hostynnosti v stratehii postkonfliktnoho vidnovlennia ekonomiky Ukrainy. Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava. 1 (26), 55-68.
3. Bozhko L. & Kholodok V. (2022) Turyzm: problemy ta perspektyvyvy rozvytku pid chas viiny. Kultura Ukrainy. (77), 57-64. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.077.07>.
4. Vakhovych, I., Matviichuk, L., & Smal, B. (2022). Rozvytok industrii hostynnosti v suchasnykh umovakh: tendentsii ta zakhody posylnennia konkurentnykh perevah. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky*, 6 (41), 494-502
5. Matviichuk L., Chepurda L. & Smal B. (2022). Kontseptualni zasady zabezpechennia konkurentospromozhnosti industrii hostynnosti rehioniv.

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВП ЛНТУ, 2022. 290 с.

Matviichuk L.Iu., Barskyi Yu.M. & Lepkyi M.I. (red.) *Perspektyvy rozvytku turyzmu v Ukraini ta sviti: upravlinnia, tekhnolohii, modeli*. Vydannia some. (s. 11-29) Lutsk: RVV LNTU.

6. Holod A., Izhevska O., Korkuna O. (2019). *Klasterna model rozvytku industrii hostynnosti rehionu*. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*. 4 (21), 375-380.

УДК 336:334.012.64

Мишко О.А., к.е.н, доцент

Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0002-2735-9377>

e-mail: o.myshko@lntu.edu.ua

Myshko Olga. Associate Professor at the Department of Business, Trade and Logistics

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0002-2735-9377>

e-mail: o.myshko@lntu.edu.ua

ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

В статті досліджено сучасний стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні. Розглянуті основні види суб'єктів підприємництва та виділені їх характерні особливості. Виявлено основні проблеми, що стримують розвиток підприємництва в Україні, а саме: недосконалість законодавчого забезпечення, корупція, податкове навантаження, дефіцит фінансових ресурсів, низька купівельна спроможність покупців та ін.

Визначено, що для забезпечення розвитку підприємництва в країні необхідно впроваджувати ефективні фінансові інструменти на всіх рівнях господарювання. Розглянуто механізм застосування прямих та непрямих заходів державної підтримки підприємництва. Окреслено потребу вдосконалення нормативно-правової бази з метою забезпечення стійкості суб'єктів підприємництва до кризових явищ в сучасній економіці.

Ключові слова: підприємництво, бізнес, суб'єкт підприємництва, фінансові інструменти, фінансове забезпечення, фінансова політика.

FINANCIAL TOOLS FOR PROMOTING BUSINESS DEVELOPMENT IN UKRAINE

The article examines the current state and prospects for the development of entrepreneurship in Ukraine. The main types of business entities are considered depending on the book value of assets, net income from product sales and the average number of employees, and the characteristic features of large, medium, small and micro business entities are highlighted. The main problems restraining the development of entrepreneurship in Ukraine have been identified, namely: imperfect legislative support, a high level of corruption, a large tax burden, a significant deficit of financial resources and a lack of own working capital, difficulty in obtaining

financial and credit assistance, low purchasing power of buyers, lack of skilled workforce, etc.

It was found that the vast majority of business entities in Ukraine are natural persons-entrepreneurs, of which 99% belong to micro-enterprise entities. It was determined that for the effective development of entrepreneurship, it is necessary to carry out rational market and state regulation of their activity. At the same time, support for the activities of business entities should be based on the application of financial instruments, levers and incentives, taking into account regulatory support. Financial support of small and medium-sized enterprises by the state can be carried out in the form of direct financial support by providing credits and loans for opening one's own business with guarantees of their return; provision of subventions and grants for the creation of priority types of activities; partial compensation of interest on loans provided for the implementation of investment projects and partial compensation of leasing payments; formation of an effective financial.

The creation of state, regional and local funds and specialized financial institutions for the purpose of attracting and effectively using financial resources should also be included in the financial instruments at the state level. Special attention needs to be paid to the improvement of the regulatory and legal framework in order to ensure the resilience of business entities to crisis phenomena in the modern economic environment.

Key words: entrepreneurship, business, business entity, financial instruments, financial support, financial policy.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Підприємництво є невід'ємною частиною суспільного розвитку та відіграє важливу роль в зміцненні конкурентоспроможності ринкової економіки. Як свідчить міжнародний досвід, ефективний розвиток підприємництва стимулює стабільне зростання економіки, забезпечує наповнення ринку необхідними товарами та послугами, сприяє впровадженню науково-технічних досягнень та виступає джерелом стабільності суспільства та забезпечення зайнятості в країні, що впливає на підвищення рівня добробуту населення.

Проте, складні та мінливі сучасні умови господарювання, яким притаманні корупція, бюрократизм, надмірний контроль з боку державних органів, низький рівень інвестиційної привабливості економіки, не сприяють розвитку підприємництва. Надзвичайно важливим завданням є створення сприятливого інвестиційного клімату та належного фінансового забезпечення підприємництва на всіх рівнях. Тому особливої

актуальності потребує дослідження проблем сучасного підприємництва в Україні та виявлення фінансових інструментів та важелів стимулювання його розвитку.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання, пов'язані зі становленням підприємництва, визначення його ролі в національній економіці країни та проблем розвитку є об'єктом дослідження багатьох вчених, зокрема варто виділити праці О. Барановського, К. Ващенко, Л. Воротиної, О. Кашуби, А. Краєвської, А. Крисак, О. Кужель, Л. Мельника та ін. Висвітленням фінансових аспектів функціонування суб'єктів підприємництва займаються такі вчені як Л. Боцьора, Л. Буряк, З. Варналій, О. Квасовський, М. Крупка, С. Реверчук, Е. Савицький та ін. Однак, питання застосування ефективних фінансових інструментів та важелів на всіх рівнях господарювання для стимулювання розвитку підприємництва в країні потребують подальшого дослідження.

Цілі статті. Метою статті є дослідження сучасного стану підприємництва із висвітленням основних проблем та здійснення пошуку шляхів підвищення ефективності застосування фінансових інструментів для стимулювання розвитку підприємництва в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В ринкових умовах господарювання підприємство виступає драйвером соціально-економічного розвитку країни, створює ефективне конкурентне середовище, сприяє раціональному використанню матеріальних, фінансових та інвестиційних ресурсів та слугує одним з основних важелів для здійснення структурних змін в системі господарювання.

«Суб'єктами підприємництва є фізичні та юридичні особи, які залежно від балансової вартості активів, чистого доходу від реалізації продукції та середньої кількості працівників поділяються на суб'єктів мікропідприємства, суб'єктів малого, середнього і великого підприємства» [1].

Усі суб'єкти підприємництва мають певні характерні особливості функціонування і розвитку. Це пов'язано не лише із процесом проведення процедури реєстрації, вмінням вести

власний бізнес, але і здатністю швидко адаптуватись до змін зовнішнього середовища, ступенем впровадження сучасних інновацій, обсягом залучених інвестиційних ресурсів та ін. Зокрема, суб'єкти малого підприємництва є більш гнучкими та динамічними, у порівнянні з суб'єктами середнього та великого підприємництва, також для них притаманна висока швидкість обігу ресурсів, а для відкриття бізнесу потрібний невеликий стартовий капітал. Для суб'єктів середнього підприємництва є характерним вищий ступінь інноваційності у порівнянні з малим бізнесом та більша можливість для залучення прямих та непрямих інвестицій у власну діяльність. Вплив суб'єктів великого бізнесу на економіку країни є суттєвий, оскільки саме від здатності великого бізнесу підвищувати якість власної продукції, здійснювати модернізацію та розширення промислового виробництва, запроваджувати сучасні інноваційні розробки у виробничий процес, відкривати нові ніші на міжнародному ринку залежить і конкурентоспроможність економіки в цілому. Кількість суб'єктів великого, середнього, малого і мікропідприємництва подана в таблиці 1.

Домінуючу позицію в економіці України займають суб'єкти малого підприємництва, кількість яких становить близько 99% від загальної кількості суб'єктів господарювання. Це свідчить про особливо роль, яку відіграє малий бізнес в національній економіці країни.

Досвід країн з розвинутою ринковою економікою засвідчує факт, що саме підприємство є основною та необхідною умовою для досягнення економічного зростання.

Тому для ефективного функціонування та збалансованого розвитку підприємництва на державному рівні необхідно створити належні умови для партнерських відносин між всіма суб'єктами підприємницької діяльності, а також «забезпечити макроекономічну стабільність в країні, конкурентне середовище, розвинену інфраструктуру, політичну стабільність, ефективність державного регулювання тощо» [3, с.31].

Таблиця 1

Кількість суб'єктів великого, середнього, малого та мікро-підприємництва [2]

Суб'єкти підприємництва	2016	2017	2018	2019	2020
Юридичні особи:					
суб'єкти великого підприємництва, од	383	399	446	518	512
суб'єкти середнього підприємництва, од	14832	14937	16057	17751	17602
суб'єкти малого підприємництва (з врахув. мікропідприємств), од	291154	322920	339375	362328	355708
суб'єкти мікро підприємництва, од	247695	278102	292772	313380	307871
Фізичні особи-підприємці:					
суб'єкти середнього підприємництва, од	281	317	419	378	344
суб'єкти малого підприємництва (з врахув. мікропідприємств), од	1558880	1466486	148329	1560650	1599411
суб'єкти мікро підприємництва, од	1553041	1458980	1471965	1550633	1591031

Основними проблемами, що перешкоджають розвитку підприємництва в Україні є [3], [4]:

- недосконалість законодавчого забезпечення;
- високий рівень корупції;
- надмірні адміністративні бар'єри;
- низька купівельна спроможність споживачів;
- складність в отриманні фінансово-кредитної допомоги;
- брак фінансових ресурсів, зокрема нестача власних обігових коштів;
- дефіцит інвестиційних ресурсів;
- високі податки та складність адміністрування податків;
- брак кваліфікованої робочої сили.

Для ефективного розвитку підприємництва необхідно здійснювати раціональне ринкове та держане регулювання їх діяльності. При цьому, підтримка діяльності суб'єктів підприємництва повинна ґрунтуватись на застосуванні фінансових інструментів, важелів та стимулів з врахуванням нормативного забезпечення.

Фінансова підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва державою може здійснюватись у вигляді прямого фінансового забезпечення шляхом надання кредитів та позик для відкриття власної справи із забезпеченням гарантій їх повернення; надання субвенцій та грантів для створення пріоритетних видів діяльності; часткової компенсації відсотків за кредитами, які надаються під реалізацію інвестиційних проектів та часткової компенсації лізингових платежів; формування дієвої фінансово-кредитної політики держави [5].

До фінансових інструментів на державному рівні варто також віднести і створення державних, регіональних та місцевих фондів та спеціалізованих фінансових установ з метою залучення та ефективного використання фінансових ресурсів при підтримці та активній участі міжнародних, іноземних та українських фінансових організацій для стимулювання розвитку підприємництва в країні.

Запропоновані заходи суттєво не впливають на формування в суб'єктів підприємництва значних фінансових можливостей. Тому варто розширити доступ суб'єктів підприємництва до отримання фінансових ресурсів, сприяти підвищенню рівня інвестиційної активності малого та середнього бізнесу, використовувати непрямі заходи державної фінансової підтримки підприємництва, зокрема спростити податкове адміністрування. З метою розширення доступу до фінансування важливими є наступні податкові та кредитні інструменти:

– «розширення переліку кредитних послуг комерційними банками: впровадження гарантованих схем кредитування та отримання депозитів, надання послуг із лізингу та факторингу, використання альтернативних джерел;

– заохочення банківських установ до розроблення цільових довгострокових програм кредитування з низьким рівнем відсоткової ставки за кредитами тощо» [6, с.12].

Разом з цими заходами, на місцевому рівні необхідно здійснювати розробку програм фінансової підтримки суб'єктів підприємництва, яка включає часткове відшкодування кредиту, отриманого бізнесом для реалізації інвестиційних та інноваційних проектів, створення нових робочих місць, розвиток ринкової інфраструктури за рахунок використання коштів місцевих бюджетів.

Висновки. Для забезпечення розвитку підприємництва в Україні необхідно впроваджувати ефективні фінансові інструменти на всіх рівнях господарювання, створювати належні умови для залучення коштів міжнародних фінансових організацій для фінансування проектів. Окремої уваги потребує вдосконалення нормативно-правової бази, яка регулює діяльність суб'єктів підприємництва з метою забезпечення стійкості бізнесу до кризових явищ в сучасному економічному середовищі.

Список бібліографічного опису

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.11.2018 № 996-XIV.

2. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва, 2020 : статистичний збірник. Державна служба статистики України. Київ, 2021. 131 с.

3. Краєвська А.С., Пілявоз Т.М., Шварц І.В. Сучасний стан та перспективи стратегічного розвитку підприємництва в Україні. *Економічний простір*. 2021. № 174. С. 28-34. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/35286?show=full>

4. Боцьора Л.О. Поняття та структура фінансового механізму розвитку малого підприємництва. *Формування ринкової економіки в Україні* : зб. наук. праць. Львів ЛНУ імені Івана Франка, 2014. Випуск 31. Ч. 1. С. 82-86.

5. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618>

6. Таукешева Т.Д., Даудова Г.В., Прасол В.М. Механізми стимулювання розвитку підприємницької діяльності. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського*. Серія: економіка і управління. Том 31 (70), №4. 2020. Частина 2. С. 8-14.

References

1. Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 16.11.2018 №996-XIV.
2. State statistics service of Ukraine (2021), Dialnist subiektiv velykoho, serednoho, malogo ta mikropidpriemnytstva, 2020. Statystychnyi zbirnyk [Statistics Ukraine]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Kyiv, 131 (in Ukrainian)
3. Kravevs'ka A. S., Pilyavoz T.M., Shvarts I.V. (2021) Suchasnyy stan ta perspektyvy stratehichnoho rozvytku pidpriyemnytstva v Ukraini. *Ekonomichnyy prostir*, 174. 28-34. (in Ukrainian).
4. Bots'ora L.O. (2014). Ponyattya ta struktura finansovoho mekhanizmu rozvytku maloho pidpriyemnytstva. *Formuvannya rynkovoyi ekonomiky v Ukraini*. L'viv, Vol. 31 (1), 82-86 (in Ukrainian)
5. Pro rozvytok ta derzhavnu pidtrymku maloho i seredn'oho pidpriyemnytstva v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 22.03.2012. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618>
6. Taukesheva T.D., Daudova H.V., Prasol V.M. (2020). Mekhanizmy stymuluvannya rozvytku pidpriyemnyts'koyi diyal'nosti. *Vcheni zapysky T_NU im. V.I. Vernads'koho*. Vol. 31(70), 4, 8-14. (in Ukrainian)

UDC 336.64

Nikolaieva A., PhD in Economics, Associate Professor

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0003-3531-2023>

e-mail: a.nikolaeva@lutsk-ntu.com.ua

Анжела Ніколаєва, кандидат економічних наук, доцент

Луцький національний технічний університет, Україна

<https://orcid.org/0000-0003-3531-2023>

e-mail: a.nikolaeva@lutsk-ntu.com.ua

Pyrih S., PhD in Economics, Associate Professor

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0002-1205-9814>

e-mail: s.pyrih@lutsk-ntu.com.ua

Світлана Пиріг, кандидат економічних наук, доцент

Луцький національний технічний університет, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-1205-9814>

e-mail: s.pyrih@lutsk-ntu.com.ua

FEATURES OF ASSESSING THE CREDIT CAPACITY OF BUILDING COMPLEX ENTERPRISES

The article defines the risks of crediting the construction complex and further developed the methodology for assessing the creditworthiness of construction enterprises, taking into account the specifics of construction projects. The main purpose of the study is to identify the peculiarities of lending in the construction industry and to detail the available creditworthiness assessment methods, taking into account the specifics of the functioning of the construction organization and the characteristics of construction projects.

The systematization of literary sources and approaches to solving this problem showed that in the works of domestic and foreign scientists, many methodological approaches to assessing the creditworthiness of enterprises have been developed, in banking practice, a methodology for assessing the creditworthiness of the borrower has been developed, which takes into account the type of economic activity and the size of the enterprise. However, the existing methods of assessing the creditworthiness of the enterprise, which include a system of generalized indicators of the financial condition, need to be detailed taking into account the specifics of the functioning of the construction organization and the characteristics of construction projects.

The urgency of solving this scientific problem lies in the fact that in the conditions of modern challenges of an unstable economy, the problem of assessing

and managing the creditworthiness of construction enterprises remains a priority both for creditor banks and for the developers themselves. The study of the problem was carried out in the following logical sequence: first, the financial indicators of the enterprises of the construction complex in Ukraine were analyzed; the specific features of construction production were identified and the corresponding risks of lending to this sector of the economy were outlined; modern methods of assessing the creditworthiness of economic entities, which form quantitative and qualitative approaches to assessing the creditworthiness of the enterprise, are given; their advantages are determined; a system of indicators for assessing the creditworthiness of builders is proposed, which includes five blocks of indicators: an assessment of the current financial condition of the builder, an expert assessment of the construction project, an assessment of the business reputation of the construction company, an analysis of the adequacy of the provision, a description of the construction industry in the region.

The methodological tools of the research were: systematic approach, methods of analysis and synthesis, logical generalization, comparison, etc. Enterprises of the construction complex of Ukraine were chosen as the object of the study, and the indicators of their creditworthiness were the subject.

The results of the study can be used when assessing the creditworthiness of developers by their management and banks. The application of the proposed approach will increase the efficiency of crediting decisions, reduce banking risks and contribute to the effective development of the construction industry.

Key words: construction companies; credit risks; construction projects; solvency; expert evaluation.

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ БУДІВЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ

У публікації проаналізовано стан розвитку будівельних підприємств в Україні. Визначено специфічні особливості будівельного виробництва та відповідні ризики кредитування будівельного сектору. Запропоновано систему показників оцінки кредитоспроможності забудовників з урахуванням специфіки будівельних організацій та характеристики будівельних проектів.

Ключові слова: будівельні підприємства; кредитні ризики; будівельні проекти; кредитоспроможність; експертна оцінка.

Statement of the problem in a general form and its connection with important scientific and practical tasks. At various stages of the production process or development planning, construction enterprises are faced with the problem of lack of own funds and the need to attract external financial resources. The simplest and most logical way to solve such a problem is to obtain a bank loan. However, in practice, not all enterprises of the

construction complex actively receive loans from banks. On the one hand, too high interest rates on loans continue to scare away potential borrowers, on the other hand, the financial condition of the enterprise itself does not always meet the creditworthiness criteria set by creditor banks for their clients. Therefore, in today's realities, the problem of assessing and managing the creditworthiness of construction enterprises remains relevant both for creditor banks and for developers themselves.

Analysis of the latest studies, in which the solution to the problem was initiated. The issues of analysis, evaluation and improvement of the efficiency of credit management of the enterprise have always been in the field of attention of scientists and expert practitioners in the field of financial analysis, financial management and credit activities of banks. Made a significant contribution to the development of this problem E. Altman, E. Brihkhem, M. Bilyk, V. Vyhovskyi, V. Vovk ta O. Khmelenko, O. Holovko, M. Demianenko, O. Hudz, P. Stetsiuk, M. Kuzheliev, K. Kovalova, O. Nepochatenko, Yu. Tiutiunnyk, V. Roleders, S. Ross, P. Rouz and others. In banking practice, a methodology for assessing the borrower's creditworthiness has been developed, which takes into account the type of economic activity and the size of the enterprise. At the same time, in the conditions of the challenges of the modern unstable economy, there is a need to detail the developed methods, taking into account the specifics of the functioning of the construction organization and the characteristics of construction projects.

Whole articles. The purpose of a scientific publication there is a study of the peculiarities of crediting in the construction industry and the detailing of existing creditworthiness assessment methods, taking into account the specifics of the functioning of the construction organization and the characteristics of construction projects.

Presentation of the main material of the study with a full justification of the obtained scientific results. The construction complex is one of the important spheres of the national economy, which makes it possible to bring the country out of crisis in times of economic crisis, thanks to the fact that the development of

construction gives impetus to the development of many related industries. As research into the state of development of enterprises of the construction complex in Ukraine shows, despite the difficult economic and financial conditions and quarantine restrictions of activity associated with the Covid-19 pandemic in 2020-2021, until the beginning of a full-scale war in Ukraine the construction industry continued to increase the volume of construction residential and non-residential buildings and engineering structures. Thus, the number of enterprises involved in the construction sector has been growing annually since 2016, in particular from 50,208 units. to 56926 units in 2020, i.e. for 6718 enterprises in five years. At the end of 2021, as a result of the curtailment of activities due to the Covid-19 pandemic, the number of active construction firms decreased by almost 300 units to 56,627. At the same time, the volume of implemented construction works at the end of 2021 increased significantly (almost 3 times) compared to the end of 2016, which was caused both by an increase in the volume of completed construction and assembly works, and by an increase in prices for construction works, especially for engineering structures (*State Statistics Service of Ukraine, 2021*).

At the same time, the financial condition of most construction companies is not stable. As the analysis showed, the activity of a significant part of construction enterprises has remained mostly unprofitable for a long time. The share of unprofitable construction enterprises as of September 2021 was 24.7% (*State Statistics Service of Ukraine, 2021*). The financial capital of construction firms is dominated by loan capital. In general, construction organizations in Ukraine are characterized by unsatisfactory solvency and financial stability, which negatively affects their creditworthiness (Table 1).

In order to effectively manage its creditworthiness, a construction company must clearly understand which groups of indicators should be evaluated when making decisions by creditors regarding the granting of a loan. It should be taken into account that lending to the construction industry is more risky for banks, compared to other types of economic activity, which is due to the specifics of construction production.

Table 1

Dynamics of individual indicators of the financial condition of construction enterprises of Ukraine*

Indicators	2016	2017	2018	2019	2020
Current liquidity ratio (coverage ratio)	0.940	0.890	0.913	0.892	0.865
The ratio of short-term receivables and payables	1.455	1.430	1.399	1.434	1.191
Coefficient of financial independence from creditors	-0.045	-0.054	-0.015	0.023	0.03
Profitability (loss) of operating activities, %	-0.4	1.6	3	4.6	1.3

* Compiled by the authors based on official statistics (*State Statistics Service of Ukraine, 2021*).

In particular, construction production is characterized by: a long production cycle and high cost of construction objects and, accordingly, the need to attract a significant amount of funds for a long time; an insignificant share of the construction company's own funds, which negatively affects its financial stability and increases its dependence on creditors; dependence on funding from customers and, accordingly, the existence of risks of reduction/loss of solvency by customers, and a number of other risks that increase the demands of creditors on the activities of the construction company-borrower (Table 2).

Analysis of statistical data on lending to various sectors of the economy also testifies to the lack of activity in lending to the construction sector. According to NBU statistics, at the end of 2021 construction lending accounted for only 3% of all loans granted. For comparison, the share of lending to wholesale, retail trade and repair of motor vehicles and motorcycles was 38.9%; agriculture, forestry and fisheries – 11%; transport, warehousing, postal and courier activities – 4.3%, real estate transactions – 6.7%, etc. (*Statistics of the financial sector, NBU, 2021*).

Table 2

Specifics and risks of lending to construction enterprises*

Specific features of construction production	Risks of lending
1. Long duration of the production cycle.	The need to attract long-term loan capital, the need for long-term loans.
2. High cost of construction objects.	The need for significant amounts of credit.
3. A small share of own funds.	Low level of financial independence and sustainability of the construction company, increased dependence on creditors.
4. Dependence on funding from customers.	Risks of decrease/loss of solvency on the part of customers.
5. Significant administrative obstacles and the presence of a corruption component in the construction market.	Risks of delaying the start of construction or commissioning of ready-made residential objects and completion of all settlements with customers.

* Compiled by the authors

The modern practice of interaction between lenders and borrowers has developed various methods of assessing the latter's creditworthiness. The developed methods of assessing the creditworthiness of the enterprise can be conditionally divided into two approaches: quantitative and qualitative (or complex). It is important for the lender to quantify the creditworthiness of the borrower. The quantitative approach is based on statistical methods of assessment, methods of financial coefficients that reflect the results of the financial and economic activity of the enterprise. The analysis of quantitative indicators of the company's activity can be carried out using the method of coefficients, point-rating methodology, cash flow analysis, predictive models of bankruptcy built on the methods of multifactor (multiple) discriminant analysis (MDA), etc. (*Tiutiunnyk et al., 2017; Holovko et al., 2020;*

Nepochatenko & Melnychuk, 2013; NBU Regulation No. 351, 2016; Andrushkiv, 2008; Kuzheliev & Kovalova, 2019; Demianenko, 2008 et al.). The advantage of these methods is ease of use, no need for special information support, convenience of ranking enterprises by results, etc.

A qualitative approach to assessing the creditworthiness of an enterprise involves, first of all, an assessment of the quality of management and an assessment of the enterprise's market environment. Many domestic banks rely on world experience to assess the creditworthiness of potential borrowers and use the CAMPARI methodology, the basis of which is: "C – *character* – customer characteristics, personal qualities; A – *ability* – ability of business to cover costs; M – *means* – margin (yield); P – *purpose* – the purpose for which funds will be spent; A – *amount* – loan size; R – *repayment* – amount of cash flows for the lending object; And – *interest and insurance* – insurance of the risk of loan default" (*Nepochatenko & Melnychuk, 2013, p. 308; Andrushkiv, 2008, p. 97*).

In the foreign practice of banks, similar methods of comprehensive assessment of the borrower's creditworthiness are also actively used, such as: "PARTS", "PERSER" (England), "MEMO RISK", System "4FC", Rule "5C" of bad loans, Rule "6C" (*Kuzheliev & Kovalova, 2019, p. 57*).

In order to assess the creditworthiness of a construction company, it is not enough to assess the financial condition, it is necessary to analyze the construction project by quantitative and qualitative indicators. Therefore, in our opinion, the existing methods of assessing the creditworthiness of the enterprise, which include a system of generalized indicators of the financial condition, need to be detailed taking into account the specifics of the functioning of the construction organization and the characteristics of construction projects.

Therefore, the methodology for assessing the creditworthiness of a construction enterprise should include the following five blocks of indicators:

Block 1 – Assessment of the borrower's current financial condition. This includes the analysis of the capital structure; liquidity

and solvency; predictive analysis of loss or recovery of solvency; analysis of indicators of profitability and business activity; analysis of current payables and point-rating assessment of the construction organization's creditworthiness based on the obtained financial ratios.

Block 2 – Expert assessment of the construction project. For a comprehensive assessment of the developer's creditworthiness, it will be necessary to carry out a technical and economic substantiation of the project (including the determination of the net present value of the project, the internal rate of return, the payback period); environmental safety analysis of the project; analysis of the price class of the construction object, taking into account the regional purchasing power and commercial attractiveness; analysis of the need for venture financing; analysis of project risks (increase in the cost of the project, violation of deadlines, uncertainty associated with adverse situations, etc.).

Block 3 – Evaluation of the business reputation of the construction company. Should include an analysis of the probability of bankruptcy; analysis of construction volumes in dynamics over a number of years, including quality assessment of previously put into operation real estate objects of this construction company; analysis of the borrower's credit history.

Block 4 – Analysis of the adequacy of credit security. It involves studying and analyzing the availability of sureties and guarantees; pledges of a package of shares/shares in the authorized capital; analysis of indicators for the requested loan (coefficient of securing the loan with collateral, the share of own funds in financing the project, the ratio of the loan to the cost of the project).

Block 5 – Characteristics of the construction industry in the region. When making a decision on granting a loan, it is necessary to analyze successful industry experience; positive dynamics of industry development; the sales market, which includes the study of the housing market situation, its growth prospects and the level of competition of the main regional construction companies.

The given list of indicators is not exhaustive, it can be expanded at the creditor's discretion, taking into account the specifics of the construction object being built.

Conclusions. Thus, this method of assessing the creditworthiness of the borrower – a construction company – in terms of project financing for the purpose of building residential premises will clearly reveal to banks an idea of the borrower's creditworthiness, and for the construction company itself, its potential opportunities for obtaining the required amount of credit for production needs. In our opinion, the application of the proposed approach will increase the efficiency of credit decision-making, reduce banking risks and contribute to the effective development of the construction industry.

References

1. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed: 7 November 2022) [in Ukrainian].
2. Diialnist subiektiv hospodariuvannia 2020: statystychnyi zbirnyk [Activity of business entities 2020: statistical collection] / Za red. M. Kuznietsovoi. K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2021. 151 s. [in Ukrainian].
3. Ofitsiyni sait Natsionalnoho banku Ukrainy. Statystyka finansovoho sektoru [Official website of the National Bank of Ukraine. Statistics of the financial sector]. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial/data-sector-financial#1ms> (accessed: 7 November 2022) [in Ukrainian].
4. Tiutiunyk Yu.M., Dorohan-Pysarenko L.O., Tiutiunyk S.V. Poslidovnist otsinky finansovoho stanu borzhnykiv – yurydychnykh osib [The sequence of assessment of the financial condition of debtors – legal entities]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*. 2017. Vyp. 8. S. 695-699 [in Ukrainian].
5. Holovko O.H., Hubariev O.O., Ponomarova A.Iu. Udoshkonalennia upravlinnia kredytopromozhnistiu pidpriemstv [Improvement of credit management of enterprises]. *Elektronne naukove fakhove vydannia z ekonomichnykh nauk «Modern Economics» – Modern Economics, an electronic scientific publication on economic sciences*. 2020. № 2. S. 52-58. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/21-2020/golovko.pdf> (accessed: 8 November 2022) [in Ukrainian].
6. Nepochatenko O.O, Melnychuk N.Iu. Finansy pidpriemstv [tekst] : pidruchnyk [Enterprise finance [text] : textbook]. K. : «Tsentri uchbovoi literatury», 2013. 504 s. [in Ukrainian].
7. Polozhennia pro vyznachennia bankamy Ukrainy rozmiru kredytnoho ryzyku za aktyvnymy bankivskymy operatsiyamy [Provisions on the determination by banks of Ukraine of the amount of credit risk for active banking operations]: zatverdzheno Postanovoiu Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 30 chervnia 2016 r. № 351. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16#n33> (accessed: 8 November 2022) [in Ukrainian].

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВІП ЛНТУ, 2022. 290 с.

8. Andrushkiv T. Problemy otsinky kredytopromozhnosti pozychalnykiv v upravlinni kredytnym ryzykom banku [Problems of assessing the creditworthiness of borrowers in the management of bank credit risk]. *Svit finansiv – The world of finance*. 2008. №. 2(15). S. 113-118. [in Ukrainian].

9. Kuzheliev M.O., Kovalova K.V. Teoretychni aspekty upravlinnia kredytopromozhnosti pidpriemstva [Theoretical aspects of credit management of the enterprise]. *Ekonomichna nauka – Economics*. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2019/12.pdf (accessed: 9 November 2022) [in Ukrainian].

10. Demianenko M.Ia., Hudz O.Ie., Stetsiuk P.A. Otsinka kredytopromozhnosti ahroformuvan (teoriia ta praktyka) [Assessment of creditworthiness of agricultural formations (theory and practice)]: monohrafiia. K.: NNTs IAE, 2008. 302 s. [in Ukrainian].

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВП ЛНТУ, 2022. 290 с.

УДК 658.7

Оксенюк К.І., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3366-6143>

e-mail: k.oksenyuk@lntu.edu.ua

Oksenyuk Katerina,

Ph.D. in Economics, associate professor

Lutsk National Technical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3366-6143>

e-mail: k.oksenyuk@lntu.edu.ua

КРОС-ДОКІНГ ЯК МЕТОД ПІДВИЩЕННЯ ЛАНЦЮГА ПОСТАВОК

Стаття присвячена дослідженню крос-докінгу як методу підвищення ланцюга поставок. Встановлено особливості послуги крос-докінг. Виділено види крос-докінгу: одноетапний та двоетапний. Сформовано переваги та недоліки використання методу крос-докінг. Обґрунтовано перелік товарів, для яких доцільним і раціональним є впровадження технології крос-докінг.

Ключові слова: крос-докінг, ланцюг поставок, перевезення, провайдер, складське зберігання.

CROSS-DOCKING AS A METHOD OF INCRTRASING THE SUPPLY CHAIN

The article is devoted to the study of cross-docking as a method of improving the supply chain. It is proved that cross-docking is a method of shipping and moving cargo on the principle of delivering goods to the customer without using storage in a warehouse, directly and without long stops. Cross-docking allows you to avoid significant storage costs for products, track efficiency at any of the links in the supply chain, simplifying all logistics of the enterprise. This method can be called ideal for entrepreneurs who buy goods in bulk in large quantities and who need to deliver to customers in a limited time.

The main types of cross-docking are highlighted: one-stage, two-stage. One-step cross-docking assumes that products arrive in the form of a formed pallet. In two-stage cross-docking, the goods that arrived at the warehouse from the company will be re-formed. Both types of cross-docking exclude long-term and short-term storage of goods in the warehouse.

The list of products for which the introduction of cross-docking technology is appropriate and rational is justified. The advantages and disadvantages of using the cross-docking method are formed. Advantages of the cross-docking complex:

refusal to use large storage areas; all business processes can be combined into one chain; saving the customer's money; speeding up the shipment process; increasing the company's turnover; ensuring the quality of goods; getting ahead of competitors. Cross-docking is an ideal delivery method for importing companies to Ukraine, Europe and the CIS; wholesale companies that need to quickly receive goods for their subsequent sale through several retail outlets; companies that buy and sell goods from/to countries where sea transportation is required.

Key words: cross-docking, supply chain, transportation, provider, warehouse storage.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Ринок логістичних послуг стрімко розвивається, удосконалюється та потребує модернізації ланцюга поставок. Ефективний метод підвищення ланцюга поставок – крос-докінг. Застосування крос-докінгу полягає у прийомі та відвантаженні товарів через склад напряму. Крос-докінг використовують підприємства, які постачають товари оптом чи великими партіями на постійній основі. Дана послуга знижує витрати на складське зберігання та сприяє здешевленню поставок. Якщо товар і потрапляє на склад, то лише для сортування, довготривале зберігання не передбачається.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Теоретичні аспекти дослідження крос-докінгу знайшли своє відображення в роботах вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких Бауерсокса Д., Гірна О.Б., Глинський Н.Ю., Гужевська Л.А., Крикавський Є.К., Кристофера М., Куницька О.М., Кунда Н.Т., Лайсонс К., Уотерса Д. та інші. Однак, багато питань, пов'язаних із досліджуваною проблематикою, залишаються невирішеними, що зумовлює необхідність подальших поглиблених досліджень.

Метою статті є дослідження особливостей крос-докінгу як методу підвищення ланцюга поставок.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В етимологічному значенні поняття крос-докінг походить від англійських слів: «cross» (перетинати, перехрещувати); «dock» (док, причал, вантажна платформа), «docking» (стикування, з'єднання). Крос-докінг – технологія, процес приймання та

відвантаження товарів і вантажів безпосередньо через склад, без розміщення на зберігання (Котова і Шапенко, 2022).

Складовими елементами послуги крос-докінг є: облік прийняття, облік вибуття, сортування та переоформлення.

За обсягом робіт, що виконуються на складі виділяють два види крос-докінгу:

1. Одноетапний – продукція надходить у вигляді сформованої палети. Складається з таких процесів: «перевалка через склад», розконсолідація.

2. Двоетапний крос-докінг передбачає, що товар, який надійшов на склад від підприємства, буде переформований (Котова і Шапенко, 2022). Складається з таких процесів: консолідація, переконсолідація, підсортування зі складу.

Обидва види крос-докінгу виключають довгострокове та короткострокове зберігання товару на складі. Передбачається, що під кожний товар резервується певна зона на складі, відповідно до певної компанії та термінів постачання, таким чином відбувається уникнення протермінування та псування відповідного товару (Гірняк та ін., 2021).

Доведено, що застосування крос-докінгу дозволяє отримати скорочення витрат на складське зберігання товарів 20-30% (Куницька і Гужевська, 2011).

Відомими логістичними компаніями, які працюють на українському ринку та надають послуги крос-докінгу є: Євро-Азіатська логістична компанія, ТОВ «Рона-2», Good Logistics, Difreight, WareTesa, Logistic Plus Ukraine, PTL Group та інші.

Основні переваги використання крос-докінгу:

- відмова від використання великих складських площ;
- всі бізнес-процеси можна об'єднати в один ланцюг;
- економія коштів замовника;
- прискорення процесу відправки;
- збільшення швидкості товарообігу компанії;
- гарантія збереження якості товарів;
- випередження конкурентів.

Крос-докінг доцільно застосовувати: при роботі з товарами обмеженого терміну придатності; товарами масового споживання; за необхідності консолідації дрібних партій товару

від різних постачальників; виробів для маркетингових акцій тощо.

Таким чином, крос-докінг дає змогу прискорити доставку, спростити логістику підприємства, зменшити збитки при транспортуванні продукції.

Висновки. Отже, незважаючи на те, що послуга крос-докінг є відносно новою, вона ефективна та прогресивна для доставки вантажів, оскільки скорочує витрати на логістичну складову в роботі підприємства та забезпечує безперерійність постачання бізнесу. Основна перевага крос-докінгу – висока швидкість доставки, що сприяє лояльності до підприємства дистриб'юторів та покупців. Крос-докінг дозволяє знизити витрати на складську логістику, що містить приймання та відвантаження продукції через розподільчий центр, без розміщення його у зоні тривалого зберігання.

Список бібліографічного опису

1. Котова С.О., Шапенко Є.М. Застосування логістичний методів для впровадження Cross-Docking технології в транспортно-складській системі. *Збірник наукових праць Дороги і мости*, 2022. Issue 25. С.250-258. URL: http://dorogimosti.org.ua/files/upload/25_Issue_02.08.pdf.
2. Куницька О.М., Гужевська Л.А. Теоретичні основи кросс-докінгу як технології роботи складу. *Автомобільні дороги і дорожнє будівництво*. 2011. № 82. С. 82–87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adidb_2011_82_15
3. Гірна О.Б., Глинський Н.Ю., Кобилух О.Я. Складські послуги і крос-докінг. *Економіка та суспільство*. 2021. №31. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-31-47>

References

1. Kotova, S.O., Shapenko Ye.M. (2022) Zastosuvannia lohistychnyi metodiv dlia vprovadzhenia Cross-Docking tekhnologii v transportno-skladskii systemi [The application of logistic methods for the implementation of cross-docking technology in the transport and storage system]. *Zbirnyk naukovykh prats Dorohy i mosty*, Issue 25, 250-258. URL: http://dorogimosti.org.ua/files/upload/25_Issue_02.08.pdf. [In Ukrainian].
2. Kunitska O., Huzhevska L. (2011) Teoretychni osnovy kross-dokinhu yak tekhnologii roboty skladu [Theoretical foundations of cross-docking yak robotic warehouse technology]. *Avtomobilni dorohy i dorozhnie budivnytstvo*, 82, 82–87. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adidb_2011_82_15 [In Ukrainian].
3. Hirna, O.B., Hlynskyi N.Iu., Kobylukh O.Ia. (2022) Skladski posluhy i kros-dokinh [Warehousing services and cross-docking]. *Ekonomika ta suspilstvo*. №31. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-31-47> [In Ukrainian].

УДК658.1.001.14

Павлюк Л.В., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0003-2519-3243>

e-mail: L.pavliuk@Intu.edu.ua

Luidmyla Pavliuk, Phd of Economic Shiences, associate Professor

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0003-2519-3243>

e-mail: L.pavliuk@Intu.edu.ua

Савош Л.В., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0003-0831-201X>

e-mail: L.savosh@Intu.edu.ua

Larysa Savosh, Phd of Economic Shiences, associate Professor

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0003-0831-201X>

e-mail: L.savosh@Intu.edu.ua

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ ДЛЯ СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета нашого дослідження полягає в вивченні основних понять, що стосуються процесу бізнес-планування, яке впроваджується для підвищення ефективності підприємницької діяльності. В статті зазначено важливу роль процесу бізнес-планування, яке є головним елементом загальноновживаної системи планування на сучасних підприємствах, що функціонують в жорстких конкурентних умовах. Як відомо, процес бізнес-планування передбачає написання бізнес-плану підприємства.

В свою чергу, в роботі зазначено, що бізнес-план – це деталізований документ, який дає змогу чітко розуміти всі характеристики та особливості реалізації підприємницької ідеї через впровадження інвестиційного проекту та виявляти оптимальні джерела фінансування для отримання позитивного ефекту.

В статті також відзначено, що процес бізнес-планування є надзвичайно важливим та життєво необхідним для забезпечення ефективної підприємницької діяльності:

- для інвесторів та власників бізнесу як головний світоч їх діяльності;
- можливих контрагентів, потенційних споживачів чи майбутніх співробітників, з якими можна будувати бізнес;

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВІП ЛНТУ, 2022. 290 с.

- потенційно-можливих та реальних інвесторів, які забезпечать фінансування майбутнього бізнесу;

- для керівної ланки управління при виконанні ними їх головних функцій тощо.

Ключові слова: бізнес-план, процес бізнес-планування, підприємницька ідея, бізнес-проект, ефективність.

CONCEPT AND MEANING OF BUSINESS PLANNING FOR MODERN ENTERPRISES

The purpose of our research is to study the main concepts related to the business planning process carried out in modern enterprises. The article states the important role of the business planning process, which is the main element of the commonly used planning system at modern enterprises operating in tough competitive conditions. As you know, the business planning process involves writing a business plan for the enterprise.

In turn, the work states that a business plan is a detailed document that allows you to clearly understand all the characteristics and peculiarities of the implementation of an entrepreneurial idea through the implementation of an investment project and to identify optimal sources of financing to obtain a positive effect.

The article also noted that the process of business planning is extremely important and vital for ensuring effective entrepreneurial activity:

- for investors and business owners as the main beacon of their activity;
- possible counterparties, potential consumers or future employees with whom you can build business;
- potential and real investors who will provide financing for the future business;
- for the leading link of management when they perform their main functions, etc.

Key words: business plan, business planning process, business idea, business project, efficiency.

Постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

Як свідчать наукові дослідження, процес бізнес-планування сьогодні є одним з найбільш важливих елементів загальної системи фінансового планування на сучасних підприємствах, які функціонують в умовах жорсткого конкурентного середовища. Саме якісно здійснене бізнес-планування дозволяє повністю задовольнити потреби підприємства в реалістичних оцінках щодо доцільності

майбутніх капіталовкладень, а також сприяє залученню потенційних інвесторів для здійснення фінансування підприємницької ідеї.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Над вирішенням проблем щодо визначення основних понять та особливостей бізнес-планування працювали ряд українських та зарубіжних вчених, як от: Л. Будякова, П. Друкер, С. Мочерний, Д. Мітчелл, М. Розпутняк, О. Шапошнікова, А. Левицька, В. Павлов, О. Солдатенко та інші дослідники і теоретики.

Цілями статті є дослідження головних понять та особливостей здійснення процесу бізнес-планування на сучасних підприємствах та виокремлення головних цілей здійснення процесу бізнес-планування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Як свідчать наукові дослідження, бізнес-план – це детально розроблений документ, який дає чітке уявлення про всі аспекти реалізації будь-якого комерційного проєкту. В свою чергу, він дозволяє запланувати необхідні заходи для реалізації підприємницької ідеї та виявляти оптимальне фінансове забезпечення для отримання позитивного ефекту. На практиці бізнес-план можна вважати однією з форм експертної оцінки щодо доцільності та ефективності впровадження бізнесу.

В той же час процес бізнес-планування є одним з головних елементів здійснення процесу управління створенням, успішним функціонуванням та стратегічним розвитком сучасних підприємств. Саме цей процес в достатній мірі дозволяє здійснити прогноз найбільш важливих фінансово-економічних параметрів господарювання, а також чітко виокремити та узгодити основну місію, генеральні цілі, доцільну стратегію, тактику розвитку підприємства та можливий потенціал підприємства.

Згідно наукових доробок українських вчених, процес бізнес-планування складається з кількох великих етапів [Макаренко Н.М., Олійник Н.М., 2017]. На першому підготовчому етапі проводиться відбір учасників, консультантів

та експертів, окреслюються головні цілі, встановлюються завдання та розподіляються обов'язки та компетенції між виконавцями.

На слідуєчому етапі здійснюється безпосередньо детальна розробка бізнес-плану та всіх його етапів. На третьому етапі відбувається представлення основних положень бізнес-плану для потенційних інвесторів та розглядаються можливості його корегування в процесі реалізації [Ковальська Л.Л., Кривов'язюк І.В., 2020].

Як свідчить наукова економічна література, до основних функцій та цілей детальної розробки та впровадження бізнес-плану сучасними підприємствами відносять:

- отримання необхідної інформації про мету господарювання підприємства, розроблені завдання, генеральну ціль його функціонування, бажану рентабельність та заплановану ефективність;

- одержання точної інформації щодо особливостей проведення виробничого процесу на підприємстві, яке здійснює процес бізнес-планування;

- отримання детальної характеристики про товари та послуги, які виготовляє чи планує виготовляти підприємство;

- здійснення економічного прогнозування щодо розвитку підприємства, встановлення його конкурентних позицій та виявлення унікальних особливостей;

- проведення дослідження ринку продукції, яка характерна для підприємства, де впроваджують бізнес-план;

- економічного обґрунтування доцільності впровадження підприємницької ідеї та інвестиційного проєкту на підприємстві;

- одержання оцінки професійного рівня та ключових компетентностей керівної ланки управління підприємством [Варналій З.С., 2019].

Висновок. Отож, діяльність сучасних підприємств у ринковій економіці передбачає розуміння бізнес-планування як важливого елементу робочого процесу, який доцільно використовувати на всіх етапах виробничої діяльності. В той же час, багато керівників не в змозі в повній мірі оцінити

важливість якісного бізнес-планування на підприємстві. Вони не розуміють важливість цього процесу та того факту, що наявність ретельно розробленого бізнес-плану допомагає отримати додатковий прибуток, досягнути запланованих результатів діяльності та підвищити ефективність господарювання.

Бізнес-план спонукає підприємців ретельно вивчати кожен елемент виробничого процесу та дозволяє передбачати всі ризики, які можуть виникнути в процесі впровадження бізнес-плану. У випадках неможливості вирішення проблем, факт їх виявлення дозволить вчасно зреагувати та прийняти вчасне та правильне управлінське рішення про відмову від бізнес-проєкту чи його відтермінування тощо.

Список бібліографічного опису

1. Макаренко Н.М., Олійник Н.М. Бізнес-планування. Навчально-методичний посібник. Херсон : ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2017. 224 с.
2. Економіка підприємства : підручник / під заг. ред. д.е.н., проф. Ковальської Л.Л. та проф. Кривов'язюка І.В. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2020. 700 с.
3. Варналій З.С., Васильців Т.Г., Лупак Р.Л., Білик Р.Р. Бізнес-планування підприємницької діяльності : навч. посіб. Чернівці: Технодрук, 2019. 264 с.

References

1. Makarenko N.M., Oliinyk N.M. Biznes-planuvannia. Navchalno-metodychnyi posibnyk. Kherson : TOV «VKF «STAR» LTD», 2017. 224 s.
2. Ekonomika pidpriemstva : pidruchnyk / pid zah. red. d.e.n., prof. Kovalskoi L.L. ta prof. Kryvoviazziuka I.V. Kyiv : Vydavnychiy dim «Kondor», 2020. 700 s.
3. Varnalii Z.S., Vasylytsiv T.H., Lupak R.L., Bilyk R.R. Biznes-planuvannia pidpriemnytskoi diialnosti : navch. posib. Chernivtsi: Tekhnodruk, 2019. 264 s.

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВП ЛНТУ, 2022. 290 с.

УДК 322.142.2

Подзізей О.О., аспірант

Волинський національний університет ім. Лесі Українки

<https://orcid.org/0000-0002-3646-7687>

e-mail: podzizei@ukr.net

Podzizei O.O.

Lesya Ukrainka Volyn National University

<https://orcid.org/0000-0002-3646-7687>

e-mail: podzizei@ukr.net

Мостовенко Н.А., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0002-2050-1529>

e-mail: mostovenko.n@gmail.com

Mostovenko N.A., Phd of Economic Sciences, associate Professor

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0002-2050-1529>

e-mail: mostovenko.n@gmail.com

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОТГ В УКРАЇНІ

В статті розглянуто специфіку формування доходів та видатків об'єднаних територіальних громад в Україні після завершення основного етапу адміністративної реформи та бюджетної децентралізації. Визначена ключові фактори, що впливають на джерела надходження доходів ОТГ, а також основні напрями видатків на розвиток територіальних громад. Визначено важливість фінансування інвестиційних проектів, що сприяють забезпеченню сталого розвитку територій. Запропоновано комплекс заходів, спрямованих на покращення фінансування ОТГ в умовах дестабілізації фінансової системи держави.

Ключові слова: ОТГ, доходи бюджету, видатки бюджету, інвестування, сталий розвиток територій.

FINANCIAL ASPECTS OF THE FUNCTIONING OF UTC IN UKRAINE

The article examines the specifics of the formation of revenues and expenditures of united territorial communities in Ukraine after the completion of the main stage of administrative reform and budget decentralization. The key factors

affecting the sources of revenue of the UTC, as well as the basis of the directions of expenditures for the development of territorial communities, are determined. The importance of financing investment projects contributing to the sustainable development of territories has been determined. A set of measures aimed at improving the financing of the UTC in the conditions of destabilization of the state's financial system is proposed.

Analysis of the current situation and identification of community development needs. This stage should precede the formation of plans to increase competitiveness, and its main task is to answer the question - what exactly needs to be achieved, what resources and how much is available to the local community and whether they are enough to implement the plans.

The second important aspect of the analytical activity should be the study of the needs of the local population and business structures, the study of their vision of the development of the territorial community. It is no secret that the main goal of decentralization reform is to transfer decision-making powers to local governments, which know best the needs of the population. Therefore, the widest possible consideration of public opinion will allow to form such development plans of the territory, which will receive comprehensive support from local residents and local businesses, which will automatically increase the effectiveness of plans and tasks to increase the competitiveness of UTC.

Formation of plans to increase the competitiveness of UTC. At this stage, first of all, it is necessary to determine the mission of the strategic community development plan. This is necessary to maximize the need for and relevance of the tasks to be identified in the plan and to ensure that all stakeholders involved in the implementation of this plan understand this relevance. Accordingly, the next element of planning will be to determine the priority areas of development of the territorial community and on their basis to determine measures to improve its competitiveness. The key point here is to align priorities with available resources that should ensure the implementation of the plan.

In our opinion, the most important stage of increasing the competitiveness of united territorial communities is the implementation of the set tasks and plans. At the same time, this stage for the UTC itself is to establish a system of administrative regulation of the implementation of pre-defined plans, as the direct implementation of development projects is carried out by business entities in the implementation of investment or infrastructure projects. Therefore, at this stage the local community is required to form an effective system for monitoring the implementation of plans and bring the management structure of the local community to a level where it will be able to monitor the implementation of UTC decisions and carry out their prompt correction and refinement accordingly and depending on the strategic development plan. and an overall increase in the competitiveness of UTC.

Key words: budget revenues, budget expenditures, investments, sustainable development of territories.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними

завданнями. Специфіка функціонування об'єднаних територіальних громад після завершення основного етапу адміністративної реформи полягала у повноцінній бюджетній децентралізації, котра сприяла збільшенню кількості джерел надходжень для самих ОТГ, а також розкривала для них нові можливості щодо реалізації різноманітних інвестиційних проєктів, спрямованих на забезпечення сталого розвитку відповідних територій. Разом з тим, перші кроки новостворених ОТГ у сфері збалансування грошових надходжень до бюджетів та їх видатків продемонстрували необхідність вдосконалення системи фінансового управління територіальних громад з метою забезпечення підвищення ефективності наповнення їх бюджетів та встановлення необхідного контролю за видатками на реалізацію інвестиційних проєктів розвитку територій. Усе це обумовлює актуальність дослідження фінансової діяльності ОТГ в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженням проблематики забезпечення підвищення фінансової ефективності функціонування об'єднаних територіальних громад присвячено чимало праць таких науковців та практиків, як О. Гавриш (Гавриш і Войтко, 2012), І. Дегтярьова (Дегтярьова, 2009), М. Дзямучич (Дзямучич, 2011), С. Кльоба (Кльоба, 2018), Т. Шматковська (Шматковська, 2013), К. Мельник (Мельник і Шматковська, 2016) тощо. Однак, практичні аспекти забезпечення фінансової ефективності функціонування об'єднаних територіальних громад свідчать про об'єктивну необхідність поглибленого вивчення питань збільшення обсягів надходжень до бюджетів ОТГ та забезпечення вищої ефективності їх видатків на програми регіонального розвитку.

Цілі статті. Метою роботи є визначення специфіки фінансових потоків, а також доходів та видатків бюджетів об'єднаних територіальних громад після завершення основного етапу бюджетної децентралізації в Україні.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ключовою особливістю реформи бюджетної децентралізації в

Україні, як відомо, були потреба переспрямування фінансових потоків, котрі спрямовувалися на потреби регіонального розвитку від центральних органів державної влади до новостворених ОТГ, котрі отримували розширені повноваження щодо джерел надходжень та видатків місцевих бюджетів. Таким чином, планувалося підвищити загальну ефективність розвитку місцевих громад в контексті задоволення їх першочергових потреб, а також – забезпечити платформу для досягнення цілей сталого розвитку в Україні загалом. При цьому саме фінансова ефективність ОТГ повинна була стати тим критерієм, який дозволить оцінити загальну дієвість та результативність проведеної адміністративної реформи та бюджетної децентралізації зокрема.

Для того щоб оцінити ефективність збалансування бюджетів ОТГ, необхідно оцінити значення їх доходів та видатків шляхом оцінки рівня дотаційності громад у регіональному розрізі (табл. 1).

Таблиця 1
Рівень дотаційності бюджетів ОТГ у 2021 р., %

Область	Рівень дотаційності	Область	Рівень дотаційності
Чернівецька	37,3	Хмельницька	11,3
Івано-Франківська	31,8	Житомирська	10,0
Закарпатська	30,0	Вінницька	9,9
Волинська	24,2	Миколаївська	8,9
Рівненська	22,4	Харківська	7,2
Тернопільська	21,1	Чернігівська	6,3
Луганська	20,9	Дніпропетровська	5,8
Львівська	15,7	Сумська	5,3
Херсонська	15,3	Черкаська	5,3
Одеська	14,0	Кіровоградська	2,7
Донецька	14,0	Полтавська	0,6
Запорізька	11,8	Київська	-1,3

Джерело: (Децентралізація, 2022)

Як бачимо, незважаючи на передачу значних бюджетних повноважень у розпорядження ОТГ, у 2021 році в більшості

областей України територіальні громади були дотаційними. Винятком є лише Київська область, де більшість ОТГ мали перевагу доходів бюджету над видатками з середнім рівнем профіциту 1,3%. При цьому середній рівень дотаційності бюджетів територіальних громад в Україні складав 13,4%.

Таким чином, можна зробити висновок, що попри позитивні зрушення, пов'язані із збільшенням джерел надходжень коштів до місцевих бюджетів, а також зростання цих доходів, їх загального обсягу наразі недостатньо для покриття усіх видатків ОТГ, пов'язаних з необхідністю забезпечення реалізації проектів розвитку територіальних громад. Разом з тим, необхідно зазначити, що існують також суттєві відмінності у рівнях дотаційності ОТГ в залежності від чисельності населення у цих громадах (рис. 1).

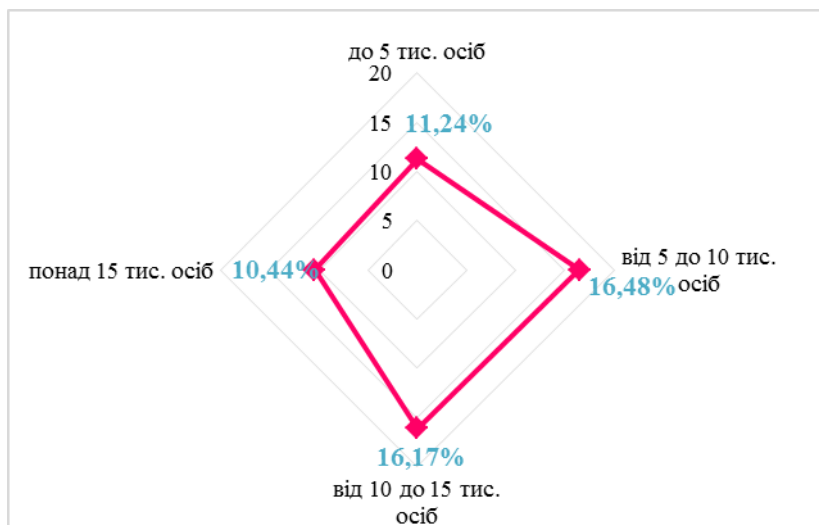

Рис. 1. Середній рівень дотаційності бюджетів ОТГ за чисельністю населення громади у 2021 р.

Джерело: (Децентралізація, 2022)

Як бачимо, найменш дотаційними є ОТГ з чисельністю населення понад 15 тис. осіб., в той же час найбільший рівень дотаційності серед громад з населенням від 5 до 10 тис. осіб. Це

підтверджує правильність адміністративної реформи, котра передбачала формування ОТГ з чисельністю населення понад 10-15 тис. осіб. В той же час, територіальні громади, з чисельністю населення до 5 тис. осіб мають рівень дотаційності всього 11,24%.

Висновки. Таким чином можна приходимо до висновку, що існує необхідність регулювання фінансових потоків об'єднаних територіальних громад з метою вирівнювання видатків та доходів їх бюджетів. Особливу увагу при цьому необхідно звернути на зниження рівня дотаційності бюджетів ОТГ, оскільки програми регіонального розвитку, які фінансуються за їх рахунок, повинні передбачати довгострокову стабільність фінансування, що з хронічно дефіцитними бюджетами може бути проблемним.

З іншого боку, суттєві корективи у фінансуванні ОТГ, безперечно вносить війна з російськими окупантами, у зв'язку з чим скорочується обсяг централізованих дотацій з державного бюджету, що змушує територіальні громади більш виважено ставитися до надходжень та видатків своїх бюджетів. Разом з тим, територіальним громадам необхідно шукати шляхи збалансування фінансових потоків, пов'язаних з їх функціонуванням для забезпечення належного рівня їх бюджетної ефективності.

Список бібліографічного опису

1. Гавриш О.А., Войтко С.В. Компаративний аналіз загроз економічному виміру для адміністративно-територіальних одиниць з використанням методології сталого розвитку (докризовий і кризовий періоди). *Економічний вісник НТУУ "КПІ"*. 2012. №9. С. 10–15.

2. Дегтярьова І.О. Фактори підвищення конкурентоспроможності сучасного регіону. *Державне управління: теорія та практика*. 2009. №1(9).

3. Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/> (дата звернення: 01.11.2022).

4. Дзямулич М.І. Особливості страхування інвестиційних проектів в умовах нестабільності фінансових ринків. *Економічний форум*. 2011. №1. С. 185-189.

5. Кльоба С.М. Соціально-економічна сутність критеріїв конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад. *Регіональна економіка*. 2018. №3. С. 36-43.

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВІП ЛНТУ, 2022. 290 с.

6. Шматковська Т.О. Рационалізація організації облікового процесу операцій з основними засобами в аспекті підвищення ефективності використання цих активів на підприємстві. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Економічні науки*. 2013. № 5(254). С. 124–129.

7. Melnyk, K.P., Shmatkovska, T.O. Fundamentals of the theory and methodology of operational control. *British Journal of Economics, Management & Trade*. 2016. Vol. 14(4). Pp. 1–12.

References

1. Gavrysh O.A., Voitko S.V. Komparatyvnyj analiz zagroz ekonomichnomu vymiru dlia administratyvno-terytorialnyh odynyc z vykorystanniam metodologiyi stalogo rozvytku (dokryzovyi i kryzovyi periody) [Comparative analysis of the threat of economic dimension for administrative-territorial units using the methodology of sustainable development (pre-crisis and crisis periods)]. *Economic Bulletin of NTUU "KPI"*. 2012. Vol. 9. Pp. 10–15 [in Ukrainian]

2. Degtiarova I.O. Faktory pidvyshchennia konkurentospromozhnosti suchasnoho regionu [Factors to increase the competitiveness of the modern region]. *Public administration: theory and practice*. 2009. Vol. 1(9). [in Ukrainian]

3. Decentralization. URL: <https://decentralization.gov.ua/> (accessed on: 01.11.2022).

4. Dziamulych, M. I. Osoblyvosti strakhuvannia investytsiinykh proektiv v umovakh nestabilnosti finansovykh ryнкiv [Peculiarities of insurance of investment projects in conditions of instability of financial markets]. *Economic forum*. 2011. Vol. 1. Pp. 185–189. [in Ukrainian]

5. Klioba S. M. Social'no-ekonomichna sutnist' kryteriyiv konkurentospromozhnosti obiednanyh terytorial'nyh gromad [Socio-economic essence of the criteria of competitiveness of united territorial communities]. *Regional economy*. 2018. Vol. 3. Pp. 36–43 [in Ukrainian]

6. Shmatkovska, T.O. Rationalizatsia organizatsii oblikovogo protsesu operatsii z osnovnymy zasobamy v aspekti pidvyshchennia efektyvnosti vykorystannia tsykh aktyviv na pidpriemstvi [Rationalization of the organization of the accounting process of operations with fixed assets in terms of increasing the efficiency of the use of these assets at the enterprise]. *Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka East European National University. Series: Economic sciences*. 2013. Vol. 5(254). Pp. 124–129. [in Ukrainian]

7. Melnyk, K.P. & Shmatkovska, T.O. Fundamentals of the theory and methodology of operational control. *British Journal of Economics, Management & Trade*. 2016. Vol. 14(4). Pp. 1–12.

УДК 331.108

Потьомкіна О.В., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0002-2200-2096>

e-mail: o.potomkina@gmail.com

Potiomkina Olena, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0002-2200-2096>

e-mail: o.potomkina@gmail.com

Гордійчук А.І., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0003-3274-8219>

e-mail: allure77@ukr.net

Gordiichuk Antonina, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0003-3274-8219>

e-mail: allure77@ukr.net

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

У статті розглянуто сучасні підходи до формування ефективної системи управління персоналом виробничого підприємства, котрі формуються на засадах широкого застосування нових інформаційних та цифрових технологій у виробничому процесі. Визначено, що формування цифрової економіки має наслідком трансформацію загальної системи виробничих відносин, в тому числі – у сфері праці, внаслідок чого змінюються умови праці та виникають нові форми зайнятості працівників. Усе це має наслідком суттєве ускладнення системи управління персоналом та призводить до необхідності розширення оперативного контролю за виконанням виробничих завдань з боку управлінського контуру суб'єкта господарювання. Доведено, що ключовим елементом, котрий дозволяє вирішувати зазначені проблеми, стає широка інтеграція в систему управління персоналом підприємства нових цифрових програмних рішень, котрі здатні ефективно взаємодіяти з виробничими мережами і функціонувати в режимі онлайн у якості контролюючих елементів управлінського контуру на усіх рівнях бізнес-процесів підприємства.

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВІП ЛНТУ, 2022. 290 с.

Визначено, що підвищення ефективності системи управління персоналом на сучасному підприємстві неможливе без впровадження цифрових технологій не лише у виробничий процес, але й у систему управління персоналом суб'єкта господарювання загалом. Доведено, що застосування спеціалізованих інформаційних рішень в процесі формування інтегрованих цифрових систем управління персоналу підприємства є об'єктивною необхідністю в сучасних умовах господарювання і саме воно визначає ефективність реалізації управлінських функцій менеджментом підприємства.

Ключові слова: цифрова економіка, управління персоналом, система управління персоналом, трансформація економічних відносин.

TRANSFORMATION OF THE PERSONNEL MANAGEMENT SYSTEM OF THE ENTERPRISE IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION OF THE ECONOMY

The article discusses modern approaches to the formation of an effective personnel management system of a manufacturing enterprise, which are formed on the basis of the wide application of new information and digital technologies in the production process. It was determined that the formation of the digital economy has the consequence of the transformation of the general system of industrial relations, including in the field of labor, as a result of which the working conditions change and new forms of employment of employees arise. All this results in a significant complication of the personnel management system and leads to the need to expand operational control over the performance of production tasks by the management circuit of the business entity. It is proven that the key element that allows solving the mentioned problems is the wide integration into the personnel management system of the enterprise of new digital software solutions that are able to effectively interact with production networks and function online as controlling elements of the management circuit at all levels of the enterprise's business processes. It was determined that increasing the efficiency of the personnel management system at a modern enterprise is impossible without the introduction of digital technologies not only in the production process, but also in the personnel management system of the business entity in general. It has been proven that the application of specialized information solutions in the process of forming integrated digital systems of enterprise personnel management is an objective necessity in modern economic conditions and it determines the effectiveness of the implementation of managerial functions by the enterprise's management.

The modern specificity of the formation of approaches to personnel management of the enterprise undergoes significant changes under the influence of dynamic changes occurring in general in the economic system. At the same time, the rapid technological development of society has the most significant impact on these processes, the result of which is the emergence of new forms of employment and the widespread introduction of digital and information technologies into the practice of activities at all levels of functioning business processes. At the same time, it should be noted that the spread of information solutions in work processes concerns not

only production, but also becomes an integral part of management activities, trade and the service sector. Thus, the company's personnel management system is significantly complicated in conditions where each employee performs his work depending not only on management instructions, but also focusing on a complex system of digital software solutions, on the basis of which the tasks are directly performed.

Another, but extremely important feature that affects the construction of an effective personnel management system of a business entity is a system of digital software solutions that are introduced into the management process and based on the application of which there is a constant ongoing control over the effectiveness of the work of each individual employee - starting from the volume performed tasks, to the study of the peculiarities of the use of working time and automatic chronometry of the performed works by each individual worker. Moreover, the latest innovative technologies make it possible to directly transfer part of the activities of personnel management, planning of its work, and control over the execution of production plans to automated systems that function on the basis of the application of artificial intelligence and cognitive technologies.

Key words: digital economy, personnel management, personnel management system, transformation of economic relations.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасна специфіка формування підходів до управління персоналом підприємства зазнає суттєвих змін під впливом динамічних змін, що відбуваються загалом в економічній системі. При цьому найбільш суттєвий вплив на ці процеси справляє стрімкий технологічний розвиток суспільства, наслідком чого є виникнення нових форм зайнятості та широке впровадження цифрових і інформаційних технологій в практику діяльності на усіх ланках функціонуючих бізнес-процесів. Водночас, необхідно зауважити, що поширення інформаційних рішень в робочі процеси стосується не лише виробництва, але й стає невід'ємною частиною управлінської діяльності, торгівлі та сфери послуг. Таким чином, значно ускладнюється система управління персоналом підприємства в умовах, коли кожен працівник виконує свою роботу в залежності не лише від управлінських вказівок, але й орієнтуючись на складну систему цифрових програмних рішень, на основі яких і відбувається безпосереднє виконання поставлених завдань. Наслідком таких тенденцій є суттєва трансформація підходів до управління

персоналом, яка повинна враховувати специфіку сучасних технологічних інновацій, на основі яких будуються виробничі та управлінські зв'язки між окремими працівниками і внаслідок чого значно зростає ефективність виконання поставлених завдань безпосередніми виконавцями.

Іншою, але надзвичайно важливою особливістю, яка впливає на побудову ефективної системи управління персоналом суб'єкта господарювання, є система цифрових програмних рішень, які впроваджуються в управлінський процес і на основі застосування яких відбувається постійний поточний контроль за ефективністю роботи кожного окремого працівника – починаючи від обсягу виконуваних завдань, до вивчення особливостей використання робочого часу та автоматичної хронометрії виконуваних робіт кожним окремим робітником. Більше того – новітні інноваційні технології дозволяють напряму перекладати частину діяльності по управлінню персоналом, плануванню його роботи та контролем за виконанням виробничих планів на автоматизовані системи, які функціонують на засадах застосування штучного інтелекту та когнітивних технологій. Саме тому на сучасному етапі динамічного зростання технологічного розвитку та впровадження новітніх інформаційних і цифрових рішень в практику управління персоналом підприємств, виникає об'єктивна потреба в дослідженні специфічних особливостей трансформації управлінських систем у даній сфері, що й обумовлює актуальність наукового дослідження даної проблематики.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідження проблематики трансформації системи управління персоналом підприємства під впливом цифровізації економіки є відносно новим напрямом досліджень для економічної науки. Найбільш широкі дані питання розкриті у дослідженнях таких вчених та практиків, як М. Дзямулич (Дзямулич і Грудзевич, 2020), Ю. Лю (Лю, 2015), К. Мельник (Мельник і Шматковська, 2016), О. Потьомкіна (Потьомкіна та ін., 2019), Т. Шматковська (Шматковська, 2013) та ін. Проте, динамічні зміни, що відбуваються в сучасних

бізнес-процесах вимагають вдосконалення системи управління персоналом відповідно до вимог цифрової економіки.

Цілі статті. Метою роботи є дослідження трансформації системи управління персоналом на рівні підприємств в умовах формування цифрової економіки.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасна специфіка трансформації системи управління персоналом на рівні підприємств характеризується широким впровадженням новітніх інформаційних та цифрових технологій в управлінський процес. При цьому характерною особливістю змін, що відбуваються є тісне поєднання цифрових програмних рішень як з процесом виробництва, так і з контролем за цим процесом. При цьому досить широко застосовуються такі спеціалізовані рішення, як штучний інтелект, чат-боти або когнітивні технології. Усе це має наслідком зміну самого характеру зайнятості і напряду впливає на необхідність формування нових підходів до управління персоналом в таких умовах.

Зокрема, широке поширення дистанційної зайнятості, коли працівник не є прив'язаним до робочого місця, а виконує свої посадові обов'язки з будь-якої віддаленої точки в режимі онлайн, набуло особливого поширення в останні роки, а особливо – під впливом пандемії COVID-19. Як свідчить практика, продуктивність виконання завдань при цьому суттєво не змінилася. А за певними видами діяльності вона навіть зросла. Натомість, така організація праці змусила управлінський контур підприємств кардинально змінити підходи до управління персоналом, починаючи від постановки завдань і виробничих планів і закінчуючи формуванням нових систем контролю за якістю виконання робіт персоналом за таких умова здійснення ним своїх функцій.

Вирішення проблем із налагодженням нових принципів управління за таких форм організації праці є нагальним завданням для менеджерів по персоналу. Проте, впровадження таких форм організації праці змінює сутність бізнес-процесів на усіх рівнях, наслідком чого є необхідність зміни організацій

праці і самої управлінської ланки підприємства. Мається на увазі, що звичні методи контролю за виконанням поставлених завдань, а також управління процесами плинності персоналу у нових умовах теж потребують переходу на нові форми організації праці, пов'язані зі застосуванням новітніх цифрових та інформаційних технологій. Зокрема, значного поширення у сфері підбору персоналу останнім часом набуває первинний автоматизований відбір кандидатів на заміщення посад за допомогою чат-ботів, котрі проводять первинні співбесіди з кандидатами, відбираючи найбільш відповідних заданим в програмі параметрам. Це значно скорочує роботу менеджерів по персоналу, які здійснюють якісний відбір лише серед найбільш професійно відповідних кандидатів, економлячи при цьому, час, необхідний на опрацювання даних від усієї маси потенційних працівників.

Таким чином, трансформації, що відбуваються в глобальній економічній системі в процесі формування цифрової економіки знаходять своє відображення і у сфері управління персоналом. Можна стверджувати, що наразі існує об'єктивна потреба у розробці спеціалізованих цифрових програмних рішень щодо роботи з персоналом. При цьому такі рішення можуть функціонувати у формі спеціалізованих додатків для мобільних гаджетів з можливістю застосування менеджерами по персоналу відповідно до їх потреби та особливостей бізнес-процесу, до якого залучений відповідний персонал суб'єкта господарювання. Наслідком впровадження таких рішень у практику управління персоналом підприємства стане цифровізація управлінської діяльності, що дозволить, з одного боку, вивільнити час управлінців, необхідний для виконання своїх професійних функцій, а з іншого – дозволить самому підприємству скоротити управлінські витрати на персонал.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що формування цифрової економіки супроводжується загальною трансформацією системи економічних відносин на усіх рівнях, наслідком чого є також зміни в системі управління персоналом підприємства. До них відносяться:

1. Трансформація форм зайнятості персоналу та виникнення дистанційної зайнятості.

2. Впровадження цифрових програмних рішень в процес управління персоналом.

3. Зміна характеру управління персоналом з широкою інтеграцією інформаційних технологій у виробничий та управлінський процес.

Тому забезпечення підвищення ефективності функціонування систем управління персоналом повинне передбачати необхідність широкої інтеграції управлінської системи та цифрових технологій регулювання бізнес-процесів на підприємстві.

Список бібліографічного опису

1. Дзямулич М.І., Грудзевич Ю.І. Умови та чинники відтворення людського капіталу в Україні. *Економічний форум*. 2020. №2. С. 142–146.

2. Потьомкіна О.В., Дзямулич М.І., Шубала І.В. Стимулювання праці як чинник забезпечення ефективності використання персоналу. *Економічний форум*. 2019. №1. С. 132–137

3. Шматковська Т.О. Раціоналізація організації облікового процесу операцій з основними засобами в аспекті підвищення ефективності використання цих активів на підприємстві. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Економічні науки*. 2013. № 5(254). С. 124–129.

4. Liu, Y. Analysis on the effective integration of information technology and personnel management in colleges and universities. *Creative Education*. 2015. Vol. 6(08). Pp. 785–789.

5. Melnyk, K.P., Shmatkovska, T.O. Fundamentals of the theory and methodology of operational control. *British Journal of Economics, Management & Trade*. 2016. Vol. 14(4). Pp. 1–12.

References

1. Dziamulych, M.I., Grudzevych, Yu.I. (2020). Umovy ta chynnyky vidtvorennia liudskogo kapitalu v Ukraini [Conditions and factors of reproduction of human capital in Ukraine]. *Ekonomichnyi Forum – Economic Forum*. Vol. 2. Pp. 142–146. [in Ukrainian] <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2020-2-19>

2. Potiomkina, O.V., Dziamulych, M.I., Shubala, I.V. (2019). Stymuliuvannia pratsi yak chynnyk zabezpechennia efektyvnosti vykorystannia personalu [Stimulating work as a factor in ensuring the efficiency of personnel use]. *Ekonomichnyi Forum – Economic Forum*. Vol. 1. Pp. 132–137. [in Ukrainian]

3. Shmatkovska, T.O. (2013). Rationalizatsia organizatsii oblikovogo protsesu operatsii z osnovnymy zasobamy v aspekti pidvyshchennia efektyvnosti vykorystannia tsykh aktyviv na pidpriemstvi [Rationalization of the organization of the accounting process of operations with fixed assets in terms of increasing the

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВІП ЛНТУ, 2022. 290 с.

efficiency of the use of these assets at the enterprise]. *Naukovyi visnyk Skhidnoïevropeiskogo Natsionalnogo Universytetu imeni Lesi Ukrainky. Seria: Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka East European National University. Series: Economic sciences*. Vol. 5(254). Pp. 124–129. [in Ukrainian]

4. Liu, Y. (2015). Analysis on the effective integration of information technology and personnel management in colleges and universities. *Creative Education*. Vol. 6(08). Pp. 785–789. <https://doi.org/10.4236/ce.2015.68081>

5. Melnyk, K. P. & Shmatkovska, T. O. (2016). Fundamentals of the theory and methodology of operational control. *British Journal of Economics, Management & Trade*. Vol. 14(4). Pp. 1–12.

УДК 332.12:330.341.1

Рудь Н.Т., д.е.н., професор

Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0002-9040-146X>

e-mail: ntrud@i.ua

Rud Nadiia. Doctor of Economic Sciences, Professor

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0002-9040-146X>

e-mail: ntrud@i.ua

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНУ: УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМ КАПІТАЛОМ

В статті відзначено, що регіони України мають свої особливості в соціально-економічному розвитку. Показана необхідність розробки підходу до управління людським капіталом в регіоні, здатного враховувати особливості економіки регіону, метою якого є розвиток необхідного рівня людського капіталу для потреб інноваційної економіки.

Вивчення досвіду сучасних лідерів інновацій показало, що в Україні рівень сприйняття людиною і суспільством в цілому інноваційних перетворень в економіці є недостатнім. Вважаємо необхідним управління людським капіталом в інтересах інноваційного розвитку регіону розглядати нерозривно на мікро- і мезорівнях.

Світовим банком у 2004 році запропонований Індекс знань (ІЗ), який вимірює здатність країни створювати, приймати і поширювати знання і є показником загального потенціалу розвитку знань в тій чи іншій країні. Наведено складові субіндекси індексу знань і на основі індикаторів за 2019 рік виявлено місце України в розвитку економіки знань.

Удосконалено порядок розрахунку «Індексу знань», який дозволяє враховувати регіональні особливості кадрового науково-дослідного потенціалу регіону та вкладу регіону в інноваційний розвиток економіки України. Запропоновано механізм впровадження моделі управління людським капіталом в інтересах інноваційного розвитку регіону.

Ключові слова: регіон, інноваційний розвиток, індекс знань, людський розвиток.

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE REGION: HUMAN CAPITAL MANAGEMENT

The article notes that the regions of Ukraine have their own peculiarities in socio-economic development. In this regard, the level of human capital development in the regions is different. The necessity of developing an approach to the

management of human capital in the region capable of taking into account the peculiarities of the region's economy is shown, the purpose of which is to develop the necessary level of human capital for the needs of the innovative economy.

The study of the experience of modern innovation leaders showed that in Ukraine the level of perception of innovative transformations in the economy by people and society as a whole is insufficient. We consider it necessary to consider the management of human capital in the interests of the innovative development of the region inseparably at the micro- (measures based on investment, aimed at development, the acquisition of values by the individual in the form of knowledge, skills, abilities, moral and willful qualities) and meso-levels (measures aimed at the distribution human capital according to the needs of the real sector of the economy).

In 2004, the World Bank proposed the Knowledge Index (KI), which measures a country's ability to create, receive and disseminate knowledge and is an indicator of the overall potential for knowledge development in a particular country. The constituent sub-indices of the knowledge index are given, and on the basis of indicators for 2019, the place of Ukraine in the development of the knowledge economy is revealed.

The index has shortcomings in terms of incompleteness of information on the state of certain aspects of regional development. The procedure for calculating the "Knowledge Index" has been improved, which allows taking into account the regional features of the region's personnel scientific research potential and the region's contribution to the innovative development of Ukraine's economy. A mechanism for implementing the model of human capital management in the interests of the innovative development of the region is proposed.

Key words: region, innovative development, knowledge index, human development.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Визначення ролі людини в економіці завжди було в центрі уваги економічної науки. В сучасних умовах інтерес з боку наукової спільноти до цього питання тільки збільшився [1]. Це пов'язано з прагненням перевести економіку на інноваційний шлях розвитку, що передбачає вирішення комплексу завдань, до яких відносять організацію інноваційного виробництва, розвиток системи підготовки висококваліфікованих кадрів, розвиток системи трансферу технологій, розвиток інформаційно-телекомунікаційного сектора, а також фінансування наукових досліджень.

Вирішення означених завдань передбачає появу супутніх проблем, пов'язаних з готовністю економіки, суспільства прийняти нові принципи, правила ведення господарства. Зусилля бізнесу,

держави з розвитку інноваційної економіки будуть марні, якщо не зробити акцент на розвиток людського капіталу. Рівень освіти населення, культурні цінності, знання, інноваційний тип мислення, якість наукових кадрів – все це утворює основу для інноваційних перетворень, що підтверджується досвідом розвинених країн.

«Вивчення досвіду сучасних лідерів інновацій, зокрема східних країн-новаторів, в яких домінує політика прискороного інноваційного розвитку, спрямована на досягнення лідерських позицій шляхом пріоритетного фінансування дослідницьких проєктів і комерційних інновацій». Наприклад, в Японії формується «суперінтелектуальне суспільство» (smart society, Society 5,0) та «висхідна спіраль взаємопов'язаного зростання і розвитку людських, інтелектуальних та фінансових ресурсів» (Полуос, 2017).

Сьогодні, за оцінками експертів, в Україні рівень сприйняття людиною і суспільством в цілому інноваційних перетворень в економіці є недостатнім. У підсумку такий стан справ впливає на ефективність інноваційного менеджменту, рівень кваліфікації фахівців у організаціях, підприємствах, де освоюють інноваційні технології, на формування попиту на інноваційні товари, послуги.

Одночасно проблема посилюється наявністю безлічі відмінностей в соціально-економічному розвитку регіонів, оскільки саме регіони формують загальний тренд інноваційного розвитку економіки держави.

Регіони України мають свої особливості в соціально-економічному розвитку. У зв'язку з цим рівень розвитку людського капіталу в регіонах різний. Беручи до уваги вищесказане, стає необхідною розробка підходу до управління людським капіталом в регіоні, здатного враховувати особливості економіки регіону, метою якого є розвиток необхідного рівня людського капіталу для потреб інноваційної економіки.

Вияткова важливість, зростаюча актуальність і багатоплановість проблем управління людським капіталом в інтересах інноваційного розвитку регіону в сучасних умовах зумовили неослабний інтерес до цієї теми з боку вчених як в Україні, так і за кордоном.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблеми управління людським капіталом розглядали такі вчені, як В.В. Глухів, А. І. Добриніна, С.А. Дятлов, С.А. Курганський, Ф. Махлуп, С.Г. Струмліна, Е.Д. Циренова, М.І. Щадов і ін. В Україні значний внесок у розроблення і удосконалення методології вимірювання людського розвитку на регіональному рівні здійснили О. Власюк, С. Пирожков, Е. Лібанова, О. Гришнова, О. Новікова, У. Садова, О. Гладук, І. Гнібіденко та інші.

Цілі статті – удосконалення методики оцінки індексу знань з врахуванням регіональних особливостей інноваційного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Процес використання моделі управління людським капіталом сприяє підвищенню інноваційного потенціалу, формує основу розвитку регіональної інноваційної системи і безпосередньо впливає на інноваційний розвиток регіону.

Управління людським капіталом – це процес впливу суб'єкта управління на об'єкт управління на основі інформації і послідовних управлінських рішень. Суб'єктами управління є державні органи виконавчої та законодавчої влади, освітні центри. Об'єктом управління є людина і її змістовні елементи, що характеризують здатності, вміння, можливості.

Узагальнено управління людським капіталом розглядається як створення сприятливих умов для формування, розвитку і накопичення фондів людського капіталу й подальша реалізація здібностей та можливостей людини в економіці.

Управління людським капіталом в інтересах інноваційного розвитку регіону необхідно розглядати нерозривно на мікро- і мезорівнях. Ця теза будується на судженні про те, що в процесі управління людським капіталом головною метою є його ефективне використання в реальній економіці. При цьому виникають завдання, пов'язані з розвитком необхідного рівня людського капіталу, що відбувається на рівні індивідуума, тобто на мікрорівні. Другий блок завдань пов'язаний з ефективним розподілом людського капіталу в економіці, що відбувається на мезорівні.

В результаті вказаного доцільно розширити поняття «управління людським капіталом» в аспекті інноваційного розвитку регіону таким чином:

1) мікрорівень – заходи, засновані на інвестуванні, спрямовані на розвиток, придбання індивідуумом цінностей у вигляді знань, умінь, здібностей, морально-вольових якостей, які формують базу для використання людського потенціалу;

2) мезорівень – заходи, спрямовані на розподіл людського капіталу згідно з потребами реального сектора економіки з урахуванням прогнозів інноваційного розвитку національної економіки.

Світовим банком у 2004 році запропонований Індекс знань (ІЗ), який вимірює здатність країни створювати, приймати і поширювати знання, є показником загального потенціалу розвитку знань в тій чи іншій країні.

Індекс знань визначається як середня величина трьох субіндексів – освіти, інновацій, інформаційних технологій і комунікацій (Гапак та ін., 2020):

$$ІЗ = (I_s + I_i + I_{ikt})/n,$$
$$I_s; I_i; I_{ikt} = N_d = 10 n^w/n^c,$$

де ІЗ – індекс знань;

I_s – субіндекс освіти і людського потенціалу;

I_i – субіндекс інноваційної системи;

I_{ikt} – субіндекс інформаційно-комунікаційних технологій;

N_d – нормалізація складових індексів значення від 0 до 10);

n^w – кількість об'єктів, показники яких гірші;

n^c – загальне число об'єктів аналізу.

За даними [4,5,6] у 2019 році субіндекс освіти визначався для 189 країн і Україна зайняла 46 позицію; субіндекс інновацій визначався для 129 країн і Україна зайняла 47 позицію; субіндекс інформаційно-комунікаційних технологій здійснювався для 175 країн і Україна посіла в рейтингу 79 місце. Україна за індексом знань у 2019 році знаходилась на 55 місці.

Однак даний індикатор, на нашу думку, має недоліки в частині неповноти інформації про стан окремих аспектів

регіонального розвитку. Даний висновок ґрунтується на результатах розрахунку Індексу знань з урахуванням показників, які не включені до переліку показників в структуру індексу, запропонованого Світовим банком: науково-дослідний, кадровий потенціал регіону та участь регіону в інноваційному розвитку економіки держави.

Додаткові показники, використані в розрахунку Індексу знань, представлені в таблицях 1 – 4: еталонний показник N_{a1} – доля зайнятого персоналу науковими дослідженнями і розробками до загальної кількості зайнятих в економіці регіону, %; еталонний показник N_{a2} – доля від загальної кількості персоналу, зайнятого науковими дослідженнями і розробками, %; еталонний показник N_{a3} – число створених нових видів виробів та технологій; еталонний показник N_{a4} – число використаних нових видів виробів та технологій; K_1 – зайняті в економіці, всього (тис. чол.); K_2 – кількість персоналу, зайнятого науковими дослідженнями і розробками (чол.); N_{r1} – доля зайнятого персоналу науковими розробками до загальної кількості зайнятих в економіці регіону, %; K_3 – кількість дослідників з вченими ступенями (чол.); N_{r2} – доля дослідників з вченими ступенями до загальної кількості персоналу, зайнятого НДР регіону, %; N_{r3} – число створених нових видів виробів та технологій; N_{r4} – число використаних нових видів виробів та технологій; $I_{p,s,t,it}$ – значення індексу регіонального значення.

Таблиця 1
Індекс науково-дослідного кадрового потенціалу регіону «Персонал, зайнятий науковими дослідженнями і розробками»

Регіони	Еталонний показник, N_{a1}	K_1	K_2	N_{r1}	$I_p = 10 \cdot N_{r1} / N_{a1}$
Волинська область	5	410,5	154	0,038	0,075
Рівненська область	5	476,0	196	0,041	0,082
Львівська область	5	1038,2	3849	0,370	0,74
Тернопільська область	5	416,0	214	0,051	0,103

Примітка. Побудовано на основі [8] та розрахунків.

Для дослідження нами вибрані Волинська і сусідні з нею Рівненська, Львівська та Тернопільська області. Показники еталонного значення використані з дослідження.

Таблиця 2

Індекс науково-дослідного кадрового потенціалу регіону
«Дослідники з вченими ступенями»

Регіони	Еталонний показник, N_{a2}	K_2	K_3	$N_{r2} = K_3/K_2$	$I_s = 10 N_{r2}/N_{a2}$
Волинська область	50	154	15	9,74	1,95
Рівненська область	50	196	32	16,33	3,27
Львівська область	50	3849	1256	32,63	6,53
Тернопільська область	50	214	35	16,36	3,27

Примітка. Побудовано на основі [7] та розрахунків.

Таблиця 3

Індекс участі регіону в інноваційному розвитку України
«Створені нові види виробів та технологій»

Регіони	Еталонне значення N_{a3}	N_{r3}	$I_t = 10 N_{r3}/N_{a3}$
Волинська область	100	210	21,0
Рівненська область	100	111	11,1
Львівська область	100	1913	191,3
Тернопільська область	100	198	19,8

Примітка. Побудовано на основі [7] та розрахунків.

Таблиця 4

Індекс участі регіону в інноваційному розвитку України
«Використані нові види виробів та технологій»

Регіони	Еталонне значення,	N_{r4}	$I_{it} = 10 \cdot N_{r4} / N_{a4}$
Волинська область	15000	81	0,054
Рівненська область	15000	44	0,029
Львівська область	15000	1112	0,74
Тернопільська	15000	88	0,059

Примітка. Побудовано на основі [7] та розрахунків.

В результаті, нами запропоновані додаткові регіональні субіндекси (табл. 5) для розрахунку Індексу знань, який доцільно використовувати для розрахунку ІЛР, що дозволяє більш точно характеризувати рівень розвитку знань у регіоні:

$$IK = (I_s + I_i + I_{ikt} + I_{hp} + I_{pd})/n.$$

Таблиця 5

Регіональні індекси

Назва індексу	Формула
Науково-дослідний кадровий потенціал регіону	$I_{hp} = (i_p + i_s)/2$
Волинська область	1,013
Рівненська область	1,676
Львівська область	3,635
Тернопільська область	1,687
Участь регіону в інноваційному розвитку України	$I_{pd} = (i_t + i_{it})/2$
Волинська область	10,527
Рівненська область	5,565
Львівська область	96,02
Тернопільська область	9,930

Примітка. Побудовано на основі розрахунків.

Таким чином, нами удосконалений порядок розрахунку «Індексу знань», який дозволяє враховувати регіональні особливості кадрового науково-дослідного потенціалу регіону та вкладу регіону в інноваційний розвиток економіки України.

Процеси формування людського капіталу в сучасних умовах не повинні відбуватися стихійно, значить, таким процесом необхідно керувати. В результаті управління людським капіталом формується інтелектуальна основа для інноваційного розвитку регіону.

Звіт про глобальні тенденції людського капіталу Deloitte за 2020 рік [8] зібрав відповіді майже 10 000 лідерів з питань персоналу та бізнесу в 119 країнах, щоб виявити дев'ять тенденцій людського капіталу: альтернативна робоча сила, робота як «суперзаняття», новий підхід щодо лідерства, винагороди та мотивація, перехід від ієрархії до командної роботи, від досвіду працівників до досвіду людини, рекрутинг, попит на нові навички, внутрішня мобільність талантів.

Управління людським капіталом – це процес постійної взаємодії суб'єкта та об'єкта управління. В ході такої взаємодії утворюються складні нелінійні зв'язки, схильні до постійних змін в результаті впливу зовнішніх і внутрішніх факторів. У сукупності це формує систему.

Логічну послідовність впровадження представлено у вигляді мережевого графіка, що відображає його основні етапи.

Запропонований механізм впровадження моделі управління людським капіталом в інтересах інноваційного розвитку Волинської області включає в себе функціональні зв'язки між системами освіти, державної влади, фінансово-кредитними організаціями, а також комерційними структурами, які представляють інтереси економічних галузей регіону.

Висновки. Вдосконалено порядок розрахунку «Індексу знань», який дозволяє враховувати регіональні особливості кадрового науково-дослідного потенціалу регіону та вкладу регіону в інноваційний розвиток економіки України.

Запропоновано механізм впровадження моделі управління людським капіталом з метою інноваційного розвитку регіону та розроблено мережевий графік її реалізації.

Список бібліографічного опису

1. Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект (колективна монографія) / за ред. Е.М. Лібанової. Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2015. 356 с.
2. Полоус О.В. (2017). Особливості управління розвитком людського капіталу в умовах інноваційної економіки. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Випуск 17. С.579–583.
3. Гапак Н.М., Бойко Я.М., Гаврилук М.В. (2020). Реалії розвитку економіки знань на сучасному етапі у світовій економіці. *Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор»*. Випуск 1 (57). С.12–17.
4. Global innovation index 2019. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2019.pdf
5. Рейтинг стран мира по уровню образования. Гуманитарный портал. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/educationindex/education-index-info>
6. Рейтинг стран мира по уровню развития информационно-коммуникационных технологий. Гуманитарный портал. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/ict-development-index/ict-development-index-info>
7. Державна служба статистики України / Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Global Human Capital Trends 2020. URL: <https://www2.deloitte.com/>

Reference

1. Lyuds'kyu rozvytok v Ukrayini. Modernizatsiya sotsial'noyi polityky: rehional'nyy aspekt (kolektyvna monohrafiya) / za red. E.M. Libanovoyi [Human development in Ukraine. Modernization of social policy: regional aspect (collective monograph) / edited by E.M. Libanova]. Kyiv: In-t demohrafiyi ta sotsial'nykh doslidzhen' im. M.V. Ptukhy NAN Ukrayiny, 2015. 356 s. [in Ukrainian].
2. Polous O.V. (2017). Osoblyvosti upravlinnya rozvytkom lyuds'koho kapitalu v umovakh innovatsiyanoi ekonomiky [Peculiarities of managing the development of human capital in the conditions of the innovative economy]. *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky – Global and national economic problems*. Vypusk 17. S.579–583. [in Ukrainian].
3. Napak N.M., Boyko YA.M., Havrylyuk M.V. (2020). Realiyi rozvytku ekonomiky znan' na suchasnomu etapi u svitoviy ekonomitsi [The realities of the development of the knowledge economy at the current stage in the world economy]. *Naukovo-vyrobnychyy zhurnal «Biznes-navihator» – Scientific and industrial magazine "Business-navigator"*. Vypusk 1 (57). S.12–17. [in Ukrainian].
4. Global innovation index 2019. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2019.pdf [in English].
5. Reytynng stran mira po urovnyu obrazovaniya [Ranking of the countries of the world by educational level]. Gumanitarnyy portal [Humanitarian portal]. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/education-index/education-index-info> [in English].
6. Reytynng stran mira po urovnyu razvitiya informatsionno-kommunikatsionnyih tehnologiy [Ranking of the countries of the world by the level of development of information and communication technologies]. Gumanitarnyy

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВІП ЛНТУ, 2022. 290 с.

portal [Humanitarian portal]. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/ict-development-index/ict-development-index-info> [in English].

7. Derzhavna sluzhba statyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine] / Ofitsynyy veb-sayt. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian].

8. Global Human Capital Trends 2020. URL: <https://www2.deloitte.com/> [in English].

УДК 005.336.6

Смолич Д.В. к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0002-6444-9486>

e-mail: d.smolych@lntu.edu.ua

Dariia Smolych. Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0002-6444-9486>

e-mail: d.smolych@lntu.edu.ua

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ БРЕНД-МЕНЕДЖМЕНТ ТА ЙОГО РОЛЬ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙ

У статті розглянуто сутність понять «бренд», «брендинг» та «бренд-менеджмент» та їх взаємозв'язок. Виокремлено підходи до визначення поняття «бренд-менеджмент». Охарактеризовано основні моделі управління брендами, їх основні переваги та недоліки. Розглянуто стратегії бренд-менеджменту, які формуються на основі досліджених моделей. З'ясовано роль корпоративного бренду у формуванні лояльності споживачів. Визначено роль та значення бренд-менеджменту в діяльності підприємства.

Ключові слова: бренд, брендинг, бренд-менеджмент, моделі бренд-менеджменту, стратегії бренд-менеджменту, корпоративний брендинг.

THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF BRAND MANAGEMENT AND ITS ROLE IN THE ACTIVITIES OF ORGANIZATIONS

Today, for any business or organization, building and developing a good relationship with the target market is crucial, as it ensures that their products (goods or services) will remain relevant in the minds of consumers. An important role in ensuring this effect is played not only by the process of creating the company's brand, but also by maintaining and developing the brand, that is, brand management.

Many scientists and specialists in the field of promotion have certain differences in the interpretation of the concept of "brand management". Some of them adhere to the concept that brand management is a general concept, and branding is its integral component. However, some scientists distinguish these concepts and believe that branding involves the creation of a brand, and brand management - its maintenance in the future.

Today, in global practice, two main models of brand management are used, which are the basis of the construction of all branding activities of the enterprise - Western (European-American) and Eastern (Japanese).

The Western model is based on a concept based on the differentiation of certain types of products (or services provided by an enterprise), according to which goods (services) are endowed with certain functional and emotional distinctive features.

The Eastern model is the most common and involves focusing brand management on the corporate brand. This model is more aimed at the loyalty of those consumers who care more about brand advertising than the features of products or services. According to the Eastern model, the entire activity of the enterprise is regulated by the main brand.

Creating a corporate brand has become a strategic step, which is implemented at the highest level of management. A corporate brand is not just an identification of the company's brand, it actually represents the core values, ethics and principles that the company supports in relation to its business and consumers. To a large extent, the corporate brand is also an indicator of the company's culture and reputation.

Maintaining the core value of the brand and its image rests with the company's management and functional managers. In recent years, the brand manager's job profile has undergone significant changes and development. Today, brand managers are responsible for the overall business and are required to ensure an adequate return on investment. Technological changes, the competitive nature of open markets and globalization have changed the rules of brand management and consumer behavior.

Key words: brand, branding, brand management, brand management models, brand management strategies, corporate branding.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасні ринки характеризуються своєю невизначеністю та жорсткою конкуренцією. Глобалізація та нові технології створюють можливості для підприємств-початківців, які активно пропонують нові та вдосконалені товари і послуги споживачам. Із загостренням конкуренції підприємствам все важче відрізнятись від своїх конкурентів. Саме тому дуже важливо створити бренд, який допоможе компанії утримувати своїх постійних клієнтів, привернути увагу нових та сформувати у них відчуття прихильності та лояльності.

Сильний бренд та ефективне управління ним не тільки допомагає підприємству стати більш впізнаваним і привернути більше уваги до себе, але й створює довготривалий зв'язок між

споживачами та брендом. Бренд-менеджмент забезпечує створення системи цінностей відносно конкретного продукту, а також дозволяє вибудувати довірчі відносини зі своїми клієнтами, і робота бренд-менеджерів полягає в тому, щоб забезпечити цю довіру.

Аналіз останніх досліджень у яких започатковано вирішення проблеми. Теоретичні та практичні аспекти створення та управління брендами досліджували у своїх наукових працях: Ф. Котлер, К. Келлер, Н.В. Івашова, С. Москалюк, О.А. Радченко, С.С. Петропавлівська, С.Ф. Смерічевський, А. Б. Котляр, Н.В. Юдіна, Л.К. Яцишина, О.В. Мороз, І.В. Струтинська, О. Щегельська, Ж. Капферер, В.М. Гриньова, П. Темпорал та інші. Разом з тим, актуальним залишається дослідження особливостей бренд-менеджменту з урахуванням сучасних ринкових тенденцій, зокрема діджиталізації, глобальної цифровізації бізнесу.

Цілі статті. Метою статті є визначення змісту поняття «бренд-менеджмент», як вагомого фактору впливу на ефективність діяльності підприємства, дослідження моделей, стратегій бренд-менеджменту, їх переваг та недоліків.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На сьогоднішній день для будь-якого підприємства чи організації побудова та розвиток хороших взаємовідносин із цільовим ринком має вирішальне значення, оскільки це гарантує, що їх продукти (товари або послуги) залишатимуться актуальними для споживачів. Важливу роль у забезпеченні цього ефекту відіграє не тільки процес створення бренду компанії, а й підтримка та розвиток бренду, тобто бренд-менеджмент, який нині є індикатором успішності організації.

Бренд – це сукупність відмінних ознак, які дозволяють споживачам відрізнити продукцію (або послуги) одного підприємства чи організації від інших. Його основна задача полягає у підвищенні рівня залучення споживачів, як наслідок – покращенні конкурентного становища компанії на ринку. Адже якщо бренд підприємства (або його окремих товарів чи послуг) добре позиціонується на ринку та допомагає виграти

вирізняти його серед конкурентів, це означає що брендинг приносить реальну цінність, в першу чергу у вигляді зростання попиту серед споживачів (*What is Brand Management: Benefits and Tips*, 2022).

Бренд являє собою нематеріальний актив організації, цінність якого полягає не лише у пізнаваності його споживачами, а в першу чергу у формуванні позитивних емоцій, асоціацій, пов'язаних з ним. Купуючи брендovanі товари, споживачі свідомо погоджуються нести додаткові фінансові витрати.

Важливо відмітити, що створення бренду (брендинг) – це лише початок тривалого процесу. Для того, щоб бренд підприємства мав успіх у динаміці, потрібен комплекс узгоджених зусиль, креативних ідей та інноваційних заходів для його забезпечення. Ця роль відводиться бренд-менеджменту.

Брендинг можна визначити як процес формування бренду підприємства, або його окремих товарів чи послуг (*Що таке бренд і брендинг?*, 2022). Бренд-менеджмент, в свою чергу, є процесом регулярного моніторингу корпоративного бренду та його підтримки з метою побудови довгострокових лояльних відносин із споживачами, клієнтами компанії.

Таким чином, сам бренд виступає лише інструментом для досягнення цілей організації. Для того, щоб цей інструмент приніс потрібні результати, потрібно провести ряд заходів для ефективного його задіяння та використання. Власне, створити сильний бренд не достатньо, необхідно постійно його розвивати та підтримувати.

Концепція бренд-менеджменту передбачає створення стійкого емоційного зв'язку між споживачами та продукцією. За його допомогою в свідомості споживачів створюється імідж продукту чи підприємства. Це стає основою не лише залучення нових клієнтів, але й підвищення лояльності до бренду серед існуючих споживачів. Крім того, бренд-менеджмент допомагає оцінювати економічну ефективність бренду та допомагає вдосконалювати та адаптувати бренд відповідно до змін умов ведення бізнесу (*What is Brand Management: Benefits and Tips*, 2022).

У багатьох науковців та фахівців в галузі просування виникають певні розбіжності в трактуванні поняття «бренд-менеджмент». Частина з них притримується концепції, відповідно до якої управління брендом є загальним поняттям, а брендинг являється його невід'ємною складовою. Проте, деякі науковці розмежовують дані поняття і вважають, що брендинг передбачає створення бренду, а бренд-менеджмент – його підтримку в подальшому. Розглянемо детальніше дані підходи (табл. 1.).

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття «бренд-менеджмент»

Автор	Визначення поняття «бренд-менеджмент»
<i>Загальна концепція – брендування виступає невід'ємною складовою частиною управління брендом</i>	
Н.В. Івашова	Впорядкована сукупність процесів, які, зокрема, включають в себе розробку дизайну, розміщення, маркетинг, рекламу та розповсюдження, та сприяють ідентифікації та розвитку бренду (Івашова, 2011).
С. Москалюк	Термін, який використовується для опису маркетингових стратегій, спрямованих на підтримку, покращення та підвищення обізнаності про ширшу цінність і репутацію бренду (Москалюк, 2005).
С.Є. Петропавловська, О.А. Радченко	Комплексні та взаємопов'язані функції та системи побудови успішного бренду, який має призвести до фінансових і нефінансових вигод, наприклад, збільшення продажів, рентабельності інвестицій, частки ринку або підвищення лояльності клієнтів (Смерічерський та ін., 2019).
<i>Концепція розмежування - брендинг та бренд-менеджмент виступають як окремі процеси, які перебувають в тісній взаємодії</i>	
А.Б. Котляр	Процес управління репутацією бренду підприємства та покращення сприйняття аудиторією бренду таким чином, щоб створити більшу його впізнаваність та лояльність (Котляр, 2019).
Н.В. Юдіна	Це важливий процес для розвитку стійкої ідентичності бренду та репутації на ринку, що постійно змінюється (Юдіна, 2020).
Л.К. Яцишина	Діяльність, призначенням якої є забезпечення стабільності бренду, посилення його впливу, а також нарощення його капіталу (Яцишина, 2011).

Примітка. Сформовано автором

Таким чином, спираючись на наведені в таблиці 1 трактування, можна сказати, що головним призначенням бренд-менеджменту є формування високого рівня лояльності споживачів до підприємства, шляхом посилення впливу свого бренду на ринку та збільшення його капіталу.

Досить часто, за рахунок обмеженості фінансових коштів, підприємства обмежуються лише створенням бренду (назви, логотипу, фірмової упаковки тощо) і не займаються його розвитком та просуванням в майбутньому. Проте, на сьогодні, такий підхід все більше втрачає актуальність, адже з розвитком ринкових відносин з'являється все більша кількість нових підприємств-конкурентів. Таким чином, виникає необхідність не просто про себе нагадувати, а й шукати шляхи залучення нових споживачів. Тому, вважаємо, що в сучасних умовах, загальна концепція є більш дієвою, адже вона включає в себе не лише формування бренду, а і його розвиток.

На сьогоднішній день, у світовій практиці використовують дві основні моделі бренд-менеджменту, які лежать в основі побудови усїєї брендингової діяльності підприємства – західну (євро-американську) та східну (японську).

Західна модель ґрунтується на концепції, заснованій на диференціації окремих видів продукції (або послуг, що надає підприємство), згідно з якою товари (послуги) наділяються певними функціональними та емоційними відмінними рисами. Тобто, згідно цієї моделі, процес управління брендом заснований на позиціонуванні лише окремих товарів (послуг) та товарних ліній в незалежності один від одного та підприємства, яке їх виготовляє. Тобто, підприємство може мати декілька брендів, які розвиваються окремо один від одного, або ж можуть бути суббрендами, які взаємодоповнюють один одного. Бренди в цій категорії зазвичай мають власний унікальний логотип, візуальну ідентичність, стиль спілкування зі споживачами тощо (*Моделі бренд-менеджменту, 2022*).

Східна модель є найбільш поширеною та передбачає фокусування бренд-менеджменту на корпоративному бренді.

Східна модель бренд-менеджменту в більшій мірі націлена на лояльність тих споживачів, яким більше важлива реклама бренду, ніж особливості продукції чи послуг. Згідно східної моделі, вся діяльність підприємства регулюється основним брендом. Хоча можуть існувати конкретні позначення для різних лінійок продуктів і послуг, вони зосереджені під материнським брендом, якому вони належать. Також, варто відмітити, що зазвичай всі вони використовують ім'я корпоративного бренду в своїх назвах та мають зв'язок через свою візуальну ідентифікацію (*Підходи до створення бренду, 2022*).

Кожна з представлених моделей має свої переваги та недоліки, тому обираючи підхід до управління брендами, необхідно ретельно дослідити ці аспекти (табл. 2).

Таблиця 2

Переваги та недоліки східної та західної моделей бренд-менеджменту

Переваги	Недоліки
<i>Західна модель (євро-американська) бренд-менеджменту</i>	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Мінімізація ризиків – оскільки кожен продукт має бренд, ризики для материнської компанії під час запуску новинок мінімальні. 2. Збільшення охоплення – здатність визначати унікальні цільові аудиторії та створювати продукти, які розширюють демографічне охоплення бренду. 3. У разі погіршення репутації окремого бренду, є шанси збереження репутації інших брендів та самого підприємства. 4. Гнучкість – більша еластичність з точки зору комунікації, позиціонування бренду. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ізоляція – за материнською компанією не так багато влади, тому не можна покладатися на неї для зміцнення репутації окремих брендів. 2. Ресурсо-затратність – створювати та впроваджувати численні маркетингові стратегії та керувати багатьма окремими лініями послуг важко та дорого. 3. Суббренди не можуть покладатися на основний бренд для зміцнення своєї репутації.
<i>Східна модель (японська) бренд-менеджменту</i>	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Ефективність – одна маркетингова стратегія охоплює кожну пропозицію. 2. Простота – можна уникнути плутанини та конкуренції, зберігаючи кожну пропозицію під одним брендом. 3. Еволюція – сильний бренд може 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Репутація – уся продукція та послуги пов'язані зі сприйняттям бренду підприємства громадськістю, погана репутація підприємства розповсюджується на всю продукцію, яку воно

сприяти більшому успіху майбутніх пропозицій. 4. Економія витрат завдяки відсутності необхідності керувати окремими брендами. 5. Зі зростанням основного бренду суббренди отримують визнання.	випускає. 2. Обмеження – якісна продукція може не мати великого успіху, якщо материнський бренд слабкий або неефективний. 3. Універсальна стратегія може не працювати для деяких продуктів.
---	---

Примітка. Сформовано автором

Слід зазначити, суббренди не можуть існувати самі по собі, якщо вони являються частиною материнського бренду. Прикладом даної моделі є компанія Sumsung, споживачі якої можуть чітко ідентифікувати фірмовий бренд, оскільки головна організація створює капітал бренду та підтримує зв'язок з клієнтами за допомогою корпоративного бренду.

Найчастіше маленькі підприємства та ті, що працюють у сфері послуг, будують процес управління брендом на основі другої (східної) моделі і велику увагу приділяють побудові відмінної репутації. Якщо клієнти вже знайомі з підприємством, маркетологи можуть використовувати репутацію для просування нових продуктів або послуг. Встановлена цінність підприємства допомагає орієнтувати нові продукти на різні аудиторії, щоб швидше розвивати бренд. На відміну від цього, західна модель може бути ефективною для підприємств, які хочуть диверсифікувати свої продукти. В такому випадку маркетологи розробляють кожен торгову марку відповідно до конкретних потреб ринку (*Підходи до створення бренду, 2022*).

На основі обраної моделі формується стратегія бренд-менеджменту. Існує кілька стратегій, які можуть збільшити цінність підприємства залежно від його цільової аудиторії, галузі, бюджету та маркетингових кампаній (*7 Types of Branding Strategies and How to Select One, 2022*):

Брендування продукту – одна з найпопулярніших стратегій бренд-менеджменту. Вона спрямована на те, щоб зробити продукт відмінним і впізнаваним. Символи чи малюнки є важливою частиною стратегії, адже це допомагає споживачам легко ідентифікувати продукт підприємства.

Брендування послуг – стратегія, що використовує потреби клієнта. В основі лежить відмінне обслуговування клієнтів, як спосіб завоювання прихильності споживачів.

Корпоративний брендинг – передбачає відображення місії та основних цінностей підприємства в кожній точці контакту з потенційними, поточними та колишніми споживачами.

Суббрендинг – стратегія, за якої відоме підприємство до основного бренду представляє суббренд, щоб задовольнити ринкову нішу та збільшити продажі.

Ко-брендинг – стратегія, яка передбачає об'єднання двох брендів, які разом обслуговують ринок. Це може бути вигідно, якщо обидва бренди є лідерами ринку, або користуються високою репутацією.

Інтернет-брендинг – стратегія, яка допомагає підприємствам позиціонувати себе як частину онлайн-ринку. Вона зосереджує свою увагу на створенні веб-сайту підприємства, платформи соціальних мереж, блогів та іншого онлайн-контенту.

Залежно від можливостей підприємства, специфіки його діяльності, умов ринку тощо, досить поширеною є практика поєднання кількох стратегій. Такий підхід до управління може значно збільшити шанси ефективного просування бренду.

Створення корпоративного бренду є стратегічним кроком, який реалізується на вищому рівні управління. Корпоративний бренд – це не просто ідентифікація бренду підприємства, він фактично репрезентує основні цінності, етику та принципи, які підприємство підтримує по відношенню до свого бізнесу та споживачів. Значною мірою корпоративний бренд також є показником культури підприємства та його репутації.

Корпоративний бренд має постійно вдосконалювати пропозицію цінності, відповідаючи мінливим ринкам і уявленням споживачів. Цінність бренду, або показник корпоративного бренду слід оцінювати з точки зору його відповідності споживачам, партнерам та інвесторам, які вимірюють ефективність компанії з точки зору вартості бренду (*Corporate Branding – A Discussion, 2022*).

Підтримання основної цінності бренду та його іміджу лежить на керівництві підприємства та функціональних управліннях. Протягом останніх років, профіль роботи бренд-менеджера зазнав значних змін та розвитку. На сьогоднішній день бренд-менеджери несуть відповідальність за загальний бізнес і зобов'язані забезпечити належну рентабельність інвестицій. Технологічні зміни, конкурентна природа відкритих ринків і глобалізація змінили правила управління брендом і поведінку споживачів.

Сучасна робота бренд-менеджера вимагає різноманітних наборів навичок, необхідних для керування складним середовищем. Бренд-менеджери мають бути повністю обізнаними про події чи зміни, що відбуваються в різних галузях і зовнішньому середовищі, а також бути здатними швидко приймати рішення та будувати плани для просування бренду. Економічне середовище має великий вплив на бренди, а також на поведінку споживачів. У мінливому ринковому середовищі постійно змінюються уявлення та вимоги клієнтів. Будь-яка економічна криза чи зростання інфляції на глобальному та національному рівнях провокують консервативні кроки з боку споживачів, які стають більш пасивними, відкладають покупку або відходять від певного бренду в пошуках дешевших альтернатив (*Changing Profile of Brand Managers*, 2022).

Динаміка бренд-менеджменту, а також зміни в його профілі, що охоплюють рентабельність інвестицій і кінцевий внесок бренду в результати господарської діяльності, вимагають спільної роботи міжфункціональних команд для управління категорією бренду.

Важливо підкреслити, що бренд-менеджмент є доволі складним, ресурсо-затратним процесом, який вимагає залучення досвідчених, професійних спеціалістів. Проте, ефективна його реалізація принесе організації переваги, а саме (Юдіна, 2020):

1) зростання залученості співробітників – співробітники часто почуваються більш залученими на роботі, коли працюють у компаніях із сильним іміджем;

- 2) зростання продажів та прибутку підприємства за рахунок збільшення капіталу бренду;
- 3) зниження витрат, пов'язаних з рекламою (за рахунок популярності бренду підприємства або його окремих товарів);
- 4) розширення бази споживачів та клієнтів;
- 5) ідентифікація серед конкурентів – після створення бренду, споживачі можуть відчувати більшу прихильність до продукції, або послуг підприємства, ніж до його конкурентів;
- 6) зростання конкурентоспроможності;
- 7) підвищення рівня лояльності споживачів.

Висновки. Нині споживачі та замовники добре обізнані та роблять усвідомлений вибір, для того, щоб клієнти були лояльними та з метою підтримки лідерських позицій в довгостроковій перспективі, організація має не лише створити бренд, а й побудувати ефективну систему бренд-менеджменту та постійно працювати над цінністю свого корпоративного бренду і забезпечувати його підтримку.

Список бібліографічного опису

1. What is Brand Management: Benefits and Tips URL: <https://sendpulse.com/support/glossary/brand-management>.
2. Що таке бренд і брендинг? URL: <https://ideadigital.agency/blog/shho-take-brand-ta-branding/>.
3. Івашова Н.В. Місце брендингу у сучасних маркетингових концепціях. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. № 4. С. 89-97.
4. Москалюк С. Бренд у стратегічному управлінні підприємством. *Вісник Тернопільської академії народного господарства*. Тернопіль, 2005. Вип. 4. С. 71-76.
5. Смерічевський С.Ф., Петропавловська С.Є., Радченко О.А. Бренд-менеджмент: навчальний посібник. К.: НАУ, 2019. 156 с.
6. Котляр А.Б. Бренд-менеджмент у системі стратегічного управління підприємством URL: http://www.rusnauka.com/33_DWS_2010/33_DWS_2010/Economics/73784.doc.htm.
7. Юдіна Н.В. Бренд-менеджмент: навчальний посібник. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2020. 114 с.
8. Яцишина Л.К. Бренд-менеджмент: навч. Посібник. Виноградов. К.: КНУТД, 2011. 102 с.
9. Моделі бренд-менеджменту (моделі управління брендом) URL: <https://koloro.ua/ua/upravlenie-brendom.html>.

10. Підходи до створення бренду URL: https://studwood.net/2130086/marketing/pidhodi_stvorenniya_brendu.

11. 7 Types of Branding Strategies and How to Select One URL: <https://www.business2community.com/branding/7-types-of-branding-strategies-and-how-to-select-one-examples-02316182>.

12. Corporate Branding – A Discussion URL: <https://www.managementstudyguide.com/corporate-branding.htm>.

13. Changing Profile of Brand Managers URL: <https://www.managementstudyguide.com/changing-profile-of-brand-managers.htm>.

References

1. What is Brand Management: Benefits and Tips URL: <https://sendpulse.com/support/glossary/brand-management> [in English].

2. Shcho take brend i brendinh? URL: <https://ideadigital.agency/blog/shho-take-brend-ta-brending/> [in Ukrainian].

3. Ivashova N. Mistse brendynhu u suchasnykh marketynhovyykh kontseptsyakh. Marketynh i menedzhment innovatsiy (2011). № 4. [in Ukrainian].

4. Moskalyuk S. Brend u stratehichnomu upravlinni pidpryyemstvom. Visnyk Ternopil's'koyi akademiyi narodnoho hospodarstva. Ternopil', 2005. Vyp. 4. [in Ukrainian].

5. Smerichevs'kyy S., Petropavlovs'ka S., Radchenko O. Brend-menedzhment: navchal'nyy posibnyk. (2019) K.: NAU [in Ukrainian].

6. Kotlyar A. Brend-menedzhment u systemi stratehichnoho upravlinnyia pidpryyemstvom URL: http://www.rusnauka.com/33_DWS_2010/33_DWS_2010/Economics/73784.doc.htm [in Ukrainian].

7. Yudina N. Brend-menedzhment: navchal'nyy posibnyk. (2020) K: KPI im. Ihorya Sikors'koho [in Ukrainian].

8. Yatsyshyna L. Brend-menedzhment: navch. Posibnyk. Vynohradov. (2011) K.: KNUTD. [in Ukrainian].

9. Modeli brend-menedzhmentu (modeli upravlinnyia brendom) <https://koloro.ua/ua/upravlenie-brendom.html>. [in Ukrainian].

10. Pidkhody do stvorenniya brendu URL: https://studwood.net/2130086/marketing/pidhodi_stvorenniya_brendu. [in Ukrainian].

11. 7 Types of Branding Strategies and How to Select One URL: <https://www.business2community.com/branding/7-types-of-branding-strategies-and-how-to-select-one-examples-02316182>. [in English].

12. Corporate Branding – A Discussion URL: <https://www.managementstudyguide.com/corporate-branding.htm>. [in English].

13. Changing Profile of Brand Managers URL: <https://www.managementstudyguide.com/changing-profile-of-brand-managers.htm>. [in English].

УДК 005.511(083.92)

Тендюк А.О., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0002-9002-1184>

e-mail: allatendyuk@gmail.com

Tendiuk Alla, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0002-9002-1184>

e-mail: allatendyuk@gmail.com

Стрижеус Л.В., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0002-1007-8798>

e-mail: l.stryzheus@lntu.edu.ua

Stryzheus Liudmyla, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0002-1007-8798>

e-mail: l.stryzheus@lntu.edu.ua

Бондарович Ю.Ю.

Луцький національний технічний університет

Bondarovich Yu.

Lutsk National Technical University

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ

Стаття присвячена розгляду методичних підходів до оцінки якості та ефективності бізнес-процесів. Розглянуто важливість управління бізнес-процесами в організації. Доведено актуальність формування ефективних моделей оцінки якості та ефективності бізнес-процесів на підприємстві. Здійснено аналіз методичних підходів до оцінки ефективності бізнес процесів в організації та обґрунтовано доцільність використання комплексного підходу. Деталізовано переваги існуючих моделей оцінки бізнес-процесів та обґрунтовано доцільність застосування комплексної моделі оцінки, що ґрунтується на визначенні рівня зрілості, якості ресурсного забезпечення та оптимізації часових характеристик основних та допоміжних бізнес-процесів. Доведено, що запропонована модель оцінки дозволить забезпечити комплексність та сприятиме зростанню рівня ефективності бізнес-процесів.

Ключові слова: бізнес процес, ефективність, індикатори ефективності, показники якості бізнес-процесів.

METHODOLOGICAL APPROACHES TO ANALYSIS OF BUSINESS PROCESSES

The article is devoted to the consideration of methodical approaches to assessing the quality and efficiency of business processes. The importance of business process management in the organization is considered. An analysis of theoretical approaches to the interpretation of the essence and content of the concept of "business process" was carried out, which made it possible to determine the key features of business processes, which are: purposefulness, orientation to the formation of consumer value, the presence of "inputs" and "outputs", interconnectedness, sequence processes and activities. A generalization of two directions of scientific approaches, which are the client-oriented approach and the structural one, has been carried out.

The main purpose of diagnostics of business processes in the organization is to determine the level of their compliance with target or regulatory parameters or requirements of internal and external consumers, the need to achieve planned results, ensuring minimal deviation of actual indicators of efficiency and quality of processes to the required or planned ones. The obtained results of the process of analysis and assessment of business processes create prerequisites for the formation of conclusions regarding the improvement of the efficiency of business processes.

Methodical approaches to monitoring and diagnostics of business processes are carried out using various methods, tools, indicators and criteria. However, the BPM concept provides for the justification of the choice of priority business processes, the optimization of which will maximize the overall effectiveness of the activity.

Attention is focused on the expediency of using indicators of fragmentation, which are universal and reflect the organizational complexity of business processes. These indicators are determined by the number and equality of management subjects, which, in our opinion, significantly affects the effectiveness, difficulty, quality, cost, and duration of the organization's key business processes.

The expediency of using indicators of the duration of the process, which at the present stage are one of the key parameters of influence on the competitiveness of the enterprise, is substantiated. Indicators characterizing the product, process, and level of consumer satisfaction were determined. The advantages of existing business process evaluation models were detailed and the feasibility of using a comprehensive evaluation model based on determining the level of maturity, quality of resource provision, and optimization of the time characteristics of the main and auxiliary business processes was substantiated. It has been proven that the proposed evaluation model will ensure comprehensiveness and contribute to the growth of the level of efficiency of business processes.

Key words: business process, efficiency, performance indicators, quality indicators of business processes.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Динаміка змін ринкового середовища, існування значної кількості викликів та високий рівень невизначеності його факторів, обумовлюють перманентну необхідність коригування діючих бізнес-моделей. Попередні управлінські технології та бізнес моделі, засновані на функціональному підході на сьогоднішній день не є ефективними, оскільки не дозволяють забезпечити адекватну оцінку та оперативну реакцію на виклики сьогодення. За таких умов сучасне бізнес-середовище потребує пошуку більш адекватних та ефективних бізнес-моделей, які здатні давати ефективну відповідь та реакцію на перманентні зміни, бути адаптивними та конкурентоспроможними.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Саме тому наукові пошуки методів оцінки та удосконалення бізнес-процесів на сьогоднішній день є актуальними. Поряд із цим, варто зауважити що значна кількість проблемних питань щодо управління бізнес-процесами, представлена у наукових дослідженнях Дж. Харрінгтона, Б. Андерсена, М. Хаммера, В. Єліферова, В.Репіна, С. Пирогова, О. Думи, О. Криворучко, Т. Лепейка, В. Нетепчука, О. Ольшанського, Ю. Сукача, Л. Чернобай. Поряд із цим, частина проблем, пов'язаних передусім із вибором методів оцінки бізнес-процесів, які спрямовані на виявлення вузьких місць та спрямовані на забезпечення їх ефективності залишаються невирішеними.

Цілі статті, Вивчення методичних підходів оцінки ефективності та якості бізнес-процесів, що спрямовані на формування ефективних механізмів їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Сучасні реалії ведення бізнесу в Україні визначаються значним рівнем невизначеності та високою динамікою зміни факторів зовнішнього середовища, що підсилюється військовими діями. Поточний стан розвитку ринкового конкурентного середовища формує необхідність постійного моніторингу та удосконалення бізнес-процесів, які дозволять

сформувати ефективні та адекватні бізнес-моделі та забезпечити ефективність та конкурентоспроможність підприємства у стратегічній перспективі. Формування ефективних механізмів діагностики бізнес-процесів є передумовою формування бізнес-моделей, які забезпечать здатність адаптації організації до змін у зовнішньому середовищі.

Концепція управління бізнес-процесами, в англійській термінології відома як концепція Business process management (BPM) – це концепція процесного управління організацією, що розглядає бізнес-процеси як особливий вид ресурсів, що повинні забезпечити адаптацію до безперервних змін зовнішнього та внутрішнього середовища. Бізнес-процес слід розуміти як послідовну сукупність взаємопов'язаних дій, видів діяльності, заходів та робіт, які спрямовані на створення кінцевого продукту, який має споживчу цінність.

Аналіз теоретичних підходів до трактування суті та змісту поняття «бізнес-процес» дозволив узагальнити два напрямки наукових підходів, які сформовані за ключовою ознакою, що лежить в основі підходу:

- структурний підхід, ядром якого є внутрішня структура бізнес-процесу..

- клієнтоорієнтований підхід, який розглядає бізнес-процеси з позиції орієнтації на створення на створенні споживчої цінності, тобто кінцевого результату, що максимально повно відповідає потребам споживача..

Зазначені теоретичні дослідження тлумаченні сутності поняття «бізнес-процес», дозволяють окреслити ключові їх ознаки, що визначаються змістом, сутністю та роллю: цілеспрямованість, орієнтація на формування споживчої цінності, наявність «входів» та «виходів», взаємопов'язаність, послідовність процесів та видів діяльності.

Основною метою діагностики бізнес-процесів в організації є визначення рівня їх відповідності цільовим або нормативним параметрам або вимогам внутрішніх та зовнішніх споживачів, необхідність досягнення планових результатів, забезпечення мінімального відхилення фактичних показників ефективності та якості процесів до необхідних або планових.

Отримані результати процесу аналізу та оцінки бізнес-процесів створюють передумови для формування висновків щодо підвищення ефективності бізнес-процесів.

Методичні підходи до моніторингу та діагностики бізнес процесів здійснюються з використанням різних методів, інструментів, індикаторів та критеріїв. Однак, концепція BPM передбачає обґрунтування вибору пріоритетних бізнес-процесів, оптимізація яких дозволить максимізувати загальну результативність діяльності. Аналіз наукових підходів до аналізу та оцінки бізнес-процесів дозволяє сформуванати основні критерії пріоритетності, якими є: важливість бізнес-процесу, проблемність бізнес-процесу, існування можливості поліпшення бізнес-процесів, реальна вартість коригуючих дій.

Систематизацію показників діагностики ефективності бізнес-процесів здійснено у таблиці 1.

Таблиця 1

Методики діагностики ефективності бізнес-процесів організації

Джерело	Групи діагностичних критеріїв
[1]	Індикатори процесу; індикатори продукту процесу; рівня задоволення споживачів процесу; вартісні, технічні, часові індикатори
[2]	результативність, ефективність, адаптивність продуктивність, тривалість, вартість
[3]	індикатори результативності; вартості; тривалості; якості, фрагментації
[4]	дві групи: якісні(суб'єктивні) та кількісні (співвідношення планових і фактичних; еталонних): технічні, вартісні, ресурсні, тривалості
[5]	якісні, базуються на суб'єктивній оцінці керівників різних рівнів та експертів, кількісні: абсолютні – індикатори тривалості процесу, технічні, витартні, показники якості; відносні: індикатори результативності ефективності, питомі порівняння
[6]	індикатори складності, процесності, контролюваності, ресурсоемності, регульованості

Примітка. Складено автором за даними [1- 6]

Серед пропонованих діагностичних критеріїв варто звернути увагу на роботу Elliott J. (Elliott J., 2000) де запропоновано групування індикаторів діагностики бізнес-процесів за п'ятьма групами: результативність; вартість;

тривалість; якість, організаційна складність (фрагментарність). На наш погляд, важливим є акцентування уваги на індикаторах фрагментарності, які є універсальними та відображають організаційну складність бізнес-процесів. Ці показники визначаються кількістю та рівневістю суб'єктів управління, що, на наш погляд, значною мірою впливає на результативність, проблемність, якість, вартість, тривалість ключових бізнес-процесів організації.

Потрібно звернути увагу, що більшість науковців визначають індикатори тривалості. Вони, на сучасному етапі, є одними з ключових, оскільки значною мірою впливають на конкурентоспроможність організації. Це обумовлено тим, що підприємства, аналогічні бізнес-процеси яких мають найкоротші терміни виконання, є найбільш конкурентними та успішними в ринкових умовах завдяки максимально швидкому створенню споживчої цінності та задоволенню запитів споживачів.

На нашу думку, найбільш комплексним є методичний підхід запропонований В. Нетепчуком (Нетепчук, 2014), що базується на оцінці абсолютних показників (індикатори якості, технічні, часові та витратні), відносних (результативності, що відображає відношення фактичних та планових показників, ефективності (співвідношення затрат та результатів), питомих показників та порівняльних, які відображають характеристики процесу у порівнянні з іншими процесами. Автором запропоновано також методика комплексної оцінки бізнес-процесів організації, яка базується на визначенні трьох груп індикаторів: зрілості процесу, ресурсного забезпечення процесу, часові характеристики. Комплексний показник передбачає здійснення оцінки бізнес-процесів організації експертним методом. Якісну оцінку пропонується проводити з використанням 5-ти бальної шкали, яка наведена у таблиці 2.

Розрахунок інтегрального показника по групах зрілості, ресурсного забезпечення та тривалості процесів запропоновано проводити з використанням середнього арифметичного:

$$Q = \sum_{i=1}^n P_i * q_i, \quad (1.1),$$

де: P_i – ваговий коефіцієнт кожного з показників у групі, що встановлюється експертним шляхом залежно від його

впливу на кінцевий результат;

q_i – бальна оцінка відповідного показника процесу.

Таблиця 2

Шкала діагностики ефективності бізнес-процесів

Бали	Якісна інтерпретація показника	Характеристика
1	Формальний підхід	Системний підхід відсутній, результативність - відсутня, негативна або непрогнозована
2	Реагувальний підхід	Системний підхід присутній, орієнтованість на оперативне реагування, коригуючі дії, нівелювання проблем; результативність - мінімальна
3	Стабільний системний підхід	Системний підхід присутній. частково присутня спрямованість на постійне поліпшення
4	Зосередженість на постійному покращенні	Перманентне зосередження на удосконаленні основних та допоміжних процесів; достатня результативність, наявність сталої тенденції до поліпшення
5	Оптимальний підхід	Системний підхід інтегрований: забезпечений процес постійного поліпшення; результативність оптимальна, у відповідності до цілей

За результатами розрахунку групових показників пропонується здійснювати графічне відображення відносної середньої оцінки кожної із груп показників у вигляді діаграми, що дасть можливість відстежити відхилення реального контуру бізнес-процесів підприємства від оптимального.

Запропонований В. Нетепчуком методичний підхід, на наш погляд, дозволяє здійснити комплексну інтегральну оцінку бізнес-процесів організації, а розрахунок індикаторів результативності та ефективності - забезпечить комплексність діагностики та обґрунтованість формування пропозицій щодо поліпшення.

Висновки. Аналіз методичних підходів науковців дає змогу зробити наступні основні узагальнення щодо індикаторів діагностики бізнес-процесів:

1. Більшість авторів визначають дві групи показників: кількісні і якісні;
2. Здійснюється диференціація часткових (показників оцінки окремих складових бізнес процесу) та узагальнюючих індикаторів, що описують бізнес-процес в цілому.
3. Визначення індикаторів, що характеризують продукт, процес та рівень задоволення споживача.

Список бібліографічного опису

1. Davenport T. H. The New Industrial Engineering: Information Technology and Business Process Redesign. Sloan Management Review. – 1990, (Summer). – № 11. – 27 p.
2. Виноградова О.В. Реінжиніринг бізнес-процесів у сучасному менеджменті. Донецький держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Донецьк: Вид. ДонДУЕТ, 2005. 196с.
3. Elliott J.J. Design of a product-focused customer-oriented process. Information and Software Technology: 42(14), 2000. 973–981. 5. ISO 9001:2000. Quality management systems – Requirements [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iso.org/iso/catalogue_detail?csnumber=21823.
4. Шемяєва Л.Г. Управління якістю бізнес-процесів на підприємстві : [монографія]; Харківський національний економічний ун-т. Харків: Вид. ХНЕУ, 2009. 240с.
5. Нетепчук В.В. Управління бізнес-процесами: навч. посібник. Рівне: НУВГП, 2014. 158 с.
6. Ареф'єва, О.В. Бізнес-процеси підприємств сфери послуг: фактори, формування, конкурентоспроможність Європейський ун-т. К. : Вид. Європейського ун-ту. 2009. 96 с..

References

1. Davenport T. H. The New Industrial Engineering: Information Technology and Business Process Redesign. Sloan Management Review. – 1990, (Summer). – № 11. – 27 p.
2. Vynogradova O.V. Reinzhyrnyrh biznes-protsesiv u suchasnomu menedzhmenti. Donetskyy derzh. un-t ekonomiky i torhivli im. M. Tuhan-Baranovskoho. Donetsk: Vyd. DonDUET, 2005. 196s.
3. Elliott J.J. Design of a product-focused customer-oriented process. Information and Software Technology: 42(14), 2000. 973–981. 5. ISO 9001:2000. Quality management systems – Requirements [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.iso.org/iso/catalogue_detail?csnumber=21823.
4. Shemaieva L. H. Upravlinnia yakistiu biznes-protsesiv na pidpriemstvi : [monohrafiia]; Kharkivskyyi natsionalnyi ekonomichnyi un-t. Kharkiv: Vyd. KhNEU, 2009. 240s.
5. Netepchuk V.V. Upravlinnia biznes-protsesamy: navch. posibnyk. Rivne: NUVHP, 2014. 158 s.
6. Arefieva, O.V. Biznes-protsesy pidpriemstv sfery posluh: faktory, formuvannia, konkurentnospromozhnist Yevropeiskyyi un-t. K. : Vyd. Yevropeiskoho un-tu. 2009. 96 s..

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВП ЛНТУ, 2022. 290 с.

УДК 005.336-026.15:338.432

Фесіна Ю.Г., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0003-3366-6071>

e-mail: y.fesina@Intu.edu.ua

Fesina Yu. Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0003-3366-6071>

e-mail: y.fesina@Intu.edu.ua

Кравчук П.Я., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0002-4736-4915>

e-mail: p.kravchuk@Intu.edu.ua

Kravchuk P. Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0002-4736-4915>

e-mail: p.kravchuk@Intu.edu.ua

КРЕАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Сучасний сектор аграрного підприємництва ще ніколи так близько не наближався до нестабільності та непередбачуваності. Конкуренційні чинники та фактори підризу стійкості функціонування підприємницьких структур аграрного сектору економіки можуть виникати як у технологіях виробництва, так і ресурсах, збутових каналах, логістичних ланцюгах поставок тощо. Задля того, щоб вижити в сучасному складному світі, підприємницьким структурам слід частіше та сміливіше генерувати і реалізовувати нові ідеї. Це вимагає креативності і наявності креативно мислячої робочої сили на чолі з креативною системою менеджменту. Все це і формує креативний потенціал аграрного підприємництва.

Ключові слова: аграрне підприємництво, креативність, креативний потенціал, інновації, творчість.

CREATIVE POTENTIAL OF AGRARIAN ENTREPRENEURSHIP: THEORETICAL ASPECT

In today's world, more and more people, especially in weak economies, do not rely on their own strength. Individuality atrophies, it is difficult to make people

imagine and develop a new vision of how life could be. The ability to be creative defines the ability to see something fundamentally new. Creativity is often associated with art and culture, but not necessarily it can be manifested there. The environment of creativity is where people are ready to imagine new possibilities of reality beyond the established norms.

Modern agricultural entrepreneurship has never been so close to instability and unpredictability. Competitive factors and factors undermining the sustainability of business structures in the agricultural sector of the economy can arise both in production technologies and in resources, sales channels, logistics supply chains, etc. In order to survive in today's complex world, business structures should generate and implement new ideas more often and boldly. This requires creativity and a creatively thinking workforce led by a creative management system. Creative leadership is particularly important. Creative leaders drive the creative process, realize the creative potential of the entrepreneurial structure. Creativity is an imperative that ensures the market advantage of an entrepreneurial structure. All this forms the creative potential of agrarian entrepreneurship.

Key words: agrarian entrepreneurship, creativity, creative potential, innovation.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасний світ увійшов в новий виток свого розвитку – еру цифровізації, в якій процеси цифрової трансформації охопили більшість сфер суспільних відносин. Зміна технологічного устрою, поряд із викликами сьогодення, як от: демографічні зміни, кліматичні зміни, виснаження природних ресурсів, занепадання сільських територій на фоні розвитку урбаністичних процесів, фінансово-економічні кризи, розвиток епідемій, масштабування воєнних конфліктів тощо, прямо чи опосередковано вплинули й на сферу економічних відносин. Сільське господарство, як одна із найдавніших сфер економічної діяльності, також зіштовхнулося з цими викликами. Вони вплинули (прямо чи опосередковано) на суб'єктів господарювання в цьому секторі, створивши для них або суттєві проблеми, або можливості розвитку. Під впливом дії вище зазначених факторів сільське господарство, як і вся сфера ведення аграрного бізнесу, змінилися, що розвінчує міф про їх консервативність. І якщо фактори зовнішнього середовища були каталізаторами змін, то їх головними провайдерами стали фермери, аграрії. Адже, бачення нових можливостей та вміння

створювати цінність, дозволили більшості адаптуватися до викликів зовнішнього середовища. Саме ця обставина й спонукає нас вести мову про аграрне підприємництво та його креативний потенціал.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Вчені київської школи економічної аграрної науки відмічають, що розвиток аграрного підприємництва допоки не став економічно відповідальним і подальший розвиток аграрної підприємницької діяльності науковці пов'язують із зростанням чисельності суб'єктів аграрного підприємництва та збільшенням рівня зайнятості в аграрному виробництві (Малік і Шпикуляк, 2017). Представник львівської наукової школи аграрної економіки досліджуючи інформативне середовище аграрного підприємництва, приходять до висновку, що жителі сільських територій володіють низькою мотивацією до самостійного господарювання (Губені, 2019). Окремі науковці визначають, що для забезпечення розвитку підприємницьких структур, важливу роль відіграє інноваційний потенціал. Механізм його формування розглядається як система зв'язків між факторами, що детермінують інноваційний розвиток: економічні, організаційні, маркетингові, кадрові, технічні, правові (Зось-Кіор і Мірошниченко, 2020). Прикарпатські науковці, досліджуючи ефективність функціонування малого аграрного підприємництва, приходять до одного із висновків, що вагомим фактором успішного аграрного підприємництва є наявність професійних трудових ресурсів, що спроможні освоїти використання нових видів техніки, застосування інноваційних технологій. Однак, на думку вчених, мале аграрне підприємництво позбавлене умов для інтелектуального та професійного розвитку персоналу (Гуменюк та ін., 2021). Існують дослідження, де аграрному підприємництву відводиться роль інструмента забезпечення розвитку інших систем, що характеризуються більш складним рівнем організації. Так, деякі науковці вважають, що саме розвиток аграрного підприємництва визначає економічне зростання та

спроможність територіальних громад (Ільченко і Застрожнікова, 2022).

Цілі статті. Науковці, при розгляді проблематики аграрного підприємництва, акцентують увагу на питаннях ресурсного забезпечення, державної підтримки тощо, залишаючи поза увагою важливе питання джерел забезпечення потенціалу стійкості аграрного підприємництва в середовищі конкуренції та жорстких зовнішніх впливів. Більшість дослідників ототожнюють ці джерела з інноваціями, що справедливо, але не дає остаточної відповіді щодо тих, хто приймає рішення про інноваційний характер розвитку підприємницької діяльності. Досить часто за такими рішеннями стоять суб'єкти управління, які постійно намагаються по новому вирішити традиційні та новітні проблемні виклики, що залежить від рівня їх креативного потенціалу. Останній потребує більш ретельного вивчення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інноваційна активність аграрного підприємництва буде визначатися ні можливостями інвестування, ні наявністю нових технологій чи розробок, хоча все це важливо. В першу чергу вона залежить від тих, хто приймає рішення про необхідність впровадження інновацій в сферу функціональної діяльності. Якщо ця особистість, яка наділена управлінськими компетенціями, має такий набір життєвих поглядів, які детермінують постійний пошук власного шляху в житті, наділена вміннями переосмислити проблему крізь призму іншого ракурсу, якщо вона готова йти на зважений ризик, наполеглива перед подоланням перешкод, то для інновацій в підприємницьку діяльність завжди буде «зелене світло».

Вивчаючи питання підприємництва в сільському господарстві, Д. Каган наводить ряд аргументів щодо того, що дрібні фермери можуть бути підприємцями. А саме: фермери демонструють здатність до адаптації; вони завжди шукають кращі способи організування своєї діяльності; в пошуках додаткової продуктивності, мінімізації ризиків та зростання доходів, вони налаштовані постійно випробовувати нові

культури і сорти, кращі породи тварин та альтернативні технології. Автор виокремлює наступні ключові для підприємця компетенції: ініціативність; амбітність; цілеспрямованість у вирішенні проблем; креативне мислення; здатність до ризику; гнучкість та адаптивність; нетворкінг та готовність до навчання. Зазначені компетенції, вважає автор, можна набути через практику, досвід та навчання. Розкриваючи сутнісний зміст креативного мислення, Каган відмічає, що воно проявляється в тому, як фермери-підприємці бачать загальну картину, розуміють системність бізнесу, розпізнають і реалізують бізнес-можливості, розглядають різні способи ведення бізнесу та пропонують нові ідеї й рішення (Kahan, 2012).

Вітчизняні науковці розглядають креативний потенціал підприємницької структури, як сукупність можливостей щодо генерування креативних ідей, розроблення нетрадиційних методів розв'язання виробничо-господарських проблем (Савіцька і Коломієць, 2012). Австралійська дослідниця проблематики в сфері креативності та інновацій, відмічає, що креативність, як сфера генерування та дослідження нових ідей, є раннім компонентом інновацій (Matthews, 2007).

Дійсно, якщо ми звернемося до підприємництва, то його ключова відмінність від бізнесу полягає в більш широкому та постійному застосуванні інновацій. Досвід та знання функціональної діяльності допомагають фермеру чітко визначити свою проблему й віднайти рішення, яке може стосуватися технологічного змісту його діяльності чи логістики продукту, його пакування, збуту тощо. Задача фермера бути креативним, націленим на пошук рішення. При цьому інновація може бути продуктом його креативного пошуку або інструментом для реалізації такого пошуку, коли вже готова новинка застосовується в іншому контексті або в іншій технології тощо. Сучасний науково-технічний прогрес сприяє цьому. Так, цифрові технології та робототехніка нині можуть застосовуватися для прийняття рішень навіть у сфері аграрного підприємництва. Цифрові інструменти докорінним чином вплинули на можливості діагностування виробничих проблем та прийняття рішень і головним чином визначили можливості для

точного виконання операцій. Якщо промисловість була єдиною галуззю, де робототехніка мала своє активне застосування, то нині роботизовані машини стали в пригоді й для аграрного сектору економіки. Відтак, з'явилися сільськогосподарські роботи для посадки рослин, розпилення добрив, роботи для доїння корів, роботи-збирачі садовини. Цифрові технології дозволили автоматизувати годівлю тварин, автоматизувати процеси керування тракторами, комбайнами тощо (FAO, 2022).

Вище зазначені речі ніколи б не з'явилися в аграрному підприємстві, якби фермери задовольнялися консервативними способами утримання та годівлі тварин, використовували традиційну механізацію тощо. Навіть за часів тотального панування технологічної ери механізації в аграрному виробництві, знаходилися сміливці, котрі прагнули обмежити використання сільськогосподарських машин, впроваджуючи технології *no-till*, *strip-till* чи *mini-till*. Тими, хто почав застосовувати такі технології, попри прагнення до економії та збереження ресурсного потенціалу, рухала жага пізнання нового, створення нового рішення в здається традиційному технологічному процесі. Для цієї реальності саме й були потрібні креативність та інновації.

Якщо вдатися до спроби знайти відмінності між цими поняттями, то, на наш погляд, інновації в аграрному підприємстві представляють собою процес упровадження, створення чогось нового, що має цінність для ведення справ в аграрній сфері. Інновації мають фізичне втілення. Важливою умовою для інновацій є креативність, яка розглядається нами як ідейний підхід, результат мозкового штурму щодо генерування принципово нових ідей, відмінних від традиційних. Вона не завжди може привести до інновації. Це відбувається тоді, коли є рішучість, відповідальність, амбітність. Генерувати ідеї можуть всі, а брати відповідальність за їх втілення – одиниці. Як правило такими одиницями є підприємці-фермери, власники компаній, топ-менеджери, котрі застосовують у своїх управлінській діяльності креативний менеджмент. Останній передбачає таку управлінську діяльність, яка толерує кожного працівника приймати участь в обговоренні проблем та

знаходити найкращі рішення для їх подолання. Саме так розкривається творчий потенціал підприємницької структури. Без підтримки креативності, інноваційний процес не може мати місце або буде не здатний вирішити проблему.

З'ясування потребує й сутність творчої праці. Деякі науковці стверджують, що творча функція передбачає виникнення і реалізацію нових ідей, здійснення нових розробок, використання ініціативи в застосуванні нових технологій (Уніят, 2019). Досить часто креативність і творчість ототожнюються. Це обумовлено тим, що будь яка праця може носити творчий характер. При цьому творчість праці – це коли в працівника виникає спонтанне бажання внести щось своє, оригінальне у робочий процес. Це може бути тоді, коли людина правильно обрала свою професію, коли в неї хороший настрій чи є надлишок часу, щоб пофантазувати над зміною характеру механічної праці. І креативність, і творчість можуть мати місце тоді, коли є свобода дій. Творчість у праці також може продукувати нові рішення, але спонтанно. Аналізування ряду наукових праць на предмет розрізнення творчості та креативності (Ткаченко, 2014), (Ліпін, 2019) дали нам чітке розуміння, що творчість слід розглядати в контексті процесу людської діяльності, а креативність – у якості здібності людини до створення ідей, відмінних від традиційних.

Висновки. Креативність – це про те, як знайти вихід з будь якої ситуації як в житті, так і в бізнесі. Для того, щоб вижити в сучасному середовищі ведення бізнесу, підприємницьким структурам слід генерувати й реалізовувати нові ідеї. Це вимагає здібності креативності в робочій силі. Без цього неможливий інноваційний процес і підприємницька структура не зможе належним чином бути конкурентоспроможною. В аграрному бізнесі підприємництво не лише пов'язане з технологіями сільського господарства. Щоб бути успішним сьогодні мало виробляти, слід ще й переробляти, зберігати та мати можливості збувати, створивши бренд і належну маркетингову підтримку. Все це свідчить про необхідність розвитку ланцюгів створення доданої вартості для агропідприємницьких структур. Складність системи ведення

аграрного бізнесу спонукає до пошуку креативних ідей з його підтримки, як факту повсякденної діяльності аграрних підприємців.

Список бібліографічного опису

1. Малік М.Й., Шпикуняк О.Г. Розвиток аграрного підприємництва в умовах інституціональних трансформацій. *Економіка АПК*. 2017. № 2. С. 5–16.
2. Губені Ю.Е. Організаційні форми підприємництва та підприємництва: інформованість сільського населення. *Інноваційна економіка*. 2019. № 5-6. С. 194–198. URL: <http://www.inneco.org/index.php/innecoua/article/view/88/237>.
3. Зось-Кіор М.В., Мірошніченко О.О. Розвиток інноваційного потенціалу аграрних суб'єктів підприємницької діяльності. *Агросвіт*. 2020. № 5. С. 3–10. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/5_2020/2.pdf.
4. Гуменюк М.М., Неміш Д.В., Баланюк І.Ф., Шеленко Д.І. Основні чинники ефективного функціонування малого аграрного підприємства. *Вісник аграрної науки*. 2021. № 9. С. 80–88.
5. Ільченко Т.В., Застрожнікова І.В. Роль аграрного підприємництва у розвитку територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-21>.
6. Kahan D. Entrepreneurship in farming. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2012. 130 p.
7. Савицька Н.В., Коломієць О.Л. Управління креативним потенціалом підприємства: стратегія і тактика. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2012. № 727. С. 143–149.
8. Matthews J.H. Creativity and entrepreneurship: Potential partners or distant cousins? Managing our intellectual and social capital: Proceedings of 21st ANZAM 2007 conference. Sydney, 2007. Pp. 1–17.
9. Leveraging automation in agriculture for transforming agrifood systems. *The State of Food and Agriculture 2022*. Rome: FAO, 2022. 182 p. URL: <https://www.fao.org/3/cb9479en/cb9479en.pdf>.
10. Уніят Л.М. Організаційно-економічні засади інноваційного розвитку підприємств агропромислового бізнесу в конкурентному середовищі: монографія. Тернопіль, 2019. 586 с.
11. Ткаченко Л.І. Креативність і творчість: сучасний контент. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. № 9-10. С. 32–35.
12. Ліпін М. Творчість та креативність: способи людського існування. *Вісник КНТЕУ*. 2019. № 1. С. 79–91.

References

1. Malik M.I., Shpykuliak O.H. Rozvytok ahrarnoho pidpriemnytstva v umovakh instyutsionalnykh transformatsii. *Ekonomika APK*. 2017. No 2. P. 5, 16 [in Ukrainian].

2. Hubeni Yu.E. Orhanizatsiini formy pidpriemnytstva ta pidpriemnytstvo: informovanist silskoho naselennia. Innovatsiina ekonomika. 2019. No 5-6. P. 194, 198. URL: <http://www.inneco.org/index.php/innecoua/article/view/88/237> [in Ukrainian].

3. Zos-Kior M.V., Mirosnuchenko O.O. Rozvytok innovatsiinoho potentsialu ahrarnykh subiektiv pidpriemnytstoi diialnosti. Ahrosvit. 2020. No 5. P. 3, 10. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/5_2020/2.pdf [in Ukrainian].

4. Humeniuk M.M., Nemish D.V., Balaniuk I.F., Shelenko D.I. Osnovni chynnyky efektyvnoho funktsionuvannia maloho ahrarnoho pidpriemnytstva. Visnyk ahrarnoi nauky. 2021. No 9. S. 80, 88 [in Ukrainian].

5. Ichenko T.V., Zastrozhnikova I.V. Rol ahrarnoho pidpriemnytstva u rozvytku terytorialnykh hromad. Ekonomika ta suspilstvo. 2022. No 37. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-21> [in Ukrainian].

6. Kahan D. Entrepreneurship in farming. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2012. 130 p.

7. Savitska N.V., Kolomiets O.L. Upravlinnia kreatyvnym potentsialom pidpriemstva: stratehii i taktyka. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika»: Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku. 2012. No 727. P. 143, 149. [in Ukrainian].

8. Matthews J.H. Creativity and entrepreneurship: Potential partners or distant cousins? Managing our intellectual and social capital: Proceedings of 21st ANZAM 2007 conference. Sydney, 2007. Pp. 1, 17.

9. Leveraging automation in agriculture for transforming agrifood systems. The State of Food and Agriculture 2022. Rome: FAO, 2022. 182 p. URL: <https://www.fao.org/3/cb9479en/cb9479en.pdf>.

10. Uniat L.M. Orhanizatsiino-ekonomichni zasady innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv ahropromyslovoho biznesu v konkurentnomu seredovyschi: monohrafiia. Ternopil, 2019. 586 p. [in Ukrainian].

11. Tkachenko L.I. Kreatyvnist i tvorchist: suchasnyi kontent. Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti. 2014. No 9, 10. P. 32, 35.

12. Lipin M. Tvorchist ta kreatyvnist: sposoby liudskoho isnuvannia. Visnyk KNTEU. 2019. No 1. P. 79, 91 [in Ukrainian].

УДК 331.55

Шубала І.В., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0002-1541-0227>

e-mail: shubala83@gmail.com

Shubala Iryna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0002-1541-0227>

e-mail: shubala83@gmail.com

ТЕНДЕНЦІЇ І НАСЛІДКИ МОБІЛЬНОСТІ РОБОЧОЇ СИЛИ ДЛЯ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

Метою дослідження є проведення аналізу та оцінки закономірностей зміни показника мобільності робочої сили у Волинській області як прикордонного регіону. Зроблено висновок, що нерегульована мобільність робочої сили має негативні наслідки для економіки регіону, зокрема для Волинської області, що в майбутньому може призвести до значних диспропорцій в розвитку окремих видів економічної діяльності та дефіциту кваліфікованої робочої сили для післявоєнного відновлення та розвитку окремих переробних виробництв.

Ключові слова: робоча сила, мобільність, середньооблікова чисельність, плинність кадрів, валовий регіональний продукт, Волинська область.

TRENDS AND CONSEQUENCES OF LABOR MOBILITY FOR THE ECONOMY OF THE REGION

Globalization processes require more and more attention to labor mobility processes, which have a direct impact on the development of the economy not only of individual countries, but also of regions. Labor mobility is a positive process if it contributes to the movement of labor from unpromising to promising types of economic activity, the development of which will ensure the economic growth of the region's economy.

The purpose of this study is to study the trends of changes in labor force mobility indicators, as well as to assess the consequences of their impact on the economy on the example of a separate region - the Volyn region. The negative trends of decreasing the average registered number of employees, the excess of personnel exit processes over the recruitment processes, the increase in staff turnover, the decrease in the rate of change of the gross regional product, which are occurring in the Volyn region and testify to the irrationality of labor mobility processes, have been revealed. It was concluded that the unregulated labor mobility

has negative consequences for the economy of the region, in particular for the Volyn region, which in the future may lead to significant disparities in the development of certain types of economic activity and a shortage of qualified labor for the post-war reconstruction and development of certain processing industries. It is proposed to develop measures for economic stimulation of the development of processing industries, which work on the basis of domestic raw materials, as well as the deification of the labor market and the protection of workers' rights.

Key words: workforce, mobility, average number of employees, staff turnover, gross regional product, Volyn region.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В сучасному світі робоча сила відіграє одну з ключових ролей в системі виробництва, адже саме від ефективності її використання залежить не лише економічна діяльність підприємств та організацій але й подальший розвиток економіки в цілому. І тому дуже важливо провести аналіз тенденцій мобільності робочої сили, що дозволить виявити переваги та недоліки даного явища для економіки країни чи окремого регіону.

На даний час проблема ефективного використання робочої сили як одного із ключових факторів підвищення конкурентоздатності та економічного зростання окремого регіону ще не вирішена в цілому. Адже спостерігаються значні диспропорції між показниками по прийняттю та звільненню працівників у періоди економічних криз та нестабільності, зокрема це спостерігалось у період пандемії коронавірусу, а також у період воєнного стану. Однією з причин таких негативних тенденцій є неефективно побудована система державного регулювання ринку праці, а також не підготовленість робочої сили до швидких змін соціально-економічної ситуації, які відбуваються в сучасному глобальному світі.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Нині для світової економіки характерним є досить швидкий розвиток всіх сфер економіки. Питання мобільності робочої сили набуває все більшого значення і його дослідженню за останні роки приділяється чимало уваги з боку вітчизняних вчених: (Барішнікова, 2015),

(Бондар і Рубан, 2021), (Черчик і Бегун, 2019), (Чорна і Чорний, 2020), (Чупілко і Клокова, 2017) та ін. Адже досить важливо забезпечити ефективне використання трудових ресурсів в усіх сферах економічного життя. В той же час варто відмітити, що ситуація на регіональних ринках праці є досить мінливою, та потребує більш глибокого вивчення на прикладі окремого регіону.

Цілі статті. Метою даного дослідження є вивчення тенденцій зміни показників мобільності робочої сили, а також оцінки наслідків їх впливу на економіку на прикладі окремого регіону – Волинської області.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Мобільність робочої сили є важливим індикатором економічної активності у регіоні та окремих видах його економічної діяльності. Про загальні тенденції мобільності робочої сили у Волинській області можна зробити висновок на основі аналізу динаміки середньооблікової чисельності працівників та її частки у загальнонаціональному показнику (рис. 1).

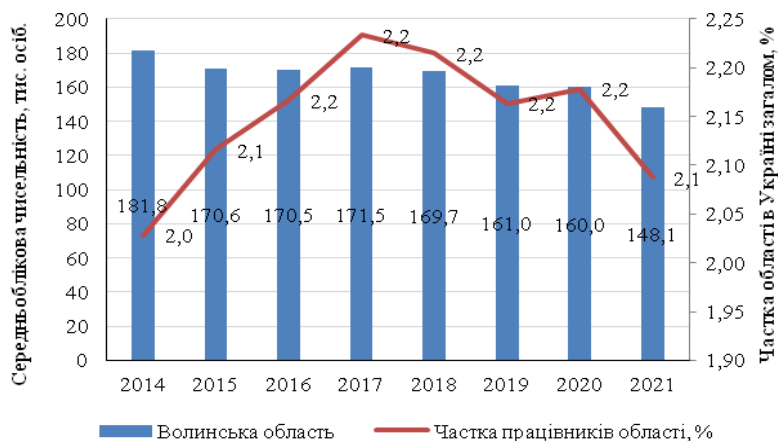

Рис. 1. Порівняння динаміки середньооблікової чисельності працівників у Волинській області та їх частки в національному вимірі за 2014–2021 рр. (побудовано автором за даними (Праця Волині, 2022))

На основі рисунку можна зробити висновки, що частка працівників в області з року в рік зменшується, причин є досить багато насамперед це наближеність області до кордону з Польщею, адже значна частина населення регіону перебуває на заробітках саме в цій країні. Основною причиною такої масової міграції є заробітна плата та надання більш стабільних соціальних гарантій. Для нашого регіону це є досить тривожним сигналом. Адже показник середньооблікової чисельності населення в області за 2021 рік в порівнянні з 2020 роком зменшився на 12 тис. осіб. Це говорить про те, що значна частина працівників була звільнена через низку причин, які мали негативний вплив на економічний розвиток підприємств та організацій.

Також важливо вивчити тенденції зміни показників чисельності працівників у Волинській області за формами зайнятості (рис. 2).

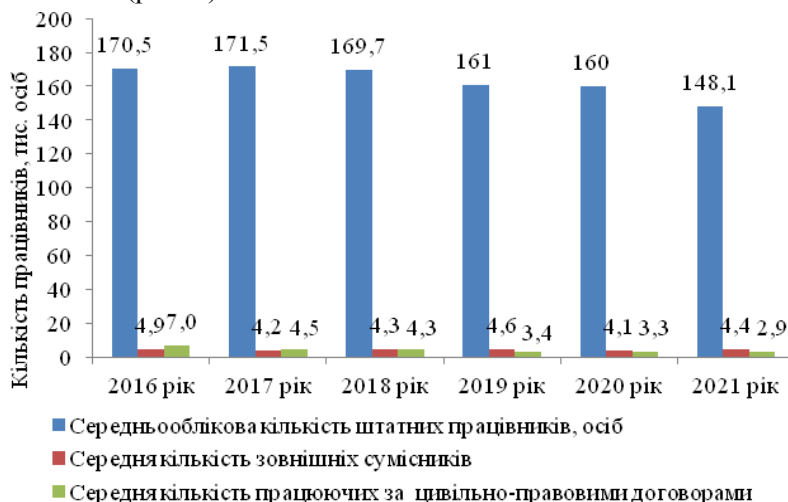

Рис. 2. Динаміка чисельності працівників за формами зайнятості у Волинській області за 2016–2021 рр. (побудовано автором за даними (Праця Волині, 2022))

Як бачимо, середньооблікова чисельність штатних працівників у Волинській області за 2021 рік в порівнянні з 2019

роком зменшилась на 12,9 тисяч осіб, в той же час чисельність осіб які працюють за сумісництвом становить 4,4 тис. осіб у 2021 році, що на 0,3 тис осіб менше в порівнянні з 2020 роком, це є наслідком впливу корона вірусу. Адже загальновідомим є той факт, що значна частина малих та середніх підприємств під час загальнодержавного локдауну змушена була закритися, або збанкрутувала, що призвело до скорочення працівників. Також варто відмітити, що чисельність працівників які працюють за цивільно-правовим договором також скорочується з 3,3 тис. осіб у 2020 році до 2,9 тис. осіб у 2021 році, тобто на роботу було прийнято значно менше осіб.

Для вивчення причин мобільності робочої сили у регіоні досліджено динаміку показників руху працівників (рис. 3).

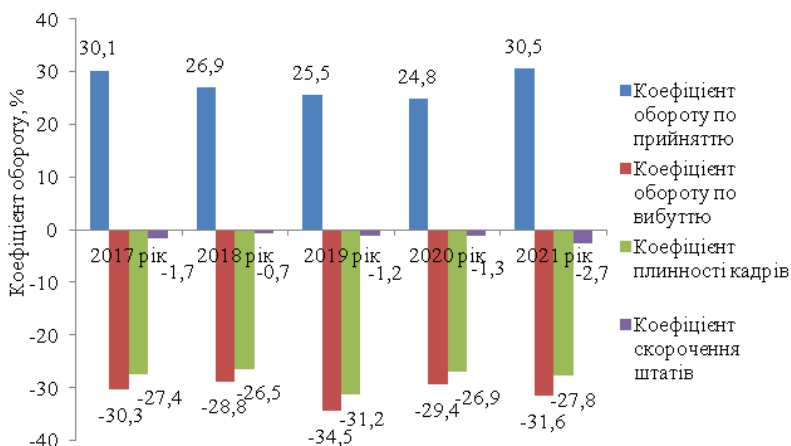

Рис. 3. Динаміка показників руху працівників у Волинській області за 2017–2021 рр. (побудовано автором за даними (Праця Волині, 2022))

З рисунка видно, що найбільшим є у 2021 році був коефіцієнт по вибуттю, який характеризує рух персоналу з досить негативної точки зору. В той же час негативними є тенденції щодо скорочення штатних працівників в усіх сферах економічної системи. Зокрема варто відмітити, що саме ці коефіцієнти відображають реальні тенденції в мобільності

робочої сили. Загально відомим є той факт, що чим нижчим є коефіцієнт плинності тим стабільнішою є економіка регіону.

Про наслідки зміни показників мобільності робочої сили для економіки регіону можна буде зробити висновок на основі проведення порівняльного аналізу тенденцій зміни індексу фізичного обсягу валового регіонального продукту та зміни середньооблікової чисельності працівників у регіоні (рис. 4).

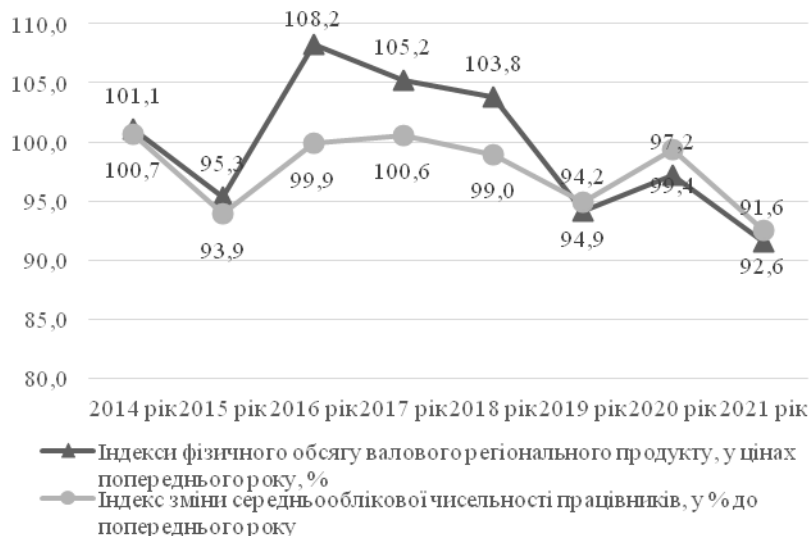

Рис. 4. Порівняння індексів фізичного обсягу валового регіонального продукту та середньооблікової чисельності працівників у Волинській області за 2014–2021 рр. (побудовано автором за даними (Праця Волині, 2022))

Обсяг регіонального валового продукту у 2021 році становить 92,6 %, що на 6,8 % менше ніж у 2020 році, також в даний період спостерігається скорочення чисельності на 5,6%. Це свідчить про те, що чисельність зайнятих в області зменшується через низку причин, зокрема в зв'язку із зменшенням кількості підприємств, адже саме в період 2019 року в країні розпочав досить активно розповсюджуватися коронавірус, який завдав чималих збитків для роботодавців, і значна кількість малого і середнього бізнесу скоротила або і

звільнила працівників. Тому досить важливо на державному рівні підтримувати суб'єктів господарювання.

Висновки. Глобалізаційні процеси вимагають все більшої уваги до процесів мобільності робочої сили, які безпосередньо впливають на розвиток економіки не лише окремих країн, а й регіонів. Мобільність робочої сили є позитивним процесом, якщо вона сприяє переміщенню робочої сили від неперспективних видів економічної діяльності до перспективних, розвиток яких забезпечить економічне зростання економіки країни та окремих регіонів.

У процесі аналізу виявлено негативні тенденції зменшення середньооблікової чисельності працівників, перевищення процесів вибуття персоналу над процесами прийняття, зростання плинності кадрів, зменшення темпів зміни валового регіонального продукту, які відбуваються у Волинській області і свідчать про нераціональність процесів мобільності робочої сили. Це може призвести до значних негативних наслідків для економіки даного регіону у найближчому майбутньому, адже може виникнути дефіцит вузькоспеціалізованих і висококваліфікованих працівників у переробних ланках економіки регіону, які можуть мати значні перспективи розвитку у післявоєнний період. Тому важливо в розробити заходи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв, які працюють на базі вітчизняної сировини, а дегінізації ринку праці та захисту прав працівників.

Список бібліографічного опису

1. Баришнікова О.Є. Ринок праці України: тенденції та особливості розвитку. *Ефективна економіка*. 2015. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4668> (дата звернення: 27.10.2022).
2. Бондар Ю.А., Рубан В.М. Вплив трудової міграції на національний ринок праці. *Вісник післядипломної освіти. Серія : Соціальні та поведінкові науки*. 2021. Вип. 16. С. 141–161.
3. *Праця Волині 2021*. Статистичний збірник. Луцьк: Головне управління статистики у Волинській області. 2022. 96 с.
4. Диха М.В., Диха В.В. Ринок праці: революційно-ретроспективний аспект наукових поглядів та сучасний контекст. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2019. № 2. С. 43–47.
5. Черчик Л., Бегун С. Ринок праці Волинської області: статистичне дослідження економічної активності населення. *Економічний часопис*

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВІП ЛНТУ, 2022. 290 с.

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2019. №4. С. 181–189.

6. Чорна Н., Чорний Р. Ринок праці України: сучасні виклики. *Економічний часопис. Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2020. № 1. С. 64-73.

7. Чупілко Т.А., Клокова Л.О. Ринок праці та безробіття як відображення соціально-економічної ситуації в країні. *Ефективна економіка*. 2017. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5575> (дата звернення: 27.10.2022).

References

1. Baryshnikova O. YE. 2015. Rynok pratsi Ukrayiny: tendentsiyi ta osoblyvosti rozvytku [Labor market of Ukraine: trends and peculiarities of development]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 12. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4668> (accessed 27 October 2022) [in Ukrainian].

2. Bondar YU. A., Ruban V.M. 2021. Vplyv trudovoyi mihratsiyi na natsional'nyy rynek pratsi [The impact of labor migration on the national labor market]. *Visnyk pisyadyplomnoyi osvity. Seriya: Sotsial'ni ta povedinkovi nauky – Bulletin of postgraduate education. Series: Social and behavioral sciences*, 16, 141-161. [in Ukrainian].

3. *Pratsya Volyni 2021*. 2022. Statystychnyy zbirnyk [Statistical collection]. Lutsk: Holovne upravlinnya statystyky u Volyns'kiy oblasti. [in Ukrainian].

4. Dykha M.V., Dykha V.V. 2019. Rynok pratsi: revolyutsiyno-retrospektyvnyy aspekt naukovykh pohlyadiv ta suchasnyy kontekst [Labor market: revolutionary-retrospective aspect of scientific views and modern context]. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Economic sciences*, 2, 43–47. [in Ukrainian].

5. Cherchuk L., Behun S. 2019. Rynok pratsi Volyns'koyi oblasti: statystyчне doslidzhennya ekonomichnoyi aktyvnosti naselennya [The labor market of the Volyn region: a statistical study of the economic activity of the population]. *Ekonomichnyy chasopys Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky – Economic journal of Lesya Ukrainka East European National University*, 4, 181–189. [in Ukrainian].

6. Chorna N., Chorni R. 2020. Rynok pratsi Ukrayiny: suchasni vyklyky [Labor market of Ukraine: modern challenges. Economic journal]. *Ekonomichnyy chasopys. Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky – East European National University named after Lesya Ukrainka*, 1, 64-73. [in Ukrainian].

7. Chupilko T.A., Klokov L.O. 2017. Rynok pratsi ta bezrobittya yak vidobrazhennya sotsial'no-ekonomichnoyi sytuatsiyi v kryaini [The labor market and unemployment as a reflection of the socio-economic situation in the country]. *Efektivna ekonomika - Efficient econom*, 5. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5575> (accessed 27 October 2022) [in Ukrainian].

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВІП ЛНТУ, 2022. 290 с.

УДК 658.14 (477.8): 332.14

Шубалий О.М., д.е.н., професор

Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0002-9131-1896>

e-mail: shubalyi@ukr.net

Shubalyi Oleksandr, Doctor of Economic Sciences, Professor

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0002-9131-1896>

e-mail: shubalyi@ukr.net

ОЦІНКА СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РЕГІОНУ ЗА СОЦІО-ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИМИ КРИТЕРІЯМИ

Мета статті полягає в обґрунтуванні методичного підходу та проведенні оцінки рівня соціальної відповідальності на прикладі окремого регіону (Волинської області). Враховуючи комплексність соціальної відповідальності, оцінку її рівня для окремого регіону запропоновано проводити на основі системи показників-індикаторів, згрупованих за трьома критеріями: економічна складова, соціальна складова та екологічна складова. Для інтегральної оцінки рівня соціальної відповідальності для окремих компонент та в цілому по усіх компонентах запропоновано використовувати середню арифметичну зважену значень показників-індикаторів. Зроблено висновок про необхідність активізації зусиль регіональних органів влади, бізнесу та населення для підвищення рівнів екологічної та економічної складових соціальної відповідальності, а також продовжувати забезпечувати зростання рівня її соціальної складової.

Ключові слова: соціальна відповідальність, регіон, соціальна складова, екологічна складова, економічна складова, Волинська область.

ASSESSMENT OF SOCIAL RESPONSIBILITY OF THE REGION ACCORDING TO SOCIO-ECOLOGICAL AND ECONOMIC CRITERIA

Social responsibility should be considered through the prism of the concept of sustainable development, which involves harmonious consideration of the interests of social, economic and environmental components, aimed at the sustainable development of human civilization.

The purpose of the article is to substantiate the methodical approach and conduct an assessment of the level of social responsibility on the example of a separate region (Volyn region). Taking into account the complexity of social responsibility, it is proposed to assess its level for a separate region based on a

system of indicators grouped by three criteria: economic component, social component and environmental component. Social responsibility at the regional level is a complex, important and complex concept, which should be understood through the prism of the activities of regional authorities, businesses and the population, aimed at defending their interests in the social, environmental and economic spheres in order to maximize the overall synergistic effect.

To ensure the comparability of assessments of the levels of social responsibility for individual components, three main relative indicators were selected, which characterize the share or percentage of the absolute indicator in the total sum of all indicators, or the share as a result of comparing the value of the indicator of the region with its corresponding value for the country as a whole. For an integral assessment of the level of social responsibility for individual components and for all components as a whole, it is proposed to use the weighted arithmetic average of the values of the indicators. It was concluded that it is necessary to intensify the efforts of regional authorities, businesses and the population to increase the levels of environmental and economic components of social responsibility, as well as to continue to ensure the growth of the level of its social component. A sound methodological approach can be used to conduct similar assessments for other regions of the country.

Key words: social responsibility, region, social component, ecological component, economic component, Volyn region.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Соціальна відповідальність в сучасному трактуванні вже давно розглядається як набагато ширше поняття, ніж просте дотримання норм поведінки у суспільстві. Адже воно охоплює не тільки необхідність дотримання визнаних цивілізаційних норм та інтересів у соціальній сфері, а й рівнозначне врахування специфічних інтересів розвитку економічної і екологічної сфер. Тобто соціальну відповідальність слід розглядати через призму концепції сталого розвитку, яка передбачає гармонійне врахування інтересів соціальної, економічної та екологічної компонент, спрямоване на сталий розвиток людської цивілізації. Тому оцінка соціальної відповідальності, зокрема на регіональному рівні, повинна передбачати вивчення результатів за соціо-еколого-економічними критеріями.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Вивченням сучасних проблем реалізації соціально відповідальної діяльності на різних рівнях, зокрема регіональному, протягом остатніх років було присвячено праць

вітчизняних і зарубіжних учених, серед них можна виділити: (Аведян, 2015), (Ігнатська та ін., 2020), (Мацьків, 2020), (Мацьків та ін., 2021), (Охріменко та Іванова, 2015), (Райко і Подрез, 2020) та інші. Враховуючи важливість вирішення цих проблем в Україні Кабінетом Міністрів у 2020 році схвалено «Концепцію реалізації державної політики у сфері розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року» (Концепція, 2020), де також передбачено комплексне розуміння соціальної відповідальності як комплексного поняття, оцінку якого доцільно проводити на основі соціо-еколого-економічних критеріїв. Разом з тим, виникає необхідність розробки методичних підходів та проведення оцінки соціально відповідальності регіону на основі врахування соціальних, екологічних і економічних критеріїв.

Цілі статті. Мета статті полягає в обґрунтуванні методичного підходу та проведенні оцінки рівня соціальної відповідальності на прикладі окремого регіону (Волинської області).

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. З позицій системного підходу соціальна відповідальність слід розглядати як нерозривний взаємозв'язок трьох підсистем – економічної, соціальної та екологічної, за якими важливо оцінювати результати діяльності регіону з позицій оцінки діяльності регіональних органів влади, бізнесу та населення.

Відповідно до такого бачення ці елементи або підсистеми слід розглядати як окремими критеріями оцінки рівня соціального розвитку регіону. Кожному критерію потрібно підібрати сукупність оціночних показників-індикаторів, які характеризуватимуть результати дій органів влади у регіоні.

Для забезпечення порівнюваності оцінок пропонується використовувати тільки відносні показники, які характеризують частку регіону у загальній величині по Україні, або частку окремого показника у загальній сумі окремої статті.

Таким чином, отримані безрозмірні показники у вигляді часток від цілого будуть прийнятні для подальшого узагальнення шляхом розрахунку часток за економічним,

соціальним та екологічним критеріями. Визначення рівня соціальної відповідальності за окремою складовою (критерієм) пропонується здійснювати як середнє геометричне від значень трьох основних показників-індикаторів, які відібрані для такої оцінки та представлені у таблиці 1 на прикладі Волинської області за період 2017–2020 рр.

Таблиця 1

Розрахунок рівня соціальної відповідальності у Волинській області за 2017–2020 рр.

Показники	2017р.	2018р.	2019р.	2020р.
Економічна складова	0,155	0,133	0,150	0,164
Частка валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу, у % до показника по країні в цілому	0,712	0,692	0,773	0,743
Частка валової доданої вартості галузей виробничої сфери у загальній доданій вартості регіону	0,345	0,338	0,306	0,316
Частка витрат на будівництво, сільське, лісове господарство, рибальство, мисливство, транспорт, дорожнє господарство, зв'язок, телекомунікації та інформатика у видатках обласного бюджету	0,015	0,010	0,014	0,019
Соціальна складова	0,432	0,382	0,374	0,403
Частка середньомісячної номінальної заробітна плата до показника по країні	0,823	0,826	0,825	0,799
Частка валової доданої вартості сфер "Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, Освіта, Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок" у загальній доданій вартості регіону	0,111	0,108	0,097	0,112
Частка витрат на соціально-культурні заходи у видатках обласного бюджету	0,882	0,626	0,654	0,733

Продовження таблиці 1

Екологічна складова	0,021	0,024	0,023	0,029
Частка капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища у загальних капінвестиціях регіону	0,003	0,004	0,003	0,004
Частка платежів за використання природних ресурсів у доходах обласного бюджету	0,004	0,004	0,005	0,008
Частка власних витрат суб'єктів господарювання на охорону навколишнього природного середовища за рахунок коштів держбюджету у поточних витратах, %	0,926	0,875	0,876	0,883
Всього індекс соціальної відповідальності	0,112	0,107	0,108	0,124

Джерело: (Волинь, 2019), (Волинь, 2020).

Зберігаючи представлену логіку розрахунків, надалі загальний рівень соціальної відповідальності регіону пропонується визначати як середню геометричну від значень рівнів соціальної відповідальності за усіма трьома складовими.

На основі результатів розрахунку рівнів соціальної відповідальності у Волинській області за окремими складовими та в цілому бачимо, що через недостатнє капітальне інвестування природоохоронної діяльності, адміністрування податків за використання природних ресурсів та бюджетне фінансування поточних витрат на охорону навколишнього середовища отримано найнижчі рівні соціальної відповідальності регіону за екологічною компонентною (на рівні 0,02–0,03). Через недостатнє фінансування з обласного бюджету виробничих та інфраструктурних видів економічної діяльності регіону, зменшення частки доданої вартості виробничої сфери, менше порівняно із загальноукраїнським значенням показника валового регіонального продукту на 1 особу, рівень соціальної відповідальності за економічною компонентною був також незначним, але значно більшим, ніж за екологічною (0,13–0,16).

Найвищий рівень соціальної відповідальності протягом усього періоду було досягнуто за соціальною компонентною (0,37-0,43). Це було досягнуто за рахунок переважно соціальної спрямованості видатків обласного бюджету, незначного відхилення середньомісячної заробітної плати від середнього рівня по країні, стабільної частки доданої вартості соціально орієнтованих видів економічної діяльності у загальній її сумі.

У кінцевому підсумку ряд розглянутих негативних чинників призвели до отримання порівняно низького загального рівня соціальної відповідальності у Волинській області (у межах 0,10–0,13), що свідчить про необхідність вирівнювання ситуації за рахунок підвищення рівнів екологічної та економічної складових соціальної відповідальності регіону.

Висновки. Соціальна відповідальність на регіональному рівні є складним, важливим та комплексним поняттям, яке слід розуміти через призму діяльності регіональних органів влади, бізнесу та населення, спрямованої на відстоювання їх інтересів у соціальній, екологічній та економічній сферах з метою максимізації загального синергетичного ефекту без шкоди для усіх сторін. Враховуючи комплексність соціальної відповідальності, оцінку її рівня для окремого регіону запропоновано проводити на основі системи показників-індикаторів, згрупованих за трьома критеріями: економічна складова, соціальна складова та екологічна складова. Для забезпечення порівнюваності оцінок рівнів соціальної відповідальності за окремими складовими відібрано по три основних відносних показники-індикатори, які характеризують частку або відсоток абсолютного показника у загальній сумі усіх показників, або частку як результат порівняння значення показника регіону із відповідним його значенням по країні в цілому. Для інтегральної оцінки рівня соціальної відповідальності для окремих компонент та в цілому по усіх компонентах запропоновано використовувати середню арифметичну зважену значень показників-індикаторів.

За результатами оцінки можна зробити висновок про необхідність активізації зусиль регіональних органів влади, бізнесу та населення для підвищення рівнів екологічної та

економічної складових соціальної відповідальності, а також продовжувати забезпечувати зростання рівня її соціальної складової. Обґрунтований методичний підхід може бути використаний для аналогічних оцінок для інших регіонів країни.

Список бібліографічного опису

1. Аведян, Л.Й. Відновлення економіки регіонів України за пріоритетними напрямками господарської діяльності та забезпечення соціальної відповідальності. *Економічний аналіз*. 2015. Том 22. № 1. С. 78–82.
2. *Волинь 2019*. Статистичний щорічник. Луцьк: Головне управління статистики у Волинській області. 454 с.
3. *Волинь 2020*. Статистичний щорічник. Луцьк: Головне управління статистики у Волинській області. 420 с.
4. Ігнат'єва І.А., Гавриленко Т.В., Сербенівська А.Ю. (2020). Соціальна відповідальність бізнесу: практичний аспект в умовах біфуркації. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*, 5(1), 62–68.
5. *Концепція реалізації державної політики у сфері розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року*. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 66-р.
6. Мацьків Р.Т. Соціально відповідальна діяльність компаній в контексті регіонального розвитку. *Ефективна економіка*. 2020. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7942> (дата звернення: 27.10.2022).
7. Мацьків, Р., Топольницька, Т., & Данилейчук, Р. (2021). Соціальна відповідальність підприємств як фактор забезпечення конкурентоспроможності регіону. *Економіка та суспільство*, (26). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-42> (дата звернення: 27.10.2022).
8. Охріменко О.О., Іванова Т.В. *Соціальна відповідальність*. Навч. посіб. К.: Національний технічний університет України «КПІ». 2015. 180 с.
9. Райко Д.В., Подрез О.І. Соціальна відповідальність як інструмент управління сталим розвитком промислового підприємства. *Проблеми економіки*. 2020. №1. С. 173–189.

References

1. Avedyan, L.Y. 2015. Vidnovlennya ekonomiky rehioniv Ukrayiny za priorytetnymy napryamamy hospodars'koyi diyal'nosti ta zabezpechennya sotsial'noyi vidpovidal'nosti [Recovery of the economy of the regions of Ukraine according to priority areas of economic activity and ensuring social responsibility]. *Ekonomichnyy analiz – Economic analysis*, 22(1), 78-82. [in Ukrainian].
2. *Volyn 2019*. 2020. Statystychnyy shchorichnyk [Statistical yearbook]. Lutsk: Holovne upravlinnya statystyky u Volyns'kiy oblasti. [in Ukrainian].
3. *Volyn 2020*. 2021. Statystychnyy shchorichnyk [Statistical yearbook]. Lutsk: Holovne upravlinnya statystyky u Volyns'kiy oblasti. [in Ukrainian].
4. Ignatieva I. A., Gavrylenko T.V., Serbenivska A. Yu. 2020. Sotsial'na vidpovidal'nist' biznesu: praktychnyy aspekt v umovakh bifurkatsiyi [Social responsibility of business: practical aspect in the conditions of bifurcation]. *Naukovi*

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВІП ЛНТУ, 2022. 290 с.

zapysky NaUKMA. Ekonomichni nauky – Scientific notes of NaUKMA. Economic sciences, 5(1), 62–68. [in Ukrainian].

5. *Kontseptsiya realizatsiyi derzhavnoyi polityky u sferi rozvytku sotsial'no vidpovidal'noho biznesu v Ukrayini na period do 2030 roku [The concept of implementation of state policy in the sphere of development of socially responsible business in Ukraine for the period up to 2030].* 2020. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine, January 24, No. 66. [in Ukrainian].

6. Matskiv R.T. 2020. Sotsial'no vidpovidal'na diyal'nist' kompaniy v konteksti rehional'noho rozvytku [Socially responsible activities of companies in the context of regional development]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 6. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7942> (accessed 27 October 2022) [in Ukrainian].

7. Matskiv, R., Topolnytska, T., & Danyleichuk, R. 2021. Sotsial'na vidpovidal'nist' pidpryyemstv yak faktor zabezpechennya konkurentospromozhnosti rehionu [Social responsibility of enterprises as a factor in ensuring the competitiveness of the region]. *Ekonomika ta suspil'stvo – Economy and society*, 26. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-42> (accessed 27 October 2022) [in Ukrainian].

8. Okhrimenko O.O., Ivanova T.V. 2015. *Sotsial'na vidpovidal'nist'. Navch. posib. [Social responsibility. Education manual].* Kyiv: National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute". [in Ukrainian].

9. Raiko D.V., Podrez O.I. 2020. Sotsial'na vidpovidal'nist' yak instrument upravlinnya stalym rozvytkom promysloвого pidpryyemstva [Social responsibility as a management tool for the sustainable development of an industrial enterprise]. *Problemy ekonomiky – Problems of the economy*, 1. 173–189. [in Ukrainian].

УДК 658.14 (477.8): 332.14

Шубалий О.М., д.е.н., професор

Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0002-9131-1896>

e-mail: shubalyi@ukr.net

Shubalyi Oleksandr, Doctor of Economic Sciences, Professor

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0002-9131-1896>

e-mail: shubalyi@ukr.net

Гриник І.С., здобувач ступеня доктора філософії

Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0001-8154-4234>

e-mail: vygng@ukr.net

Hrynyk Iryna, Postgraduate student,

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0001-8154-4234>

e-mail: vygng@ukr.net

СТИМУЛЮВАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНИХ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ У ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ ЗА РАХУНОК БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ

Мета дослідження полягає в проведенні оцінки застосування інструментів бюджетного фінансування для стимулювання реалізації соціально орієнтованих Цілей сталого розвитку у Північно-Західному регіоні України за рахунок коштів обласних бюджетів. Проведено аналіз фінансування соціально орієнтованих Цілей сталого розвитку у Північно-Західному регіоні за рахунок коштів обласних бюджетів за 2000-2021 роки. Вивчено зміну питомої ваги статей соціально орієнтованих витрат у загальних видатках обласних бюджетів регіону. Відбулося значне збільшення фінансування соціально-культурних заходів, але суттєво змінилася пріоритетність фінансування окремих статей витрат. Понад 80% коштів витрачається на фінансування сфери освіти. Надалі для Північно-Західного регіону потрібно знаходити додаткові можливості збільшення фінансування реалізації й інших соціально орієнтованих Цілей сталого розвитку 2030.

Ключові слова: цілі сталого розвитку, соціальні цілі, обласний бюджет, фінансове забезпечення, Північно-Західний регіон.

STIMULATING THE IMPLEMENTATION OF SOCIALLY ORIENTED SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS IN THE NORTH-WEST REGION AT THE EXPENSE OF BUDGET FUNDS

From the standpoint of an individual country, it is important that individual regions also actively ensure the implementation of socially oriented Sustainable Development Goals. An important economic tool for such actions is budget financing, the operation of which will allow the redistribution of available funds from local budgets for the implementation of important regional social projects.

The purpose of the study is to evaluate the use of budget financing tools to stimulate the implementation of socially oriented Sustainable Development Goals in the North-Western region of Ukraine at the expense of regional budgets. An analysis of the financing of the socially oriented Sustainable Development Goals in the North-West region at the expense of regional budgets for 2000-2021 was carried out. The change in the specific weight of items of socially oriented expenses in the total expenses of the regional budgets of the region was studied.

The main source of funding for the implementation of the socially oriented Sustainable Development Goals in the North-Western region of Ukraine is the funds of the regional budgets of the Volyn and Rivne regions. During the long period of 2000-2021, the total amount of financing of social and cultural activities increased significantly, but the priority of financing individual expenditure items changed significantly. The share of spending on education has practically doubled (Goal 4), because the financing of education is the prerogative of local budgets. But in the future, this region needs to find additional opportunities to increase funding for the implementation of other socially oriented Sustainable Development Goals 2030 (Goals 1, 3, 5, 10, 16).

Key words: sustainable development goals, social goals, regional budget, financial support, North-West region.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Реалізація Цілей сталого розвитку до 2030 року є важливим завданням практично для усіх країн, які долучилися до ініціативи ООН, покликаної зберегти існування людської цивілізації подолавши глобальні виклики. Важливе значення для цього має створення належного фінансового забезпечення реалізації заходів для реалізації кожної з 17 Цілей сталого розвитку, які кожна країна конкретизує, виходячи з власних можливостей і пріоритетів розвитку. Серед ключових сфер реалізації Цілей сталого розвитку належить соціальна сфера, яка покликана вирішити соціальні проблеми людства.

З позицій окремої країни важливо, щоб окремі регіони також активно забезпечували реалізацію соціально орієнтованих Цілей сталого розвитку. Важливим економічним інструментом для таких дій виступає бюджетне фінансування, оперування яким дозволить перерозподілити наявні кошти місцевих бюджетів на реалізацію важливих соціальних проектів регіонального масштабу.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питанням застосування різноманітних інструментів бюджетного фінансування реалізації соціально орієнтованих Цілей сталого розвитку, зокрема на регіональну рівні, за останні роки приділяється багато уваги. Але більшість вчених їх розглядають в контексті реалізації усіх Цілей сталого розвитку: (Вахович і Недопад, 2021), (Zioło, 2020), (Shubalyi & Miszczuk, 2022), (Шубалий і Гриник, 2021) та ін. Виникає необхідність детальнішого вивчення результатів застосування інструментів бюджетного фінансування для реалізації соціально орієнтованих Цілей сталого розвитку на регіональному рівні.

Цілі статті. Мета дослідження полягає в проведенні оцінки застосування інструментів бюджетного фінансування для стимулювання реалізації соціально орієнтованих Цілей сталого розвитку у Північно-Західному регіоні України за рахунок коштів обласних бюджетів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На основі досліджень (Zioło, 2020) та (Shubalyi & Miszczuk, 2022) можна констатувати, що до соціально орієнтованих Цілей сталого розвитку до 2030 року можна віднести таких 6 з 17 цілей: Ціль 1. Подолання бідності; Ціль 3. Міцне здоров'я і благополуччя; Ціль 4. Якісна освіта; Ціль 5. Гендерна рівність; Ціль 10. Скорочення нерівності; Ціль 16. Мир, справедливість та сильні інститути.

Інформаційною базою для проведення детальнішого аналізу фінансування соціально орієнтованих Цілей сталого розвитку у Північно-Західному регіоні (Волинської та Рівненської областей) виступатимуть дані статистичних збірників Мінфіну України (Мінфін, 2022), Головного управління статистики у Волинській області (Волиньстат, 2022) та Головного управління статистики у Рівненській області (Рівнестат, 2022), які представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Аналіз фінансування соціально орієнтованих Цілей сталого розвитку у Північно-Західному регіоні за рахунок коштів обласних бюджетів у 2000–2021 рр., млн. грн.

Показники	2000 рік	2005 рік	2010 рік	2015 рік	2020 рік	2021 рік	Темп росту 2021р. / 2000р., разів
Волинська область							
Видатки на соціально-культурні заходи, у т. ч:	307,9	881,9	3120,8	6232,1	7430,1	8547,5	27,8
освіта	93,2	390,4	1283,6	2353,2	5834,6	7227,8	77,6
охорона здоров'я	73,7	223,9	708,8	1195,8	784,3	368,8	5,0
соціальний захист і соціальне забезпечення	127,8	219,5	956,5	2406,1	361	401,4	3,1
культура та мистецтво, ЗМІ	9,7	37,1	141,3	223,2	315,5	386,7	39,9
фізична культура і спорт	3,5	11	30,6	53,8	134,7	162,8	46,5
Рівненська область							
Видатки на соціально-культурні заходи, у т. ч:	997,8	3617,4	7377,7	13113,3	9087,0	10544,6	10,6
освіта	447,5	1423,6	2748,1	6268,8	6886,8	8552,7	19,1
охорона здоров'я	278,4	849,6	1580	2312,7	1120,4	648,0	2,3
соціальний захист і соціальне забезпечення	211,1	1135,2	2691,7	3907,8	481	522,8	2,5
культура та мистецтво, ЗМІ	48	170,4	285,6	409,2	418,5	495,9	10,3
фізична культура і спорт	12,8	38,6	72,3	214,8	180,3	325,2	25,4
Північно-Західний регіон – всього							
Видатки на соціально-культурні заходи, у т. ч:	1305,7	4499,3	10498,5	19345,4	16517,1	19092,1	14,6
освіта	540,7	1814	4031,7	8622	12721,4	15780,5	29,2
охорона здоров'я	352,1	1073,5	2288,8	3508,5	1904,7	1016,8	2,9
соціальний захист і соціальне забезпечення	338,9	1354,7	3648,2	6313,9	842	924,2	2,7
культура та мистецтво, ЗМІ	57,7	207,5	426,9	632,4	734	882,6	15,3
фізична культура і спорт	16,3	49,6	102,9	268,6	315	488	29,9

Джерело: побудовано авторами за даними (Мінфін, 2022), (Волиньстат, 2022), (Рівнестат, 2022).

Як видно з таблиці, у Волинській області протягом усіх періодів відбувалося зростання фінансування усіх статей соціально орієнтованих видатків, до яких належать: освіта; охорона здоров'я; соціальний захист і соціальне забезпечення; культура та мистецтво, ЗМІ; фізична культура і спорт. При цьому чітко прослідковується зміна пріоритетів фінансування із сфери соціального захисту і соціальне забезпечення (у 2000 році отримала найбільше фінансування) до збільшення фінансування сфер освіти (зростання за період 2000–2021 рр. у 77,6 разів), культура та мистецтво, ЗМІ (у 39,9 разів), фізична культура і спорт (у 46,5 разів).

Зовсім іншою була ситуація у цій сфері у Рівненській області, де ще у 2000 році бюджет витрат на соціально-культурні заходи був у понад 3 рази більшим, ніж у Волинській області (997,8 млн. грн до 307,9 млн. грн). Але протягом аналізованого періоду також спостерігалися подібні, але менш значущі, ніж у Волинській області, тенденції до збільшення фінансування сфер освіти (у 19,1 разів до 2000 року), культури та мистецтва, ЗМІ (у 10,3 разів), фізичної культури і спорту (у 25,4 разів). Хоча фінансування сфери соціального захисту і соціального забезпечення зростало (у 2,5 рази).

Відповідно, в цілому по Північно-Західному регіону також відбулися подібні зміни, що свідчать про переорієнтацію бюджетного фінансування за рахунок коштів обласних бюджетів від сфери соціального захисту і соціального забезпечення до сфер освіти; культури та мистецтва, ЗМІ; фізичної культури і спорту. Хоча й сума витрат на соціальні заходи за підсумками 2021 року також залишилася другою після освіти статтею за сумою видатків з обласних бюджетів.

Детальніший аналіз зміни структури статей соціально орієнтованих витрат у загальних видатках обласних бюджетів в цілому по Північно-Західному регіону за 2000-2021рр. (рис. 1) підтверджує попередні висновки. Адже частка витрат на освіту у загальних видатках на соціально-культурні заходи зросла з 41,4% у 2000 році до 82,7% у 2021 році. Натомість частка витрат на соціальний захист і соціальне забезпечення навпаки суттєво зменшилася – відповідно з 26,0% до 4,8%. Звертає увагу також

суттєве зменшення частки витрат на охорону здоров'я – з 27,0% до 5,3%, а частка витрат на культуру та мистецтво залишалася приблизно на одному рівні – 4,4-4,6%. Все це певною мірою пов'язується із зміною пріоритетів фінансування цих статей переважно за рахунок коштів державного бюджету.

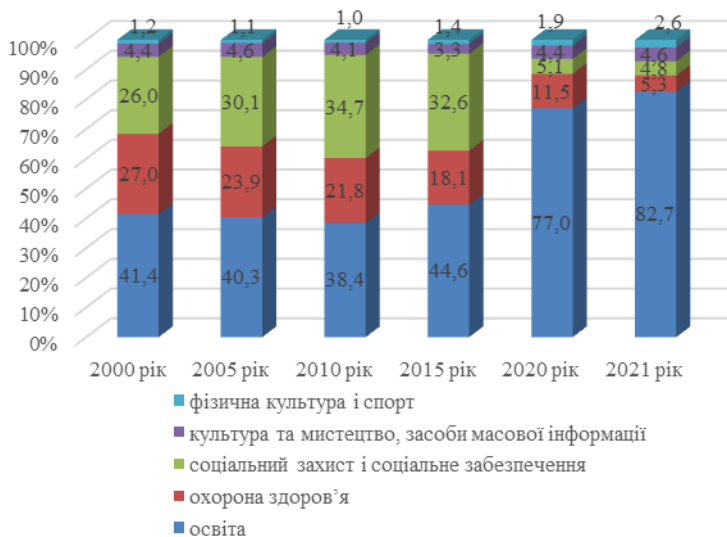

Рис. 1. Зміна питомої ваги статей соціально орієнтованих витрат у загальних видатках обласних бюджетів Північно-Західного регіону за 2000-2021рр. (складено за даними (Мінфін, 2022), (Волиньстат, 2022), (Рівнестат, 2022))

Висновки. Основним джерелом фінансування реалізації соціально орієнтованих Цілей сталого розвитку у Північно-Західному регіоні України є кошти обласних бюджетів Волинської та Рівненської областей. Протягом 2000-2021 рр. значно збільшилася загальна сума фінансування соціально-культурних заходів, але суттєво змінилася пріоритетність фінансування окремих статей витрат на користь різкого збільшення витрат на освіту (Ціль 4), адже фінансування освіти є прерогативою місцевих бюджетів. Але надалі для даного регіону потрібно знаходити додаткові можливості збільшення

бюджетного фінансування реалізації й інших соціально орієнтованих Цілей сталого розвитку 2030 (Цілі 1, 3, 5, 10, 16).

Список бібліографічного опису

1. Вахович І., Недопад Г. (2021). Методичний підхід до комплексної оцінки бюджетної ефективності територій. *Evropský časopis ekonomiky a management, 7(1)*, 6–14.
2. Шубалий О., Гриник І. (2021). Фінансове забезпечення сталого розвитку регіону. *Evropský časopis ekonomiky a management, 7(1)*, 71–80.
3. Статистичні збірники Міністерства фінансів України «Бюджет України»: офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України: URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik>
4. *Головне управління статистики у Волинській області* : офіційний веб-сайт: URL: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua>.
5. *Головне управління статистики у Рівненській області* : офіційний веб-сайт: URL: <http://www.gusrv.gov.ua>.
6. Ziolo Magdalena. *Finanse zrównoważone. Rozwój, ryzyko, rynek*. Wydawnictwo PWE, Warszawa, 2020.
7. Shubalyi O., Miszczuk A. (2022). Evaluation of the financial support for the implementation of the 2030 Sustainable Development Goals in the border regions of Poland and Ukraine. *Wiadomości Statystyczne. The Polish Statistician, 2022, vol. 67, 6*, 1–28.

References

1. Vakhovych, I., Nedopad G. (2021). Metodyczny pidkhyd do kompleksnoyi otsinky byudzhethoyi efektyvnosti terytoriy [Methodological approach to comprehensive assessment of budget efficiency of territories]. *Evropský časopis ekonomiky a management, 7(1)*, 6-14.
2. Shubalyi O., Hrynyk I. (2021). Finansove zabezpechennya staloho rozvytku rehionu. [Financial support for sustainable development of the region]. *Evropský časopis ekonomiky a management, 7(1)*, 71-80. [in Ukrainian].
3. Statystychni zbirnyky Ministerstva finansiv Ukrayiny «Byudzheth Ukrayiny»: ofitsiynnyy veb-sayt Ministerstva finansiv Ukrayiny [Statistical collections of the Ministry of Finance of Ukraine "Budget of Ukraine": Official website of the Ministry of Finance of Ukraine] Retrieved from: <https://www.mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik> [in Ukrainian].
4. Holovne upravlinnya statystyky u Volyn's'kiy oblasti: ofitsiynnyy veb-sayt [Main Department of Statistics in the Volyn region. Official website]. Retrieved from: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
5. Holovne upravlinnya statystyky u Rivnens'kiy oblasti: ofitsiynnyy veb-sayt [Main Department of Statistics in Rivne Region: official website]. Retrieved from: <http://www.gusrv.gov.ua> [in Ukrainian].
6. Ziolo Magdalena (2020). *Finanse zrównoważone. Rozwój, ryzyko, rynek*. Wydawnictwo PWE, Warszawa [Sustainable finance. Development, risk, market]. PWE Publishing House, Warsaw. [in Polish].

Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія "Регіональна економіка". Випуск 19 (75). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. Луцьк : ВІП ЛНТУ, 2022. 290 с.

7. Shubalyi O., Miszczuk A. (2022). Evaluation of the financial support for the implementation of the 2030 Sustainable Development Goals in the border regions of Poland and Ukraine. *Wiadomości Statystyczne. The Polish Statistician*, 2022, vol. 67, 6, 1–28.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Наукове видання

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ
Серія “Регіональна економіка”
Збірник наукових праць
Випуск 19 (75)

Комп’ютерна верстка:

О.В. Середа

Редактор:

Л.Л. Ковальська

Підп. до друку 24.11.2022 р. Формат 60x84/16. Папір офс.
Гарн. Таймс. Ум. друк. арк. 18,1. Обл.-вид. арк. 17,6
Тираж 100 прим.

Адреса редакції: 43018 м. Луцьк, вул. Львівська, 75

Відділ іміджу та промоції
Луцького національного технічного університету
43018 м. Луцьк, вул. Львівська, 75
Друк – ВІП ЛНТУ

Свідоцтво Держкомтелерадіо України ДК № 4123 від 28.07.2011 р.